

**KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA
GÖÇ VE EMEĞİN FEMİNİZASYONU
(KADINSILAŞMASI): TRABZON HİZMET
SEKTÖRÜNDE YABANCI GÖÇMEN KADIN EMEĞİ**

Ayşula KURT

**Yüksek Lisans Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL
2014
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

Ayşula KURT

**KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA GÖÇ VE EMEĞİN
FEMİNİZASYONU(KADINSILAŞMASI): TRABZON HİZMET
SEKTÖRÜNDE YABANCI GÖÇMEN KADIN EMEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL**

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

30/06/2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlanmış olduğum "Küreselleşme Kapsamında Göç ve Emegin Feminizasyonu(Kadinsılaşması): Trabzon Hizmet Sektöründe Yabancı Göçmen Kadın Emegi" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[30/06/2014]

Ayşula KURT

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

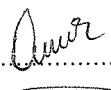

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL danışmanlığında, Ayşula KURT tarafından hazırlanan bu çalışma 09/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

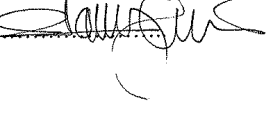
Başkan : Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Nuray KARACA

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	VIII
TABLolar DİZİNİ	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI	4
1.1.1. Araştırmanın Konusu.....	5
1.1.2. Araştırmanın Amacı.....	7
1.1.3. Araştırmanın Önemi.....	8
1.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	8
1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	10
1.2.1. Araştırma Tekniği.....	12
1.2.2. Evren ve Örneklem Seçimi.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KADIN EMEĞİ	15
2.1.1. Küreselleşme Kavramı	15
2.1.2. Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi	18
2.1.3. Küreselleşme Sürecinde Ücretli Kadın Emeğinin Konumu	20
2.1.4. Emeğin Feminizasyonu(Kadınsılaşması).....	21
2.1.4.1.Kayıt Dışı Çalışma.....	22
2.1.4.2. Esneklik ve Esnek Çalışma.....	24
2.2. KÜRESEL GÖÇ, GÖÇMEN KADIN ve EMEĞİ	26
2.2.1. Göçün Feminizasyonu(Kadınsılaşması).....	30
2.2.2. Kadın Emeğinin Göçü	33

2.2.3. Göçmen Kadınların Emek Piyasasındaki Yeri	36
2.2.4. Hizmet Sektöründe Ücretli Göçmen Kadın Emegi.....	39
2.2.4.1. Ev Hizmetlerinin Küreselleşmesi.....	41
2.2.4.2. Küresel Bakım Zinciri	43
2.2.4.3. Refah Rejimleri, Aile ve Göçmen Kadın Emegi İlişkisi	45
2.3. KURAMSAL YAKLAŞIMLAR	47
2.3.1. Sembolik Etkileşim Kuramı.....	47
2.3.1.1. Duygular Sosyolojisi ve Duygusal Emek.....	47
2.3.2. Klasik, Neoklasik İktisat Kadın ve Emegi	49
2.3.3. Marksist Yaklaşımda Kadın Emegi	51
2.3.4. Feminist Yaklaşım ve Kadın Emegi	53
2.3.4.1. Toplumsal Cinsiyet ve İş Bölümü: Kadın İş/Erkek İş.....	54
2.3.4.2. Ev İş/Yuva İş	58
2.3.4.3. Bakım Emegi	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAMA

3.1. TRABZON'A YABANCI GÖÇÜ VE GÖÇMEN EMEĞİ OLGUSU.....	62
3.1.1. Trabzon'un Sosyo- Ekonomik Yapısı	62
3.1.2. Postsosyalist Ülke Göçleri ve Trabzon'da Yabancı Göçmen Kadın	67
3.1.3. Bavul Turistinden "Nataşa"ya Etiketlenen Kimlikler	70
3.1.4. Rus Pazarı: Ticaret ve Cinsiyet İlişkilerinde Mekansal Bir Konum	73
3.2. TRABZON'DA HİZMET SEKTÖRÜNDE YABANCI GÖÇMEN KADIN EMEĞİ	77
3.2.1. Görünen ve Görünmeyen Yönleri İle Yabancı Göçmen Kadınlar.....	78
3.2.2. Örneklemen Sosyo-Demografik Özellikleri	82
3.2.2.1. Ülke Dağılımı ve Uyruklar	83
3.2.2.2. Yaş ve Medeni Durum	83
3.2.2.3. Eğitim ve Meslek Durumu	85
3.2.2.4. Bilinen ve Konuşulan Diller	88
3.2.2.5. Örneklemen Çalışma Alanları: Göç Öncesi ve Sonrası	90
3.2.2.6. Örneklemen Kentte Mekânsal Konumlanışı.....	93

3.2.2.7. Göçmen Kadınların Aile Profilleri	96
3.2.2.8. Göçmen Kadınların Ulusaşırı Annelik Stratejileri	99
3.2.3. Trabzon’a Göç Nedenleri	104
3.2.3.1. Sosyo Ekonomik Nedenler	105
3.2.3.2. Sosyo- Kültürel Nedenler	110
3.2.4. Göç Süreci ve Aracı Olan Kişi, Kurum ve Kuruluşlar	113
3.2.4.1. Göç Süreci: Umulan ve Bulunan Arasında Gidiş Gelişler	114
3.2.4.1.1. Zor ve Rıza Sarkacında Göçmen Olmak	118
3.2.4.1.2. Göç Travması	120
3.2.4.2. Aracı Kişi, Kurum ve Kuruluşlar	123
3.2.4.2.1. Arkadaş ve Akraba Grupları	123
3.2.4.2.2. Aracı Şirketler	125
3.2.4.2.3. Bavul Ticareti	127
3.2.4.2.4. Evlilik Kurumu: Ulusaşırı Evlilikler	129
3.2.5. Göç Sonrası İstihdam Durumu	132
3.2.5.1. Göç Sonrası İş Bulma ve Çalışma Stratejileri	133
3.2.5.1.1. Komşuluk İlişkileri ve Trabzonlu Kadınlar	135
3.2.5.1.2. Emek Piyasasında Yerleşik Göçmenler	136
3.2.5.2. Yabancı Göçmen Kadınların İstihdam Alanları	138
3.2.5.3. Ev Hizmetlerinde Göçmen Kadın Emeği	142
3.2.5.3.1. Hasta ve Yaşlı Bakımı	144
3.2.5.3.2. Çocuk Bakımı	146
3.2.5.3.3. Ev İşleri Hizmeti(Ücretli Ev Emeği)	147
3.2.5.4. İş ve Toplumsallık Örüntülerinde Göçmen Kadın	149
3.2.5.4.1. İşçi İşveren İlişkileri ve “Hayali Akrabalıklar”	150
3.2.5.4.2. Hediyeleşme ve Aile Ekonomisine Para Yardımı	153
3.2.5.4.3. Ücret Durumları ve Çalışma Süreleri	157
3.2.5.4.4. Çalışma ve Vize Koşullarındaki Sıkıntılar	161
3.2.5.4.5. Boş Zaman Değerlendirmesi	163
3.2.5.4.6. İzin Kullanımları: <i>Kentin Görünmezleri</i>	166
SONUÇ	169
KAYNAKÇA	176

EKLER.....	185
ÖZGEÇMİŞ.....	191

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KÜRESELLEŞME KAPSAMINDA GÖÇ VE EMEĞİN
FEMİNİZASYONU(KADINSILAŞMASI): TRABZON HİZMET SEKTÖRÜNDE
YABANCI GÖÇMEN KADIN EMEĞİ

Ayşula KURT

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL

2014, Sayfa: 203

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL (Danışman)

Doç. Dr. Nuray KARACA

Yrd. Doç. Dr. Kutsi KAHVECİ

Küreselleşmenin ekonomik ve toplumsal sonuçları dikkate alındığında göç ve emek konusu göçmenlerin hayatlarında değişim ve dönüşümlere neden olabilecek temel konuları oluşturmaktadır. Küreselleşme çağında ulusaları göçler ve bu göçler içerisinde kadın göçleri giderek artmaktadır. Kadınların göç oranlarının artması durumu göçün feminizasyonu olarak kavramsallaştırılmaya çalışılmıştır. Göçün feminizasyonu olgusuna 1990'lı yıllarda Trabzon'un aldığı yabancı uyruklu kadın göçlerinin örnek oluşturduğunu söyleyebiliriz. *Küreselleşme Kapsamında Göç ve Emeğin Feminizasyonu (Kadinsılaşması): Trabzon Hizmet Sektöründe Yabancı Göçmen Kadın Emeği* adlı araştırmamızda küreselleşme olgusu emek piyasası ve uluslararası göç üzerindeki etkileri bağlamında Trabzon'da hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların göç süreçleri ve çalışma yaşamlarını değerlendirme biçimleri ortaya koymak amacı ile yapılmıştır. Yabancı göçmen kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde toplanan verilerin değerlendirilip yorumlanması sonucunda, küreselleşmenin göçün ve emeğin feminizasyon sürecine etki ederek göç eden yabancı göçmen kadınların emek piyasası içerisindeki konumlarının bakım ve ev hizmetleri sektöründe olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Toplumsal Cinsiyet, Göçün Feminizasyonu, Trabzon, Hizmet Sektörü, Yabancı Göçmen Kadın Emeği

ABSTRACT**MASTER THESIS****FEMINIZATION OF MIGRATION AND LABOR WITHIN THE CONTEXT OF
GLOBALIZATION: FOREIGN MIGRANT WOMEN LABOR IN THE
SERVICE SECTOR IN TRABZON****Ayşula KURT****Advisor: : Assist. Prof. Dr. Sevil Demiral****2014, Page: 203****Jury: Assist. Prof. Dr. Sevil DEMİRAL (Advisor)****Assoc. Prof. Dr. Nuray KARACA****Assist. Prof. Dr. Kutsi KAHVECİ**

Considering the economic and social consequences of globalisation, migration and labour are the key areas which may lead to changes and transformations in the lives of the migrants. International migrations and feminized migrations within these migrations are increasing more and more. The increase in the feminized migration ratio is tried to be conceptualized as the feminisation of the migration. Foreign women migration to Trabzon in 1990's can be given as an example to the feminisation of migration. The research called "*Feminisation of Migration and Labour within Globalisation: Foreign Migrant Woman Labour in Trabzon Service Sector*" has been conducted to reveal the migration process and working life of the foreign migrant women that work in service sector in Trabzon in terms of the impacts of globalisation on labour market and international migration. After evaluating and interpreting the data collected under in depth interviewing with foreign migrant women, it has been concluded that the globalisation affects the feminisation process of the migration and labour, and migrant women mostly take place in care and domestic services sector within the labour market.

Keywords: Glabalization, Gender, Feminization of immigration, Trabzon, Service Sektör, Foreigner immigrant women labor

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

CSGB	:Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DİE	:Devlet İstatistik Enstitüsü
ESB	:Eski Sovyet Ülkeleri
GSMH	:Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	:Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
INSTRAW	:Birleşmiş Milletler Uluslararası Kadın İlerlemesi Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (The UN International Research and Training Institute for the Advancement of Women, UN_ INSTRAW)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3. 1. Trabzon’da Yabancı Göçmen Kadının Kimlik Mücadelesi.....	79
Şekil 3. 2. Göç Sonrası İstihdam Alanları.....	140

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 2. 1. 4817 Sayılı Yasaya Muhalefet Eden Yabancı İşçilerin Çalışma Alanları ...	37
Tablo 3. 1. 1990-2000 Yılları Arasında Trabzon’a Gelen Tahmini Yabancı Turist Sayıları	64
Tablo 3. 2. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli Tabiyet ve Cinsiyete Göre Nüfus Verileri	65
Tablo 3. 3. Sovyetler Birliğinden Türkiye’ye Gelen Turistlerin Cumhuriyetler Arasındaki Dağılımı	69

ÖNSÖZ

Küreselleşme olgusunun göç ve emek piyasası üzerindeki feminizasyon etkisini Trabzon’da çalışan yabancı göçmen kadınlar örneğinde belirlemeye çalıştığımız bu çalışma, hem yabancı göçmen kadınların çalışma ve gündelik yaşamlarındaki konumlarını onların dilinden anlamaya, hem de ulusaşırı alanda göçmenlik deneyimlerini anlayarak açıklamaya yönelik bir nitel araştırmanın ürünüdür. Bu anlamda, öncelikle alan araştırması esnasında göç ve çalışma deneyimlerinden, hayattan beklentilerine kadar birçok konuda sorduğumuz sorulara içtenlikle cevap veren alan araştırmasını yürüttüğümüz aylar içerisinde görüşme talebimizi kabul eden, yardım ve sohbetlerini esirgemeyen yabancı uyruklu kadın görüşmecilerime sonsuz şükran ve teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışması süresince yardım ve yönlendirmeleri ile bana hep destek olan hocam ve danışmanım Yrd. Doç. Dr. Sevil DEMİRAL’a teşekkür ediyorum. Halen görevime devam ettiğim Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. A. Mevhibe ÇOŞAR’a ilgi ve yardımlarından dolayı, Sosyoloji Bölümü hocalarıma, çalışmalarım esnasından öneri ve katkıları ile bana yardım etmekten bıkmayan hocam Yrd. Doç. Dr. Bayram SEVİNÇ’e, teşekkürlerimi sunuyorum. Sosyoloji ile tanıştığım lisans yıllarımdan bu yana destek ve yardımlarından dolayı Atatürk Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı ve hocam Doç. Dr. Mevlüt ÖZBEN ve bölüm hocalarım Doç. Dr. Nuray KARACA, Yrd. Doç. Dr. Erem SARIKOCA, Doç. Dr. Yıldız AKPOLAT’a teşekkür ediyorum. Eğitim hayatım boyunca ilgi ve desteklerini benden esirgemeyen ve beni bugünlere getiren değerli aileme emeklerden dolayı teşekkür ediyorum. Yine her konuda ve her zaman yanımda olan arkadaşlarım Tanju KARA, Arş. Gör. Bahar USTA, Arş. Gör. Aslı DELİKTAŞ ve Nevin ÇELİK’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Erzurum - 2014

Ayşula KURT

GİRİŞ

Küresel çağın değişim ve dönüşümleri arasında insan hareketliliği olarak göç ve insan uğraşı olarak emek konusu, son dönem küreselleşme çalışmaları içerisinde giderek önem kazanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel, siyasal ve toplumsal sonuçları karşısında emek piyasasında ve uluslararası göçlerdeki değişim, ülkelerini terk eden ve sayıları hızla artan göçmenler arasında kadınları ayrı bir yere koymaktadır. Küreselleşmenin emek piyasası üzerindeki esnekleşme, kayıt dışı çalışma ve enformelleşme etkisi göz önüne alındığında göçmen kadınların hedef ülkelerdeki yaşam koşulları ve çalışma biçimleri kadınların toplumsal cinsiyet özelliklerinin bu sürece yansımından bağımsız düşünülememektedir. Bu durumda göçmenler arasında kadınların giderek artan oranlarında “göçün feminizasyonu” önemli bir kavram olarak kullanılmaktadır. Feminizasyon süreci sadece göç konusunda değil belirli işlerin erkek, belirli işlerin kadın işi olarak kabul edildiği toplumsal ve kültürel yaşam içerisinde göçmen kadınların vasıfları ve eğitim düzeyleri ne olursa olsun çalıştıkları alanları belirlemekte ve kimi zaman istismara, şiddete maruz kalabilecekleri tehlikeli işlerde çalışmaya mecbur kalmalarına neden olmaktadır.

Küreselleşmenin göç ve emek üzerindeki sonuçları göz önünde bulduğunda tez çalışmamızın alan araştırması kısmını kapsayan Trabzon’un SSCB’nin dağılmasından sonra 1990’lı yıllardan bugüne aldığı yabancı uyruklu kadın göçleri göçün ve emeğin feminizasyon sürecine tanıklık edebileceğimiz önemli bir ildir. Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesinin, tarihi açıdan birçok kavime ve imparatorluğa ev sahipliği yapmış, liman kent, ticaret merkezi gibi özelliklerinden dolayı önemli bir kenttir. Bu açıdan bakıldığında 1988 yılında yapılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği anlaşması kapsamında SSCB ülkelerine açılan Sarp Sınır Kapısı ile kaybettiği liman kent ve ticaret merkezi özelliğini mekik tüccarları sayesinde kısa süreliğine geri almıştır. Bu ticari canlılık dönemi sınır kapısının açıldığı 1988 yılından SSCB’nin dağıldığı 1990 yılına kadar büyük çapta olmamıştır. SSCB’nin dağılması ve beraberinde getirdiği ekonomik sıkıntılar, yıkımlar toplumsal ve kültürel anlamda da bir takım değişimleri tetiklemiştir.

Kadınların erkeklere oranla daha fazla göç kararı aldığını ve yanlarında eşleri ya da aileye mensup başka erkek üyelerinin olmadan uluslararası göç yolculuğuna çıktıkları görülmüştür. Kadın göçmenler yapılan ticari anlaşmaların da bir sonucu olarak bavullarında getirdikleri eşyaları Doğu Karadeniz Bölgesinin çeşitli il ve ilçelerinde yol kenarlarında, araba içlerinde ve bu bölgelerden aldıkları eşyaları da ülkelerine götürüp satmaya başlamışlardır. Bu nedenle, mekik göçmeni ya da bavul turisti olarak adlandırılmışlardır. Yol kenarlarında ya da il ve ilçelerin belirli semtlerinde spontane gelişen bu pazarlar zamanla belediyeler tarafından “Rus Pazarı” adı altında toplanmıştır. Bu anlamda Trabzon, SSCB ve Doğu Bloğundan gelen yabancı göçmen kadınların yoğun göç akınlarına uğramış bir ildir. Kentin 1990’lı yıllarından 2000’li yılların sonuna kadar kadın göçlerinden dolayı üzerine konuşulan önemli bir konu da “Nataşa” olarak adlandırılan seks işçiliği konusudur. Trabzon’a gelen yabancı göçmen kadınlarla yöre erkelerinin kurdukları ilişkiler zamanla Çömlekçi Mahallesi’nde kurulan Rus pazarının cinsiyetlendirilmiş bir mekân olarak kentin toplumsallığında yer almasına neden olmuştur. Bavul turistlerinin yanı sıra Trabzon’a o yıllarda seks işçisi olarak çalışan kadınların da geldiği bilinen bir durumdur. Fakat Trabzonluların giyimleri, dilleri ve davranışları açısından aşina olmadıkları bu misafirleri toplumsal olarak etiketleme durumu o yıllarda yaşanan fuhuş olaylarından da bağımsız değildir. Medyada yer alan haberler de Trabzon’a gelen yabancı göçmen kadınların da seks işçisi olarak toplumsal hafızaya kazınmasında etkili olduğu söylenebilir. Oysa gelen kadınların içinde seks işçileri kadar bavul turisti olarak gelmiş ve kette tutunmaya ve geride bıraktığı ailesini geçindirmeye çalışan göçmen kadınlarında bulunduğu görülmektedir. Ekonomik sıkıntılarla baş etmek, ailelerinin geçimlerini ve refahını sağlamak ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak için göçe başvuran yabancı uyruklu kadınların Trabzon ilinde yarattığı ekonomik değişimlerinin yanı sıra kültürel ve toplumsal değişim ve dönüşümler kentte etkisini hala hissettiren bir olgudur.

Tez çalışmamız kapsamında yukarıda anlattığımız olgu ve oluşumlar ışığında alan araştırması olarak küreselleşmenin göç ve emek üzerindeki feminizasyon etkisi Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar ile yapılmış alan araştırması bulguları üzerinden anlamaya ve açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsam da Trabzon’da fuhuş sektörü dışında kalan ve kentin çeşitli bölgelerinde “Nataşa” kimliğinin dışında kendine kimlik edinmeye çalışan yabancı göçmen kadınlarla

niteliksel bir araştırma yürütülmüştür. Bu nedenle 17 yabancı göçmen kadınla derinlemesine görüşmeler yapılmış göç ve göç sonrası çalışma deneyimleri kendi dillerinden dinlenmiştir. Araştırmada yabancı göçmen kadınların hangi işlerde, neden, nasıl ve ne şekilde çalıştıkları gibi soruların cevapları aranmıştır.

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde araştırma konumuza giriş yaptıktan sonra bölümlerin içeriği hakkında kısaca bilgi verecek olursak; birinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi ve kapsamına yer verilmiştir. Bu kısma ilaveten araştırmada kullanılan metodoloji; yöntem, teknik ve örneklem biçimleri açısından anlatılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi hususunda küreselleşme kavramı ve kadın emeği, küreselleşmenin emek piyasasına etkileri, küresel göçler ve kadın göçlerine yer verilmiştir. İkinci bölümde ayrıca göçmen emeğinin emek piyasasındaki yeri ve çalışma alanları, yapılmış araştırmalar, kavramsal bilgi ve değerlendirmeler ışığında verilmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, alan araştırmamızın bulgularına yer verilmeden önce Trabzon'un sosyo ekonomik yapısı ve 1990'lı yıllarda alınan yabancı kadın göçleri hakkında kısa bilgi ve değerlendirme kısmı yer almaktadır. Daha sonra alan araştırmasında görüşmecilerle yapılan görüşmelerin bulgularına yer verilmiştir. Bulgular kısmı düzenlenirken yabancı göçmen kadınlarla yapılan görüşme kayıtları deşifre edilmiş ve kategorilendirilerek başlıklandırılmıştır. Bu bölümde yabancı göçmen kadınların göçe karar verme aşamaları, göç süreçlerinde yaşananlar ve göç sonrası Trabzon'daki çalışma yaşamları, gündelik yaşam deneyimleri kendi ifadeleri ışığında yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Araştırmada küreselleşmenin emek üzerindeki feminizasyon etkisi göçmen emeği bağlamında ele alınmıştır. Bu kapsamda, Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar üzerinden alan araştırması yürütülmüştür. Küresel dünyanın öne çıkan yönlerinden biri olan insan akışı ve göç sonrasında istihdam biçiminin farklı bir yönü olan fuhuş sektörü araştırmanın dışında tutulmuştur. Böylelikle, çalışma kapsamı fuhuş sektörü dışında hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlarla sınırlandırılmıştır. Küresel göçler içerisinde kadın göçmenlerin çalışma alanları konusunda mevcut literatür incelendiğinde ağırlıklı olarak fuhuş ve hizmet sektörü çalışan olan kadınların araştırma konusu olduğu görülmektedir. Türkiye gerçeğinde bu olguya baktığımızda Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlerde fuhuş, tekstil veya ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadın olgusu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Ancak Sovyetler Birliğinin dağılması ile Türkiye'nin aldığı postsosyalist ülke göçlerinin etkilediği yerlerin başında gelen Trabzon alan araştırmaları yönünden sınırlı sayıda çalışmaya konu olmuş bir ildir. Trabzon'da göçmen kadın olgusu üzerine yapılmış sınırlı sayıda bilimsel yayın bulunmakta ve konunun hizmet sektörü kısmı fuhuş sektörünün gölgesinde kaldığın üzerine araştırma yapılmamıştır.

Trabzon Sarp Sınır Kapısı'nın açılması ile aldığı yabancı kadın göçünün yanı sıra bavul ticaretinin kentte yarattığı ticari canlılığın İstanbul'a kaymasından sonra göç sonrası oluşan fuhuş sektörü ile medyada bir ilgi odağı olmuştur. O yıllarda yabancı kadın olgusu fuhuş ile birlikte anıldığından toplumsal hafızaya kazanmıştır. 1990'lı yılların sonuna doğru bavul ticareti etkisini tamamen kaybetmiş olsa da, geriye sek işçisi olarak çalışan göçmen kadınlar ve yabancı uyruklu kadın olgusunun etkisi ile damgalanmış bir mekan olarak Çömlekçi ve Rus pazarını bırakmıştır. Ancak Sovyetler birliğinin dağılmasından sonra tek kutuplu dünya düzeni esnekleşen ve kayıtdışına kayan çalışma biçimleri özellikle kadın göçlerinin devam etmesini sağlamıştır. Eski Sovyetler Birliğine bağlı bağımsızlık kazanan ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yıkım,

kadın göçmenlerin gurbete çıkması ve ulusötesi alanlarda yeni istihdam biçimleri araştırmalarına neden olmuştur.

Buradan hareketle; Trabzon'da kentin çeşitli mahallelerinde oturan, fuhuş sektörünün dışında, hizmet sektöründe çalışan kentin görünmeyen sakinleri araştırmamızın konusunu oluşturacak ve göçmen kadın emeğinin küresel feminizasyon ilişkisi ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla, küreselleşmenin kadın emeği üzerindeki etki ve sonuçları konusunda literatür taraması yapılmış, bu anlamda küresel göçler, göçmen kadınlar konusuna yer verilmiştir.

Ayrıca, Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların göçle sürüklen hayatları, emek biçimleri ve çalışma koşullarını ortaya koymak amacıyla çalışmamız alan araştırması ile desteklenmiştir. Bu anlamda yabancı göçmen kadının gözünden göçle gelen ama çalışma ve yaşam biçimleri ile şekillenen yaşam anlatıları önemli veri kaynağı oluşturmuş ve çalışmanın kapsam ve sınırlarını belirlemede kolaylık sağlamıştır.

Bu araştırmada, küreselleşme kapsamında küresel göç olgusunun etrafında şekillenen göçmen kadın emeğinin sektörel bazda çalışma alanlarına ve göç sonrası çalışma ve yaşam biçimlerine odaklanmıştır. Bu anlamda çalışma, göçmen kadın emeğinin hangi sektörlerde kullanıldığı ve bu sektörde çalışmanın avantajlı ve dezavantajlı yönlerine odaklanmıştır. iş ve toplumsallık örüntülerinde göçmen kadın emeği Trabzon'da görünmeyen yönlerini de kapsayacak şekilde çalışmada konu edinilmiştir.

1.1.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmamızın konusu, yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme kapsamında göç ve emeğin feminizasyonudur. Bu üst başlık altında alan araştırması kısmı, makro bağlamda küreselleşme olgusu içinde kadın göçmenin durumuna odaklanırken, mikro bağlamda da, Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadın emeğine odaklanmaktadır. Kapitalist emek ilişkileri kadın üstünden ve ataerkil toplum yapılarıyla eklemlendiği günümüz toplumlarında kadının konumu değişirken farklılaşmamakta dönüşmektedir. Bu dönüşüm sürecinde göçmen kadın da toplumsal eşitsizlik bağlamında düşünüldüğünde dezavantajlı toplum kesimleri arasında yerini almaktadır.

Küreselleşmenin emek üzerindeki etkisini kendisini en rahat kadın emeği üzerinden göstermektedir. Kadının toplumsal cinsiyet rolleri ile şekillenmiş hayatı, ekonomik sıkıntılar, kadınların çalışma yaşamına girişi, esneklik politikaları bağlamında şekillenmiş ancak bu durum kadınların lehine gerçekleşmemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerini çalışma yaşamında da devam ettiren kadın evde ev hanımı rolünü devam ettirmekte, bakım ve ev işi rolünü çalışsa dahi üstlenmektedir. Kadının çalışma yaşamına girişi toplumsal cinsiyet rollerinde değişim yaratmadığı gibi aksine kadının hem özel alanda ücretsiz ev emekçisi olarak çalışmaya devam etmesine, hem de kamusal alanda bir iş ve meslek edinerek ikinci yük ve sorumluluk altına girmesine neden olmaktadır. Hem özel hem de kamusal alanda yükü artan kadın, aile içi bakım ve ev işlerinin ücretli başka bir kadına devrederek yükünü azaltmaya yoluna da başvurabilmektedir.

Küresel ekonomide ücretli emeğin feministleşmesi kadın göçünün de artışına katkı sağlamıştır. Kadınlar artık hiç görülmedikleri kadar hareket halindedirler (Ehrenreich ve Hochschild, 2002: 2; akt: Ritzer, 2011: 473). Hareket halindeki kadınlar göç ettikleri ülkelerdeki, ki bu genellikle kuzey ve batı yönünde olmaktadır, toplumsal cinsiyetleri gereği kadın işi olarak toplumsal yaşamda kodlanan işleri yapmaktadırlar. Kadın işlerine örnek olarak da hizmetçilik, temizlikçilik, bakıcılık, masörlük, aşçılık ve seks işçiliği gibi emeğinin cinsiyeti kadın olarak kodlanmış işleri verilebilmektedir. Küreselleşmenin bir cinsiyeti var mıdır? Sorusu tartışılırken, küreselleşmenin sonuçlarına bakarak göç ve emek üzerindeki cinsiyetçi etki görülebilmektedir. Emeğin cinsiyeti de bu şekilde oluşmakta ve yeniden üretimi için şartlar sağlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelinde ayrışan meslekler ve iş kolları küreselleşmeye eklemlenen ataerkil yapılarla perçinlenmekte ve kadın göçmenler 3G işlerde* çalışmak durumunda kalmaktadır.

Goretti Horgan, “*Küreselleşme ve Kadınlar*” isimli makalesinde küreselleşmenin cinsiyetinin erkek olduğu kanısında olduğunu; ancak bu durumun küreselleşmenin sadece bir boyutunu oluşturduğunu ifade eder. Horgan, küreselleşmenin kadın ve çocuklar üzerinde kötü etkilerinin ortaya çıktığını; ancak küreselleşme ile kadınların şimdiye kadar ellerine geçmemiş olan bir özgürlüğü yakaladığını ve bu şekilde de daha önce karşı gelemediği ataerkil yapılarla, çalışma yaşamına girerek, kendi

* 3G kavramı kavramsal ve kuramsal çerçeve bölümünde verilecektir

ayakları üstünde durarak karşı durabilmiş[†] olduğunun altını çizer(Horgan, 2002: 3). Bunun yanında Horgan, aynı makalede kadın işçileri küreselleşmenin motoru olarak tanımlamakta ve “kapitalizmin son 20 yıl süresince küresel gelişimi neredeyse her yerde kadınların akın akın resmi işgücüne dahil olmaları üzerine kuruludur” der(Horgan, 2002: 4).

1.1.2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı genel olarak küreselleşmenin kadın emeği ve özellikle göçmen kadın emeği üzerindeki feminizasyon etkisinin ortaya çıkarılması ve küreselleşme ile gelen küresel göç dalgaları içinde göçmen kadınların konumu, iş alanları, yaşam koşullarını Trabzon ili üzerinden ve göçmen kadınların dilinden anlamak ve yorumlamaktır. Göçmen kadınların Trabzon'daki emek ilişkilerini çalışma koşullarını ve çalıştıkları iş sektörlerinin ne olduğunun yanı sıra göçmen kadınların bütün bunları nasıl algıladığı konusu çalışmanın seyri ve amaçları açısından önem arz etmektedir. Araştırmamızın amaçları hem çalışmanın makro bağlamını hem de mikro bağlamını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Araştırmamızın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Küreselleşmenin emeğin feminizasyonu sürecinde etkisini anlamak,
- Küreselleşmenin göçmen kadınların çalışma alanlarını nasıl belirlediği ve bunun kadın emeğinin feminize oluşundaki rolünü anlayabilmek,
- Küresel göçler kapsamında göçmen kadın emekçilerin göç öncesi emek ilişkileri ile göç sonrası emek ilişkilerini karşılaştırmak,
- Küreselleşmenin göçmen kadın emeğine olumlu ve olumsuz katkılarını anlamak,
- Yabancı göçmen kadın olmanın riskleri, uyum problemlerini belirlemek,
- Yabancı göçmen kadınların göç için neden Türkiye'yi ve neden Trabzon'u seçtiklerini belirlemek,

* Ataerkil sistemim kapitalizmin küreselleşmesi ile eklemlenerek kendini yeniden ürettiği ve bu şekilde de kadının çalışma yaşamına girmiş olsa dahi bu yapılar içindeki eşitsiz konumun değişmediğini hatta daha da güçlendiğini gözden kaçırmamak gerekir. Küreselleşme batılı orta sınıf kadının çalışma yaşamında daha fazla yer almasını sağlarken aile içinde cinsiyete dayalı iş bölümü ile keskinleşen kadın işi olarak belirlenen işlerinin, bakım hizmetlerinin yapılmamasından ya da eksik yapılmasından kaynaklanan boşluğu küreselleşmenin kadınları doldurmuştur. Kayıtsız, iş güvensiz, düşük ücretlerde ve bazı işlerde özellikle hizmet sektöründe çalışmak durumunda kalan kırdan kente ya da ulus aşırı göçlerle doğudan batıya ve kuzeye göç eden yoksul kadın ise bu yapılara ne kadar karşı durabilmiştir tartışma konusudur.

- Yabancı göçmen kadınların hangi sektörlerde ve hangi işlerde çalıştıklarını, neden belirttikleri işleri seçtiklerini, çalışma ilişkilerini belirlemek,
- Yabancı göçmen kadın emeğinin Trabzon'daki konumu belirleyerek göçmen emeğinin yaygınlaşmasının nedenlerini anlayarak yorumlamaktır.

1.1.3. Araştırmanın Önemi

Çalışmamızın makro boyutunu oluşturan küreselleşme ve küreselleşiminin kadın emeği üzerindeki feminizasyon etkisi araştırmamızın ilk aşamasını oluşturmaktadır. İkinci aşama ise mikro bağlamda kadın emeğinin dönüşen yapısını Doğu Karadeniz'de önemli şehir olan Trabzon'un aldığı yabancı kadın göçü nedeniyle oluşan emek ilişkileridir. Mikro bağlamda bu çalışma, Trabzon'da yaşayan yabancı göçmenlerden kayıtlı ya da kayıtsız çalışan göçmen kadınların çalışma sektörleri, riskleri, eşitsizliklerini anlamak yabancı uyruklu kadın olgusu ile hizmet sektöründe çalışan, kentin sessiz misafirleri olarak adlandırdığımız kesimin, sorunlarını ortaya koymayı ve diğer araştırmacılarında dikkatini bu noktaya çekmeyi hedeflediğinden önem arz etmektedir.

1.1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın makro bağlamı, küresel insan akışı içerisinde emek göçünün gidererek feminize(kadınsı) olmasıdır. Küresel feminizasyon, göç eden insanların yarıdan daha da fazlasını oluşturan kadın göçmenlerle ilgilidir. Kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden fazla olması göç öncesi ve sonrası yaşananlar çalışma koşulları ve çalışma alanları göçün feminizasyonu sağlamaktadır. Çalışma sektör ve en önemlisi çalışılan işin niteliği toplumsal cinsiyet temelli işbölümünü yansıtacak şekilde iş piyasasının ayrılmasına neden olmaktadır.

Mikro alanda araştırmanın sınırlılıklarından söz edecek olursak, Trabzon ili ile sınırlandırılmıştır. Trabzon'un toplumsal yaşamında yabancı göçmen kadın olgusu ötekileştirilmiş yaşamları ile seks işçileri ile özdeşleştirilmiş durumdadır. Araştırmada fuhuş sektörü dışında kente tutunmaya çalışan yabancı göçmen kadın emeği esas alındığından araştırmanın sınırlılıkları içerisinde seks işçileri yer almamaktadır.

Görünürlüğü daha fazla olan bu kesimin ötekileştirilmiş yaşamları, kentte yaşayan diğer yabancı göçmen kadınların hayatlarını etkilediği gözleminden hareket edilmiştir.

Küreselleşen dünyada enformelleşen emek piyasasında kadın emeği gidererek kayıtsızlaşmaktadır. Kadının özel alandaki toplumsal cinsiyet rollerinin devamı niteliğinde kamusal alandaki belirli iş kollarında yoğunlaşma ve çalışma kadını emek piyasasında görünmez kılmakta ve belirli alanlara hapsedmektedir. Kadın emeğinin istihdam olanakları içindeki konumu; küreselleşme, kapitalizm ve ataerkillik üçlüsünün çıkar ortaklığının birleşme noktasında yer almaktadır. Emek piyasasında esnekleşme, kayıtsızlaşma süreç içerisinde toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri içindeki kadının konumunu emek bağlanımda da değiştirmemiştir, aksine daha da içinden çıkılmaz bir hal almasını sağlamıştır. Buradan hareketle, ücretli kadın emeği çalışma alanı olarak toplumsal cinsiyet rollerinin devamı niteliğindeki işlerde çalışmak zorunda kalmakta olduğu ve bu durumun ücretli kadın emeğinin gerçekleştirildiği alanda işçi işveren ilişkilerinin ücret ve iş sahiplenme noktasında sorunların çıkmasına, bu alanın kendi içinde bir sorun haline gelmesine neden olmaktadır.

Ücretli kadın emeğinin emek piyasası içinde değişen konumuna bir de göçmenlik halleri eklendiğinde toplumsal eşitsizlik halkası giderek olumsuz koşullar eşitsiz muameleleri de beraberinde getirebilmektedir. Emek göçü, kadın göçmenin beraberinde getirdiği toplumsal cinsiyet özellikleri ile göç edilen yerde vasıfsız, düşük ücretli, sağlıksız koşullarda, sosyal güvenceden yoksun kayıtsız çalışmalara neden olmaktadır. Bu nedenle de tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesinde bu alanlara atıfta bulunulmuştur. Bu tez, kuramsal ve kavramsal çerçeve ve alan araştırması kısmını içeren iki ayaklı bir çalışmanın ürünüdür.

Trabzon'un Sarp Sınır Kapısının açılışı ve Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla beraber aldığı bavul ticareti yılları o dönemde ekonomik ve toplumsal yaşamda önemli değişikliklere konu olmuş akademik camiada çok sınırlı olmakla birlikte medyada bir hayli ilgi görmüştür. Dönemin ticaret hacmini ve bavul ticaretini konu alan sınırlı sayıda çalışma yapılmış, daha sonraki süreçte 2000'li yıllarda kentin aldığı yoğun kadın göçünün kentin ekonomik, sosyal ve mekansal yapısında yaptığı değişiklikleri ve kentsel bir dinamik olarak yabancı uyruklu kadın olgusunu ele alan çalışmalar(aslında çalışma) yapılmıştır. Trabzon Doğu Karadeniz'in önemli bir liman kentidir. Bavul

ticareti ile alınan yoğun göçün sosyo ekonomik etkileri ve makro bağlamdan koparılamayacak olan emek piyasını konumuzun mikro düzeyini oluşturmaktadır.

Araştırmamızın sınırlılıkları içerisinde Trabzon’da hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar yer almıştır. Trabzon’da evli olup çalışmayan göçmen kadınlar gözlem ve bilgi edinmek maksadıyla araştırmaya dahil edilmiş; ancak örneklemin dışında tutulmuştur. Araştırma Trabzon’da hizmet sektörü bağlamında çeşitli iş kollarında çalışan aşçı, kaför, temizlikçi, çocuk bakıcısı, hasta bakıcı, masör, çevirmen, öğretmen, rus pazarı çalışanı, gibi göçmen kadınları kapsamaktadır.

1.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

“Hermeneutik geleneği içinde yer alan filozofların, özellikle Dilthey’in “sosyal bilimler” terimini dışlamalarının gerekçeleri şunlardır: Bu filozoflar insanı, tarihi, toplumu, kültürü konu edinecek olan bilimlerin, objelerin tekiliği, tekrarlanamazlığı, bir defalığı, özgüllüğü nedeniyle asla nomotetik çalışamayacaklarını söylüyorlar”(Özlem, 1998: 19). Onlara göre, insan-tarih-kültür dünyasının esasen tekillikler dünyası olduğunu, her toplumun, her kültürün bu tekiliğiyle ele alınması gerektiğini, bu dünyanın yasalara göre *açıklanacak* bir dünya olmadığını, ancak bir *anlamanın/yorumlamanın* konusu olabilmektedir(Özlem, 1998: 19).

“Almanya’da hermeneutik geleneği içerisinde özellikle Dilthey’in tekilci söylemi içerisinde yoğunlaşan bu eleştirilerin yanı sıra, aynı dönemde, tekilci ve tümelci bilim söylemlerini belli yönlerden bağdaştırmaya çalışan ve yeni kantçı fiolozların geliştirdiği bir başka gelenek de vardır. Bunlar, ne pozitivist/tümelci “sosyal bilimler” adını yeğliyorlar, ne de hermeneutik geleneği içerisinde tekilci/tarihselci “tin bilim(ler)i” adını benimsiyorlar”(Özlem, 1998: 19).

Windelband’a göre, konusu doğa veya tarih/toplum olsun, tüm bilimler ikiye ayrılmıştır; bunlar nomotetik bilimler ve idiografik bilimlerdir. Evrensellik tekillik tartışmaları çerçevesinde baktığımızda Windelband’a göre; “bu dünya yasalara göre(nomotetik açıklamalar) değil, aksine insan elinden çıkma insanlar arası özellikler barındırdığından dolayı ancak tekillikler halinde ve tinsellikler temelinde anlaşılabilinecek bir dünyadır(Akt: Özlem, 1998: 20). Öte yandan, “Max Weber pozitivist gelenekte “sosyal bilimler” olarak anılan Yeni Kantçı geleneğe uygun olarak,

“kültür bilimleri” olarak adlandırır. Aynı Weber, “sosyoloji” adlı genelleştirici bilimden söz edilebilse bile, bunun nomotetik değil, ancak ideal tip kavramlarıyla, yani hiçbir tümelliği/evrenselliği olmayan, ancak ve sadece tip belirtebilen kavramlarla çalışan ve genelleştirme ihtiyacına cevap verecek bir bilim olabileceğini ekler”(Özlem, 1998: 21).

Buradan hareketle epistemolojik olarak durduğumuz nokta yasalara dayalı nomotetik bilimler çerçevesinde değil idiografik bilimler çerçevesinde gelişen tekiller bazında anlamaya dayalı bir epistemolojidir. Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların gözünden çalışma ve toplumsal yaşamlarının risk, beklenti, sorun ve uyum düzeyleri nitel araştırma yöntemi kullanılarak orataya koyulmaya ve anlamaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemi kadın olmak ve göçmen olmak yanında yabancı göçmen kadın olgularının bir arada barındıran araştırma konumuzda daha fazla ve daha ayrıntılı bilgi elde etmek için uygun yöntem olarak tespit edilmiştir. Örnekleme ulaşmanın sıkıntılı bir süreci kapsadığı alan araştırmamızda nitel araştırma yöntemi sayesinde veri elde etmemiz daha rahat olmuştur. Bu anlamda alan araştırmamızın türü temel yorumlayıcı nitel araştırmadır. Nitel araştırmanın temel niteliği, bireylerin gerçeği sosyal dünyaları ve etkileşimleri içinde nasıl inşa ettikleridir(Merriam, 2013: 22).

“Anlamacı epistemolojide, teorilerimizden, inançlarımızdan ve anlamlandırmalarımızdan bağımsız bir dış gerçeklik bilgisi bulunmamaktadır. Nesnellik yerine öznelcilik benimsenir. İnsanlar aktleriyle, duygu ve düşünceleri ve anlamlandırmalarıyla gerçekliği inşa etmektedirler. İnsanın kendinden bağımsız ‘orada, dışarıda’ duran bir gerçeklik anlayışı reddedilir. Bu tür bir gerçeklik anlayışı, doğa bilimsel yaklaşım ve pozitivizm kaynaklıdır. Oysa beşeri/sosyal gerçeklik insanların anlamlandırmalarından bağımsız değildir ve bu anlamlandırmalar yoluyla sürekli olarak yeniden inşa edilmektedir”(Kuş, 2003: 65). Kuş’un da ifade ettiği gibi anlamacı yaklaşımın özünde gerçekliğin insanın kendisinden aynı ve ondan bağımsız olmadığıdır tam tersi insanın anlamlandırmalarıyla şekillenen onun etrafında ve içinde gerçekleşen bir hadisedir. Anlama, Kasapoğlu’nun da ifade ettiği gibi, toplumbilimlere özgü ve toplumsal dünyaya ulaşmanın özgül bir yöntemi değil, üyelerince üretilen ve yeniden üretilen beşeri toplumun ontolojik ön şartı olarak ele alınmalıdır(Kasapoğlu, 1992a: 201-201; akt: Taş, 2011: 69). Bu araştırma, tin ve kültür bilimleri içerisinde idiografik bilimleri alanında yapılmış bir çalışmadır.

1.2.1. Araştırma Tekniği

Alan araştırmasında nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak da görüşme ve dolaylı gözlem teknikleri kullanılmıştır. Araştırma tekniği olarak görüşme tekniğini kullanma sebebimiz toplumsal eşitsizlikler bağlamında göçmen ve kadın olmayı birlikte barındıran yabancı göçmen kadınlarla yapılacak bir alan araştırmasında daha uzun diyaloglar ve görüşmeler veriyi elde etmede daha yararlı olmuştur. Görüşmeler esnasında ses kayıt cihazı görüşmecilerin onayı alınarak kullanılmış, onay vermeyen ve ses kayıt cihazından rahatsız olan görüşmecilerimizde ise sadece gözlem ve olabildiğince görüşmecinin ifade şekline uygun olarak konuşulanları not alma şeklinde bir süreç işletilmiştir. Daha sonra ses kayıtlarının deşifresi yapılmış ve ortaya çıkan veri üzerinden kategoriler yardımı ile üçüncü bölümde yer alan başlıklar oluşturulmuştur.

Sosyal bilimler içerisinde görüşme tekniğinin kullanılma oranlarının artmasının yanı sıra sosyoloji bilminde de kullanımı oldukça yüksektir. Sosyoloji içerisinde görüşme tekniğinin sıklıkla kullanılır olması sosyolojik yöntemle eş anlamlı kullanımına bile neden olmaktadır(Chadwick ve diğerleri, 1984: 102; akt: Yıldırım ve Şimşek, 2005: 119). Yıldırım ve Şimşek'in Briggs'ten alıntılanarak ifade ettiği gibi, görüşme tekniği sosyal bilimlerde en sık kullanılan araştırma teknikleri arasında yer almaktadır. Briggs, bunun nedeninin görüşme tekniğinin, bireylerin deneyimlerine, tutumlarına görüşlerine, şikayetlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede oldukça etkili bir yöntem olmasından kaynaklı olduğunu ifade eder(Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2005: 119). Derinlemesine görüşme tekniğinde dikkate alınmayan bir husus vardır. Derinlemesine görüşmelerde, görüşmeci ve görüşülen kişi ilişkisinde eşitlikçi olan, sömürücü olmayan bir biçimde kurulması gerekir. Bu durum dikkat edilmediğinde teknik sıkıntılara neden olmaktadır(Kümbetoğlu, 2012: 187).

Anlamacı/yorumsamacı epistemolojinin gereği olarak içerde bulunan anlam görüşme tekniği vasıtasıyla görüşmeci tarafından ifade edilir. Bu anlamda nitel araştırmada esas olan araştırılan değildir. Araştırmacının amacı ve veri toplama aracı gereği görüşmeci iç dünyasını kendisi ifade etmeli araştırmacı sadece dinlemeli ve görüşme metinlerini analiz etme becerisine sahip olmalıdır. Bu nedenle anlama ancak emik bir bakışla içerden yaklaşarak ulaşılabilir. Episteme biçimimiz aslında bilme bilincimizdir, anlamacı epistemolojiyi benimseyerek araştırma konusu olan Trabzon'da

yabancı göçmen kadınların iç dünyasına ve içinde bulundukları kültürel, sosyal yapıya ancak onların görüşmelerde açtıkları kapı vasıtasıyla ulaşabilirdik. Bu nedenle de tezimizde epistemolojik duruş olarak anlamacı epistemolojiyi benimsenmiştir.

Stewart ve Cash(1985) görüşmeyi, “önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzlarına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” (Akt: Yıldırım ve Şimşek, 2005: 119) olarak tanımlamıştır. Görüşme tekniğinin asıl amacı, bireyin iç dünyasına nüfuz edebilmek gerçekliği görüşmecinin dilinden dökülen söylemler vasıtasıyla, onun algılama ve ifade edişleri ile elde etmek ve anlamaktır. Patton(1987)’e göre, görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girmek ve onun bakış açısını anlamaktır. Görüşmeler bize, deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar, zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlemlenemeyenleri anlamanın yolunu açar. Görüşme tekniği kendi içinde temel olarak iki gruba ayrılır ancak bazı kaynaklarda ara bir form olarak üçüncü bir görüşme türünden de bahsedilmektedir. Görüşmede esas olarak “yapılandırılmış” görüşme ve “yapılandırılmamış” görüşme olarak iki uygulama mevcuttur. Stewart ve Cash’ın ifadeleriyle tanımlayacak olursak, yönlendirici olan görüşme ve yönlendirici olmayan görüşme olarak belirtilebilir(akt: Yıldırım ve Şimşek, 2005: 120).

1.2.2. Evren ve Örneklem Seçimi

Araştırmanın evrenini Trabzon’da hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmamızın en zor ve sıkıntılı kısmını oluşturan alandan veri toplamayı zor ve ulaşılabilirliği sınırlı kılan da örneklemin görünmezliğidir. Bu sektörde çalışan yabancı göçmen kadınların büyük bir çoğunluğu kayıtsız çalışmakta olduğundan örnekleme ulaşmakta sıkıntı yaşanmıştır. Kartopu örneklemi yardımıyla ulaşılan göçmen kadınların arkadaşları, tanıdıkları ve en önemlisi Trabzon’lu kadınlar araştırma örnekleminimize ulaşmakta bize yardımcı olmuştur.

Rus pazarı çalışanı, esnaf olmak üzere ticaret sektöründe, hasta, yaşlı, çocuk bakımı, temizlik ve ev hizmetleri sektöründe, kuaförlük ve masörlük gibi profesyonel kişisel bakım hizmetlerinde, eğitim sektöründe ve çevirmenlik hizmetlerinde şuanda çalışmayan ancak evlilik göçü ile Trabzon’a yerleşmiş toplamda 44 yabancı göçmen kadına kartopu örneklemi ile ulaşılmıştır. Ancak tamamı ile görüşme gerçekleştirilememiştir. Alan araştırması boyunca toplamda 17 yabancı göçmen kadın

görüşmeyi kabul etmiştir. Bu durumda alan araştırmasında toplamda 44 yabancı uyruklu kadına ulaşılmasına rağmen çeşitli nedenlerden dolayı 17 kişi ile derinlemesine mülakat yapabilmek şansımız olmuştur. Birçok görüşmecinin, görüşme talebini reddettiği, sorulacak soruların ne olduğu ve neden kendisi ile görüşmek istenildiği konusunda tedirgin oldukları görülmüştür. Geriye kalan diğer kısım ile de vize ve giriş çıkış zamanı alan araştırmasının süresi ile örtüşmediği için görüşülememiştir.

Sonuçta araştırmamızda 17 yabancı göçmen kadınla derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme esnasında yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiş ve görüşmecilerden elde edilen veriler araştırmanın genel mantığı çerçevesinde analiz edilmiştir. Kentte göçmen olmak kenttin göç aldığı yıllarda oluşan cinsiyet ilişkileri etiketlenmiş bir göçmen kimliğe sahip olmak bu anlamda araştırmaya katılmaları için örneklemin ikna edilmesinde negatif etkilere ve sonuçlara gebe kalmıştır. Kadın olmanın ikincil konumu yanında, kentte göçmen olmak ve buna ilaveten yabancı olmak bu kadınların çalışma koşullarını da kendileri gibi görünmez kılmaktadır.

Kentte bakım sektörü başta olmak üzere ev içi hizmetlerde çalışan kamusal alanda toplumsal cinsiyete dayalı işbölümün kamusal alandaki yansımalarını gördüğümüz göçmenlik halleri kadın göçmen gözüyle anlatıldığında onları bakış açısı ve yaşadıkları üzerinden bakıldığında farklı dinamiklerin kentsel bütünleşmede rol aldığını ve yabancı göçmen kadının emek piyasasındaki yerini belirlediğine tanık olduk.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KÜRESELLEŞME OLGUSU VE KADIN EMEĞİ

2.1.1. Küreselleşme Kavramı

Küreselleşme ve kadın emeği arasındaki ilişkinin boyutlarını açıklanmaya çalışılacağı bu bölümde, öncelikle küreselleşme kavramından bahsedilecek daha sonra ise, küreselleşmenin emek piyasası üzerindeki etkileri çeşitli yönleri ile ele alınacaktır. Bu bağlamda, kavram olarak küreselleşme üzerinde durulacaktır. Küreselleşme, dünyada meydana gelen ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi değişimleri açıklamak ve anlamak için uzunca bir süredir sosyal bilimler literatürü başta olmak üzere konuşulan ve tartışılan anahtar bir kavramdır. Günümüzde uluslararası ekonomik akımlarda meydana gelen büyük artışları açıklamak için, küreselleşme yaygın şekilde kullanılmaktadır(Perraton, Goldblatt, Held, Mcrow, 2006: 1).

Küreselleşme sürecinin başlangıç tarihi daha eski olmakla birlikte, kavram olarak 20.yy sonlarına doğru dünya gündeminde yer almaya başlamıştı. Küreselleşme kavramı ilk kez 1961 yılında Webster Lügatı'na girmiş1970'li ve 1980'li yıllarda dile getirilmiş, 1990 yılından itibaren de birçok alanda kullanılır olmuştur. Küreselleşme, sosyoloji çalışmalarının arasına 1990'larda girmiştir. SSCB'nin çöküşü, Batı ülkelerinin bu çöküşten yararlanmaları, bilişim teknolojilerinin dünyayı iletişim ağlarıyla birleştirmesi, tüketimde oluşan değişiklikler, kişisel bilgisayarların artışı, internet ve cep telefonu kullanımı, küreselleşmenin yeni zenginlik yollar yaratması, bu tarihte küreselleşmenin gündeme oturmasını ve önemli bir olgu durumuna gelmesini sağladı(Tanrıverdi, 2008: 7).

Küreselleşme kavramının kullanım sıklığına baktığımızda, yirminci yüzyılın sonlarına doğru kullanımın sıklaştığını görmekteyiz. Kelimenin kökeni “global” kelimesinden gelmekte olup global kelimesinin de dünya çapında/ bütüne ilişkin anlamında kullanılan ve İngilizceye 19. yüzyılda girdiği bilinmektedir. Sarıtaş'a göre, küreselleşme ile birlikte iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler ve ulaşım

imkânlarının artması sonucunda dünya küçülürken aynı zamanda parçalanmaktadır. Bu parçalanma ile birlikte de farklı olanın farklılıkların altı çizilmektedir. Küreselleşme kavramı tek bir dünya kavramı tasvirlerken aynı zamanda ekonomik, siyasal ve kültürel düzlemde toplumsal değişmeye ilişkin arka planına da zemin hazırlamaktadır(Sarıtaş, 2009: 399-400).

Kavram olarak küreselleşme her şeyden önce, içerdiği birçok boyut ve etkilediği birçok kişi, kurum ve durum bakımından üzerine çok söz söylenene söylenmeye devam eden bir süreci temsil etmektedir. Giddens’a göre küreselleşmenin dört boyutu vardır, bunlar; ulus devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ve uluslararası işbölümüdür. Ona göre küreselleşmenin dördüncü boyutu endüstriyel alandaki gelişme ile ilgilidir. Bu durumda en belirgin yönü dünyanın az ve çok gelişmiş alanlarındaki farklılaşmalarını da içine alacak şekilde genişlemesi durumudur. Buradan hareketle Giddens modern endüstrinin aslında yalnız yapılan işler düzeyinde değil endüstri türü, gerekli beceriler ve hammadde üretimi ile ilgili bölgesel uzmanlaşma düzeyindeki iş bölümüne dayandığını ifade eder(Giddens, 2004: 75-79). Giddens’a göre küreselleşme, farklı kültürler, farklı coğrafyalar arasında bir bağ kurulması, iletişimin güçlenmesi ve dünyanın küçülmesi durumuna ilişkin bir durumu ifade etmektedir(Giddens, 1994: 64; akt: Özel, 2011: 92).

Ulrich Beck, “*Küreselleşme Nedir?*” isimli makalesinde, iktidarın, yönelimlerin, kimliklerin ve ağlarının görünümünü değiştirerek ulus-ötesi aktörlerin egemen ulus devletlerin altlarını oydukları ve bu devletlerin krizle karşılaştıkları süreçleri belirtir(Beck, 2006: 221). Küreselleşme kavramına ilişkin bir yandan olumlu yaklaşımlar varken aşırı küreselleşmeciler, diğer yandan da bu süreci eleştiren olumsuz yaklaşımlar küreselleşme karşıtları bulunmaktadır. Ayrıca küreselleşme sürecine daha tarafsız yaklaşan dönüşümselci görüşler de bulunmaktadır. Adıgüzel’e göre küreselleşme oldukça doğurgan bir kavram olarak spekülasyonlar, varsayımlar, güçlü toplumsal imgeler ve metaforlar üretme kapasitesine sahiptir(Adıgüzel, 2011: 10). Bazıları küreselleşmenin dünyada refahı arttıracığını, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkları azaltacağını ifade ederken bazıları da aynı kavramı sömürgeciliğin modern yaklaşımı olduğu yönünde ifadelerle tarif etmişlerdir.

Küreselleşme tanımları küreselleşme olgusunun temelinde yatan dört özelliği göstermektedir. Bunlar:

1. Küreselleşme, geleneksel, siyasi, kültürel ve coğrafi sınırları giderek aşan yeni toplumsal ağların ve faaliyetlerin yaratılmasını ve mevcut olanların çoğaltılmasını kapsayan,
2. Toplumsal ilişkilerin, faaliyetlerin ve karşılıklı bağımlılıkların genişlemesini ve yayılmasını sağlayan,
3. Toplumsal değişimlerin ve faaliyetlerin yoğunlaşmasını ve hızlanmasını kapsayan,
4. Bütün bu ilişki, değişim ve dönüşümlere ivme kazandırmayı sadece nesnel maddi düzeyde gerçekleştirmeyen özellikleri bir arada barındıran çok boyutlu ve kapsamlı bir sürecin parçalarıdır(Adıgüzel, 2011: 13-14).

Küreselleşmenin ticari mal, eşya ve hizmetlerin, sermayenin, bilgi ve iletişim ürün ve hizmetlerinin ve insanların sınırların ötesinde geçen hareketliliği anlamında düşünüldüğünde, hem maddi hem de manevi anlamda bir akışı bünyesinde barındırmaktadır. Küreselleşmenin bu yönü de insan akışının hem maddi hem de manevi boyutunu ele almak gerekliliğini vurgulamaktadır. Para, mal, ürün, bilgi, hizmet akışının yanı sıra insan akışı bu iki bu durumu da barındırmaktadır. İnsan akışı maddi olarak yer değiştiren göçmenlerin hayatlarını, geride bıraktıkları aile ve maddi varlıklarını çok yönlü etkilemektedir. Küreselleşmenin belki de en görünmeyen ve en üstü kapalı geçirtilen yönü de belki de budur. Küreselleşme konusunda yapılan farklı tanımlamalardan yola çıkarak, küreselleşmenin salt siyasal ve ekonomik konularla sınırlı kalmayıp, bunlarla birlikte toplumsal, ekonomik, kültürel, teknolojik vb. alanlarda da varlık ve değişkenlik gösteren bir süreç olduğu söylenebilir.

Giddens küreselleşmeyi sadece ekonomik yönü ile değil daha geniş perspektifli ele alan dönüşümcülerdendir. Dönüşümcülere göre: “küreselleşme modern toplumları ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici güçtür”(Fox, 2002: 31). Küreselleşme konusunda olumlu tavır alanların yanı sıra olumsuz bakış açısı geliştiren insanlar da mevcuttur. Küreselleşme karşıtları, bu süreçte kazananlardan çok kaybedenlerin olduğunu, temel amacın kar elde etmek olup, bu karın büyük bir bölümünün elit gruplara, Amerikalı yatırımcılara ve çok uluslu şirketlere gideceği görüşündedir. Marksist düşünürler küreselleşmeye kuşkuyla yaklaşmaktadır. Onlara göre küreselleşme Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra ekonomik uçurumları ve dengesizlikleri eşitlemek

yerine daha da derinleştirmiştir. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik sıçramanın da sanıldığı gibi tüm dünya da değil belirli bölgelerde gerçekleştirdiğini ileri sürerler. Bunların da gelişmiş kapitalist ülkelerde uluslararası yatırımlar ucuz işgücü göçleri, uluslararası sermayenin belli başlı finans merkezlerinde toplanması ile gerçekleştiğini ileri sürmektedirler(Tongyu-Weimin: 2012: 40-41).

2.1.2. Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkisi

Bauman'a göre, Karl Polanyi'nin yıllar önce Karl Marx'ın iç görüşünü güncelleyerek öne sürdüğü gibi, yeni sanayi düzeninin ortaya çıkmasını sağlayan "büyük dönüşüm"ün başlangıç noktası, emekçilerin kendi geçim tarzlarından koparılmalarıydı. Bu çok önemli olay, daha kapsamlı bir kopuşun parçasıydı. Üretim ve mübadele her şeyi kuşatan bir hayat tarzı olarak görülmekten çıktı ve böylece toprak ve paranın yanı sıra emeğin sadece bir meta olduğu düşünülebildi. Ona göre, emeğe serbestçe hareket etme ve böylece farklı şekillerde kullanılma yeteneği kazandıran, onu yeniden birleştiren, başka düzenlemelerin parçası haline getiren bu yeni kopuş, "bedensel ve zihinsel çaba'nın kendi başına bir görüngü haline gelip sabitleşmesine izin verdi. Emeğin özgürleşmeden önce bir parçası olduğu, kökünden sökülmüş ya da artık işlemeyen, "geleneksel hayat tarzı" bu kez önceden tasarlanan, "inşa" edilen bir başka düzenle yer değiştirecekti. Bauman'ın da belirttiği gibi emek artık akılcı düşünce eylemin ürünüydü. Emeğin servetin kaynağı olduğu bir kez keşfedildiğinde bu kaynağı elde etmek, süzmek ve sömürmek artık aklın göreviydi(Bauman, 2005: 29-30).

Bauman'a göre "ağır modernite" ifadesini emek ve sermaye arasındaki bağımlılıkların karşılıklı ilişkisi, bir nişanlılık dönemine, benzetir. İşçiler kendi geçimlerini sağlamak için işe alınmaya bağımlı olması, sermayenin de kendini yeniden üretmek ve büyütme için işçileri işe almaya bağımlı olması gibi durumların emek sermaye arasındaki karşılıklı bağımlılığın onun deyimiyle, nişanlılık dönemi, olduğunu ifade eder. Sermaye ve emeğin birleşme noktası olarak fabrikanın onların ortak ikametgâhı, eş zamanlı olarak hem siper savaşı için bir savaş meydanı, hem de umutların ve rüyaların ortak yuvası olduğunu ifade eder(Bauman, 2005: 33).

"Modernliğin kurumlarındaki çözülme/ayrışma veya 'sıvılaşma'ya göndermede bulunarak yirminci yüzyılın sonlarındaki ekonomik ve sosyal dönüşümü tanımlayan

‘akışkanlık’, istikrarsızlığı, şekilsizliği, güvensizliği ve her daim süren bir değişikliği ima etmektedir”(Roviroso-Madrazo, 2010: 7; Akt: Man, 2013: 231). “Ağır” ya da “katı” moderniteden “hafif” ya da “akışkan” moderniteye geçiş”, emek hareketi tarihinin kaydedilmiş olduğu çerçeveyi oluşturur(Bauman, 2005: 42).

Sanayileşmiş ya da post-sanayileşmiş denen Batılı toplumlar için asıl sorun bizzat emeğin/çalışmanın statüsüdür; çünkü bu toplumların temellerinden birini emek oluşturmaktadır(Meda, 2004: 8). Horgan, sayısız kadının, bir avuç kazanan uğruna milyarlarca kaybeden yaratan bir dünya sisteminde zorluk, ıstırap ve acıya katlanmakta olduğu ifade eder. Ona göre küreselleşme kadınlar ve çocuklar açısından öylesine kötü sonuçlar doğurmuştu ki, bazı yorumcuların cinsiyeti olsa “küreselleşmenin erkek” olduğunu ileri sürdüklerini belirtir. Buna karşın küreselleşmenin kadın olduğu da söylenebilir. Kapitalizmin küresel çapta genişlemesi, geleneksel olarak eşine ve erkek akrabalarına bağımlı olmuş on milyonlarca kadının işgücüne dâhil olmalarına dayanmıştır. Ona göre küreselleşmenin kadınlar üzerinde çelişkili etkileri vardır(Horgan, 2002: 3-4)

Dünya Bankasının küreselleşmenin emek üzerindeki etkileri konusunda yayınlamış olduğu “*Bütünleşen Dünyada İşçiler*” raporunda yüzyılın sonunda dünya işçilerinin yüzde 10’undan da azının tamamıyla küresel kapitalist ekonomiyle bütünleşmemiş olacağını belirtmektedir. Bu oran, bundan yirmi yıl önce sosyalizmi kurduğu söylenen dünya işgücünün üçte biriyle kıyaslanınca hayli yüksektir(Munck, 2003: 85). Dünya Bankası küreselleşmeyi kaçınılmaz bir sonuç olarak görmekte ve artık insanların yaşamlarının geri döndürülemez bir şekilde benzeşme sürecinde olduğunu iddia eder. Dünya bankası, artan uluslararası rekabetin ve sermayenin serbest dolaşımının sadece ücretleri düşürmekle kalmayıp, iktisadi harita üzerindeki bazı ulusları ve bölgeleri toptan sileceğini de kabul etmektedir. Dünya Bankası’na göre “küreselleşme yeni fırsatlar sunar; fakat aynı zamanda bazı riskleri de çoğaltır”(Dünya Bankası, 1995: 124; Akt: Munck, 2003: 86).

“Küreselleşen ekonomilerde ön plana çıkan sektör hizmet sektörüdür. Özellikle gelişmiş ülkelerde 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana görülen gelişme şöyledir: İmalat sektörünün istihdam kapasitesi düşmekte, Hizmet sektörünün istihdam kapasitesi artmaktadır. Kol gücüne dayalı imalat sanayi sektörü oranı, küreselleşme ve teknolojik gelişimle giderek azalmıştır. Bilgi toplumuna geçişle birlikte önemi artan yüksek beşeri

sermaye yani nitelikli işgücü hizmet sektöründe istihdam edilmektedir”(Yahşi, 2007: 32).

2.1.3. Küreselleşme Sürecinde Ücretli Kadın Emeğinin Konumu

Kadınların işgücü artan miktarlarda katılımı literatürde sıkça dillendirilen bir durum olmaya başlamakla beraber bu durumu destekler nitelikte alan araştırmaları da benzer sonuçları ortaya koymaktadır. Kadınlar emek piyasasında daha fazla yer almasını tetikleyen birden fazla etki olmasına rağmen bu etkiler arasında makro bağlamda küreselleşmenin etkisi azımsanamayacak kadar fazladır. Küreselleşme sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda siyasal, kültürel, toplumsal sonuçları itibariyle tüm yaşamı derinden etkileyen bir süreçtir. Bu nedenle de kadınların işgücü piyasasında nasıl ve ne şekillerde, hangi oranlarda yer aldığı konusu küreselleşme olgusundan bağımsız ele alınamaz. Etiler ve Lordoğlu(2010)’nun da ifade ettiği gibi, kadınların işgücüne katılımında göze çarpan farklar ekonomik krizle, siyasal ve sosyal değişmelerle kısacası küreselleşme hareketi ile yakından ilişkilidir(Etiler ve Lordoğlu, 2010: 96).

Ecevit’e göre 1980 sonrasında yapılan araştırmaların gösterdiği üzere kadınlar emek piyasasında ikincil ve alt sıralarda yer almaktadır. Kadınlar emek piyasasında eşitsiz şekilde konumlanmıştır. Kadınlar eşitlik politikalarında çok az sayıda ve oranlarda etkilenmiş ve çok sayıda kadın vasıfsız, düşük ücretli işlerde yoğunlaşmıştır(Ecevit, 1998: 267). Emek piyasasında kadının özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Kadınlar işgücü piyasasının dışında ucuz ve piyasa içine kolay çekilebilecek emek kaynağı oluştururlar,
- Kadınlar işe alımda ayrımcı uygulamalarla karşılaşır,
- Ücretli kadın emeğinin değeri düşüktür. Genellikle bazı iş ve iş kollarında farklılaşabilmekle beraber erkeklerden düşük ücret alırlar,
- Ücretli kadın emeği güvenceden yoksun ve piyasa dışına atılma olasılığı yüksek emektir,
- Kadınların işçiler olarak örgütlenmeleri gelişmemiştir,
- Kadınlar iş gücü piyasasında toplumsal cinsiyet dayalı şekilde ayrıştırılmış işlerde çalışmaktadırlar(emek yoğun, piyasa

dalgalanmalarından kolay etkilenen, vasıfsız işçilerin çalıştığı, düşük ücretli sektörler),

- Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık sadece işe girerken ve sektör, iş kolu seçerken değil çalışırken de iş yerinde işbölümü kısmında gerçekleşmektedir(Ecevit, 1998: 268).

Kadın emeği işgücü piyasası içerisinde eşitsiz bir şekilde konumlandırılmıştır. Kadın çalışma yaşamına girmesi her geçen gün artmakla beraber kadın emeğinin konumu ve piyasa içinde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcı iş ilişkileri yeniden üretilmektedir.

2.1.4. Emeğin Feminizasyonu(Kadınsılaşması)

Küreselleşmeye ilişkin son çözümlemeler, toplumsal cinsiyetin de küreselleşmenin de insan grupları üzerindeki etkisi bağlamında çok önemli olduğunu gösteriyor. Küreselleşme süregelen toplumsal cinsiyet yapılarını, engellerini ve ilişkileri artık küresel bir ölçekte de pekiştiriyor. Ritzer'e göre; küreselleşmenin toplumsal cinsiyetin yapı, engel ve ilişkilerini küresel olarak pekiştirmesine rağmen toplumsal cinsiyeti dikkate almayan küreselleşme analizlerinin de eksik olacağını belirtir. Ona göre ise toplumsal cinsiyet küresel kapitalist süreçlerin ve ilişkilerin önemli bir özelliğidir. Standing'e göre küresel kayıtlı ve kayıt dışı ücretli işgücüne, kadınların giderek daha fazla katılımı emeğin feministleşmesi kavramıyla açıklanmaktadır. Bu kavram, bütün sektörlerdeki kadın emeği katılımının artışına ve geleneksel olarak erkeklerin elinde olan işlerin kadınlara geçmesine işaret eder. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde emeğin feministleşmesine, genellikle yoksulluğun feministleşmesi ve kadın proleterleşmesi de eşlik etmektedir(akt; Ritzer, 2011: 468- 471). Kadınların ücretli emek piyasasına girmeleri, çalışma yaşamı ve toplumsal yaşamda önemli değişimlere neden olmuştur(Savcı, 1999: 124)

“Kadın işi ile bağlantılı iş tipleri, çalışma ilişkileri, gelir ve sosyal güvenlik yoksunluğunun yaygınlaşması sadece kadınların işgücüne katılım oranlarının yükselmesine yol açmamış, aynı zamanda erkeklerin istihdamının azalmasına da neden olmuştur”(Toköz, 2012: 140). Kadınların emek piyasasına bu yoğun katılımlarını tetikleyen esnekleşme, enformel sektörün genişlemesi ve kadın emeğinin bu istihdam alanlarında daha rahat kullanılabilmesini sağlamıştır. Emeğin esnekleşmesi kadın

emeğinin enformel kesimde rahat kullanılmasını sağlamakla beraber, hane içinde kadın işi olarak görülen bakım emeğinin bakım hizmetleri olarak Toköz(2012)'nin de söz ettiği gibi, köylü, göçmen azınlık ve marjinal gruplar tarafından karşılanmasına neden olduğu ifade edilmektedir.

Munck, küreselleşme süreciyle dünya genelinde çalışan kadın sayısının ve oranının, ücretli işlerde çalışan, arttığı yönünde mevcut bir kanının olduğundan söz eder. Munck'a göre, 1970 ve 1980'lerde iş gücünü oluşturan cinsiyet dağılımındaki bu değişim, 1990'larda küreselleşmenin asıl hızına ulaşmasıyla daha da çarpıcı bir hal almıştır(Munck, 2003: 144). Bu değişimlerin küresel feminizasyon tezinin geliştirmesinin sebebi olarak görmektedir. Munck 'küresel feminizasyon' tezi ile emeğin esnekleşmesi, emek standardındaki düzenlemeler ve mesleklerin ayrışması arsında bir bağlantı kurduğunu ileri sürer.

Standing'e göre, kadın istihdamı sayısındaki bir artış, yasal değişiklikler ya da kadınların eğitim düzeylerindeki değişikliklerden ziyade daha düşük sabit maliyetlerle daha kolay işten çıkarılabilen bir işgücü yaratma isteğinden kaynaklanır. Munck, Standing'in bu iddiasının bir kısmına eleştiri olarak esneklik adı altında işçi sözleşmelerinin yeniden yapılanması ve mesleki sınırların değişmesi şeklinde yapılacak düzenlemelerle cinsiyet ayrımcı iş gücünün üstesinden gelebilecek bir etki yaratmaktan ziyade bir işgücünün cinsiyetlere bölünmesi şeklinde de gerçekleşebileceğinin altını çizer(Munck, 2003: 145).

2.1.4.1.Kayıt Dışı Çalışma

Küresel ekonomik gelişmelerle beraber kayıt dışı istihdam oranları ve kayıt dışı çalışanların sayısı hızla artmaktadır. Ritzer'e göre kayıt dışı istihdam sabit bir işveren olmaksızın yapılan geçici işleri, evde yapılan ücretli işleri, ev işlerini ve taşeronlara verilen sanayi işlerini kapsamaktadır. Kayıt dışı sektörler, düşük ücretlerin, sözleşmenin, işçi haklarının ve sosyal ve güvencenin olmayışı ile karakterize edilen ve düşük ücretlerin, sözleşmenin, işçi haklarının ve sosyal ve güvencenin olmadığı işlere atıf yapmaktadır(Ritzer, 2011: 472). Kayıt dışı çalışmanın artması daha fazla sayıda insanın sosyal güvenceden yoksun ve düşük miktarda ücretler karşılığında güvenli olmayan işlerde çalışması durumunu da arttırmaktadır. Kayıt dışı çalışma bu haliyle göçmenlerin çoğunlukla çalıştığı alanı oluşturmaktadır.

Kayıtdışı istihdam küresel ekonomi içerisinde bol ve daimi emeğin bol olduğu gelişmekte zorluk çeken bölgelerde artış gösterdiği bilinmektedir(Kümbetoğlu ve diğerleri, 2012: 116). Kayıtdışı istihdamın arttığı bölgeler kadar kimlerin kayıtdışı olarak çalıştığı konusu da kayıtdışı istihdam alanında yer alan ve bu anlamda en fazla risk grubunda olanların kimler olduğu önem arz etmektedir. Araştırmaların ortak sonucu olarak en fazla kayıtdışı olarak istihdam olanların kent yoksulları(azınlık gruplar, kadınlar, göçmenler) oldukları gösterilmiştir(Akt; Kümbetoğlu ve Diğerleri, 2012: 217).

“Dünya’nın çalışan nüfusunun %25’i kayıt dışı ekonomide faaliyet göstermekte ve bu işçiler küresel GSMH’nın yaklaşık %35’ini yaratmaktadırlar. Kadınların işgücüne katılımı birçok bölgede artmıştır; gelişmekte olan ülkelerde kadın istihdamında en fazla artış ise ekonominin kayıt dışı sektörlerindedir”(Monghadam, 1999: 367-88; Akt: Ritzer, 2011: 472).

Uluslararası Çalışma Örgütü ILO’nun 2007 yılına ait *“Kadın İstihdamında Küresel Eğilimler”* başlıklı raporuna göre, iş gücü piyasalarına katılan ya da iş arayan kadın sayısı 2006’da en yüksek seviyeye ulaşarak tüm dünyada 2,9 milyar çalışanın içinden 1.2milyara ulaşmıştır. Ancak diğer taraftan çalışmayan kadın sayısı da her zamankinden daha fazla ve 81,8 milyondur. Çalışan kadınların büyük çoğunluğu ise tarım ve hizmetler sektöründe, düşük verimlilikteki işlerde istihdam edilmektedir. Hatta erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen kadınlar daha az ücret almaktadır. Çalışma yaşamı içindeki kadın sayısının bazı yörelerde azalıp bazılarında duraklaması, çalışma yaşamı yerine eğitimde daha çok kadının yer alması ile açıklanmaya çalışılmıştır(Akt: Yahşi, 2007: 38).

Küreselleşme sürecinde kadınların daha fazla istihdama katıldığı tartışma konusudur. Kadınların daha fazla iş olanağı bulması kadar beraber buldukları ve çalıştıkları işlerin niteliği de önem arz eder. Bu süreç içerisinde kadın emeğinin yığılma gerçekleştirdiği alan enformel iş kollarında olmakla beraber genellikle ucuz, kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksundur. Bu nedenle ucuz işgücü olarak kadın emeğinin istihdamı artmakta; fakat erkelere oranla kadınların dezavantajlı konumu kadın

emeğinin enformel alandaki söz konusu ucuz, kayıtsız güvencesiz niteliklerinden dolayı sürdürülmektedir.

2.1.4.2. Esneklik ve Esnek Çalışma

Küreselleşmenin emek piyasasında ve çalışan tarzlarında yaptığı en önemli değişim esneklik ve esnek çalışma konusunda olmuştur. Esnekliğin anlamına baktığımızda, Sennett'e göre esneklik (*flexibility*) kavramı, İngilizceye 15. yüzyılda giren bir kelimedir. Sözcüğün asıl anlamı, rüzgârda eğilen ağaç dallarının tekrar eski haline geri dönmesini ifade eder. Sennett'e göre: "rutin insana zarar verdiği kadar, onu koruyabilir de; emeği parçalara ayıran rutin, aynı zamanda bir yaşamı bir araya getirebilir. Sennett, ideal insan davranışının da aynı elastik güce sahip olmasının gerektiği, değişen koşullara uyum sağlaması ve bu durumdan zarar görmemesi gerektiğini belirtir(Sennett, 2013: 49). Bauman ise esnekliğin, günün sloganı olduğunu ve emek piyasasına uygulandığı zaman işin sonu, kısa vadeli sözleşmelerle, geçici sözleşmelerle ya da sözleşmesiz, hiçbir güvencesi olmayan, "ikinci bir uyarıya kadar" süren konumlarda çalışma anlamına gelir(Bauman, 2005: 35).

Küresel ekonomi içerisindeki rekabet vardır ve esneklik değişen koşullara uyum sağlayabilmek adına savunulan bir şeydir. Rekabet içerisinde koşullara uyum esneklik çerçevesinde düşünülmektedir. Bu anlamda işçi maliyetlerin düşürülmesi rekabetin gücünü artıran bir unsur olarak tercih edilmektedir. İşveren açısından esneklik rekabet için tercih edilirken işçi açısından esneklik iş güvencesinden yoksunluktan iş koşullarının ve ilişkilerinin keyfileştiği bir dizi durumu da beraberinde getirmektedir(Kümbetoğlu ve diğerleri, 2012: 21-23).

Küreselleşmenin getirdiği esnekliğin göçmen kadın emeğinin küresel görece daha gelişmiş coğrafyalara doğru yayıldığı çağımızda Mill'in ifade ettiği özgürlükler göçmen kadının göç sürecinde aktif rol alması açısından kayda değerdir. Fakat Sennett'in de ifade ettiği gibi değişime açık olmak ve ayak uydurabilmek kendi içinde özgürlüğü barındırmasına rağmen yeni düzen içerisinde rutine karşı isyan ve esneklik arayışı yeni iktidar ve kontrol yapıları üretti(Sennett, 2013: 51). Kadın emeği göç süreci ile başlayan yolculuğunda göç edilen ülke emek piyasası içerisinde esnek ve kayıt dışı istihdam biçimleri ile yeni iktidar ve kontrol yapıları içerisinde yerini almaktadır. Küreselleşmenin emek piyasası üzerindeki etkilerine baktığımızda karşımıza emek

piyasaının esnekliği çıkmaktadır. Kavram olarak emek piyasaının esnekliğinin ne olduğuna bakacak olursak, temel olarak, belirli işlerin ya da bir bütün olarak emek piyasaının çeşitli özelliklerinin bir kısmı ya da tümünü anlatmak için kullanılan bir terimdir. Emek piyasaını bu özelliklerini sıralayacak olursak;

- İşçi kategorileri ve esnek iş tanımları arasındaki ayrım çizgilerinin bulanıklaşması,
- İşçilerin, işler işverenler ya da bölgeler arasındaki hareket akışının artması,
- Esnek ya da standart olmayan çalışma saatleri,
- Ücret esnekliği,
- İstihdamın ya da iş modellerinin örgütlenmesindeki, evde çalışma ya da tele çalışma gibi diğerk yenilikleri kapsamaktadır(Marshall, 2003: 188).

Esnekleşme çalışma yaşamında uygulanması durumu üzerinde oldukça tartışma konusu olan bir konudur. Esnekleşmenin çalışma yaşamına uygulanması kadın ve erkekler açısından farklılıklar yarattığı da bu tartışmalar arasında yer almaktadır. Fordist dönemden farklı olarak esnek çalışma saatlerinin çalışma yaşamında uygulanması kadınlar açısından aynı etkiyi yaratmamıştır. Kadınların part-time denilen çalışma biçimleri ve ev eksenli çalışma biçimleri içerisinde daha fazla yer alması erkeklerle aynı koşul ve sonuçları paylaşmasına engel bir durum oluşturmuştur. Bu çalışma biçimleri hem kadınlar hem de erkekler açısından kadının hem çalışma yaşamında hem de yer alması durumunda ailedeki kadın işlerinin aksamaması durumundan dolayı tercih edilir oldu. Fakat çalışma durumları kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun istihdam alanlarında artmaya başladığında sonuçların kadınlar açısında olumlu olmadığı görülmüştür. Bozkurt(1996)' a göre yeni çalışma şekillerinden en yaygın olanı part time çalışmadır. Standart çalışma biçimine dayalı olan kitle üretiminde yeni işlerin yaratılması ile kadın işgücünün daha yaygın olarak çalışabildiğı, mevcut düzende kadınlara daha uygun olan hizmetler sektöründe işlerin artışı kadın iş gücüne çalışabilmesi için daha uygun bir ortam sağladı. Aileye karşı sorumlulukları olan kadın işgücü giderek büyüyen hizmetler sektöründe part time çalışma gibi olanaklarla daha fazla yer almaya başlamıştır(Bozkurt, 1996: 123).

“Emek süreçleri ya da emek piyasası açısından en önemlisi, ihtiyaç duyulan emekle bağlantılı olup vasıflı profesyonellere duyulan ihtiyacın yanı sıra, yarı zamanlı ve vasıfsız emeğe de ihtiyaç duyulmasıdır. Bu nedenle de ücretli iş alanında, emek

gücünün “feminizasyonu” ve “etnizasyonu” ile katlanmış bir halde daha esnek zamanlı ve yarı-zamanlı çalışma giderek ağırlık kazanmaktadır”(Erbaş, 2009: 200-201). Erbaş’ında ifade ettiği gibi, üretim sürecindeki esnekleşme gerekli olan emeğin de esnekleşmesine neden olmaktadır. Bazı sektörlerde ve iş kollarında kadınların fazlaca yer alması, yarı zamanlı çalışmaya daha müsait olmalarının dışında bir de belirli işlerin göçmen etnik topluluklar tarafından yapılması emeğin feminizasyonunun yanı sıra etnizasyonuna da neden olmaktadır.

Ulrich Beck “*Risk Toplumu*” eserinde ifade ettiği gibi işin toplumsal yaşamda sadece niteliği ve özellikleri değil aynı zamanda zaman ve mekân üzerinden şekillenmesi ve toplumsal değişmeye etki etmesi açısından çok önemlidir. Beck’ e göre, ücretli emeğin yapısındaki herhangi bir sistem değişimi aynı zamanda toplumsal bir değişimi beraberinde getireceğini vurgulayarak çalışma ve toplumsal değişim arasındaki bağı kurmaktadır. Bu sistemin zaman ve mekân bakımından tayin edilen iş ile iş-olmayan arasında ayırım yapabilmeyi mümkün kıldığını; fakat bunun yanı sıra “sosyal ve hukuki istihdam ve işsizlik statüleri”ni de içinde barındırdığını ifade eder. Standartlaştırılmış tam istihdam sisteminin yumuşayarak aşındığını ve üç temel dayanağının esnemesine yol açtığını belirtir. Bunlar: iş hukuku, iş yeri ve çalışma süresidir. Esnekleşmenin bu üç temel dayanakta etkili olduğunu ileri sürer. Beck, emeğin değişen istihdam, mekân ve zaman açılımlarının nedenini “bu yüzden iş ile iş-olmayan arasındaki sınırlar akışkanlaşmasında görmektedir(Beck, 2011: 214). Beck, artan bireyselleşmenin insanları emek piyasasına daha fazla ittiğini ifade ederek bu konudaki yarı zamanlı işlerin işsizlikle mücadele etmede önemli katkı sağlayacağını ileri süren iyimser düşüncelerin zıttı bir düşünce geliştirir. “Esnek, çoğul düşük istihdam ve geçici istihdam imkânlarının yaratılmasıyla ikiye bölünmüş emek piyasası toplumun geriye kalan barajlarını tamamen yıkar”(Beck, 2011: 225).

2.2. KÜRESEL GÖÇ, GÖÇMEN KADIN ve EMEĞİ

Küreselleşmenin emek piyasasına etkisinin yanı sıra göç ve toplumsal yapıya etkisi, bireyi ve dolayısıyla da toplumsal ilişki biçimlerini etkilemesi hasebiyle değinilmesi gereken önemli olgular arasında yer alır. Bu anlamda uluslararası göçler ve değişen nitelikleri ve göç sonrası göçmen kadınların çalışma alanlarını belirlemesi bağlamında önemlidir. “Küresellikten bahsedildiğinde aklımıza gelen şey dünyadaki

malların hızlı bir şekilde seyahat etmesi oluyor. Fakat burada aklımıza gelmesi gereken şeylerden bir tanesi de insanların dolaşımı olmalıdır. Göç de ticaret gibi günlük hayatımızın bir parçası haline gelebilir ve toplumsal anlayışımızı da etkileyebilir”(Youngs, 2007: 39). Küreselleşme bu özelliklerinin dışında beraberinde yaşanan insan akışı ile de göçler çağı olarak da tarih edilmekte olan çok boyutlu sonuçları barındıran bir olgudur. Richard Sennett’in ifade ettiği gibi “küresel çağın ikonu göç oldu; yerleşmek değil hareket etmek” tir(Sennett, 2011: 10).

Bauman’a göre küreselleşen dünyada düzen, iktidarsızlık ve tabi olmanın göstergesi haline gelir. Yeni küresel iktidar yapısı hareketlilik ile yerleşiklik, olumsuzluk ve rutin, kısıtlamaların seyrekliği ile yoğunluğu arasındaki zıtlıklarda işler. Yerleşikliğin göçebelik karşısındaki seyri zaferiyle başlayan uzun bir tarihsel zaman dilimi sanki artık sona ermektedir. Bauman, küreselleşmenin pek çok şekilde tanımlanabileceğini; ancak “göçebelerin intikamı” tanımlamasının diğer küreselleşme tanımlarından daha iyi olmamakla beraber eş değer olabileceğinden söz eder(küreselleşme ve beraberinde getirdiği zaman, mekân, mal ve insan akışının insan hareketliliği boyutuna vurgu yapan “göçebelerin intikamı” ifadesi yerinde bir tanımlama olarak kabul edilebilir(Bauman, 2005: 48).

Küresel göçler içinde kadınların artan oranları son dönem göç çalışmaları içerisinde toplumsal cinsiyet çalışmalarının da etkisiyle görünür olmaya başlamıştır. Çakmak’a göre; kadınların göç literatürü içerisindeki “unutulmuşlukları” göç deneyiminin toplumsal cinsiyet bağlamında eleştirilmesinin ertelenmesine neden olmuştur. Toplumsal, ailesel ilişkiler ve istihdam deneyimleri açısından göç, son derece toplumsal cinsiyet temelli bir olgudur. Çünkü hem erkek hem kadın göçmenlerin göç deneyimleri cinsiyete bağlı hiyerarşik ilişkilerle şekillenir ve yeniden üretilir(Çakmak, 2010: 52-53).

Değişen ve dönüşen ekonomik ilişkiler, bilgi ve teknolojik yenilikler zaman mekân kavramlarının eskisinden çok daha yakın çok daha ulaşılabilir kılmıştır. Sosyal bilimlerde gerçekliğe ulaşabilmek için kullanılan teoriler, kavramlar, terimler bu anlamda değişen çağla beraber gerçeklikleri açıklamada kısmen yetersiz kalabilmektedir. Bu duruma örnek olarak küresel göçleri gösterebiliriz. Küresel göçlere barındırdığı kadın nüfusu ve toplumsal cinsiyet olguları ile bakmak günümüz göç çalışmalarının gerçekliği yakalayabilmesi için faydalı olacaktır. Bu anlamda yeni

uluslararası göçlerin özellikleri eski mahiyetinden farklılaşmakta ve bünyesine yeni kategoriler katmaktadır. Abadan-Unat'a göre uluslararası göçün yeni kategorileri; etnik kimliklerde çeşitlenme, illegal göç hareketlerinde artış, göçün kadınsılaşması, yüksek nitelikli "geçici" göçmenler, yatırımcı göçmenler, emekli göçleri, iklime bağlı göç ve son olarak sınır aşırı çalışma göçü olarak sayılabilir(Akt: Tuna ve Özbek, 2012: 20-21).

Kadının erkeğin yanında görünmez olduğu cinsiyet körü göç kuramlarının eril bilim mantığı, ilk insandan günümüze gelen mitsel Âdem ve onun kaburgasından yaratılan Havva anlatısından çok da uzakta durmamaktadır. Cinsiyet körü göç kuramlarında kadın, Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratıldığı mitsel anlatıda olduğu gibi Âdem'in bedensel varlığının bir parçasıdır. Havva misali erkeğin bir parçası, yanında taşıdığı bir nesne, olarak kadın; göç kuramlarında etkisiz eleman olarak kurgulanmaktadır. Göç olgusu içerisinde kadın da tıpkı bu mitsel yaratılış anlatısında olduğu gibi, göç sürecinde erkeğin yanında sanki onun fiziksel bedeninin bir parçasıymış gibi görülmekte ve fiziksel olarak kadın bedeni yok sayılmaktadır. Görünmez olan sadece kadının bedensel olarak göç sürecinde bulunması değil aynı zamanda kadının göçe ve göç sonrasındaki sürece etkisi de beden ile beraber görünmez kılınmaktadır. Eril düşünce sistemindeki göç kuramları bu sistemden bağımsız düşünmek bir zamanlar imkânsızken, feminizmin eril bilim mantığı dışında bir bilim tahayyül etmemizi sağlayan açılımları, küresel göçlere bakışımızda kadın bakış açısını içine alan bir düşünce geliştirmemizi sağlamaktadır.

Göç araştırmalarında kadın, göç etmeyen, etse bile erkek göç ettiği için onun yanında bazen göçe iştirak eden olarak yer almaktadır. Kadın, göç etmeyen; erkek ise göç eden eve para gönderen bireyler olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalarda toplumsal cinsiyet boyutu büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Göç eden erkek de eğer göç ettiği ortam müsaitse, şartlar uygunsa kadını yanına almaktadır. Şartların uygun olmadığı durumlar da kadın, erkeğin göndereceği para ile ailenin geçimini sağlamaktadır. Göçün kadınsılaşması[‡] tartışmaları ile kadınların göç süreci ve sonrasında ne kadar etkin olabildikleri ailenin geçimi için üstlendikleri roller ve benimsedikleri stratejiler açısından önemlidir(Yılmaz ve Ulukan, 2010: 278). Göç konusundaki çalışmalar göçün karar alma, yola çıkma, yerleşikleşme veya geri dönmeyi barındıran süreçlerinde

[‡] Burada kullanılan "göçün kadınsılaşması" ibaresi yazara atıf yapıldığı için aynen kullanılmıştır. Kadınsılaşma yerine İngilizce karşılığı olan feminizasyon terimini kullanmayı daha yerinde görmekteyiz

cinsiyet kimliğinin en az sosyoekonomik sınıf, ulusal kimlik ve kültür kadar önemli olduğunu ortaya koymuştur. Kadınlar hem yabancı hem kadın olarak yalnız başına veya ailesi ile birlikte göçmüş olmasından bağımsız iki misli sorun yaşayıp ikili şiddete maruz kalırlar(Martin, Gümüş, 2007; Akt: Çakmak, 2010: 53). Bu değişen ve değiştiren toplumsal ekonomik koşullar insan akışının hızlandığı küresel çağda küresel göç olgusu yüzleşmemizi sağlıyor. Teknolojik gelişmelerin toplumsal değişme, yer değiştirme ve göçmenlik üzerindeki etkisi son yıllarda sayıları hızla artan kadın göçmenlerin göç akıntısına kapılmalarını daha fazla etkilemektedir. Küreselleşme olgusunun ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasal sonuçları dünya üstünde her toplumsal kesimde aynı etkiyi yaratmamaktadır. Göç, göçü deneyimleyenlerin yanında göçün toplumsal yapıya etkisi neticesinde farklı deneyimleri yaşayan, hatta maruz kalan, kesimleri de içinde barındıran toplumsal olarak eşitsizleri içerisinde barındıran bir süreçtir. Süreç olması itibariyle de kendini, kendisini deneyimleyen bireyleri, koşulları toplumsal ilişki biçimlerini yeniden üreten ve devam eden bir oluşuma işaret etmektedir.

Kadınların tarihte görünmezliği sadece göç olgusuna özgü bir şey olmamakla birlikte eski ya da yeni olarak ele alınabilecek bir olgu niteliği de taşımamaktadır. Devam eden kendini yeni ortamlarda yeni üreticileri ile yeniden üreten kadın görünmezliği göç sürecinde belirginleşip literatüre göçlerin feminizasyonu olarak girmiş olsa da kadın göçmenlerin yaşamları ve emek piyasasındaki konumları açısından kendine has koşullarla görünmezliği yeniden kurgulamaktadır. Küresel işbölümü insan hareketliliğini arttırmakta ve kadınlar göç olgusunun pasif, etkisiz elemanları olmaktan çıkmaktadır. Daha önceki dönemlerde göç eden erkeğin yanında götürdüğü kadın ya da geride kalıp erkeğin de rollerini üstlenerek toplumsal cinsiyet olarak hem anne hem de baba olmaya çalışan kadın artık göç olgusunda etkin bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Son 30 yıldır göç alanında yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde ulus ötesi göçün cinsiyet özellikleri hakkında oldukça önemli veri ve bilgi kaynağı oluşmuştur. Bu çalışmalarda cinsiyet hayati bir önem taşımaktadır. Göçün sebep ve sonuçları bir arada düşünüldüğünde cinsiyet önemli bir değişken olarak son dönem göç çalışmalarında yerini almaktadır. Bu çalışmalarda cinsiyet ve göç arasında çok yönlü bir ilişkinin olduğu açıktır. Cinsiyet ve göç arasındaki bu çok yönlü ilişkinin nedenini ise, siyasi,

iktisadi ve sosyal hayattaki değişimlerin ve bu alanlarda ilgili politikaların, kadın ve erkekleri farklı şekillerde etkilemesidir(Aykaç, 2007: 45).

2.2.1. Göçün Feminizasyonu(Kadınsılaşması)

Küresel ekonomi içerisinde ücretli emeğin feminizasyon sürecini yaşaması kadınların göç etmesindeki oranları ve sayılarında artmasına katkıda bulunmuştur. Ehrenreich ve Hochschild'in de ifade ettiği gibi "Kadınlar artık tarihte hiç görülmedik şekilde hareket halindedirler"(Akt: Ritzer, 2011b: 473). "1960'lı yıllardan 2000'li yıllara göçmen kadınların sayısı 35 milyondan 85 milyona yükselmiş; dünyadaki göçmen nüfus içinde kadınların oranı yüzde 49'a çıkmıştır. Nüfus hareketleri içinde kadınların oranının artması sermayenin ucuz ve uysal emeğe olan talebin artmasıyla paralel bir şekilde gelişmiştir"(Yılmaz ve Ulukan, 2010: 278). Günümüzde, dünyadaki her iki göçmenden yaklaşık olarak biri kadındır. Kadınlar Türkiye'deki göç hareketlerinin de önemli bir grubunu oluşturmaktadır. Emniyet kayıtlarında; Romanya, Bulgaristan dışında kalan Eski Sovyet ülkelerinden gelip de Türkiye'ye giriş yapanların çoğunluğunun kadın olduğu görülmektedir(Üstübcü, 2009: 4: Akt; Gökmen, 2011). Göç akımlarının feminizasyonu bazı bölgelerde olmasına rağmen son yıllarda kadın göçmen oranları değişmiştir. Daha çok kadın aile mensupları, kocalarının yanında yurt dışına gitmek değil, bağımsız olarak çalışmak amaçlı göç etmektedir. Bu değişikliklere ilaveten bir diğer önemli durum da para havalelerinde kadınların giderek artan önemidir. Kadınlar göç ettikleri ülkelerde kazandıkları paraların büyük kısmını ülkelerinde bıraktıkları ailelerine göndermektedirler(Instraw, 2007: 2-5).

Küresel dünyanın insan akışı her zaman rızaya dayalı göçe karar veren göçmen topluluklarını değil; fuhuş sektöründe çalıştırılmak üzere kaçırılan, kandırılan ve hayatlarına el konan insan kaçakçılığı mağdurlarını, seks işçilerini ve mültecileri de kapsamaktadır. "İnsan ticareti, kadınsılaşmış göçün (feminization of migration) en ağır risklerle bezeli tezahürü olarak düşünülebilir. Kadınları göçe iten/yönlendiren nedenlerin başında kadınsılaşmış hayatta kalma(feminization of survival) koşulları gelir. Göçen kadın ve göçen erkeğin aynı imkânlara sahip olmadığını söyleyen Morokvasic'e göre, hareketlilik (mobility) kadınlar için özel bir anlam taşımaktadır"(Morokvasic: 2008: 1; akt: Özer, 2010: 17-18). Zor ve rızaya dayalı göçmenlik yolculuğunda

kadınların artan oranı ev hizmetlerinin, küresel meta zincirlerinin, cinselliğin metalaşmasından bağımsız değildir.

Göçlerin feminizasyonunda nedenleri hakkında birçok neden ileri sürülmüştür. Genel olarak baktığımızda göç ve göçmenlik ile ilgili çalışmalardan literatüre geçen bazı temel nedenleri:

- Kadınların göç alan ve veren ülkedeki cinsiyet rollerindeki değişimler,
- Kadınlara ev işi ve seksle ilgili hizmetler sektöründe kadınlara olan ve artan talepler,
- Kadınların ekonomik ihtiyaçlarını karşılama durumları
- Kadınların baskıcı veya sıkıcı çevrelerinden kaçmak ve kendilerine daha iyi hayat sağlama istekleri
- Son olarak da kadınların, insan akışkanlığı ve hareketliliği bağlamından uluslararası evlilikleri(Gökmen, 2011: 202) şeklinde sıralayabiliriz.

Yapılan araştırmalara göre, göç eden kadınların büyük bir çoğunluğunun eğitilmiş insanlar olduğu ve ülkelerinde patriarkal yapılardan göç vasıtasıyla kurtulma stratejisi benimsedikleri iddia edilmektedir. Göçün kadınsılaşması, göçmen kadının gittiği ülkelerde yaşam mücadelesi vermesini de beraberinde getirir. Göçmen kadınlar gittikleri ülkelerde çalışarak kazandıkları paranın da büyük bir çoğunluğunu da yine kendi ülkelerindeki yakınlarına göndermekte ve bu şekilde hem göç ülkesindeki orta sınıf kadının çalışma hayatına girişi ile boşalan görevleri devralmakta hem de kendi ülkesine para göndererek ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır.

Ancak ülkelerinden uzakta ve yakınlarına özlemle göç ülkesinde emek harcayan göçmen kadınlar bütün bu baskı ve stres ortamında ruhsal olarak sıkıntılar yaşayabilmektedir. “Kadınsılaşmış göç bu özellikleri ile aşılın sınıрын her iki yanını ilgilendiren, hem kaynak ülke, hem hedef ülke arasında süregelen bağlarla işletilen, Morokvasic(2008)’in ifadesi ile “kadınların yaşamlarına dair riskleri memleketleri ve gidilen ülke arasında paylaşılmasıyla” şekillenen ulus ötesi bir süreçtir”(Morokvasic, 2008: 8: Akt; Özer, 2010: 19).

Uluslararası Göç Örgütü başkanı, Ndioro Ndiaye’e göre, göçün feminenleşmesine bakacak olursak, dünya etrafında 200 milyon kadar göçmen var. Bu göçmenlerin neredeyse yarısını kadınlar oluşturuyor. Ndiaye’e göre kadınlar bunu, daha

iyi yaşam koşullarına ulaşmak ve elde etmek için yapıyorlar(Ndiaye, 2007: 20). Kadınların kendi ülkelerindeki işsizlik, kötü ekonomik koşullar ve beraberinde yoksullukla baş edebilme yollarında biri olarak göçe daha fazla başvurmaları ataerkil toplum yapılarında ters bir olgu olarak görünse de göç süreci ve göç sonrasındaki yaşam koşulları kadınların mağdur ve ikincil konumunda bir değişiklik olmadığını kanıtlar.

Göç akınlara katılmak, mekânsal olarak yer değiştirmek, sürecin getirdiği dezavantajlı konumun yanında kadın olmanın ve göçmen olmanın kıyısında mağdur olmayı da beraberinde getirmekte ve bütün bu süreçte kadının ikincil konumu devam etmektedir. Küresel meta zincirlerinde arz talep ilişkisi kadın göçmenin emeğinin, bedeninin ve hatta kimliğinin bile metalaşmasına neden olmakta, küresel kapitalizmin meta zincirlerine bir yeni halka olarak eklemlenmeyi de beraberinde getirmektedir. Ndiaye'nin yukarıda ifade ettiği gibi daha iyi yaşam koşulları için yola çıkan göçmen kadınlar göçün feminizasyonunu sağlarken kendi yaşamlarından ayırdıkları maddi ve manevi tüm sermayelerini aslında arkalarında bıraktıkları ailenin yeniden üretimi için harcamaktadırlar.

Aykaç, göç konusunda kadınların önem kazanmasında bazı faktörlerin sonucunda gerçekleştiğini söyler ve bunların dört temel başlık altında toplandığından bahseder:

- Tüm dünyada göç akımlarına kadınların artan oranda katılımı,
- Kadın göçlerinin emek göçü olarak baskın hale gelmesiyle kadın göçü anlayışındaki değişimle kadınlara ait istatistiklerin tutulması,
- Erkeklerin kendi ülkelerinde tam gün süreli istihdam imkânı bulmakta zorluk yaşaması,
- Göç edilen ülkelerde kadınlara has işler için emek talebinin artması(Aykaç, 2007: 48).

Aykaç'ın ifade ettiği bu duruma aslında araştırmada alanımız olan Trabzon'un bulunduğu Doğu Karadeniz Bölgesinin dışarıya verdiği emek göçünde etkin olan erkekleri verebiliriz. Son yıllarda aile birleşmesi yoluyla veya eşe bağımlı olarak değil de, bağımsız bir birey olarak göç eden kadınların sayısının artmasını ifade eden 'göçün kadınsılaşması' eğilimi, Türkiye'de de kendini göstermiştir(Gülçür ve İlkaracan, 2002: 411). Trabzon özelinde de farklı olmayan bu durum bölgede sanayi ve diğer istihdam olanaklarının azlığı nedeniyle tarihsel süreç olarak da erkek işçi göçü veren bir bölgedir.

Trabzon istihdam olanaklarında sıkıntı nedeniyle dönem şartlarında yurt dışında Almanya ve yurt içinde de Zonguldak ili başta olmak üzere işçi göçünü yaşamış ve yer ve iş kolları değişse de halen yaşamaktadır. Hane içinde boşalan eve reisliğini de artı bir rol olarak üstüne alan Karadeniz kadını ise hem erkeklerden boşalan rolleri icra etmekte hem de kadın olarak toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde Karadeniz kültürü içinde belirginleşen rollerini yerine getirmek zorunda kalmıştır, kalamaya da devam etmektedir.

Yabancı göçmen kadınların Trabzon'daki durumu da dünyanın çeşitli bölgelerindeki göçmen kadınların kaderinden çok da farklı sayılmaz aslında. Kadın olmak ve göçmen olmanın eklemlendiği küresel yüzergezerlik hali her toplumsal yapı içerisinde kendi biricik koşullarını yaratmakla beraber genel çerçevede görünen manzaranın yüzünü çok da yumuşatamamaktadır.

2.2.2. Kadın Emeginin Göçü

Küreselleşmenin emek ve göç üstündeki etkileri küresel göçler içinde anlamlı görülmektedir. Yeni uluslararası nüfus hareketleri üzerinde konuşulması ve yeni kavram ve teoriler üretilmesi gereken bir konu olarak gündeme gelmektedir. Erder'e göre, "*Sözde turist*" kavramı, herhangi bir ülkeye turistik vize ile gelen bu ülkelerde enformel olarak çalışan, iş kurmaya çalışan, ticaret yapanlar için kullanılmaktadır. Sözde turistler asıl amaçları dışında vize ya da diğer kanun dışı yollarla ülkelere giriş yapmakta ve gittikleri ülkelerde enformel kesimde çalışmakta olan göçmenleri tanımlamak için literatürde kavramlaştırılmaya çalışılan bir olguya işaret etmektedir. Bir diğer kavram ise "*mekik göçü*" kavramıdır. Bu kavram da çevre ülkeleri arasında sürekli dolaşan, bu ülkelerde kısa süreli ve düzensiz çalışan, ticaret yapan ya da iş ilişkisi kurmaya çalışan, ekonomik ve toplumsal konjonktürlere duyarlı olarak, "düzensiz" hareket eden nüfus gruplarını ifade etmektedir"(Erder, 2000: 253).

Ender'in de ifade ettiği gibi göç kuramları içerisinde çeşitli kavramlarla ifade edilemeye çalışılan düzensiz göç hareketlerinin temelinde yatan ve aslında daha da önemle üzerinde durulması gereken nokta ise emektir. Sözde turistler, mekik tüccarları, kaçak göçmenler gibi ortak noktalarının göç ettikleri ülkede ekonomik geçim sağlamaya çalışmaları ve enformel sektörde yer almalarıdır. Bu kapsamda yer alan göçmenlerin

gittikleri ülke içinde enformel sektörde olmaları, çalışmaları aslında hayatlarının da enformel olmasına neden olmaktadır. Göçmenler gittikleri ülkelerde bu nedenlerden dolayı da yasa dışı bazı işlerle özdeşleştirilebilmekte ve ayrımcılığa tabi tutulabilmektedirler.

Enformel ekonomi içinde sayıları hızla artan yabancı göçmenlerin göç rotalarında Türkiye'yi tercih etmelerinde etkili olan bazı nedenler bulunmaktadır. "Esnek vize sistemi olmak üzere coğrafi yakınlık, kolay ulaşım, Türkiye'de çalışan arkadaş, akraba ve aile bireylerinin yani sosyal ağların varlığı ve enformel ekonomide iş bulma olasılığı" (İçduygu 2004; akt. Toköz, Erdoğan, Kaşka, 2012: 21) gibi nedenler yabancı göçmenlerin ülkelerinde yaşadıkları ekonomik sıkıntılardan kaçış ve daha iyi yaşam koşullarına kavuşmak için Türkiye'nin seçilmesinde etkili olan neden ve tetikleyiciler arasındadır. Bu söz konusu sözde turistlere sadece İstanbul'da değil Trakya'da, Doğu Karadeniz'de, Ege ve Akdeniz'in turistik kasabalarında rastlamak mümkündür(Erder, 2000: 253-254). Doğu Karadeniz Bölgesi bu anlamda 1990'lı yıllarda SSCB'den gelen bavul turistlerine ev sahipliği yapan ilk bölgelerden biridir.

Morokvasic'in ifade ettiği gibi, hareketliliğin sağladığı 'özgürleştirici' etki, kadınlar için erkeklerden oldukça farklıdır. Kadın göçmenlerin, erkek göçmenlerden daha fazla oranda 'belgesiz' olmalarını örnek veren Morokvasic, bu durum nedeni olarak da kadınların, yasal çalışma olanaklarının dışladığı yeniden üretim emeği alanında istihdam edilmekte olmalarını göstermektedir. Yasal olmayan şekillerde çalışmak kayıt dışı alanlarda yabancı göçmen kadınların göçe karar veren özgürleştirici etkinin dışında görünmezlik verdiği için kayıtdışı istihdamda tercih edilen alanlarda çalışma ile belli bağımlılıkları ve sıkıntıları da beraberinde getirebilir. Bu yönüyle sömürü ve eşitsizlikleri beraberinde getirebilir(Morokvasic, 2008: 18: akt. Özer, 2010).

Göç sonrası görünmezliği hayatta kalma stratejisi olarak benimseyen göçmen kadınların emeği de bu görünmezlikten payına düşeni almaktadır. Yasal güvenceden yoksun olan göçmen kadınlar, sınır dışı edilme korkusu ile daha fazla izole bir yaşama maruz kalmaktadırlar. Bu anlamda ev hizmetleri göçmen kadınların görünmez yaşamlarında mekânsal olarak evin kamusal alandan izole bir mekân olması nedeniyle göçmen kadınların sıklıkla çalışma ortamı olarak tercih ettikleri yerler haline gelmektedir. Kadınlarla ilgili yapılan araştırma ve incelemelerden çıkan sonuçlar

kadınlar arasında göçün arttığı yönündedir(Youngs, 2007: 39). Ndiaye, küreselleşme ile artan insan hareketliliğinde göçmen kadınların yeri ve konumundan bahsederken göç sonrası işgücü olarak bu kadınların belirli işlerde çalışmak zorunda kaldığından bahseder. Bu durumu kavramsallaştırmak içinde İngilizcede 3D olarak ifade ettikleri *kirli(dirty)*, *tehlikeli(Dangerous)* ve *aşağılayıcı(Derogatory)* anlamlarına gelen 3D kavramlarını kullanmıştır(Ndiaye, 2007: 21). Göçmen kadınlar göç sonrasında kirli, tehlikeli ve aşağılayıcı işlerde çalışmak zorunda kaldıkları için de belirli iş kollarında feminizasyon meydana gelmektedir. Kadın göçmen göç sürecinde adeta üstüne yapışan, ataerkil kambur ile göç etmektedir. Küreselleşen çağda kapitalist sistemle eklemlenen ataerkil toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü kadın göçmenin göç sonrası emek piyasasındaki yerini belirtmektedir. Ndiaye çalışmasında göçmen kadınların 3D işlerinde çalışmakta olduklarını ve bu kadınların geldikleri ülke ekonomilerine yardımcı olduklarını kazandıkları, paranın önemli bir kısmını ülkelerindeki ailelerine veya yakınlarına göndererek o ailelerin yaşamlarına hayati bir katkı yaptıklarını ve bu şekilde de ülke ekonomisine katkılarının bulunduğu söz ediyor. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan işgücü açığı ve emek piyasasının yabancı işgücüne ihtiyaç duyması, belirli vasıf seviyelerinde ve belirli sektörlerde yeni işgücü taleplerini gündeme getirmiştir. Günümüzün uluslararası göç hareketi 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başındaki göçlerden farklıdır. Farklı yanlarından biri göçe katılan nüfusun halen yarısından fazlasının kadın olmasıdır. Oysaki önceki dönemlerde göçe katılanların büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu bilinmektedir(Aykaç, 2007: 44).

Talas(1997)'e göre, günümüz gelişmiş ülkelerinde ağır, tehlikeli ve yerli işgücünün pek ilgi göstermediği bazı işlerde yabancı işçiler çalışmaktadır. Bu işler ya ağır ve tehlikeli olduğu için ya da insan onurunu zedeleyen ve insan onuruyla bağdaşmadığı düşünüldüğü için ülke vatandaşları tarafından tercih edilmemekte, reddedilmektedir. Bu işlerde çalışmak üzere yerli iş gücü bulmak zorlaştığında ya işi cazip kılmak için ücretlerin arttırılması ya da yabancı işçi çalıştırılacaktır. Hem ücretleri düşük tutmak hem de yabancı işçilerin bu işlerde çalışmayı sıkıntı yapmaması da bu işlerde yabancı işçi istihdamını arttırmaktadır. Ağır ve tehlikeli işler olarak yer altı işleri, yüksek fırınlar ve temizlik işlerinin örnek verilebilir. Toplumun ve ekonominin refahı için bu işlerinde bir şekilde yürütülmesi gerektiğini belirten Talas, yabancı işçi istihdamı ile hem ücretleri düşük tutmakta olduğunu, hem de toplumun ve ekonominin

refahını devam ettirdiklerini ifade eder(Talas, 1997: 206). Talas'ın da yukarıda belirttiği durum Ndiaye(2007) 'nin belirttiği 3D koşullarına benzerdir. Tek farkı cinsiyet değişkenini göz önünde bulundurmamasıdır.

2.2.3. Göçmen Kadınların Emek Piyasasındaki Yeri

Çalışma çağındaki çoğu göçmen sermayeye yaşlı yerli olanlardan daha fazla katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma yaşındaki göçmenler de genellikle biz yerlilerin yapmayı reddettiğimiz işleri yaptıkları da yadsınamaz. Aile içinde toplumsal cinsiyete dayalı olarak kadınlar tarafından ücretsiz şekilde yapılan bu işlerin yapılmaması göçmenler, kadınları ve erkekleri, doğurmuştur. Ev işi dünyanın her yerinde tüketici ve bitmeyen bir faaliyet olarak kimi zaman çok zor koşullarda icra edilmektedir(James, 2010: 166-168).

Göçmen kadınların emek piyasasındaki konumları genel olarak göçmenlerin konumundan çok uzakta olmamakla beraber toplumsal cinsiyet kavramı etrafında şekillenmektedir. Öncelikle göçmen emeğinin piyasa içinde hangi çalışma alanlarında istihdam olduğu önemlidir. Bu amaçla da Lordoğlu'nun çalışmasında yer verdiği aşağıda gösterilen tabloda olduğu gibi, emek piyasasında göçmenlerin çalışma alanların 4817 sayılı yasaya muhalefet eden yabancı işçilerin çalışma alanlarına göre sıralanmış hali şu şekildedir:

Tablo 2. 1. 4817 Sayılı Yasaya Muhalefet Eden Yabancı İşçilerin Çalışma Alanları

Sektörler	İşçi Sayıları	%
Tekstil ve Giyim	106	14
Ev Hizmetleri	41	5
Sosyal ve Sağlık Hizmetleri Danışmanlık	107	14
Otel-Lokanta-Eğlence	311	42
Taşımacılık Nakliyat- İletişim	24	3
Kuaförlük ve Güzellik Salonu	4	0.5
Turizm	8	1
Tarım	6	0.8
Gıda	20	2
Oto Yıkama ve Yağlama	12	1
Dış Ticaret	9	1
İnşaat	26	3
İmalat Sanayi	114	15
Diğer	44	5
Toplam	832	100

Kaynak: İş Teftiş Kurulu, İstanbul Bölge Müdürlüğü 2006 yılı kayıtlarından derlenmiştir(akt; Lordoğlu, 2007:107).

Yukarıda Lordoğlu' nun "*Çalışma Hayatında Yeni Yabancılar*" isimli çalışmasından alıntıladığımız tabloda görüldüğü üzere yabancı işçilerin çalışma şartlarını düzenleyen 4817 sayılı kanuna muhalefet eden yabancı işçilerin çalışma alanları verilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere izinsiz çalışan yabancı işçilerin çalışma alanlarının yarısından fazlası hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Literatürde yapılan diğer çalışmaların da desteklediği bu durum göçmen emeğinin çoğunlukla hizmetler sektöründe istihdam olduğunu ve enformel sektörde daha fazla göçmen emeği kullanıldığını göstermektedir. Emek piyasasındaki işbölümüne bakıldığında geleneksel iş bölümünde kadın işi olarak görülen işler, vasıfsız, esnek zamanlı çalışmayı gerektiren işlerde kadınların daha fazla tercih edilebilir olması bu sektörlerde çalışan göçmenlerin cinsiyeti hakkında bilgi vermektedir. Her ne kadar tabloda cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurulmamış olsa bile göçmen kadın emeği enformel sektörde sıklıkla kullanılan emek olarak emek piyasasında yerini almaktadır. Yabancı göçmen emekçilerin çoğunluğunun çalıştığı hizmetler sektörünün de, tablodan ve Lordoğlu'nun çalışmasının tamamından da anlaşıldığı üzere, ev hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, eğlence sektörlerinden oluştuğu anlaşılmaktadır(Lordoğlu, 2007: 107).

"Göçmen kadınlar, hem öz vatanları ve hem de göç ettikleri ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli rol oynarlar. Bu roller, kadınlarının göç ettikleri ülkeden öz vatanlarına yaptıkları para transferleri, kendi vasıf seviyelerini yükseltmeleri gelecek nesillerin eğitim ve vasıf seviyesini arttırmaya yaptıkları katkı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Göçmen olarak çalışılan ülkede yapılan bireysel gelir transferi günümüzde de gelişen ülkelerde birçok aile için önemli bir gelir kaynağı olmaya devam etmektedir"(Aykaç, 2007: 48).

Göçmen kadınların ülkelerine yaptıkları para transferleri, hem ülke ekonomisine döviz girişi hem de aile ekonomisi nakdi para yardımı olarak önem arz etmektedir. Göçmen kadınlar ulusaşırı alanlarda da olsa geride bıraktığı aile kurumunu kendi ayrı bir yerde görmez ve ailenin yeniden üretimi ve ekonomik olarak ayakta kalmasını sağlamak için hedef ülkede çalıştığı işten aldığı ücretin büyük bir kısmını ailelerine göndermektedirler. Küreselleşmenin kadın emeği üzerindeki etkileri beraberinde ekonomik sıkıntıları nedeniyle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve ailelerini ayakta tutmak için göç ettikleri ülkelerde genellikle hizmet sektöründe çalışan yabancı

göçmenlerin çalışma yaşamında yer alan kadınlardan boşalan hizmetleri yapmasına ve bu şekilde hayatta kalma mücadelesi vermelerine neden olmuştur. Bu mücadelede en büyük iş alanlarını da toplumsal olarak kadın işi olarak kodlanan işler alanında olması da bu alanın kadınsılaşmasına katkı sağlamaktadır. Küreselleşmenin göç ev emek üzerindeki feminizasyon(kadınsılaşma) etkisi bu şekilde de yeniden üretilerek köklenmekte ve güçlenmektedir.

2.2.4. Hizmet Sektöründe Ücretli Göçmen Kadın Emegi

Kadınlar özellikle 1980’li yıllardan itibaren hizmetler sektöründe daha fazla yer almaya başlamıştır. Devletin bireylere sunduğu bazı hizmetlerin neoliberal politikaların etkisiyle piyasa içinden karşılanmaya başlaması hizmetler sektöründe daha fazla emek arzına neden olmuştur. Kadınların çalışma yaşamında daha fazla yer alması kadınların ev içerisinde gerçekleştirdikleri rolleri yerine tam anlamıyla getirememesine neden olmuştur. Bütün bunların neticesinde bu hizmetlerin piyasadan karşılanmasına olan talep artmış ve bu işleri de genellikle kırsal bölgelerden göç etmiş yerli göçmen kadınlar ya da yabancı göçmen kadınlar yapmaya başlamıştır. Bu şekilde de daha fazla sayıda kadın emek piyasası içinde yer almıştır(Etiler/Lordoğlu, 2010: 96).

Göçmen kadınların emek piyasası içinde hangi sektörlerde çalıştığına göz atmadan önce bu durum genel olarak küreselleşme içerisinde cinsiyete dayalı işbölümünden çok da uzakta durmadığını belirtmek gereklidir. Toplumsal cinsiyet dayalı işbölümü kadınların emek piyasasında hizmetler sektöründe yoğunlaşmasına neden olmuştur. Özbudun’a göre Türkiye’de de durum yurt dışından çok da farklı değildir. “Kentlerde her 100 kadından 26’sı sanayi sektöründe, 61’i ise hizmetler sektöründe çalışıyor geri kalanı ise diğer sektörlerde çalışmaktadır. Kadınların çoğu, tekstil, hazır giyim, garsonluk, tezgâhtarlık, sekreterlik gibi düşük nitelikli emek gerektiren sektörlerde ve sosyal güvenlikten yoksun hizmet vermektedirler”(Özbudun, 2007: 92). Genel itibariyle hizmetler sektörünün kadınlara ayrılmış gibi bir alan olarak görünmesi istatistikî verilerin ışığında iddia edilebilir. Kadın göçmenler için de manzara çok farklı değildir. Kadın olmanın yanında, kaçak göçmen olmak, geçici sürelerde ülkeye giriş yapmak durumunda olmak, dil bilmemek, yoksulluk gibi dezavantajlar nedeniyle de durum yerli kadın emekçilerden daha kötü olabilmektedir. “Göçmen

kadınlar cinsiyetçi işgücü piyasası içerisinde genellikle seks ve eğlence sektörlerinde veya turizm, bakıcılık, ev işleri gibi kadınsı iş alanlarında çalışmaktadırlar. Türkiye’de de benzer şekilde işgücü piyasasında göçmenlerin yaptıkları işler genellikle enformel niteliktedir. Göçmenlerin çalıştıkları sektörler ev işleri, eğlence ve fuhuş sektörü, inşaat sektörü, tekstil ve giyim, lokanta ve gıda ve tarım sektörüdür (Erder ve Kaşka, 2003; İçduygu, 2004; Kaşka, 2006a: Akt: Gökmen, 2011: 203).

Yabancı göçmenlerin Türkiye’deki çalışma durumlarına ilişkin yasal düzenlemeler de yapılmıştır. 2003 tarihli ve 4817 sayılı *Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkındaki Kanun*, yabancı işgücü istihdamını düzenlemek için yapılan yasal düzenlemelerdendir. Bunun dışında, 2011 ve 2012 yıllarında iki ayrı düzenleme yapılmıştır. Bunlardan biri 10.10.2011 tarihli Bakanlar Kurulu kararı olup, 1 Şubat 2012 tarihinden itibaren Türkiye’ye yasal giriş yapacak ve Türkiye’de 180 gün içinde 90 günden fazla kalmak isteyecek turistlerin bulundukları İl Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şubesinden 6 aylık ikamet izni almasını sağlayan düzenlemedir. Diğeri ise, 7 Haziran 2012 tarihinde Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bir genelge ile Türkiye’de vize veya ikamet ihlali süresine bakılmaksızın sakıncalı durumu bulunmayan tüm yabancılara vize ve ikamet ihlalinden kaynaklanan harç ve cezalarını ödemeleri halinde 6 aya kadar geçerli ikamet izni alabileceklerine yönelik düzenlemedir. CSGB, Yabancıların Çalışma İzinleri Daire Başkanlığı düzenlemelerden sonra 2012 yılında ev hizmetlerinde göçmen çalıştırmak isteyen işverenlerin başvuru sayısı artarak 11.639’a ulaştığını ve 8.878 kişiye çalışma izni verildi bilgisini paylaşmıştır (CSGB, 2012:162; Akt; Erdoğan ve Toköz, 2013: 31-32).

Kadınların çalışma yaşamında artan sayılarda yer almaları çalışma saatleri gibi birçok konudaki sıkıntılardan dolayı ev içi hizmetlerdeki aksaklık genellikle piyasa içinden karşılanacak işgücü talebi ile son bulmaktadır. Ev içi hizmetleri yapılan işin tanımının olmaması yemek, bulaşık, çamaşır, temizlik, çocuk, hasta ve yaşlı bakımı gibi birçok işi de kapsamaması nedeniyle genellikle işverenlerin yatılı olarak çalışan istihdam etmek istemelerine neden olmuştur. Yatılı çalışan olarak kadınların bu işlerde çalışması evli ve çocuk sahibi yerli göçmen tarafından çok fazla tercih edilmemektedir. Bu noktada yabancı göçmenlerin daha fazla istihdam edilmesi çalışma koşullarındaki yatılı kalma durumunun talebi artırıcı özelliğinin olduğu söylenebilir. “Bu tarz çalışmayı kabul edenler, az sayıdaki dul/boşanmış kadın olmaktadır. Dolayısıyla boşluk göçmen

kadınlar tarafından kapatılmakta, göçmen kadınlar öncelikle yaşlı, hasta, çocuk bakımında, bazen sadece ev işlerini, bazen bakım ve ev işini birlikte yapmak üzere yerli işgücüne göre daha düşük ücretlerle istihdam edilmektedir”(Akalin, 2007: 214-215). Yabancı göçmenlerin çalışma izini alamadığı durumlarda ise yatılı ev ve bakım hizmetleri istihdamı gizlenme ve fark edilmeden daha uzun süre çalışma imkânı verdiği için yabancı göçmenler tarafından daha fazla tercih edilmemektedir. Bunun yanı sıra yerli kadınlara göre daha ucuz işgücü olmaları da işverenleri tercih sebebi olabilmektedir.

Ülkelerindeki zor koşullardan dolayı göç etmek durumunda kalan yabancı göçmen kadınların hizmet sektöründe yer alması çalışma ve vize koşullarına uygunluğu nedeniyle son yıllarda artan oranlarda ev hizmetleri ve bakım alanında istihdam olmaları nedeniyle artmıştır.

2.2.4.1. Ev Hizmetlerinin Küreselleşmesi

Ev hizmetlerinin tanım olarak ve genel hatları ile “uşak, kâhya, hizmetçi, aşçı, çocuk bakıcısı, şoför, bekçi, hayvan bakıcısı, bahçıvan gibi kişiler tarafından görülen, bir evin hizmeti ile ilgili işler” şeklinde tanımlamaktadır. Ev hizmetleri çalışanları da bu işleri yapan kişileri olarak tanımlamaktadır(Ramirez-Machado, 2003: 9-15; Employment Development Department, 1998, s.1, 2; US Bureau of Labor Statistics, 1998, s.1-2; Eurofound, 2005: 2; akt: Karaca ve Kocabaş, 2009: 162). İş gücündeki feminizasyon süreci yerli kadınların çalışma yaşamında daha fazla yer almasını sağlarken, ev içindeki işbölümünde dengeli bir dağılımın yapılmaması ve erkeklerin bu durumda kadınların ev içi işlerinde paylaşıma gitmemesi bu görevleri yapacak birilerinin talebi oluşmaya başlamıştır. İşte bu noktada ücret ve diğer özellikler açısından yerli bakıcı ve ev hizmetleri çalışanlarından daha cazip hale gelen yabancı göçmen kadın bu görevleri üstlenmektedir. Avrupa’da 1984 yılında tüm ev içi hizmetlerde çalışan sadece %6’sı yabancılar iken bu rakam 1987’de %52’ çıkmıştır(Ehrenreich ve Hochschild, 2003: 7; akt: Kaşka, 2007: 228).

Ev ve iş yeri ayrımının yaşandığı sanayi devriminden sonra günümüz dünyasının geldiği nokta hiç de Lewic Coser’in iddia ettiği gibi durmamaktadır. Coser, iki sebepten dolayı sanayi sonrasında ev hizmetlerinin ortadan kalkacağını ileri sürmüştü. Bunlardan birincisi, modern ev teknolojileri ve genişleyen Pazar artık geleneksel yuva yapıcılara,

hizmetçilere olan gereksinimi ortadan kaldıracaktı. Diğerleri ise işçi işveren arasındaki güç ilişkileri modern toplumla bağdaşmıyordu. Bu iki nedenden dolayı sanayi sonrasında ev hizmetlerinin ortadan kalkacağını düşünmüştür(Özyeğin, 2004: 52). Sanayi sonrasındaki manzara ise tam tersine işaret etmektedir. Küresel insan akışları arasında ev hizmetleri göçmenlerin umut kapısı haline gelmiş ve sınır aşırı alanlarda kurulan işçi işveren ilişkilerinde önemli bir sektör olarak yerini almıştır.

Küreselleşme olgusu düzenli erkek göçü olgusunda önemli değişimlere neden olmuştur. Düzensiz göçler içerisinde kadın göçlerinin sayıca artmasını bu durumun nedenlerindendir. Düzensiz kadın göçlerinin göç edilen ülkede diğer sektörlerin dışında önemli yüzdelerde fuhuş ve ev hizmetleri sektörleri gelmektedir. “Ev hizmetleri; çalışma hayatının klasik endüstri temelli sektörel sınıflandırılması içerisinde önemli bir yer tutan hizmetler sektörü altında yer almaktadır. Hizmetler sektörü maddi bir yapıya sahip olmamakla birlikte saklanması ve transferi mümkün olmayan üretici ve tüketici arasında doğrudan etkileşim oluşturan “artakalan” sektör olarak ifade edilebilir”(Miles ve Boden, 2000: 5; Gündoğan, 2002: 93; akt: Fidan ve Özdemir, 2011: 80). Ev hizmetleri kapsamı iş tanımı anlamında tanımı yapılması zor bir alanı oluşturmaktadır. Genellikle çalışanların yatılı kaldığı, kayıtsız çalıştığı bir alan olması nedeniyle de görünür olmayan ve üzerine araştırma yapılması zor bir konuyu oluşturmaktadır.

Kaşka, son 20-30 yılda tüm dünyada ücretli ev içi hizmetleri gittikçe önem kazanmaya başladığını ve tüm dünyada ücretli ev içi hizmetlere olan talebin çeşitli sebeplerden dolayı hızla artmaya başladığı ifade etmiştir. Bu sebepleri sıralayacak olursak;

- Refah devletin küçülmesi belirli hizmetlerin azalması dolayısıyla özellikle bakım hizmetlerinin piyasa içinden karşılanmaya başlaması,
- Demografik olarak yaşlanan nüfusun evde bakım ihtiyaçlarında artışın ortaya çıkması,
- Kadınların çalışma hayatına yer almaya başlaması ve ev hizmetlerine daha az zaman ayırmaları,
- Özellikle Güney Avrupa’daki geniş aile yapısının çözülmeye başlaması,
- Evde hizmetçi çalıştırılmasının bir statü simgesi olarak görülmeye başlanması şeklinde özetlenebilir(Kaşka, 2005: 50).

Yukarıda Kaşka(2005)'in de belirttiği gibi bakım ve ev hizmetlerini piyasa içinden karşılanmak istenmesini tetikleyici nedenlerden dolayı ev hizmetleri küreselleşmiş ve çoğu kez de göçün çekici nedenleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında yabancı göçmen emeğinin önemli istihdam alanlarından birini oluşturmaktadır.

2.2.4.2. Küresel Bakım Zinciri

“*Küresel bakım zinciri*” kavramı göçmen kadınların göç ve ev içi bakım hizmetlerinde kadın işi olarak bakım emeğini ailenin diğer kadın üyelerinden birine ya da ücretli çalışan bir başka kadına devretmesi durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Ev içi hizmet ve bakım emeği anlamında yaşanan uluslararası kadın göçünde, Ehrenreich ve Hochschild’in (2003), “*küresel bakım zinciri*”(global care chain) olarak kavramsallaştırdığı durum, yeniden üretim emeğinin uluslararası işbölümünün neticesidir. Onlara göre, yeniden üretim emeğinin uluslararası iş bölümü sayesinde ‘batılı’ ülkelerde kadınlar daha kolay şekilde ücretli emeğe başlayabilmektedir. Çünkü ücretli emeğe giren kadınlar, kendi bakım emeklerini gidermek için başka kadınların emeğini satın almaktadırlar(Parrenas, 2009: 5). Arlie Russell Hochschild, duygusal emek kavramına ilaveten küreselleşme ile bakım işlerinin zincirin halkalarındaki göçmen kadınlar tarafından nasıl yerine getirildiğini ifade etmek için *küresel bakım zincirleri* kavramını kullanır. Göç ve kadının toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde kendisine bırakılan rollerden bakım hizmetlerinin, göç sonrasında gidilen ülkede ücretli kadın emeği olarak kendini göstermesinin yanında kendi ülkesinde geride bıraktığı ailesinin bakımı konusunda da yine başka bir kadının emeği üstünden devam eden zinciri görmekteyiz. Ücretli emeğe katılan ve ev içi hizmet ve bakım görevlerini bir başka kadına devreden kadınlar; küresel bakım zincirinin birinci halkasını oluşturmaktadırlar. Ev içindeki bakım hizmeti görevini ücretli olarak çalışan olarak devralan yerli ve yabancı göçmenler ikinci halkayı ve son olarak göçmenlerin kendi ailelerindeki ev ve bakım hizmetlerini yerine getiren aile içindeki kadın üyeler ise zincirin üçüncü halkasını oluşturmaktadır.

Küresel hareketler ve işbölümü göçmen işgücü üzerinde etkide bulunmuş ve göçmen kadınlar hizmet sektörün çoğunlukla enformel iş kollarında ev hizmetleri ve

bakım hizmetleri alanlarında istihdam alanları bulmalarına neden olmuştur(Kaşka, 2006: 725). Göçmen kadınların çalışma alanları içerisinde sayıca fazla oldukları olarak eğlence sektörü ve seks işçiliğinin yanı sıra küresel işbölümü ile ev hizmetleri alanında da göçmen kadın sayısının arttığı görülmektedir. Küreselleşme olgusu ve göçler konusunda tartışılan ve bir zeminine oturtulmaya çalışılan kadın emeğinin göçü farklı boyutlarda tartışılırken, bu boyutlardan birisi de küresel bakım zincirleri olmuştur. Kadın emeğinin göçü ve işgücü piyasasında aldıkları konum küresel bakım zincirlerini önemli bir kavram olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramın yanı sıra “bakım göçü” kavramı “beyin göçü” kavramından çok daha gizli ve sarsıcı bir eğilime işaret etmektedir. Bu kavram, kısacası zengin ülkelerin fakir ülkelere “bakım ve sevgi ithalini” ifade eder(Hochschild, 2003: 17; Akt: Kaşka, 2007: 229). Göçmen kadının da benzer şekilde, memleketindeki yeniden üretim emeğine dair sorumluluklarını başka kadınlara havale ettiği görülmektedir. Duruma göre bu kişiler akrabalık ağındaki kişiler olabileceği gibi kiralanan ev içi hizmetçiler de olabilmektedir. Küresel bakım zinciri; kadınlar arasında eşitsiz ilişkilerin artmasına neden olmaktadır. Kadınlar göçe başladıkları ülkede de göç ettikleri ülkede de toplumsal cinsiyet kısıtlamalarıyla yüz yüzedir. Türkiye’de insan ticareti mağduru olarak tespit edilen yabancı uyruklu kadınlar genellikle ev içi hizmet sektöründeki talebe cevaben göç kararı almakta, ancak ağırlıklı olarak seks sektöründe mağdur edilmektedirler(Özer, 2010: 18-20).

Ritzer, küresel bakım zincirlerinin yanında başka zincir halkalarından da söz eder. Göçmen kadının gittiği ülkede bakım ve ev işlerinde çalışması ve ailede doğan bakım emeği açığını diğer bir aile üyesi genç ya da yaşlı kadının tamamlamasının yanında bir diğer zincirden de bahsetmek mümkün. Çalışan kadının evde eksik bıraktığı ya da hiç tamamlamadığı bakım ve ev hizmetlerini göçmen kadın emekçilerin ücretli olarak yapması da küresel dadılık zinciri, ev hizmetlerinin aktarımı şeklinde tanımlanabilir. Zincir halkalarının bir ucundan diğer ucuna ücretli çalışan kadınlar temelde birbirlerinin toplumsal cinsiyet rollerinin gereği olan işleri tamamlamakta ve bu şekilde sınırları çizilmiş bir alanda kendilerine biçilen rolleri icra etmektedirler. Bu anlamda küreselleşmenin ücretli kadın emeği ve göçmen kadınlar üstündeki feminizasyon etkisinin yanı sıra kadınları cinsiyete dayalı işbölümü ile perçinlenen rollerini yeniden üretmekte ve bunu küresel zincirler sayesinde yapmaktadır. Ritzer

küresel bakım zincirlerine ilaveten, “ev hizmetçiliğindeki uluslararası aktarım”, “küresel dadılık zinciri” gibi kavramsallaştırmalar da yapmaktadır(Ritzer, 2011b: 474).

2.2.4.3. Refah Rejimleri, Aile ve Göçmen Kadın Emeği İlişkisi

Sosyal devlet politikalarının azalması da göçmen emeği konusunda ele alınması gereken ilişkili bir durumdur. Kadının çalışma yaşamına girmesi ve sosyal devlet politikalarındaki azalma bir yandan kadının çalışma ve iş yaşamını bir arada yürütmeye çalışırken yıpranmasına fazladan emek harcaması durumuna diğer yandan da kadınların çalışma yaşamıyla yapamamaya ya da eksik yapmaya mecbur kaldıkları ev ve bakım işlerinde sektör olarak artış durumu ortaya çıkmıştır. Küreselleşmenin hızla devam etmesi, çok uluslu şirketlerin küresel ölçekte artması durumuna bağlı olarak soya güvenlik ve refah sistemlerinde çöküşler yaşanmaya başlamıştır. Bu durumla baş edemeyen işçilerin ülkeleri terk etmesi de kaçınılmaz sonuçlar arasında iken diğer yandan da gittikleri ülkelerde kötü koşullara çalışma ortamlarına maruz kalmaları da diğer dolaylı sonucu oluşturmaktadır(Tongyu ve Weimin, 2012: 367).

“Endüstri ülkelerinde yeniden yapılanma sürecinin hız kazandığı 1980’li yıllarda endüstrileşmiş ülkeler, bireyleri tembelliğe sevk ettiği ve giderek globalleşen rekabet ortamında ülkeleri dezavantajlı hale getirdiği gerekçesiyle büyük ölçüde sosyal refah devleti harcamalarını kısmak yoluna gitmiştir. Bu yeniden yapılanma sürecinde işsizlik yardımları, işçilere kira ve konut kredisi şeklinde verilen yardımlar, evlilik, doğum izinleri il bunlara ilişkin ödemelerde de kısılmıştır. Yine bir taraftan işsizlik artarken diğer taraftan getirilen yeni çalışma şekilleri ücretlerde bir gerileme ortaya çıkarmıştır”(Bozkurt, 1996: 106-107).

Kadınların çalışma yaşamında daha fazla yer alması ve aile üyelerinin çalışmasına rağmen aile içinde eşit işbölümü dağılımının yapılmaması durumu kadının bu anlamda iş bölümünde herhangi bir değişikliğin yaşanmasına da engel olmuştur. Refah rejiminde kadınların emek piyasasına artan katılımları olmuştur. Bu durumun yanı sıra çocukların bakımına yönelik kamu harcamalarının, yaşlıların bakım evlerinin yetersizliği, nüfusun yaşlanması, bakıma muhtaç bireylerin artışı, kamusal olarak sunulan sosyal refah hizmetlerinin metalaşması sonucunda daha önce aile içinde

kadınlar tarafından sağlanan bakım hizmetlerinden düşük ücretlerle ev ve bakım hizmetlerinde çalışan kadın göçmenlere devredilmesine yol açmıştır. Ev ve bakım hizmetleri birçok göçmen kadının göç alan ülkenin emek piyasasına girmesine olanak tanırken, çoğu kadın göçmen bu işler daha iyi imkânlarla, daha iyi işlere ulaşmak için basamak olarak görüyor(Öner, 2012: 354).

Türkiye’de refah sisteminin aile üstünden yürütüldüğü dikkat çekmektedir. Toplumsal beklentiler ve kültürel değerler çocukların ve yaşlıların bakımının aile içinde kalması sonucunu doğurmuştur. Toplumsal ve kültürel yapı içerisinde çocuk anne baba için yaşlılık dönemlerinin bakımı üstlenecek kişidir ve yaşlı bireylerin beklenti ve talepleri de çoğunlukla bu yöndedir. Devlet nezdinde de bakımın birincil kaynağı aile olarak görülür. Devlet destekli bakım olanaklarının azlığı ve çekirdek ailenin artması durumu kurumsal olarak bakım hizmeti alamayan ailelerin bakım işleri için piyasadan hizmet satın almasına neden olmaktadır. Bu noktada kültürel olarak yaşlı aile üyelerinin aile dışında bakımını gerçekleştirecek bir kuruma gönderilmesi sosyal dışlanma ve toplumsal baskıya neden olabilecek hoş karşılanmayan durumlar olması da aile içinde bakımı yapabilmek için hizmet satın almayı tetiklenmektedir. Bu anlamda yaygın olarak kırdan kentte göç eden kadınlar ve ulusötesi yabancı göçmenler birincil kaynakları oluşturmaktadır(Rittersberger-Tılıç, Kalaycıoğlu, 2012; akt: Erdoğan ve Toköz, 2013: 7). Türkiye’de aile merkezli refah rejimi bakım işlerinde kurumların yükünü azaltırken, aile içerisinde bakım işlerinin kadın tarafından yürütülen faaliyetler olarak yerleşen cinsiyetçi iş bölümü kadının istihdama katılımı da azaltmaktadır. Bu durum istihdama katılım oranlarının kısmen artması ile bakım hizmetlerinde piyasa içinden hizmet alımı artmıştır. Bu şekilde de istihdama katılan kadınların yerini ya kırdan kente ya da ulusötesinden Türkiye’ye göç eden yabancı kadınların görevi devralmasının yolu açılmış olmaktadır. Aslında kadının çalışma hayatına katılaması, yerli yabancı göçmenin iş olanaklarını artırırken bakım işinin kadın işi olarak kodlanmasına neden olan yeniden üretim sürecini de işletmektedir. Böylelikle bakım emeği kadın emeği olarak toplumsal cinsiyet örüntüleri ile yeniden üretilmektedir. Bunun yanı sıra, ailenin değişen yapısı da gözden kaçmamalıdır.

2.3. KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

2.3.1. Sembolik Etkileşim Kuramı

Wallece ve Wolf (2013)’a göre, simgesel etkileşimcilik terimi, Herbert Blumer tarafından ortaya konulan ve onun “*Man and Society*” de yazmış olduğu bir makalede rastgele türettiği bir kavramdır. Blumer toplumsal psikologların görüşlerinin farklılığına işaret edebilmek için “simgesel etkileşimcilik” ifadesini kullanmıştır. Toplumsal psikolojinin bireyin daha ziyade bireyin toplumsal gelişimi ile ilgilendiğini belirten Blumer, toplumsal psikolojinin esas konusunun bireyin bir topluluğun hayatına katılarak toplumsal yönden nasıl etkilendiğini incelemek olduğunu ifade eder. Blumer’in kullandığı *simgesel* kelimesi gelişigüzel bir ad değil önemli bir kuramsal görüşe ifade etmektedir. Blumer, “*Man and Society*” de simgesel etkileşimin temel noktasına atıfta bulunur: “bir topluluktaki insanların sahip oldukları *ortak simgeler ve anlayışlar* takımı olarak simgesel etkileşimin temel taşı”nı belirtir(Wallece ve Wolf, 2013: 267- 268).

Simgesel etkileşim temelde sosyal psikolojik bir bakış açısı olarak “bir beni olan” bireye ve kişinin içsel düşünce ve duyguları ile toplumsal davranışı arasındaki etkileşime odaklanır. Buradan hareketle simgesel etkileşimcilikte bireyler, “dış güçlerin karşısında pasif bireyler olarak değil, kendi hareketlerini yorumlayan, değerlendiren ve tanımlayan, kendi davranışlarını etkin bir şekilde inşa eden kişiler olarak kabul edilir. Simgesel etkileşim, aynı zamanda bireylerin karar verme ve fikir oluşturma süreçlerini de vurgular” (Wallece ve Wolf, 2013: 269). Weber’in sosyoloji yaklaşımında bireyin bir durumu yorumlamasına ve öznel anlamına verdiği ağırlıkla eylem kuramı simgesel etkileşimciliğin doğmasını etkilemiştir(Wallece ve Wolf, 2013: 269- 270).

2.3.1.1. Duygular Sosyolojisi ve Duygusal Emek

Kadınların cinsiyete dayalı işbölümünde kadın işi olarak belirlenen alanda yaptıkları işler, kadın olmaya atfedilen nitelik, beceri, duygu vb. gibi kadınsı olarak düşünülen yönleri içinde barındırır. Sosyolojinin yeni çalışma alanlarından biri olarak duygular sosyolojisi, günümüz toplumlarında çalışmayı anlamaya ve toplumsal etkileşim ağında iş ve işçi arasındaki duygusal yönü belirten ve duygusal emeğin

kullanıldığı daha çok kadınların işi olarak görülen “kadın işi” alanında ufuk açıcı olabilir. Bu yeni alanın kurucusu olarak da Arlie Russel Hochschild olarak kabul edilmektedir.

Duygusal emek sadece hizmet sektöründe değil imalat sektöründe de ele almanın anlamlı olacağını iddia eder. Duygusal emek” kavramı ilk defa hizmet sektörü bağlamında Hochschild tarafından 1983 yılındaki makalesinde ortaya atılmış ve havayollarında çalışan hostes/kabin amirleriyle araştırma yapılmıştır. Hochschild’e göre, duygusal emek; “herkes tarafından gözlemlenebilen mimiksel ve bedensel gösterimler yaratabilmek için hislerin yönetilmesi” anlamındadır(Hochschild: 1983; Akt: Özkaplan: 2010: 42-43).

Hochschild’in önemli kuramsal eseri; “*The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*”(Yönetilen Kalp: Beşeri Duygunun Ticarileştirilmesi)’dir. “heyecan ve duyguları ciddiye almak fikri, kadın deneyimlerini ve bu deneyimin kamu izlenimlerini ciddiye almakla bir arada gelişmiştir”(Hochschild, 1994; Akt: Wallece ve Wolf, 2013: 334). Sembolik etkileşim kuramının bakış açısını duygular açılımı ile genişletmiştir. Duygusal emek(emotional Labor) kavramı üzerinde durur ve onu şöyle açıklar:

“Ben ‘duygusal emek’ herkes tarafından görülebilecek yüz ve beden görüntüsünü yaratacak olan duygu yönetimi anlamında kullanıyorum. Duygusal emek bir ücret karşılığında satılabilir ve dolayısıyla alışveriş değeri vardır” (Wallece ve Wolf, 2013: 335).

Hochschild duygular sosyoloji anlamında ikinci önemli bir noktaya değinir. Bu ikinci kısım ise ‘ikinci vardiya’ olarak adlandırılan durumdur. Bu anlamda Hochschild’in; “*İkinci vardiya: Çalışan Ebeveynler ve Evde Devrim, Zaman Bağı: İş Ev ve Ev İş olunca*” olarak çevirebileceğimiz iki eseri önemlidir. “Bu iki eser Hochschild’in günlük hayatta toplumsal etkileşimin daha iyi anlaşılabilmesinde duyguların önemini ortaya çıkaran çabasının uzantılarıdır.

2.3.2. Klasik, Neoklasik İktisat Kadın ve Emeği

Kapitalizmin ortaya çıkışı ile birlikte, bireylerin kendi çıkarlarının gözetmelerinin toplum açısından maksimum çıkarı sağlayacak görünmeyen el olduğu düşüncesi, kadınların aileye yönelik fedakârlığını şart koşar. Adam Smith *Ulusların Zenginliği* isimli kitabında erkeklerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin ekonomik büyümeyi sağlayacağını ve bunun herkesin yararına olduğu fikrini savunur. Smith, bireysel çıkarın piyasa dünyasının kuralı olduğu, aile ve ev işin de ahlaki duyguların fedakârlığın dünyası olduğu belirtir. Kadınlar da bu dünyada kendilerini diğer aile üyeleri için feda ederek yaşarlar. Kadınları çalışma yaşamında daha fazla yer alması konusunda önemli iktisatçılardan iktisatçılarından Alfred Marshall, kadınların ücretlerinin yükselmesinin onların annelik ve ev kadınlığı görevlerini ihmal etmesine yol açacağını ve erkeklere benzemek için bencil istekler duyacaklarını fikrini savunmaktadır(Toköz, 2011: 88). Kamusal ve özel alan ayrımı bu nedenle önemlidir. Biri rasyonelliği, rekabet, bireysel çıkarları diğer ise duyguları, diğerkâmlığı ve fedakârlığı temsil eder bu nedenle de birbirine karışmamalıdır. Ana akım Neoklasik iktisadın davranış modeli, rasyonel, özerk, kendi çıkarlarını gözetken, dışsal kısıtlar altında optimizasyonunu kısıt kaynakları etkin bir biçimde dağıtmaya çalışarak sağlayan, tercih ve seçimlerinde birbirinden bağımsız iktisadi bireylere dayanmaktadır (Serdaroğlu, 2010: 14).

Neoklasik iktisadın diğer kurucuları olan Pigou, Edgeworth ve Jevons da kadının işgücü piyasasına katılmasına aile yaşamına ve refahına zarar vereceği düşüncesi ile karşı çıkarlar. Pigou, erkekler sevgi ve şefkat gösterme kapasitesine sahip olmadıkları için kadınların, aileyi korumak için, erkekler gibi bencillığe yönelmemesi gerektiğini fedakârlık göstererek devam etmeleri gerektiği belirtir ve uygarlığı korumanın da kadınların misyonu olduğunu ekler(Folbre, 2001:s. 12-16; Pujol, 1992, 1995; Çağatay, Ertürk, 2004: 7; akt: Toköz, 2011: 89).

Neoklasik iktisadın kadının kurgusu ev içinde gerçekleşmektedir. Kadının toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünde kendine düşen alan ev olunca rolleri de ev içi roller olarak belirlemektedir. Bu rollerin yerine getirilmemesi durumunda ailede ve dolayısıyla toplumda aksaklıkların meydana geleceğine ilişkin görüş, kadının çalışma hayatında yer almasına da olumlu bakmamaktadır(Toköz, 2011: 89-90). Bu açıdan

baktığımızda günümüz örnekler vererek somutlaştırma yapacak olursak, kadının çalışma yaşamına daha fazla katılımı nedeniyle kreşlerin sayısı artmıştır. Sosyolojik olarak baktığımızda kreşler aslında aile kurumunun işlevleri arasında bulunan çocuğun bakımı ve güvenliği işlevini çağdaş toplumlarda kreşler devralmıştır. Buradan bakacak olursak kreşlerin bir nevi aile kurumu ile toplum arasında tampon mekanizma olarak işlevi görmekte olduğunu ifade edebiliriz.

Duggan’a göre toplumsal cinsiyetlendirilmiş emeğe dair Neoklasik ekonomik teori totoloji içindedir; kadınlar çocuk bakımında uzmanlaştıkları için iş gücünde daha az kazanırlar; çocuk bakımında uzmanlaşırlar çünkü işgücünde daha az kazanırlar(Akt: Toköz, 2011: 90).

İktisadi anlayış içerisinde kadının ev içi kararlarda söz ve karar alma hakkının irrasyonel varlıkları olarak kurgulanması etkilidir. Bu yaklaşım biçimi göç kuramlarında erkeğin yanında göç sürecine etkide bulunmayan etkisiz eleman konumundaki kadın anlatısından öte bir şey değildir. Marshall’ın ifade ettiği bu durum küreselleşen dünyada yeni göç süreçlerini ve göç sonrası emek piyasasında kadının konumunu anlatmada yetersiz kalmaktadır. SSCB’nin dağılmasından sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bu ülkelerden Türkiye ve Avrupa başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine kadınların çoğunlukta olduğu göçleri açıklamakta da yetersiz kalmaktadır. Ev içi kararlarda etkisiz olarak düşünülen kadınların bu sözünü ettiğimiz göçler sayesinde hem ülke hem de aile ekonomilerini ayakta tutma çabalarını açıklamakta iktisadi anlayışın eksikliklerini toplumsal cinsiyet çerçevesinden bakarak tamamlama ihtiyacı söz konusudur.

Sermaye içindeki üretici faaliyetler alanında emeği üretken olmayan olarak kabul edilen kadın toplumsal üretim alanında mevcut yaşamın, gelecek nesillerin üretimi ve sürekliliği için harcanan emek alanında faaliyet göstermektedir. Ana akım iktisadın davranış modelleri bireylere dayanır. Bu bireyler rasyonel, özerk, kendi çıkarını gözetken, dışsal kısıtlar altında kar ya da fayda maksimizasyonunu gerçekleştiren, tercih ve seçimlerinde birbirlerinden ve kendi tarihlerinden bağımsız erkeklerdir(Özkaplan, 2010: 39). Bu anlayış da kadın zaten marj dışına atılan iktisadi yaşamında dışında düşünüldür. Kadının ev içindeki değersiz görüldüğü gibi ev dışında çalışma yaşamında yer alması da toplumsal cinsiyet rollerinden ötürü ev içinde doğasına

aitmiş gibi kılınan görev ve sorumluluklarını ihmal edeceği düşüncesiyle tepkiyle karşılanmıştır.

2.3.3. Marksist Yaklaşımda Kadın Emeği

Marksizm'in, insan doğasının şekillenmesi konusunda çalışmaya atfettiği merkezi önem dikkat çeker. Bu konuda Marx, insan kendini emeğinde tanır düşüncesinden hareketle çalışmaya büyük önem vermiştir. İnsanın çalışması aynı zamanda da doğa ile mücadelesidir. Marksist yaklaşımda insanlığın tarihi insanın doğa ile girdiği mücadelenin tarihidir aynı zamanda. İnsanın çalışması ve doğa arasındaki değişen tarihi ilişkilerin, temel maddi ihtiyaçları karşılayan malların üretimi ve dağıtımına ilişkin insanlar arasındaki değişen ilişkilerin farklı tarihi dönemlerde insanların doğasını farklı şekillerde kurgulamaktadır. Göçebe toplulukların insanı tarım insanından, tarım insanı da sanayi insanından bu açılardan farklıdır. Marksizm farklı ekonomik üretim tarzlarında toplumsal eşitsizliklerden, sömürüden, ırkçılıktan ve cinsiyetçilikten söz ederek egemenlik ilişkilerini analiz etmeye çalışır(Toköz, 2011: 91-92).

Kadınların konumu ile ilgili yapılan birçok Marksist çözümlemelerde odaklanan nokta kadın ve erkek ilişkisinden ziyade kadınların ekonomik sistemle olan ilişkisine olduğunu ifade eden Hartmann kadın sorunun Marksist çözümlemesinde üç temel biçimden bahseder, bu üç biçimin tamamı kadın ile üretim arasındaki ilişki biçimine odaklanır. Bu üç biçimden bahsedecek olursak ilk Marksistler, çağdaş Marksistler ve Marksist feministler kadının konumunu üretim ilişkisi üzerinden tanımlarlar. İlk Marksistler(Marx, Engels, Kautsky ve Lenin dâhil) kapitalizmin bütün kadınları ücretli iş gücüne kattığını ve bu sürecinde cinsiyete dayalı iş bölümünü ortadan kaldırdığını düşündüler. Daha sonra çağdaş Marksistler ise kadınları kapitalizmde gündelik yaşamın içerisine kattılar. Onlara göre yaşamımızın bütün yönleri kapitalist sistem içerisinde yer almaktadır ve bu sistemi yeniden üretmekteyiz. Son olarak ta Marksist feministler kadın konusunda ev işi ile sermaye ilişkisine odaklandılar. Onlara göre ev işi artık değer üretmekteydi ve bu haliyle doğrudan kapitalizme hizmet etmekteydi(Hartmann, 2012: 159- 160).

Engels, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, adlı eserinde ücretli emeğin yayılmasının küçük mülk sahibi köylüleri yok etmesine ve erkeklerin yanı sıra kadınlar

ve çocukların da ücretli işgücüne katılmalarına bağlı olarak, evin erkek reisinsin yetkisi sarsılmış, patriarkal ilişkiler yok edildiğini ifade eder. Engels' e göre kadınların kurtuluşu ancak işgücü içerisinde yer almaları ile gerçekleşecektir(Akt: Hartmann, 2012: 162). Hartmann, Marksistlerin kadınların iş gücü piyasasına katılmalarının aslında onlara eza olduğunun farkında olduğunu çünkü kadınlar işgücüne katılarak ev işi ile ücretli işi aynı anda yapmak durumunda kaldıkları bildiklerini ifade eder. Marksistler kadınların ev içerisindeki durumun zamanla kapitalizmin patriarkali eriteceğini düşünerek ikinci plana atmışlardır fakat gelenen durumda kapitalizm birçok alanda patriarkal yapı ile birleşebilmekte ve kadının mağduriyeti devam edebilmektedir(Hartmann, 2012: 161-162).

Chistine Delphy Marksistlerin geleneksel olarak, kadınların ezilmesinin önemini, sadece proletaryanın sermaye tarafından ezilmesinin bir sonucu olarak tanımlanan sınıf mücadelesinin yanında ikinci sıraya koymalarını eleştirir. Ona göre sorun Marksizm'in sınıfları üretim sürecindeki yerlerinden türetmesinde yatar. Delphy'e göre çoğunlukla ve hatalı bir biçimde değersiz diye görülen bu emek, ev emeğinin meta kesimindeki toplumsallaşmış biçiminden özsel olarak farklı değildir(Akt: Molyneux, 2012:117-118). Marx ve Engels *Alman İdeolojisi* isimli kitabında iş bölümünün konusunda insan hayatının yeniden üretilmesinin tarihsel doğal bir gerçekliğin ürünü olduğu düşüncesinin belirgin olduğunu ifade eden Mies, iş bölümünün ya cinsiyete dayalı eylem içinde olduğunu ya da aile içindeki doğal iş bölümü olduğunu ifade eder.

Mies'e göre, Marx ve Engels insan yaşamını oluşturan üç uğraktan üçüncü olan insanın yeniden üretimini tarihsel alanın dışında bırakırlar ya da dışına çıkarırlar. Marx ve Engels artan gereksinimler sonucunda yeni toplumsal ilişkiler doğduğundan bahseder ve tarihin itici gücü olarak kadın ve erkek ilişkisi değil sanayiye görmeye başlar. Toplumsal ilişki kavramından bahseder ancak yaşamın yeniden üretilmesi anlamında kadın ile erkek arasındaki ilişkiyi bu ilişki biçimine dâhil etmezler. Yaşamın, yeni hayatların üretimi tarihse değil doğal bir gerçeklik olarak kabul edilir. İşbölümü "cinsiyete dayalı" eylem içerisindeki faaliyetlerdir. Aile içerisindeki işbölümü ancak maddi ve zihinsel bir iş bölümü meydana getirirse gerçek iş bölümü olabilir(Mies, 2011: 114). Marx'ın feminist teoride cinsiyet körü olarak adlandırılması üçüncü uğrak olarak tanımladığı yeni insanların üretimi aşamasını insan ve tarih dışına iterek toplumsal olarak adlandırdığı alandan koparmasından ötürüdür. Walby ve Hartmann' göre, ev ve

iş ücretli iş ve evde yapılan iş ayrımını kapitalizm yaratmış olsa bile neden kadınların ev, erkeklerin ise ücretli iş alanında tanımlandığının cevabı patriarkala değinilmeden verilemez. Onlara göre, Marksist yazarlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle ilgilenmemekte, patriarkayı bir sorun olarak görmemektedirler. Erkeklerin ev işlerinin yapılması devam ettirilmesi ve biçimlendirilmesi husussundaki çıkarları görmezden gelinir(Akt: Toköz, 2011: 94-95). Marksistlerin ev içi alanda kadın emeğinden erkeklerin çıkarı olduğu düşüncesini dışarıda bırakarak cinsiyet körü eleştirilerine maruz kalmaktadır.

2.3.4. Feminist Yaklaşım ve Kadın Emeği

Feminist kuram, toplumsal yaşam ve insan deneyimi hakkında kadın merkezli bir bakış açısından geliştirilen genelleşmiş, geniş ölçekli bir fikirler sistemidir. Feminist kuram kadın merkezli veya kadınlar merkezli bir bakış açısını içermektedir. Bunu da iki şekilde yapmaktadır. Birincisi bütün feminist araştırmaların başlangıç noktası toplum içindeki kadınların durumu ve deneyimleri, ikincisi de toplumsal dünyayı kadınların bakış açısından betimlemeye çalışır. Feminist yaklaşımın sosyal bilimler alanına kavramsal düzeyde yaptığı en büyük katkı toplumsal cinsiyetin merkezi bir önem almasıdır. Toplumsal cinsiyet kavramını sosyoloji içerisinde ikinci dalga feminizmin etkisi ile yer bulmuştur(Ritzer, 2011a: 454). “İnsanları ve davranışları “erkek” ve “kadın”, “eril” ve “dişil” açısından sınıflandırmaya yönelik toplumsal bir inşaa olarak anlaşılan toplumsal cinsiyet, artık araştırma çalışmalarında neredeyse kaçınılmaz bir değişkendir. Bu bulgular toplumsal cinsiyet anlayışını erişimi kadınlar olduğu kadar erkekleri de içerecek şekilde çok büyük artırdı”(Ritzer, 2011a: 459). Ritzer’in de ifade ettiği gibi günümüz sosyal bilimler literatürü içinde toplumsal cinsiyet kaçınılmaz olarak kullanılan bir değişken haline gelmiştir. Bu durum sosyal bilimlerde hâkim düşünce ekollerinin 1920’li yıllardan bu yana tabu olarak gördüğü bir alanı da oluşturmaktadır. “Batılı sosyal bilimciler arasında pozitivistimin ve işlevselciliğin hâkim düşünce ekolleri olarak yükselişinden bu yana, genel olarak toplumdaki eşitsiz ve hiyerarşik ilişkiler ve özel olarak da erkeklerle kadınlar arasındaki asimetrik işbölümü bir tabudur”(Mies, 2011: 101).

2.3.4.1. Toplumsal Cinsiyet ve İş Bölümü: Kadın İş/Erkek İş

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet(gender) kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılan ancak temelde ayrı noktaları işaret eden kavramlardır. Cinsiyet (gender) ile biyolojik cinsiyet (sex) arasındaki ayrımı gözetebilmek için araştırmamızda cinsiyet, biyolojik cinsiyet(sex) yerine; toplumsal cinsiyet de (gender) yerine kullanılacaktır. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetimizin dışında ve kültürel ve ideolojik yapının oluşturduğu aile, eğitim, din kurumları gibi çeşitli kurumlar vasıtasıyla bireyin toplumsallaşma sürecinde bireye enjekte edilen cinsiyettir. Toplumsal cinsiyette esas olan cinsiyetimizin biyolojik olarak ne olduğu değil; biyolojik cinsiyetin gereği olarak düşünülen düşünce ve davranış kalıplarının sergilenmesidir. Toplumsal cinsiyet gereği kadın ve erkek davranışları, düşünceleri hatta rol ve beklentileri gereği farklıdır. Biyolojik doğaya dayandırılarak kabullenilmesine ve doğallaştırılmasına yardımcı olan toplumsal kurumlar da bu amaca hizmet eder. Bu nedenle temelde erkek ve kadın doğasına dayandırılan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının altını çizmekte ve bu iki kavramı birbirinden ayırmak gereklidir.

Butler'a göre cinsiyet, toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyetin sunuluşu, cinsel pratik, arasında doğrudan bir açıklayıcı ya da nedensel çizgiler yoktur. Bu terimlerin hiçbirisi diğer terimlerin hepsini belirlemez ya da onları kapsamaz, açıklamaz(Butler, 2007: 34). MacKinnon' göre toplumsal cinsiyeti üreten heteroseksüelliğin hiyerarşik yapısıdır, bu yapı içinde erkekler kadınları kendilerine tabi kılmaktadırlar(MacKinnon, Akt: Butler, 2009: 86). Butler, toplumsal cinsiyeti inşa eden kültürün yasa ve yasalar üzerinden algılanmasının eski biyolojik kader formülasyonlarının yerini alarak bu seferde kültürün kader olarak algılanmasına neden olduğunu ifade ediyor(Butler, 2012: 54).

Giddens, bazı yazarların kadın ve erkek arasındaki doğuştan gelen davranış farklılıklarının nedeninin insan biyolojisinden kaynaklı olduğunu savunduğunu ve bu farklılıkların her kültürde belli bir biçimde kendini gösterdiğini, dolayısıyla da çoğu toplumu etkileyen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinden doğal etkenlerin sorumlu olduğu ileri sürülmekte olduklarını belirtir. Giddens'a göre bu türden bir yaklaşım cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında ayrım yapar. Giddens, bebeklerin cinsiyeti doğuştan getirdiğini, toplumsal cinsiyeti ise sonradan öğrendiğini ifade eder. Ona göre; çocuklar,

hem birincil hem de ikincil nitelikteki çeşitli toplumsallaşma araçları yoluyla kendi cinsiyetleri ile uygunluk içinde olduklarını gördükleri toplumsal normları ve beklentileri içselleştirirler. Toplumsal cinsiyet farklılıkları biyolojik olarak belirlenmez, kültürel olarak belirlenir. Bu görüşe göre toplumsal cinsiyetin nedenleri erkekler ve kadınların farklı rollere göre toplumsallaştırılmalarında yatar(Giddens, 2008: 505-506).

“Kadın denen yarattığı üreten şey doğa değil, bütünüyle kültür ve medeniyettir. Hepimiz dünyaya bir takım özellikler taşıyarak geliriz: Gözlerimizin rengi, saçımızın yapısı, cinsel organlarımız, hormon dengelerimiz, zihinsel, duygusal eğilimlerimiz, yeteneklerimiz farklıdır. Ama bu özelliklerin, eğilimlerin ve yeteneklerin biçimlendirilmesi ve onlara değer biçilmesi toplumsal ve tarihsel koşulların ürünüdür”(Köysüren, 2013: 16). İşlevselci perspektiften bakacak olursak T. Parsons’ın rol kuramına göre olduğu gibi erkek ve kadının cinsiyet rolleri araçsal ve ifade edici rollerdir. Parsons ve meslektaşları bu tür rollerin küçük çocuklar tarafından içselleştirildiğini ve yetişkin hayatında arzu edilen işbölümüne yol açtığını, bu işbölümüyle de erkeklerin ve kadınların toplumsal sisteme daha iyi entegre olmaya başladığını, bu şekilde de sistemin sorunsuz şekilde işlediğini ileri sürdü(Marshall, 2003: 206).

Connell’a göre, cinsel işbölümü, en basit anlamıyla belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölüştürülmesidir ve bu bölüştürmenin daha sonraki bir pratiği kısıtlaması ölçüsünde de toplumsal bir yapıdır. Connell bu yapıların birbiriyle ilişkili çeşitli yapılarda gerçekleştiğini ifade eder. Bu durum ilk olarak insanlar arasında önceden tasarlanmış bir işbölümü, insanları işe bölüştüren toplumsal bir kurala dönüşür. Teknolojinin ileri ya da geri olması buradaki erkek ve kadınların iş bölümündeki başat nokta değildir. Connell, kadınların fabrikaya bilgisayarların okuyabilmesi için veri giriş kartlarına delik açmak için erkeklerin ise, operatör, satış sorumlusu, sistem analisti ve yönetici konumlarında asıl güce sahip olduklarını belirtir(Connell, 1998:141-142).

Erkek ve kadının biyolojik olarak cinsiyetinin belirlenmesi ve doğum sonrasında itibaren toplumsal kurumlar ve ebeveynler tarafından toplumsal inşa sürecinin başlamasıyla keskinleşmekte ve yerleşmektedir. Cinsiyetin biyolojik yanı vardır; fakat toplumsal inşa sürecinde erkek ve kadın cinsiyetlerinin rol ve davranış biçimlerinin belirlenmesi ise toplumsal bir inşa, bir kurgudur. Kergoat’a göre de

insanların durumları biyolojik kaderin sonucu değildir. Toplumsallaşma süreci erkek ve kadınların durumlarının belirlenmesinde etkindir ve bu haliyle erkek ve kadın biyolojik birleşimden farklı bir şeydir(Kergoat, 2000: 9).

Toplumsal birer form olarak kadınlık ve erkekliği üreten kültürel süreçler ve yapılar bu toplumsal formlarla temellenmiş cinsiyete dayalı iş bölümünde tetikleyicisi olmaktadır. Kadınlar ve erkekler hakkındaki kültürel gerçeklikler ve inançlar- mevcut eşitsizliklerde, reklamlarda, sohbetlerde, zihinlerde, beklentilerde ya da başkalarının davranışlarında temsil edilen ya da çevre tarafından zihinlerimize uyarlanan- benlik algımızı, ilgilerimizi ve davranışlarımızı değiştirir(Fine, 2011: 113). Bireyin gündelik yaşamında kuşatıcı ve kapsayıcı bir örtü olarak kültür, kadın ve erkek olarak nasıl davranmamız gerektiğini gösteren bir rehber gibidir. İnsanoğlunun gündelik yaşamından edindiği bilgiler, biyolojik olarak kadınların erkeklere oranla daha güçsüz olduğu kanısı, erkek ve kadın işinde biyolojik görüşün bir dönem hâkim olmasına da neden olmuştur. Teknolojik gelişmelere paralel olarak üretim araçlarındaki değişim, beraberinde iş ve meslek değişikliklerini de getirmiştir. Üretilen ve yeniden üretilen bir sistem olarak ataerkillik değişen zamana ve teknolojiye ayak uydurabilmektedir. Kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin ne olması gerektiği çağlar boyunca deneyimlenen gündelik bilgi, hâkim düşünce ve toplum yapısı, cinsiyet ayrımcılığı körükleyen düşünce sistemleri belirlemektedir.

Kadın ve erkeğin yapabileceği işler düşünüldüğünde toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü toplumsal yaşamda kendini göstermekte kadın ve erkeğin yaptığı işler yerleşen toplumsal cinsiyet kalıplarına göre şekillenebilmektedir. Kadının görünürlüğünü azaltan en önemli etkenlerden biri özel alan ile özdeşleştirilmesidir. Kadın, özel alanla erkek ise; kamusal alanla özdeşleştirilmektedir. Yetişkinlerin yaşamları aile üyeleri, iş görenler ve topluluk üyeleri olarak değişik rolleri tarafından yapılandırılır. Buradaki ana fikir önemli birçok toplumsal rolün iki cinsiyet için farklı olarak tanımlanmış olmasıdır. Aile içinde, insanların genellikle anne ve babalardan, karı ve kocalardan, erkek ve kız çocuklardan farklı beklentileri vardır. Çalışma dünyasında, mesleksel roller genellikle cinsiyet damgalıdır: bakım, tezgâhtarlık ve ilköğretim geleneksel olarak kadın alanlarıdır; tıp, yapı işleri ve üniversite öğretim üyeliği geleneksel olarak erkek alanlarıdır(Taylor ve diğerleri, 2007: 362 Akt: Sankır, 2010: 7).

“Çalışma yaşamında cinsiyet ayrımının diğer bir göstergesi de uğraşların kadın uğraşları ve erkek uğraşları diye sınıflandırılmasıdır kadınlara ilişkin geleneksel toplumsal norm ve değerlerin sonucu olarak kadınlar “kadınsı” diye isimlendirilen belirli uğraşlarda yoğunlaşmaktadırlar”(Çitçi,1982: 244).

Ekonomik değişmelere paralel olarak bazı kavramlar değişebilmekte veya içleri boşalabilmektedir. Günümüz küreselleşen dünya da ataerkil sistem kapitalizm ile eklenmektedir. Kadının değişen konumu iş yaşamına kısmen yansımaktadır. Fakat mevcut geleneksel değerlerin devamı ve kadının geleneksel iş bölümünde konumunun değişmemesi cinsiyete dayalı iş bölümünde duygu ve hassasiyete dayalı işler kadın işi sayılmakta kadın özel alana hapsedilmekte ve toplumsal yeniden üretim de kadının ev içi emeği üzerinden üretilmektedir. Kadınların bazı durumlarda, fiziksel olarak erkeklere göre yetersiz olması durumunun kadınları duygu ve düşüncelerine yansıdığını düşünen birçok kişi ve kurum olduğu bilinmektedir(Akt: Çapar, 2010). Biyolojik olarak erkeğin kadından güçlü olması iş konusunda da kadının daha az güç gerektirecek, erkeğin ise güç gerektirecek uğraşlara yönlendirilmesinde etkili olduğu kabul edilmiştir. Erkek güçlü, sert; kadın ise zayıf, duygusal olarak kabul edilmiş bu da iş ve mesleklere de yansıtılmıştır. Özel alan kamusal alan ikiliği modern kapitalist toplumlarda modern kapitalist ilişkilerde bazı kadınları görünmez kılmaktadır(Savran, 2009: 100). Aile, kadına, kadının kendine ait evrenine ait onun bir parçası, devamı gibi sunulur. Bu durum kadının aile ve evi, eve ait işleri kendi cinsiyetinin tamamlayıcısı olarak algılar çünkü ona öyle öğretilmiştir(Mitchell, 2006: 2).

Toplumsal yaşamda kadın ve erkek olmak durumu göz önüne aldığımızda, biyolojik cinsiyetin mevcut toplumsal eşitsizlikler içinde kadının toplumda ikincil konumda olmasını, belirli işlerin kadın ve ya erkek işi olarak sınıflandırılmasının anlamlandırılmasında yetersiz kalmıştır. Bugün gelinen aşama zaten biyolojik anlayışı geride bırakmıştır. Toplumsal cinsiyet kavramı ve ona binaen kurulan kurgusal dünya cinsiyet temelindeki işbölümünü biyolojik doğaya dayandıran görüşün karşısında yer almaktadır. Doğduğumuz günden bu yana aile, okul, kültür, dinsel öğretiler sürekli olarak cinsiyete dayalı ayrımcılığı çağrıştırmakta ve göstergeler yoluyla bu kurgusal dünyanın mimarlığını yapmaktadırlar. Toplum ve kültürel ataerkil yapı, toplumsal cinsiyet açısından kadın ve erkeğin nasıl olması gerektiği ne yapması, ne yapmaması,

nasıl giyinmesi, nerede uğraşları ile meşgul olması gerektiğini sözel, görsel ve mekânsal olarak düzenlemekte ve simgesel kodlar vasıtasıyla da bireylerin yaşamlarında etkinlik göstermektedirler. Kadınların yapması gerektiği işler kadına aitmiş gibi kılınan özel alanda, erkeğin yapması gereken işleri de erkeğe ait olarak düşünülen toplumsal alanda gerçekleştirmeleri üzere çocukluk döneminden başlayarak öğretilir ve her gün yeniden üretilir.

2.3.4.2. Ev İşi/Yuva İşi

Iris Marion Young feminist kuram içerisinde ev ve yuva işi kavramları ile ev işine farklı bir bakış açısı getiren feminist kuramcıdır. Ona göre kadınların ev ve eve dair işleri konusundaki farklılığı yakalayabilmemiz için yuva kavramı anahtar bir kelimedir. “Yuva, öznenin ve tarihselliğin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık fikrinden hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar. Young’ın yaklaşımı, özellikle de ev işi yuva arasında yaptığı ayrım, ücretli ev hizmetlilerini sınıfsal farkın deneyimlendiği bir alan olarak ele alırken, önemli bir açılım sağladı”(Bora, 2011: 65- 66).

Davidoff “*Feminist Tarih yazımında Sınıf ve Cinsiyet*” isimli eserinde ev işinin kültürel olarak inşa edildiğini ve ev işi kavramının oluşturduğu etkinliğin koşullarının ve anlamlarının zaman içerisinde değiştiğinden bahseder. Bugün ev işi deyince, ilk akla gelen etkinlik olarak kadın işidir. Davidoff, kadın işinin sadece kadınlara ait bir etkinlik olmadığı zaman içerisinde değişip farklı anlamlar kazanmasının sebebi olarak da basmakalıp yargıları gösterir. “Ev işi en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemelerden anlamlı örüntüler oluşturarak, yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir. Böylesi bir düzenin yaratılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayrıştırılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır”(Davidoff, 2012: 146-147). Davidoff, kadının toplumsal görünmez kılınmasının en önemli nedenin aslında fiziksel olarak görünmezlikten kaynaklı bir durum olduğunun altını çizer. Bu durumun, kadınların faaliyetlerinin sistemli sosyolojik veya diğer incelemelerin dışında bırakılmasının nedenlerinden biri olduğunu da belirtir(Davidoff, 2012:151).

Bora’ ya göre; özel ev hizmetleri piyasasının varlığı, cinsiyet, sınıf ve ırk ayrımcılığı sistemlerini yeniden üretmektedir. Ücretli ev hizmetleri toplumsal

eşitsizliklerin ifade edilmesinde ve üretilmesinde yapısal bir role sahip olduğunu ve bu nedenle ev işinin ister ücretli ister ücretsiz olsun, “kadın işi” olarak tanımlandığı ifade eder. Evde yapılan işlerin somut sonuçlar getirmemesi, çabuk tüketilmesi, özel alanda olması, kâr getirmemesi durumları Bora’ya göre yalnızca kullanım değeri üretmelerine neden olur. Bora’ya göre ev işi cinsiyetin kurulmasında kritik bir önemde olmakla birlikte, bunun sadece erkeklerle kadınlar arasındaki farka işaret etmekle kalmayıp, farklı kadınlık tarzlarının oluşmasında da etkindir(Bora, 2011: 9-14).

Çalışma hayatında yer alan kadınlar iş bitiminde eve geldiklerinde ev eve dair tüm işlerde eşlerinden çok fazla yardım almadan çalışmaktadırlar. Bu durumlarda yapılan işler iş olarak görülmediğinden kadının sorumluluğu olarak da görülür. Türkiye’de birçok kadın işten eve geldiklerinde ev işlerini eşlerinden çok az yardım alarak yapmaktadırlar. Batı ülkelerinde de durum Türkiye’de çok da farklı değildir. Kadınlar çalışma hayatında yer alsalar da ev içi işlerin sorumluluğu kadınların üstündedir. Geleneksel olarak toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü çerçevesinde ev içi işler kadın işi sayılmakta ve erkekler tarafından da yeterince paylaşılmamaktadır(Dökmen, 2010: 196).

Toköz, zaman içinde ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmakla birlikte ev işlerine harcanan zamanda bir azalma gözlenirken, bakım işleri önemini korumakta ve kadınların işgücü piyasasına katılmasını kısıtlayan başlıca faktör olmaya devam etmektedir. Kadın hane içinde bakım işlerinin devam ettirerek ailenin yeniden üretimini ve devamını sağlamaktadır. Bu durum kadının ücretli çalışma alanında daha aktif yer alması ile değişmeye başlamıştır ancak mevcut çalışmalardan değişimin kadınlar lehine olmadığı anlaşılmaktadır. Ev işleri teknolojik gelişmelerle beraber en azından hız anlamında ilerleme kaydetmiş ve kol emeğine dayanmaktan alım gücü çerçevesinde çıkmıştır. Bu anlamda kadın bu işlerde erkekle iş bölümü yapamasa da bir nebze de olsa her gün kendini yeniden üreten bu işler karşısından bir adım mesafe alabilmiştir. Ev işlerinde hal böyleyken bakım işlerinde böyle bir şey söz konusu bile değildir. Ev işlerine ayrılan zaman teknolojik aletlerle ile azalmakta ve diğer ihtiyaçlar da mümkün olduğunca piyasa içinden karşılanmaya çalışılmaktadır; fakat bakım işlerine ayrılan zamanda herhangi bir azalma olmamaktadır(Toköz, 2012: 115). Kadın ev ile iş yaşamı arasında gidip gelişlerinde ailenin devamı için gerekli olan bakım emeğini

sağlamaya devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin bir parçası olarak kadının hane içindeki görevleri erkeklerle eşit şekilde paylaşılmadığı çoğu durumda kadın iş ve ev yaşamı arasında sıkışıp kalmakta ve zaten toplumsal cinsiyet düzeni içerisindeki konumu erkeğe kıyaslanamayacak durumda olan kadın sosyolojik ve psikolojik olarak sıkıntı yaşamaktadır.

2.3.4.3. Bakım Emeği

Bakım emeği kavramına bakmadan önce kelimesinin anlamına baktığımızda “*Bakım*” kelimesinin iki anlamı olduğu söylenebilir: bir yandan bakımla ilgili faaliyetler/işler, öte yandan da bakımla ilgili duygular, yani bakımını üstlendiğimiz kişiye duyduğumuz ilgi, sevgi vb. duygular anlamında kullanılmaktadır. Bakım emeği duygusal bağları her zaman içerir; sevdiğimiz, değer verdiğimiz için eşimize, kocamıza, çocuğumuza, hasta annemize bakarız. Bu öznel ve emeğin kişiye bağlı olma hali, bakım emeğinin bakım emeğini yürütenden ayırlamaması ve hizmet sunulanla kurulan duygusal bağ, bakım emeğini diğer piyasalaşmış emek kategorilerin ayırır(Özkaplan, 2010: 39-40). Bu yönüyle bakan ve bakılan arasındaki diyalog duygusal bağlar ile kurulan bir zeminde gerçekleşir. Diğer yandan bakım emeği kamusal-özel, formel-enformel, maaşlı- maaşsız işler arasındaki mesafeden daha uzakta duran bir kesim noktasına da atıfta bulunmaktadır(Öner, 2012: 356).

Bakım emeği, kadınların çalışma yaşamına devam etmesi konusunda öne çıkan bir kavram olma özelliği de göstermektedir. Hasta, çocuk, yaşlı bakımında hem fiziksel hem duygusal emek harcanmaktadır. Bu durum bakım emeğinin içinde bulunduğu duygusal zeminden kaynaklıdır. Savran, görünmeyen emeği kadınlarla erkeklerin ev ve aile içi ilişkilerinin dışına çıkıp, bu emeğe toplumun bütünü içindeki konumu açısından baktığımızda, “*yeniden üretim*” kavramını göreceğimizi söyler. Savran’a göre: ev ve bakım işleri, patriarkal kapitalizmin toplumsal üretimden ayrılmış olan yeniden üretim alanını oluşturur. Mülk sahibi olmayan sınıflarda bu işler emek gücünün yeniden üretimini sağlar. Ev ve bakım işleri, bütün sınıflar açısından toplumun ücretli/ücretsiz emek ikiliğine dayanan mevcut örgütlendirme biçiminin, yani cinsiyete dayalı toplumsal iş bölümünün bütün uzantılarıyla yeniden üretimini mümkün kılar(Savran, 2008: 14-15).

Toköz’ün ifade ettiği gibi kadın emeğine ilişkin literatür, bu emek, hane içindeki “ödenmeyen bakım işi”, “piyasa dışı çalışma” ve “sosyal yeniden üretim” gibi ifade ve tanımlamalarla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bakım emeği kavramı yüz yüze yapılan, kişisel dikkat gerektiren ve çoğunlukla kendi ihtiyaçlarını dile getiremeyen küçük çocuklar, hastalar veya yaşlılar gibi kişilere yönelik çalışmayı tanımlamak için kullanılmaktadır(Toköz, 2012: 116). Toköz, bakım emeğinin tanımı yaparken barındırdığı unsurların dışında bakım emeğinin, bakılan kişiye yönelik duygusal bağlanma ve böylece bakım işi yapmaya ilişkin motivasyon sürecine de atıf yapmak gerekliliğini vurgular. Bakım emeği kendi içinde değerlendirildiğinde yapılan iş ve bakılan kişi gereği kendi içinde duygusal bir atmosferi çağrıştırmaktadır. Bu yönü ile yapılan işe tahammül ve motive olma durumu emeğin devamının sağlanması bakımından önemlidir.

Kadınları hane içindeki toplumsallaşmaya dayalı rol modellerini icra ederken, kadın işi olarak görülen bazı işleri farkında olmadan benimsemekte ve onları kadın olmanın öznel bir parçası olarak içselleştirmektedirler. Hane içinde durum böyle iken, hane dışında da çok farklı bir manzara yoktur. Kadınların piyasada çalıştıkları iş kollarından mesleklere cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklı bakım emeğinin piyasa türevleri ile karşı karşıyayız. Kadının ev içinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı iş bölümü piyasada ücretli iş edinme, meslek edinmede de devam etmektedir. Toköz, feminist araştırmaların, kadınların ev içindeki bakım sorumlulukları ile piyasadaki öğretmenlik, hemşirelik vs. gibi bakım emeğine dayalı ücretli işler arasında kurduğu bağ ile aile ve piyasadaki var olan işbölümünü biçimlendiren sosyal normların toplumsal cinsiyetlendirilmiş karakterini ortaya koyduğunu belirtir.

Maddi üretim tanımlamaları kadının yaptığı işleri içine almamakta ana akım iktisadın bireyi erkektir ve yapılan üretim tarzı zaten kadın emeği ve kadın emeğine dayalı işi marj dışında bırakmaktadır. Yukarıda Klasik ve Neoklasik iktisatta kadın emeği başlığı altında da ifade ettiğimiz gibi klasik iktisadi anlayışın rasyonel birey ve kıt kaynaklarda rekabet temaları kadın ve kadının hane içindeki bakım emeğini ifade etmede yetersiz kalmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLAMA

3.1. TRABZON'A YABANCI GÖÇÜ VE GÖÇMEN EMEĞİ OLGUSU

Küresel göç ve göçmen ağları kapsamında Trabzon, Türkiye'nin aldığı yabancı kadın göçü açısından önemlidir. Göçmen kadının Trabzon'daki yaşamına iş ve toplumsallık ilişkilerine bakmadan önce görünen kısmı ile Trabzon'da yabancı göçmen kadına tarihsel olarak postsosyalist dönemde göz atmak gereklidir. SSCB'nin dağılmasından sonra genel olarak Türkiye ve özelde de Trabzon yabancı göçmen kadınlara önemli oranda ev sahipliği yapmıştır. Türkiye'nin bu ülkelerinden aldığı göç gerek nitel gerekse nicel açıdan önemlidir. Türkiye'ye 1900'lü yılların başında "haroşa" kimliğiyle göç eden kadınlar, 1990'lı yıllar itibariyle "Nataşa" kimliğiyle tanınmaya başlamışlardır. 1990'lı yıllardaki yoğun kadın göçleri ile kimlik olarak değişim söz konusu olmuştur. Özellikle SSCB'den gelen yabancı göçmen kadın kimliği bütün Doğu Bloğuna maledilmiştir. Böylelikle Türkiye'de antikominist imaj yeni bir görünüm kazanmıştır. Medya bu imajın yaratılmasında tepki ve ilgi odağı olarak yabancı göçmen kadını sansasyonel bir şekilde ön plana çıkarmıştır(Erder, 2007: 46-47).

3.1.1. Trabzon'un Sosyo- Ekonomik Yapısı

Trabzon'un ekonomik yapısı göz önüne alındığında, Türkiye genelinde olduğu gibi tarım, sanayi ve hizmet sektörü olarak bir sıralamanın olduğu dikkat çekmektedir. Ancak Trabzon'da sanayi sektörü yok denecek kadar azdır. Coğrafi yapısı itibariyle büyük sanayi yerleşkelerine uygun değildir. Sanayi sektörünün istihdam alanına katkısı oldukça düşük seviyelerdedir. Trabzonun en önemli sanayi kuruluşuda 1992 yılında kurulan bugünlerde kendisinin ekonomik katkıları değil, çevresel zararları açısından konuşulan çimento fabrikasıdır. Trabzon yaklaşık 4600 kilometre kareye sahip Türkiye'nin en dar alana sahip illeri arasında yer almaktadır. Engibeli coğrafi yapısı Trabzonda tarımda makinalaşmanın yaşanması önünde bir engeldir. Makinalaşmanın olmaması tarımda emek yoğun bir üretim sisteminin yaygın olmasının da ana nedenidir.

Trabzonda tarımsal üretim fındık, tütün ve çay bunun yanı sıra da deniz ürünlerinin haricinde tarımsal üretim yapılmamaktadır. Geriye kalan kısımda ise geçimlik ihtiyaçlara yönelik faaliyetler yapılmaktadır. Kıyı şeridinde faaliyetler böyle seyir gösterirken iç kesimlerin temel ekonomik uğraşı hayvancılıktır. Bölgede süt üretimi yapan köyler için sınırlı sayıda süt ürünleri üretimi yapan süt fabrikaları vardır. Hizmetler sektöründen bahsedecek olursak aslında Trabzon'da toplam üretim içinde en büyük paya hizmetler sektörü sahiptir. Toplam üretim içindeki payı %60 civarındadır. Hizmetler sektörü içerisinde ticaretin büyük paya sahiptir. Almanya başta olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinde ve Bağımsız Devletler Topluluğu Üyesi ülkelerde yurt içinde de farklı illerde çok sayıda Trabzonlunun yaşadığı bilinmektedir(Pehlivan, yıl: 5-9)

“1960’lardan ‘80’lere kadar Trabzon’nun nüfus artış hızının yavaşlamasında ülke dışı verdiği göçlerin de önemli bir yeri vardır. 1960’larda başlayan Almanya’ya göçte Trabzondan gidenler önemli yer tutuyordu”(Bakırezer, 2010: 75). Trabzon sosyolojik anlamda genel olarak Doğu Karadeniz bölgesinin gerçeği olan göç olgusu ile biçimlenmiş bir hayata sahiptir. Trabzon Zonguldak ve Almanya başta olmak üzere çok sayıda emek göçü verişi bir ildir. Kentin sosyal yapısı da bu nedenle göç olgusunun sebep ve sonuçları arasında sıkışıp kalmıştır. 1988 yılında açılan Sarp sınır kapısı ile gelen turistlerle ise turizm için değil ticaret amacıyla bir dönem yoğun geçici göç akınlarına tanık olmuştur.

1990-2000 yılları aralığında baktığımızda, Trabzon’un demografik yapısı Türkiye genelinden farklılaştığı görülmektedir. Türkiye ile kıyaslandığında artan nüfusa rağmen Trabzon’un nüfus artış oranının Türkiye ortalamasının üzerinde olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye nüfusu 56.473.085’ten 67.803.927’ye, Trabzon’un ise 795.849 olan nüfusu bu süre zarfında 975.137’ye ulaşmıştır. Türkiye genelinde binde 18,28, Karadeniz Bölgesinde binde 3,65 olmasına karşın Trabzon’da bu oran binde 20,31 ile Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Doğurganlık ve bebek ölüm oranlarında istikrarlı yapı söz konusu olan bu nüfus artış oranının da dışardan alınan göçler kaynaklı olduğu açıktır. Bu nedenle de nüfus artış oranlarından da anlaşıldığı üzere artık Trabzon sadece dışarıya göç veren değil dışarıdan göç alan konumdaolan bir ildir. Trabzon 1995-2000 yılları arasında dışarıya verdiği göç ile aldığı göç arasında verilen göç lehine bir eğilime sahip olmasına rağmen 2000 sayımına göre Trabzon’un dışardan aldığı göçleri bir kısmını il dışında başta Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu olmak üzere

Türkiye içinden, diğer kısmını da ülke dışından aldığı bulgularına ulaşılmıştır. 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre ülke dışında doğup da Trabzon'da sayılan 6.077 kişi bulunmaktadır ve bunların 2000 den fazlası da Eski Sovyet Ülkeleri yurttaşları olduğu belirlenmiştir(DİE, 2000; akt: Bakrezer, 2010: 76-77).

Trabzon 1990'lı yıllar itibariyle önemli; fakat geçici bir canlılık dönemi yaşamıştır. 1988' Sarp sınır kapısının küçük ticarete açılması ve SSCB'nin dağılması ile bir yandan ticari hayatında geçici bir canlılık dönemi yaşarken, diğer yandan toplumsal ve demografik yapısında değişim ve dönüşümlere tanık olmuştur. Bu ticari potansiyeli değerlendirmek amacıyla da Türkiye'nin öncülüğünde Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü kuruldu. Daha sonra 1192 yılında Trabzon Serbest Bölgesi açıldı, 1998'de Trabzon ihracatçılar birliği kuruldu(Bakrezer, 2010: 81).

Aşağıdaki tabloda Trabzon'a gelen turist sayıları yer almaktadır. Ancak gelen turistlerin geliş amacı turistik değil bavul ticareti yapmak kaynaklıdır. Bu nedenle gelen turistlerin küçük çaplı ticari ilişkilerde bulunması kentin ekonomik ve toplumsal yapısını etkilemiştir.

Tablo 3. 1. 1990-2000 Yılları Arasında Trabzon'a Gelen Tahmini Yabancı Turist Sayıları

Yıllar	Gelen Turist Sayısı
1990	70.000
1991	438.000
1992	693.000
1993	491.000
1994	284.000
1995	243.000
1996	207.000
1997	180.000
1998	164.000

Kaynak: Mehmet Volkan Canalıoğlu, (2000: 126-128; akt: Bakrezer, 2010: 82).

Eski Sovyet ülkelerinden gelen göçler içinde kadınların çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Ancak, yukarıda Canalıoğlu ve Bakırezer'in de belirttiği verilerde özellikle kadın sayıları yıllara göre verilmemiştir. 2000 yılı nüfus sayımına göre yabancı uyruklu olup Trabzon'da ikamet eden ve nüfus sayımında tespit edilen yabancıların sayısı ve ülkeleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 3. 2. 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli Tabiyet ve Cinsiyete Göre Nüfus Verileri

TABİYET	TOPLAM	ERKEK	KADIN
Gürcistan	448	139	309
Azerbaycan	259	67	192
Rusya	249	19	230
Ukrayna	146	10	136
Almanya	32	16	16
Ermenistan	32	3	29
Kırgızistan	21	9	12
Özbekistan	20	3	17
Yunanistan	19	16	3
Moldova	16	16	-
Türkmenistan	16	14	2
Suriye	11	11	-

Kaynak: TÜİK, 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı Trabzon İli Tabiyet ve Cinsiyete Göre Nüfus Verileri

Türkiye İstatistik Kurumu 2000 yılı genel nüfus sayımı verilerine göre tabiyet ve cinsiyet kategorisinde Trabzon'da bulunan yabancılara* baktığımızda Gürcistan, Azerbaycan, Rusya, Ukrayna en başta olmak üzere Trabzon'da bulunan yabancıların

*Türkiye İstatistik Kurumu 2000 yılı genel nüfus sayımı Trabzon ili verilerine göre tabiyet ve cinsiyet değişkenlerine göre Trabzon'da bulunan yabancıların ülkeleri ve cinsiyetleri yukarıdaki tabloda verilmiştir. Bu tablo TÜİK verileri ile hazırlanmış ve sıralama olarak 10 kişinin üzerinde kişiye sahip ülkeler tablo haline getirilmiştir. 10'nun altında kişi sayısına sahip olan ülkeler sıralamaya tabi edilmemiştir. Bu şekilde en fazla kişi sayısına sahip ülkelerin cinsiyete göre dağılımları tablolastırılmıştır.

ülke dağılımlarını görmekteyiz. Yukarıdaki tabloya baktığımızda dikkati çeken bir diğer husus ise cinsiyet dağılımıdır. İlk sıralarda yer alan; Gürcistan, Azerbayca, Rusya ve Ukrayna tabiyete sahip göçmenlerin sayılarına baktığımızda toplam gelen kişi sayısı içerisinde kadınların fazlalığı hatta erkek nüfusundan neredeyse iki kat fazla oluşu dikkat çekmektedir. Buradan hareketle küresel göçler içerisinde kadınların artan göç oranlarına Trabzon'un çevre ülkelerden aldığı göçler ile örnek oluşturmaktadır. içerisinde görmekteyiz. Yukarıdaki tablo göç literatüründe yer almaya başlayan göçün feminizasyonunu(kadinsılaşması) olgusunu vurgulamaktadır.

TUİK 1985 genel nüfus sayımı öncesinde yapılan nüfus sayımlarında tabiyet ve cinsiyet kategorisinden istatistiki bilgilere baktığımızda Trabzon'un SSCB ve Doğu bloğu ülkelerinden aldığı göçü görememekteyiz. Cinsiyet ve tabiyetlerine göre genel nüfus sayımları içerisinde Trabzon'da yabancıların ülke ve cinsiyet oranlarını karşılaştıracak olursak; 1985 genel nüfus sayımı, Sarp sınır kapısının açılışından öncesi dönemi, 1990 genel nüfus sayımı toplumsal etkileşim ve göçün yaşandığı yılları 2000 genel nüfus sayımı ise göçün etkisinin azaldığı, bavul ticaretinin İstanbul'a kaydığı ve ardında toplumsal ve gündelik yaşamda Trabzonlularla yabancı göçmenlerin etkileşiminden doğan değişim ve dönüşümlerin verilerini temsil etmektedir. 1990 yılı genel nüfus sayımı Trabzon ili tabiyet ve cinsiyete göre nüfus verilerine baktığımızda ilk gelen yabancı göçmen kadınların Rus uyruklu olduğunu görmekteyiz. TUİK 1990 yılı verilerinden de anlaşıldığı üzere 2000'li yıllar öncesi 1990 yılı sınır kapısının açılışından sonraki ilk sayımdır. Bu anlamda da veriler gelen kadınların profilini tespit etmemiz açısından önemlidir. En fazla Rusya tabiyetine sahip vatandaşların olduğu dikkat çekmektedir. Bu anlamda daha sonraki yıllarda artan Gürcistan, Ermenistan, Ukrayna, Azerbaycan başta olmak üzere birçok Eski Sovyet ülkesi tabiyetine mensup kişi sayısı görülmemektedir. Tabloda dikkati diğer bir husus da Batı Almanya ülkeleri tabiyetleridir. Bu rakamları Trabzon'un 1960'lı yıllardan başlayan emek göçü neticesinde gerçekleşen göç akımları sonucu olduğunu da söylemek yanlış olmaz. 1990 yılı öncesine de bakacak olursak Trabzon'un uzun yıllar ekonomik ve toplumsal olarak iletişiminin temasının olmadığı yılları temsilen aşağıda 1985 yılı genel nüfus sayımı tabiyet sayıları verilmiştir. Eski Sovyet ülkelerinden göç henüz başlamamıştır. Bu dönemde SSCB'nin dağılması da henüz gerçekleşmemiştir(www.tuik.gov.tr).

Trabzon'a gelen göçmenler içerisinde göçün feminizasyonu anlamında kadınların dikkat çektiğini yukarıdaki TÜİK verilerinden görmekteyiz. Eski Sovyet Ülke göçleri sonrasında Trabzon'un ekonomik ve toplumsal yaşamında önemli değişim aktörlük eden yabancı göçmen kadının Trabzon yolundaki göç hikayesi araştırmamız kapsamında analiz edilecektir. Bu nedenle dağılma sonrasında artan göç ve yabancı göçmen kadının Trabzon'daki konuma yer verilmiştir.

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin ekonomik geçim kaynakları ve iş olanakları düşünüldüğünde sanayi ve tarım olanaklarının sınırlı olması nedeniyle demografik yapısı tarihsel süreçte göç olgusuyla yüzyüzedir. Toplumsal bir olgu olarak göç, erkeklerin çalışmak için il dışına hatta ülke dışına çıkması nedeniyle aile kurumu başta olmak üzere birçok kurumu etkilenmiştir. Göç, aile içinde bazı sorumlulukları kadının üstlenmesine neden olmuştur. 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya yaşanan emek göçünden Trabzon'da nasibini almıştır. Bunun dışında Zonguldak'a maden işçisi olarak Karadeniz erkeği göç etmiştir. Trabzon ekonomik yapısında bir başka emek göçü de kuzeydoğu yönünde gerçekleşmektedir. Azerbaycan, Rusya gibi birçok ülkeye Karadeniz erkekleri inşaat işçisi olarak çalışmak için bu bölgelere dönemsel olarak göç etmektedirler. Üstün, *Trabzon'un Misafirleri* çalışmasında, Doğu Karadeniz'de kadını ve toplumsal işbölümünü şöyle ifade etmektedir:

“Aşırı çalışan ve ailenin yükünü taşıyan karadeniz kadını yaygın bir imajdır. Birçok araştırmacı bunun Karadeniz ailesinde neredeyse tarihsel bir işbölümü olduğunu kabul eder. Ekmeğini dışarda arayan erkeğin aile ekonomisinde yarattığı boşluğu kadın doldurmuştur”(Üstün, 2010 :380).

3.1.2. Postsosyalist Ülke Göçleri ve Trabzon'da Yabancı Göçmen Kadın

Sosyalizm sonrası dönem, Trabzon ve Türkiye'nin o dönemde aldığı yoğun göç akınları açısından da önemlidir. Yabancı kadın göçleri, göç ve ticari canlılığın azaldığı 2000'li yıllar sonrasında bile toplumsal, kültürel ve ekonomik yapıda neden olduğu değişimler nedeniyle hala kentin kollektif hazırasında önemli yer kaplamaktadır. Bu sosyolojik durumun önemli sacayakları söz konusudur. Bu açıdan Trabzon'da ekonomi, aile, modernleşme gibi birçok konu yabancı kadın göçleri sonrasında değişime uğrayan alanları işaret etmektedir. Araştırmamız açısından önemli alanı ise hizmet sektöründe

alışan ve kentte tutunmaya çalışan yabancı göçmen kadınlar oluşturmaktadır. Trabzon’da hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlardan ve uğraşlarından söz edebilmek için Trabzon’un bugünkü demografik sosyo-kültürel özelliklerinin yanında Bavul ticareti yıllarında Trabzon’da gelişen ticari ilişkilerden ve dönemin toplumsal algısından da bahsetmek konunun tarihsel arka planı açısından önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında karşılıklı ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla 31.08.1988 tarihinde Sarp Sınır Kapısının açılmasından sonra, sınır ticaretinin geliştirilmesi için yapılan anlaşmalarla ticari ilişkiler başlatılmıştır. Sovyetler Cumhuriyetlerinden önceleri ziyaret amacıyla Türkiye’ye gelen Sovyet Turistleri, bu ziyaretlerini mal ticaretine dönüştürerek özellikle Doğu Karadeniz Bölgesinde ‘‘Bavul Ticareti’’ denilen bir ticari piyasa oluşturdular. Sınır ticareti de zamanla sınır ve kıyı ticaretine dönüşerek, iki ülke arasında gerek sınır gerekse Doğu Karadeniz Bölgesindeki liman şehirlerinden yapılan ithalat ve ihracat ile bölgede önemli bir ticari potansiyel haline geldi. 1992 yılında Trabzon’da bavul Ticareti turistlerinin meydana getirdiği ticaret hacmi ve ilişkilerini konu alan ve o dönemde yapılmış tek araştırma olması bakımından önemli gördüğümüz bir çalışmada bavul ticareti tanımına göre bavul ticareti, Sovyetler Birliğinden gelen turistlerinin ülkelerinden Türkiye’ye getirdikleri eşyaları satmaları ve yanlarında getirdikleri döviz ile Türkiye’de mal alıp ülkelerine gtrmeleridir. Buradan hareketle diyebiliriz ki, bavul ticaretinin ilk yıllarında henüz bu ticaret şeklinin meydana getireceği ya da getirmesi muhtemel kültürel ve toplumsal sonuçlardan bahsedilmemektedir. O dönemde bavul ticareti Trabzon’da ticari hayatı canlandırması nedeniyle dikkatleri üzerine çeken ve ilgi durulan bir olgu olma özelliği taşıyordu. Bu süreçte yaşanan geçici ticari canlılıkta sınır ticareti Sarp Sınır Kapısı’ndan yapılmaktaydı. Bu Sınır ticaretini Rize, Trabzon, Artvin, Kars ve Erzurum; kıyı ticaretini ise, Artvin(Hopa), Rize, Trabzon, Ordu ve Samsun illeri yapabilmekteydi(Kalaycıoğlu, 1992: 1-4).

Gürcistan Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki sınır kapsı açıldığında yaklaşık olarak yetmiş yıldır sınırın iki tarafındaki akrabalar ve aynı etnik gruptan olan insanlar bir araya gelebilmişler ve daha sonrasında SSCB ile Türkiye arasında imzalanan sınır ticareti anlaşması, sahisların Türkiye’ye satmak üzere eşya sokmalarına izin vermişti. SSCB’nin dağılması akabinde kentteki ticari çevrelerde Trabzon’un bu

ticari canlılık havasında, kentin kaybetiği eski liman kenti özelliğini geri alacağı yönünde umutlar yeşermeye başlamıştı bile. Sarp'tan Türkiye'ye giren eski Sovyet vatandaşları yanlarında getirdikleri eşyaları kıyı boyunca kurulan her kente ve kasabadaki pazarlarda satmaya başladılar. Sadece Trabzon değil o yıllarda İstanbul'da Sarptan ve Balkan ülkelerinden gelen bavul turistlerinin akınına uğramıştı. Gelen insanların profiline baktığımızda ESB vatandaşları ülkenin nerdeyse her yerinden Türkiye'ye bavul ticareti yoluyla akın etmişlerdi. 1990'larda ortaya çıkan bu tablo daha geniş pencereden bakıldığında tarihi karadeniz havzasının canlanmasından farklı olarak ulusötesi mekik ticaretinin resmiydi(Yükseker, 2003: 21-23).

Aşağıda tablo 3'te bavul ticaretinin yoğun olarak yaşandığı 1991 yılının son dört ayını kapsayan ve Kalaycıoğlu'nun çeşitli birimlerden faydalanarak hazırladığı tabloya yer verdik. Sovyetler Birliğinden Türkiye'ye Gelen Turistlerin Cumhuriyetler arasındaki dağılımı verilmiştir. Bavul ticareti yıllarında gelen yabancı uyruklu bavul ticaret turistlerinin hangi ülkelerden geldiğini ve bizim araştırma örneklemimizin ülke ve sayı açısından mukayese etmek için gereklidir. 1992-2014 yılları arasında göç eden kadın sayısı azalmasına rağmen kaynak ülkeler ve geliş oranlarında farklılık olup olmadığını kıyaslamak süreci anlamak açısından önemlidir.

Tablo 3. 3. Sovyetler Birliğinden Türkiye'ye Gelen Turistlerin Cumhuriyetler Arasındaki Dağılımı

ÜLKELER	%
Gürcistan Cumhuriyeti	50
Azerbaycan Cumhuriyeti	25
Ermenistan Cumhuriyeti	10
Rusya Federasyonu	6
Ukrayna Cumhuriyeti	4
Diğer Cumhuriyetler	5

Kaynak: (Akt; Kalaycıoğlu, 1992: 9).

Trabzon'da Bavul ticareti turistlerin meydana getirdiği ticari hacmi ölçmek amacıyla 1992 yılında yapılan bir çalışmanın verilerini tabloda görmekteyiz. Araştırma süresi boyunca yapılan gözlem ve görüşmelerden, görüşme yapmak için ulaşılan ve

görüşmeyi kabul eden ve etmeyenlerin sayı ve ülkelerini göz önünde bulundurduğumuzda Kalaycıoğlu'nun 1992'de yapmış olduğu araştırmayı doğrular niteliktedir[§]. Trabzon'da hizmet sektöründe çalışan yabancı uyruklular arasında ilk sırada Gürcistanlı kadınlar gelmektedir. Bu anlamda baktığımızda sayısal verilere göre göç eden ve gelen turist sayısında azalma olmuştur ancak kentte hizmet sektöründe çalışan yabancı uyruklu göçmen kadınların uyruklarına göre oranları değişmemiştir.

3.1.3. Bavul Turistinden "Nataşa"ya Etiketlenen Kimlikler

Bu kısımda, Trabzon uzamında yabancı uyruklu kadınlardan söz edilecektir. Trabzon'un küresel göç olgusu ile kentsel ve toplumsal yaşamında belirginleşen sosyolojik bir olgu olarak yabancı uyruklu kadınlar; sadece yabancı uyruklu olmaları itibariyle değil, sosyolojik anlamda da değişen ve modernleşen dünyamızın yabancıları olarak düşünülmesi gereken bir olgu haline gelmiştir. Bauman, yabancıyı tanımlarken şöyle der; “sırf yerleşik hiçbir kategoriye kolayca uymayan varlıklarıyla yabancılar, “bizatihi kabul edilmiş zıtlıkların geçerliliğini inkar ederler. Karşıtların “doğal” öz niteliklerini yalancı çıkartırlar, keyfiliklerini açığa vururlar, kırılganlıklarını gözler önüne sererler. Bölünmelerin aslında ne için var olduklarını, üzerine karalanabilen ya da yeniden çizilebilen hayali çizgiler olduklarını gösterirler”(Bauman, 2013: 66). Yabancı, bize kırılgan noktaları, zıtlıkları gösteren ve en önemlisi hayali çizgiler olarak üzerlerini karaladığımız ya da yeniden yazdığımız kurgular olarak onları nasıl konumlandığımızı hatırlatır. Trabzon'un SCBB ve Doğu Bloğu ülkelerden aldığı yabancı kadın göçünü ve oluşan toplumsal ilişkilerde göçmen kadın kurgusunun değişimini anlamak için, “Nataşa” kimliği ve etiketi üzerine düşünmek gerekir. Bu kimlik ve etiketi bir arada düşündüğümüzde karadeniz kadının öteki konumundaki yabancı uyruklu kadınlara kurulan paradoksal ilişki orataya çıkmaktadır. Connolly(1995), bir grup kimliğinin hegemonyasının onlardan farklı olanlara boyun eğdirme ya da dışlamayı gerektirdiğini ifade eder. Verdiği heteroseksüellik örneğinde olduğu gibi, eşcinselliğe kötü ya da hastalık olarak bakmadan heteroseksüelliğin doğru cinsel tercih olarak kurgulanamayacağından bahseder(Akt; Karaca, 2011: 24). Bu

[§] Burada kast edilen Trabzon'a gelen yabancı uyruklu turistlerin Kalaycıoğlu'nun çalışmasında çoğunlukla hangi milletten olduğudur. İlk sırada yer alan Gürcistan bu anlamda birinciliği kaptırmamıştır. 1992 yılında kente en çok gelen ülke Gürcistan olmakla beraber 2014 yılının Trabzon'un da yabancı uyruklu çalışanlar arasında birinci sırada Gürcü kadınlar yer almaktadır. Bu kadınların neden daha fazla geldiği ve hangi işlerde çalıştıkları üçünü bölümde görüşmecilerle kayıtları ile tartışılacaktır.

noktadan baktığımızda 1990'lı yıllarda Trabzon'da bulunan yabancı uyruklu kadınların göç furyası içerisinde gelen seks işçileri üzerinden yapılan ötekileştirme pratiğinden nasibini nataşa kimliğinin gölgesinde kalarak aldığını söyleyebiliriz. Karadeniz kadının öteki olarak karşısına koyduğu “nataşa” kimliği cinsellik üzerinden kirli ve kötü olarak ötekileştirilmiş ve kendi aidiyet duyguları içerisinde kendi konumunu tanımlamışlardır. Karaca(2011)'e göre kendi içimizdeki sapkın eğilimlere duyduğumuz nefretin bedelini ötekiler ödemektedir(Karaca, 2011: 24). Cinsellik bu anlamada sapkın eğilimlerin kaynağı olabilecek bir dürtüdür. Yabancı göçmen kadın kimliğinin “nataşa” etiketi ile sapkın davranışlara olan nefretin bedelini yabancı uyruklu kadınların öteki olarak kurgulanmasını sağladığını söyleyebiliriz.

Göçmenler taşıdıkları nitelikler ne olursa olsun ötekileştirmenin öznesi olabilmektedirler(Etiler/Lordoğlu, 2010: 96). Goffman'a göre damgalar atfedilen ya da sonradan kazandığımız ile ilgili olabilir bu nedenle damgaların fahişelik gibi oldukça belirgin de olabileceğinden söz eder(Slattey, 2007: 189). “Goffman (1963), bir kişinin ne olması gerektiği, “*varsayılan toplumsal kimlik*” ile bir kişinin fiilen ne olduğu, “*fiili toplumsal kimlik*” arasındaki boşlukla ilgilenir. Bu iki kimliğin arasında boşluk bulunan herhangi bir kişi damgalanır. *Damga*, damgalanan insanlar ve normal olanlar arasındaki dramaturjik etkileşim üzerinde odaklanır. Bu etkileşim sürecinin doğası bir bireyde iki damga tipinden hangisinin olduğuna bağlıdır”(Akt: Ritzer, 2011a: 379-380). Ritzer'in de ifade ettiği gibi, Goffman damga teorisinde *varsayılan toplumsal kimlik* ile *fiili toplumsal kimlik* arasındaki boşluğun altını çizer. Toplumsal olarak olan ve olması gerektiğine inanılan kimliklerin çatışma ve yüzleşme alanı olarak damga bireyin toplumsal yaşamında birçok faaliyetine, gündelik yaşamına etki eder. Mevzu bahis göçmenlik söz konusu olduğunda ise, ataerkil toplumsal cinsiyet ilişkileri içindeki göçmen kadın kurgusu birde *yabancı* ile eklemlenince ortaya çıkan manzarada yabancı göçmen kadın çeşitli kurgular vasıtası ile damgalanabilmektedir. SSCB'nin dağılma sürecinde dışarıya verdiği göç ve bu göçler içerisinde daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak için göç akınlarına kapılan kadınlar “Rus Kadını” kimliği altında gittikleri coğrafyalarda ki Trabzon'da bunların içerisinde yer alır, piyasa ve cinsiyet ilişkileri içerisinde bavul ticaretini gölgede bırakan bir fuhuş piyasası içerisinde tanımlanmaya başlanmışlardır. Toplumsal etkileşim sürecinde, yöre halkının bu yeni misafirlere aşina olmayan gelenekleri, alışkanlıkları, kültürleri içerisinde mevcut olan ve olması gereken

kimlikler arasındaki boşluğu doldurmuş ve yabancı göçmen kadın kimliği “Nataşa” etiketi üzerinden toplumsal hafızaya kaydedilmiştir. Bu damgalama sürecinin mimarları olarak da dönemim medyasının ve siyasal partilerinin muhafazakâr korku halleri bunu söylemlere yansıtmalarını da gösterebiliriz.

Medya ve toplumda bavul ticaretiyle gelen göçmen kadınlar ahlaki ve muhafazakar kaygılarla tartışılırken, konunun ekonomik boyutu da ilgi konusu olmuştur. Medya dışındaki çevreler, kadınlardan çok, nüfus hareketlerinin, ekonomik getirileri üzerinde yoğunlaştılar(Erder, 2007: 47). Nitekim 1990’lı yıllardan sonra toplumsal ilişki ağları ve yabancı kadın olgusu kent içinde ve dışında araştırmacı, gazeteci, yazar ve düşünürlere konu olmuştur. Bizim araştırmamız açısından, yabancı göçmen kadınların bavullarında getirdikleri ticari malları değil, beraberlerinde getirdikleri hayatları, beklentileri ve hedef ülkedeki yaşam koşulları önem arz etmektedir. İşte tam da bu noktadan hareketle, üzerine söz söylenen, haber yapılan, ötekileştirilen yabancı göçmen kadının kendi göç serüvenini emek piyasasındaki konumundan bakarak anlamaya, onların ifadeleriyle ortaya koymaya çalıştık.

Başlangıçta bavul ticareti ile Trabzonlu’ların tanıştığı yabancı göçmen kadınlarla ilişkiler daha sonra gelişen seks ticareti ile yön değiştirmiştir. Bavul ticaretinin zirve yaptığı 90’lı yıllardan sonra ticaretin İstanbul’a kayması ile Trabzon’da geriye kalan az sayıda bavul turisti ve “Nataşa” olarak etiketlenen seks işçileriydi. Bozok’a göre; kendi bedeninden başka satacak bir şeyi olmayan SSCB yurttaşı yoksul kadınların seks ticaretine gönülsüz bir biçimde ve çoğu zaman zor kullanılarak yönelmişlerdir(Bozok, 2012: 432-435). Bozok’un ifade ettiği bu durum yabancı göçmen kadın imgesi ile nataşa imgesini özdeşleştiren düşünceden çok da uzakta durmamaktadır. Bavul ticareti bu anlamda göçmen kadınların Trabzon’a gelmelerine aracı olan önemli bir gelişmedir. “Nataşa” etiketinin gölgesinde kalan ve seks işçiliği yapmadığı halde bu etiketlenmeden dolayı olarak etkilenen yabancı göçmen kadınlar toplumsal ilişkiler ağı içerisinde nerede konumlanmaktadır? İlk dönem bavul turisti, sonra “Nataşa”ya dönüşen yabancı göçmen kimliği kentin modernleşen yapısı içerisinde bakım ve ev hizmetleri başta olmak üzere Trabzon hizmet sektöründe görünmeye başlamışlardır.

Bauman, *Sosyolojik Düşünmek* adlı eserinde “yabancı”dan söz eder ve Mary Douglas’ın kirlilik kavramına değinir. Ona göre, insan uğraşları arasında insan yapısını

düzeni dur durak bilmeksizin “etiketleme” işinin hayati bir rol oynadığına işaret ettiğini ve insan hayatı için can alıcı farklılıkların çoğu doğal olarak, kendiliklerinden mevcut olmadığına, bulunmaları ve titizlikle savunulmaları gerektiğini ifade ettiğini aktarır”(Bauman, 2013: 68). “Deneyimler bizim algıladığımız şeyleri bir zemine koyma ve onları sistematize etmemize önemli yardımcılarıdır. Bunlar bize muhafazakâr bir önyargı konumlandırılmışlığı sağlarken aynı zamanda düzen de verir. Bununla biz nesneleri etiketleriz. Bu şekilde algımıza dâhil olan ve olmayan ayrımı yaparak yapay bir düzen inşa ederiz. Toplumsalın içine dâhil olmanın önemli bir sağlayıcısı olan bu düzen yaratımı bizim kendimize ve kültürümüze bir katalizör göreviyle yüklenmiş olarak toplum içinde biçim kazanır”(Kanbir, 2012: 12).

Gelen göçmenleri ilk algılayanlar ve bu anlamda da toplumda ilk tepki ve ilgilerin mekanı olarak medya ön plana çıkmıştır. Bu anlamda basın-yayın organlarında SSCB’den göçmenler hakkında yapılan haberler göçmenler, özellikle kadın göçmenler, için belirli kurguların oluşmasına neden olmuştur. Gülçür ve İlkcaracan(2002)’e göre; “erkek ya da kadın olsun, bazı yeni göçmenler, bavul ticareti yapmakta, Türkiye’ye kendi ülkelerinden getirdikleri küçük metal ve plastik çantalarla giriş yaparak, burada bunları satıp, ülkelere götürmek üzere mal satın almaktadırlar. Bu sektörde faaliyet gösteren göçmenlerin çoğu Rus, Ukraynalı, Boşnak, Bulgar, Romen, Tunuslu ve Cezayirli’lerden oluşmaktadır. Bavul sektöründe faaliyet gösteren birçok kadın, aynı zamanda seks endüstrisinde de çalışarak “gelirlerini” takviye etmektedirler”(Akt: Agathangelou, 2006: 72). Yukarıda yer verdiğimiz gibi, bilimsel yayınlarda da kullanılan ve genelleme yapılan bazı ifadelerinde bu algının oluşmasında etkili olduğunu düşünüyoruz. Bu gibi bir çok yayında kullanılan ifadeler bavul ticareti yapan kadın göçmenlerin nataşa etiketini almasında etkili bir faktör olarak etiketi yeniden üretmektedir.

3.1.4. Rus Pazarı: Ticaret ve Cinsiyet İlişkilerinde Mekansal Bir Konum

Toplumsal yaşam içerisinde çeşitli kamusal alanlarda karşılaşılan bavul ticareti turistleri ile Trabzonlu kadın ve erkekler kaçınılmaz olarak etkileşim içinde oldular. 1990’lı yıllarda bavul ticaretinin adeta simgesel mekanı haline gelen ve Doğu Karadeniz’de birçok yerde “Rus Pazarları” açılmıştır. Trabzon’da da Çömlekli

mahallesinde belediye tarafından kurulan ve faaliyet gösteren Avrasya Pazarı(diğer adıyla Rus pazarı) belediye tarafından yol yapım çalışmaları nedeniyle 2000’li yıllarda Pazarkapı mahalesinde bulunan Moloz mevkisine taşınmıştır. Çömlekçi mahallesi Trabzon limanı inşa edilmeden önce de kentte gelen göçmenlerin ikamet ettikleri bir mahalle konumunda olan bir sahil şeridindedir. Limanın yapımı ile bu yüzü biraz daha farklılaşmaya başlamış ve mahallenin liman inşaatı ile denizle olan bağı kopmuştur. Dış göçün hızla arttığı yıllarda otel binaları artmış ve terk edilmiş bakımsız evleri ile liman öncesindeki küçük bahçeli beyaz evlerinden çok farklı bir görünüme bürünmüştür. Değişen fiziki görünümün dışında kentte algılanma biçimi olarak da bu mahallenin toplumsal algıdaki konumu da değişmiştir.

Trabzon’da hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadın emeği araştırmamız, yabancı göçmenlerin kente ilk geliş yılları ve o yıllarda yaşanan ticari hareketlilik, cinsiyet ilişkileri ve mekansal dönüşümlerden bağımsız değildir. Bu nedenle de yabancı göçmen kadınların mekansal olarak ilk konumlanış yeri olan Rus pazarları konu bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

İki kutuplu dünyanın Sovyetler Birliğinin çöküşüyle beraber tek kutuplu dünya düzenine doğru gidişinde çöküş sonrası yaşanan yoksulluk, aile buhranları kadınların bu sorunlarla baş etme yolları aramalarına neden olmuştur. SSCB’in çöküşü ile kadınlar işsizlik ve yoksulluk ile yüzyüze kalmış bu anlamda çöküşten daha fazla etkilenmişlerdir. Yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar, aile içi şiddet ve boşanma oranlarının artmasına sebep olmuştur. Bütün bu olumsuzlukları bir arada düşündüğümüzde, kadınların daha iyi yaşam koşulları aramak ve ailelerini geçindirmek için yollar aramaya başlamışlardır. Batı Avrupa, Türkiye, Orta Doğu göç etmeye başlayan Sovyetler Birliği kökenli kadınların uğrakları arasında yer almıştır(Çağla ve Kalfa, 2009: 5).

“Trabzon’da erkeklerin olduğu gibi kadınların da sosyal dokuda yer değiştirmeleri, başkalaşmalarında yabancı etkilenmeler önemli bir rol oynuyor”(Üstün, 2010: 392). Genel çerçevede Doğu Karadeniz erkeğinin özelde de Trabzon erkeğinin dışarıya çalışma amaçlı göçü kadının işbölümündeki rol alanının genişlemesine, iş yükünün hem erkek hem de kadın rollerini kapsayacak şekilde devam etmesine neden olmuştur. Bütün bu olguların toplumsal yapıya etkisinin yanı sıra kentin toplumsal değişme serüveninde yabancı uyruklu kadın göçlerinin etkisi vardır. “Rus, sarışın, açık

giyimli nataşa yalnızca fuhuşta çalışan kadını değil, yoksulluğu, çözülen sosyalist rejimi, Hristiyanlığı ve hristiyan aile yapısına atfedilen kusurları da taşıyor(Hann, 1999; akt: Üstün, 2010 : 393).

Kentte bavul ticaretinin hız kazandığı ve kentsel görünümde de yerini Çömlekçi mevkiinde yer alan Rus pazarı, yabancı göçmen kadın emekçilerin simgeleştiği bir alan olarak ortaya çıkan bir olgudur. 90'lı yılların bavul turistlerinin yanlarında getirdikleri eşyaları, malları satmaları için inşa edilen bu pazar günümüzde kentsel dönüşüm projelerinden nasibini almış ve konu başında ifade ettiğimiz gibi Moloz mevkine taşınmıştır. Trabzon'daki Rus pazarı bavul ticareti yıllarının tek pazarı değildir. O dönemde Doğu ve orta Karadenizi de kapsayan bir alanda Rus pazarları kurulmuştur. Artvin'den Samsun'a birçok il ve ilçede Rus pazarları kurulmuştur. Rus pazarındaki ticari ilişkilerin cinsiyet ilişkisi ile eklenmesi de yerel halkın pazara ve pazarın bulunduğu, fuhuş yapıldığı düşünülen alana olan bakışını da değiştirmiştir.

Beller ve Hann'ın(2012), 1992-1993 tarihleri arasında bölgede yaptıkları alan araştırmasında söz konusu Rus pazarlarının tartışmalara konu olduğunu ifade etmişlerdir. Yine söz konusu bu çalışmada, ilk dönemlerde gelen bavul ticaretçileri lokanta ve otellerde para harcamamak için kalmıyorlardı. Pazar civarında kimi zaman boş kamyon kasalarında uyuyarak harcama yapmadan ülkelerine en fazla biriktirebilecekleri miktarlarla dönmeyi düşünüyorlardı. Zamanla da bölgedeki lokantalara ve otellere gitmeye ve buralarda hizmet almaya başladıkları da öne çıkan noktalar arasındadır(Beller-Hann, 2012: 127-128).

“Küçük tüccarlar sadece Gürcistan'dan değil Eski Sovyetler'in dört bir tarafından Türkiye'ye akın akın gelmeye başladılar. Bölgedeki küçük kentlerde hemencecik “*Rus pazarı*” adını alan yepyeni bir olgu ile karşı karşıya kaldılar; aslında tüccarların çok azı etnik olarak Rus'tu”(Beller-Hann, 2012: 127). Rus pazarı diye adlandırılan bu pazarlar Trabzonlular içinde toplumsal hafızadaki yabancı kadın olgusu açısından simgesel bir öneme sahiptir. Gelenlerin Rus olarak adlandırılması bu pazarlara isim verilmesine neden olmuştur. Aslında gelenlerin çoğu Gürcü kadınlar olmasına(Kalaycıoğlu, 1992: 9) rağmen millet ve etnik yapı ayırt etmeksizin hepsine Rus kadını adı verilmiştir.

“Cinsellik, toplumsal insan davranışlarının piyasa mantığına kolaylıkla uymayan bir boyutudur; devlet yasalarıyla da sürekli olarak düzenlenmeye çalışılmıştır. 90'lı

yılların ilk başlarında Rus pazarları açıldığında, yeni, daha önce hiç görülmemiş fuhuş biçimleriyle sıkı bir şekilde ilişkilendirilen bu pazarlara karşı tavırları anlamada pazar kilit isim olmuştur”(Beller-Hann, 2012: 132). Beller ve Hann(2012)’e göre yöre halkının Rus pazarları ve fuhuşu ilişkilendirmeleri nesnel olarak geçerli değildi. Bunu da desteklemek için fuhuş ile ilgilenen kadınların pazarlarda yer almadığını otellerde yer aldıklarını söylemektedirler(Beller-Hann, 2012: 133).

“Halk arasında nataşalar diye bilinen fahişelerin çok azı pazarlara gidiyordu. Pazarlardaki tüccarların çoğu erkekler ve yaşlı kadınlardı. Fahişeler ucuz otellerde kalıyordu ve bazıları kimliklerini gizlemek için yanlarında tüccarmış gibi mallar taşısa da herkes(özellikle de öbür tüccarlar) onların pazarda işi olmadığını biliyordu”(Beller-Hann, 2012: 133).

Trabzon’da yabancı uyruklu kadın olgusuna üzerine yapılmış bir alan araştırmasında** ‘da ileri sürüldüğü gibi, kentte fuhuşla mücadele anlamında birtakım vaziyet alış ve örgütlenme deneyimleri yaşanmıştır. Bunun en tipik örneği İskender Paşa Mahallesi kadınlarının “Rus Kadınlarla Mücadele” çalışmalarını başlatmalarıydı. Hayat kadınlarıyla mücadele etmek için bir takım çalışmalarda bulunan bu kadınların özellikle hayat kadınları ile mücadele etmek için uğraştıklarını ve ticaretle uğraşan kadınlarla bir sorunlarının olmadıklarını belirtmişlerdir(Aydın, 2006: 51). Buradan hareketle kentte yabancı kadın olgusu, fuhuşta çalışan yabancı kadınlar ile bavul ticareti yapan kadınlar üzerinden tanımlanmakta ve bilinmektedir. Araştırmamızın konusu hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar ise, araştırma ve haberlere konu olmamış, bu iki yabancı kadın kimliğinin gölgesinde kalan bir emekçi kadın kimliği ile görünmez konumdadır. Çocuk bakıcısı, hasta bakıcı, ev hizmetlisi, temizlik görevlisi, çevirmen, masör, kuaför, sağlık ve eğitim gibi iş ve meslek kollarında, sektörlerde çalışan yabancı göçmen kadınların ismi dahi geçmemektedir.

** Sibel Aydın’ın “Post Sosyalist Ülkelerde Ortaya Çıkan İşgücü Açığı ve Trabzon’da Yabancı Uyruklu Kadın Olgusu” isimli yüksek lisans tezi kapsamında yapılan alan araştırması bu anlamda yapılmış tek çalışmadır. Kentte yabancı kadın olgusuna eklenen farklı araştırma konularını içeren araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmaların hiçbirinde Trabzon’da fuhuş sektörünün dışında kentin çömlekçi dışında yaşayan ve hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadın emeği konusunda yapılmış bir çalışma yoktur. Buradan hareketle alan araştırmamızın sonuçları ile bu boşluğu doldurmaya ve kentte adeta görünmez olan göçmen kadın emeğini görünür kılmaya onların bakış açısını yakalamaya çalışacağız.

Göçmen kadının toplumsal cinsiyet özellikleri ve göçün feminizasyonu (kadınsılaşması)asında göç sonrası emek dünyasını da etkilemektedir. Trabzon’da bavul ticareti ile fuhuş sektörü arasında sıkışan kadın bedeni ve kimliği kentte yeni bir olgu olarak hizmet sektöründe belirmeye başlamıştır. “Başlangıçta bavul turisti olarak konumlanan yabancı uyruklu kadının zamanla Trabzon’daki konumlanması çeşitlenmeye başlamıştır: Bavul ticaretiyle uğraşan kadın, hayat kadını, evlenerek Trabzon’a yerleşen, toplumla daha çok bütünleşmiş kadın. Dolayısıyla yabancı uyruklu kadınların kente tutunma yolları ve Trabzonlular tarafından anlamlandırılmaları farklılaşmıştır”(Aydın, 2006: 52). Alan araştırması esnasında elde ettiğimiz bilgi ve bulgulardan hareketle, yabancı göçmen kadınların kentte ticaret ve fuhuş dışında yaptıkları evliliklerle de toplum içerisinde konumlandırıldıkları görülmüştür.

3.2. TRABZON’DA HİZMET SEKTÖRÜNDE YABANCI GÖÇMEN KADIN EMEĞİ

“Yabancı burada bugün gelip yarın giden bir gezgin olarak, bugün gelip yarın ise kalan biri olarak ele alınacaktır. Belirli bir mekân çerçevesinde sabittir, ama bu çerçeve içindeki konumu, o çerçeveye ait olmaması yüzünden esastan etkilenir”(Simmel,1971; akt: Akalın, 2010:111).

Yukarıda Simmel ’in de ifade ettiği gibi, Trabzon’da “yabancı” bugün gelip yarın giden, bugün gelip yarın ise kalan olarak ele aldığımızda mekân, emek ve göçmen ağları ile şekillenen bir olgu ile karşılaşmaktayız. Bu bölümde araştırma sırasında yapılan görüşmeler ve gözlemler yoluyla elde edilen bulguların ışında Trabzon’da yabancı göçmen kadınların çalışma alanları, iş ve gündelik yaşam ilişkileri onların anlamlandırma ve yorumlamaları ile birlikte verilecektir.

Trabzon kentinin ve Trabzonluların toplumsal hayatında yer alan ve almaya devam eden yabancı göçmen kadınların kendi gündelik yaşamlarında iş ve toplumsallığın kesiştiği noktalar onların gözünden, dilinden ifade edilmiştir. Yabancı göçmen kadın olgusu, medya ve bilimsel çalışmalarda belirli yönleri ile değinilen bir konu olmuştur. Ancak onların gözünde göç ve emeğin dünyasına bakan bir çalışma henüz yapılmamıştır.

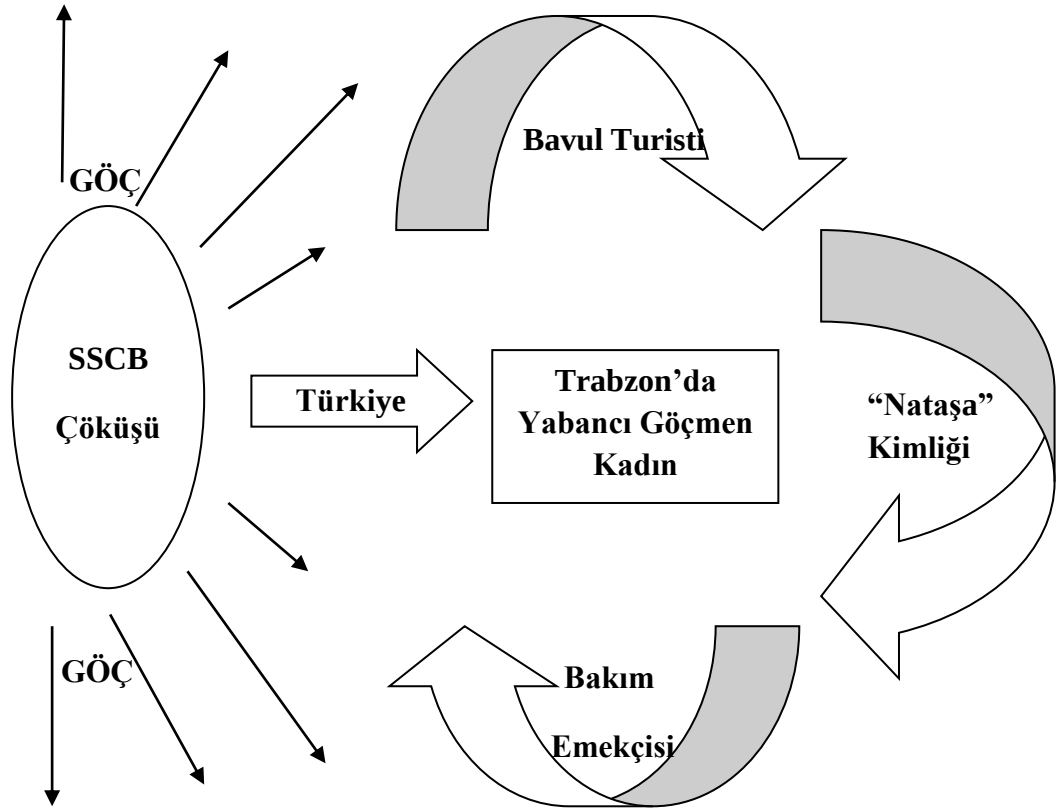
3.2.1. Görünen ve Görünmeyen Yönleri İle Yabancı Göçmen Kadınlar

Göçmenliğin görünen yüzü birçok araştırmaya konu olmuştur. Ancak, görünmeyen yüzünde kentin emektarları olan yabancı göçmen kadınların emek piyasasında kimlik savaşı verdikleri görülmektedir. Birçok açıdan göçmenlik göçün ve mevcut şartların etkisi ile belli dezavantajları da beraberinde getirmektedir. Kadın göçmenler bu anlamda göçün dezavantajlı kısmını erkeklere oranla daha fazla yaşamaktadır. Bu durumun en belirgin ve acımasız olduğu alanda kuşkusuz insan kaçakçılığı ve seks ticaretidir. Bu yönüyle baktığımızda kadın bedeni insan kaçakçılığı yoluyla cinselliğin metalaştırılmasında kullanılmaktadır. Bu durum Türkiye ve Trabzon örneğinde de değişmemektedir. Toplumsal algıdaki kalıp yargıların etkisi, toplumsal değişme anındaki endişe, aile kurumunun ve yöre kültürünün zarar göreceği düşüncesi, toplumsal olarak gözlemlenen olay ve olguların da etkisi gibi birçok neden kimliksizleştirme, damgalamayı da beraberinde getirmiştir. Bu durum değil göç edenleri, göç etme eğilimi içinde olanları da derinden etkilemektedir.

Yabancı göçmen kadının çalışabileceği işler arasında hizmet sektörü ilk sırada yer almaktadır. Yabancı göçmen kadınların çalışma alanlarında ev hizmetleri, bakım hizmetleri ve seks işçiliği önemli alanları oluşturmaktadır. Kimilerine göre bir kılıf, kimilerine göre zor kullanma, kimilerine göre rıza olan bu durum göçten başka seçim şansı olmayan yabancı göçmen kadının emek piyasasındaki yerini etkilemektedir. Öyle ki seks işçiliği ile oluşan Nataşa kimliği ev ve bakım hizmetlerinde çalışan yabancı kadın kimliğinin önüne geçmiştir.

Bavul ticaretinin Trabzon'dan İstanbul Laleli'ye kaydığı 1990'lı yılların sonu itibariyle genel olarak yabancı göçmen kadının istihdam alanları yaşlı, hasta ve çocuk bakımı, çevirmenlik hizmetleri, ev hizmetleri, profesyonel bakım hizmetleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Trabzon'da bugüne kadar bavul turistinden "Nataşa" ya dönüşen, dönüştürülen yabancı kadın kimliğinde artık yeni bir olgu ortaya çıktığı üçüncü bir uğrağında olduğu görülmüştür. SSCB'nin çöküşü mekik ticareti ve Trabzon'a gelen bavul turistleri zamanla oluşan ticaret ve cinsiyet ilişkileri içinden yeni bir kimliği doğurmuştur. Toplumsal değişme ve genel olarak küresel emek piyasası içerisinde göçmenlerin çalışma alanlarının ev hizmetleri, bakım gibi seks işçiliğinin dışında,

alternatif alan olarak ortaya çıkması ve bu alanların küreselleşmesi Trabzon’da üçüncü bir kimliğin doğmasını da beraberinde getirmiştir.

Şekil 3. 1. Trabzon’da Yabancı Göçmen Kadının Kimlik Mücadelesi

Simmel’in hem yakında hem uzakta şeklinde tanımladığı “yabancı” gibi Türk orta sınıf hanelerinde “hem yoksul, hem eğitilmiş”, “hem yabancı, hem Türkçe bilir”, hem ailesi var namuslu, hem ailesi yok; çok uzaklarda” gibi kimliklerle kabul edilen göçmen kadınlar, küreselleşen kentin yeni yabancılarını oluşturmaktadırlar (Akalin, 2010: 131-141). Trabzon’da ikili dikotomiler ile örüntülenmiş ulus ötesi alanları oluşturan göçmen ağları hem o hem bu şekilde beliren göçmen kadın kimliklerinin bir farklı bir görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Trabzon hizmet sektöründe istihdam edilen yabancı kadın imajı araştırılırken seks işçiliği konusuna değinilmeden geçilememektedir. Bir görüşmecimiz bu durumu kelimelere şöyle dökmektedir:

“Burada fuhuştan para kazananlar çok, çok paralar kazanıyorlar ama o paralarla farklı bir işi yapmıyorlar, biriktirdikleri paralarla iş kurmuyorlar ülkelerine götürüyorlar. Benim kendime güvenim vardı geldim buraya çalışmaya çalışıyorum ama herkes öyle olamadı. Ben arkadaşlığı paraya tercih ederim. Ben burada çevrem var. Evden işe işten eve giderim burada. Bu insanlar sadece Türkiye’de değil her yere dağıldılar. Bu insanlar yoksul isteyerek ya da istemeyerek geldiler. Normal işlerde çalışanlar da var ama onlar beni tanıyorlar duymuşlar ismimi bazen gelip bir şeyler istiyorlar benden o yüzden ilgilenmiyorum hiç ve görüşmüyorum gitmiyorum ben. Bazıları sınır dışı ediliyor gene geliyorlar görüyorum bazılarını yani. Bir kadın olarak konuşuyorum, çok güzel Rus kadınlar gelmişti. Anne baba farkında değil kızları ne iş yapıyor. Moskova’da aileler dağılmış durumda yani içki çok fazla içki içiyorlar ve bilmiyorlar kızları ne iş yapıyorlar, umurlarında da değil. Bazılarına görmedikleri şeyler alıyorlar, deri montlar mini etekler kapılanlar oluyor. Bazıları da bunu işleri olarak görüyorlar benim işim bu diyorlar yani başka ne iş yapabilir ki? Sizin burada yabancı kadınlara o kadar ilgi var ki, beni tanıyan kuyumcular, çiçekçiler var beni arıyorlar ki gelir misin hediye paketlerinin kartlarına yazılanları çevireyim diye. Gidiyorum Rusçaya, Gürcüceye çeviriyorum inanamazsın o kadar çok çiçek altın gidiyor ki o otellere kadınlara çok ilgi var burada yani”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

Diğer görüşmecilere göre sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan [G/10]’a göre, yabancı göçmen kadınlar bakım ve ev hizmetlerini örtü olarak kullanıp seks işçisi olarak kullanmaktadır. Ona göre yabancı göçmen kadınların bu alanda çalışmasının nedeni tek taraflı bir süreci değil arz ve talep ilişkisine dayanan çift taraflı bir ilişki biçimine dayanmaktadır. Kadın ticareti, dağılan Sovyet ülkelerinden aldığı göç ile Trabzon’un 1990’lı yıllarından bu yana toplumsal yaşamında mekânsal ve kimliksel süreçleri de içine alan bir olgu olmuştur. Bu yıllarda gelen yabancı göçmen kadınlar arasında seks işçilerinin dışında bavul turistleri yer almasına rağmen ticaretin kısa süreli canlılığını kaybetmeye başlaması ile fuhuş sektörü daha fazla görünür hale gelmiştir. Daha sonraki süreçte “Nataşa” kimliği dışında, ev hizmetlisi, bakım emekçisi, gibi yeni göçmen kadın kimlikleri oluşmaya başlamış; ancak “Nataşa” olgusunun gölgesinde

kalmıştır. Bu anlamda da gündelik yaşam içerisinde bireylerin özel alanına ait, en mahrem ve kapalı olan kamusal alanda mekân teşkil ettiği için görünür olmaya başlamıştır. Geriye kalan, kimlikler ise özel alanda ve evin iç iş yeri mantığında olduğu için görünmeyen yönünü oluşturmaya başlamıştır. “Kadın ticareti, son yıllarda giderek artan, önemli bir sorundur ve ulusal/uluslararası mekanizmalarla örgütlü bir mücadeleyi gerektirmektedir. Bununla birlikte kadınların düzensiz göçü, artan oranda kadın ticareti kapsamında düşünülüp, tüm göçmen kadınlar “kurban” veya “mağdur” olarak ele alınmaktadır. Kadın ticareti mağduru kadınlarla, kendi isteğiyle düzensiz olarak göç eden kadınların maruz kaldıkları koşulların ve hak taleplerinin birbirinden farklı olduğu gözden kaçmamalıdır”(Ulutaş ve Kalfa, 2009: 28).

Görüşmecilerin bir kısmı gelen seks işçilerinin aslında SSCB’nin daha az gelişmiş bölgelerinden olduğunu, ahlakın aslında her yerde aynı olduğunu; fakat ekonomik olarak şartları daha düşük olan bölgelerden gelen kadınların bu işlerde çalıştığını ifade etmişlerdir.

“Sizin burada da söylüyorlar ya araba gitmeyen köy diye işte öyle bölgeler vardı Sovyetler birliğinde. Mesela Dağıstan öyle bir bölge ve insanları çok fakir bunlar gibi bölgelerden kandırılarak getirilen insanlar da var. Bu insanlar vasıflı değil nerde ve kaç paraya çalışsın Dağıstan’da onları kandırması kolay başka yapacak bir işleri yok çünkü. Zaten o bölgelerde de aynı işleri yapıyorlar. Buralar daha karlı o yüzden buralara geliyorlar ya da getiriliyorlar. O bölgeler için Türk tır şoförleri diyordu: “orada kadın da her şey de çok ucuz”. Tabii ki mağdur insanlar oluyor olmuyor değil. Pazarda çalışacaksın, çocuk bakıcısı olacaksın diye kandırılıp getirilenlerde var. Özellikle gelişmemiş bölgelerden ama onlarda ailelerine danışmadan geliyorlar, kanıyorlar. Ailelerine sorsalar hiç onlar gönderir mi çocukları öyle olsun isterler mi? Etraflarındaki insanlara sormalılar bence”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

Yukarıda görüşmecilerin kendi ifadelerinden yola çıkarak söyleyebiliriz ki, yabancı göçmen kadınların ekonomik sıkıntılardan dolayı göç etmeye karar verdiği ve bu süreçte de kurban-mağdur çıkmazına da girdikleri söylenebilir. Göç toplumsal bir olgu olarak insan hayatını çok çeşitli yönlerden etkileyen travmatik bir süreçtir. Göçe

karar verme ve göç sürecini yaşama göç sonrasında hayatta kalma ve tutunma noktasında göçmen kadınların farklı söylem biçimleri geliştirmelerine de neden olmaktadır. Görüşmecilerimizin genel olarak göç sonrası tutunma stratejisi olarak Trabzonlu kadınlarla daha çok ilişki halinde oldukları da farklı söylem biçimlerinin ortak noktalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Göç toplumsal yapıyı etkilediği kadar göçmen kadınlarında hayatlarını derinden etkileyen bir olgudur. Bu anlamda Kıray'ın da ifade ettiği gibi, toplumsal değişimin görece hızlı ya da yavaş olduğu zamanlarda ortaya tampon mekanizmalar çıkabilmektedir. Tampon mekanizma kavramı çerçevesinde baktığımızda aşağıda yer alacak konu başlıklarında da göreceğimiz gibi kent ve göçmen arasındaki diyalogda tampon mekanizmalar bütünleşme stratejisi olabilmekte ve her iki tarafında toplumsal değişmeye ayak uydurmasını sağlayabilmektedir(Kıray, 2006: 330). Bu durumda ifade edebiliriz ki, göçmen açısından kentte tutunma, kabul görme, bütünleşme pratiği; kentliler açısından da yabancıya alışma kabul etme pratiğine dönüşebilmektedir.

3.2.2. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Bu kısımda örnekleminizi oluşturan göçmen kadınların sosyo demografik özellikleri verilecektir. Göçle gelen kadınların eğitim, meslek, yaşam tarzı, aile profili kültürel ve sosyal sermayeleri açısından önemlidir. Görüşmeler esnasında bu değişkenlere bağlı olarak farklı cevaplarla da karşılaştığımız durumlar olmuştur. Bazı görüşmecilerimiz eğitim ve kültür seviyesi nedeniyle yerel kadınları eleştirebilmekte, kendi kültürel ve sosyal sermayelerini kullanabilecekleri imkân ve durumlara sahip olmadıkları için sıkıntı duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle ana başlıklara geçmeden önce örnekleminizin sosyo- demografik özelliklerine bakmamız gerekmektedir. “Göçmen sınıflaması içine çok farklı gruplar girmektedir. Bu grupların göç edilen bölge veya ülkeye göre farklı biçimlerde tanımlanabilmektedirler. Cinsiyet ve meslek grubu ve yaş göçmenlik tasnifinde ayırıcı özellikleri içinde taşımaktadır”(Etiler/Lordoğlu, 2010: 96).

3.2.2.1. Ülke Dağılımı ve Uyruklar

Araştırmamızın örnekleme ülke dağılımı ve uyruklar açısından baktığımızda 17 görüşmecinin, 4'ü Azerbaycanlı, 6'sı Gürcistanlı, 2'si Ermenistanlı, 3'ü Rusyalı 1'i Dağıstanlı ve 1'i de Tacikistanlıdır. Ermenistanlı olan 2 görüşmecimizden biri Gürcistan'da diğeri de Rusya'da doğmuştur yaşadıkları yer ise Gürcistan'dır. Genel olarak baktığımızda Sarp sınır kapısının yakınlığı Trabzon'un söz konusu ülkeler arasında Gürcistan'a mekânsal olarak daha yakın mesafede olması kadın göçü açısından bu ülkenin daha fazla oranda yer almasının nedenidir. Gürcistan'ın daha fazla oranda yer almasına neden olmuştur. Nitekim Trabzon'da bavul turistleri olgusunun ortaya çıkma tarihlerinde Kalaycıoğlu'nun yapmış olduğu çalışma da bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Yukarıda tabloda verdiğimiz üzere Kalaycıoğlu'nun çalışmasında gelen bavul turistlerinin %50'sini Gürcistanlılar, %25'ini de Azerbaycanlılar oluşturmaktaydı. Bu açıdan baktığımızda 1991 yılında yapılan bu çalışma ile bizim örnekleminizin yüzdeleri nicel anlamda Gürcistanlı kadınların Trabzon'da daha fazla yer aldığını göstermektedir. Görüşmeci ülke dağılımı ve uyruklarına ilişkin tablo ekte verilmiştir. Görüşme esnasında neden Trabzon'un tercih edildiği hususunda alınan cevapların büyük bir oranını mesafe olarak yakın olması yer almaktadır.

“Azerbaycanlıyım Sungayit Bakü'ye yakın 2 saat onun bir köyünde doğdum. 17 yaşına kadar ordaydım orda büyüdüm. Ortaokulu orta bitirdim. Annemle babam ayrılmıştı bana dedemle nenem baktım orda okudum orda büyüdüm. Orayı bitirdikten sonra Ben üniversite okumak için Bakü'ye geldim annem orda ikinci evliliğini yapmıştı evliydi. Orda evlendim ben de orda kaldım(G/4: 42, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

3.2.2.2. Yaş ve Medeni Durum

Yaş ortalaması olarak baktığımızda görüşmecilerimiz arasında yaş alt sınırı 28 üst sınırı ise 70'tir. Yaş ortalaması yaklaşık olarak 46'dır. Eşlerin dışında çocuklarının ve torunlarının mevcut yaşamlarını daha iyi şartlarda devam ettirmeleri için bakım sektöründe çoğunlukla çalışan yabancı göçmen kadınların yaş ortalamaları daha

yüksektir. 17 görüşmeciden 10'unun eşi Trabzonludur. Geriye kalan 7 görüşmecimizin de 4'ü duldur, göç öncesinde eşlerini kaybetmişlerdir. Geriye kalan 3'nün de eşleri yabancı uyrukludur. Evli ve eşleri yabancı uyruklu olan göçmen kadınların eşleri ülkelerinde ikamet etmekte, kendileri ise Trabzon'da çalışmaktadır. Bu anlamda aileleri parçalanmıştır. Trabzonlularla evli 10 görüşmecimizin 4'ü eşleri ile kendi ülkelerinde 6'sı ise eşleri ile Türkiye'de tanışmış ve evlenmiştir. Bu anlamda hem Doğu Karadeniz erkeğinin dışarıya emek göçü, hem de SSCB dağılmasından sonraki kadın göçlerini bir arada bulunduran evlilik göçleri akla gelmektedir.

Görüşmecilerin yaş ve medeni durumları göz önüne alındığında, emekli ya da ev hanımı olan kadınların aile bütçesine katkı sağlamak için göçü çare olarak gördüklerini ve göç sonrasında Trabzon'daki çalışma durumu ve memnuniyet düzeylerine göre de kalma sürelerini uzattıklarını görmekteyiz. Daha önce çalıştıkları işlerden emekli olanların kendi ifadeleri ile “bir şeye yaramayan” miktardaki emekli aylıklarını da arkalarında bıraktıkları eş, kardeş, çocuk, anne gibi aile üyelerine bıraktıkları görülmüştür.

Örneklemin yaş ve medeni durum dağılımının görüşmecilerin bazı konulardaki duygu ve düşünceleri üzerinde etkili olduğunu görülmüştür. Kadın ve yabancı uyruklu olmak toplumsal ve gündelik yaşam içerisinde oluşan etiketlemeler ve damgalamaların etkisiyle yabancı göçmen kadın üzerindeki endişe ve güvensizlik durumunu yaşın ve medeni durumun etkisiyle azaldığı araştırma esnasında dikkat çeken bulgular arasında yer almaktadır. Araştırmamız esnasında, yabancı göçmen kadınlarla görüşme yapabilmek ve onları araştırmaya katılmaları hususunda ikna edebilmek için yaptığımız ön görüşmelerde kendimizi ve araştırmamızı tanıtırken ilk olarak aldığımız tepkiler arasında, özellikle görüşmeyi kabul etmeyen görüşmecilerimizden, “*Ben burada evli benim koca Trabzon'da ben çalışıyor benimle neden konuşmak istiyorsunuz ki?*” şeklinde yanıtlar ve tepkiler aldık. Bunun dışında yaşı daha büyük olan bazı görüşmecilerimizin verdikleri yanıtlardan genel olarak çıkardığımız sonuçlar arasında dikkate değer bir durum bulunmaktadır. Görüşmecilere, kentin belirli bölgelerine(Rus pazarı, Çömlekçi Mahallesi gibi yabancı göçmenlerin niceliksel olarak fazla olduğu bölgeler) gidip gitmeme durumları ve kendisi gibi kentte yaşayan, çalışan başka yabancı göçmen arkadaşı olup olmadığı sorularında görüşmecilerimizin kendileri ile “Nataşa”

stereotipi arasında bağlantı kurulması ihtimali ya da düşünülmesi hususundaki endişe ve korkudan ötürü, kendilerinin yaşlı olduklarını var olan arkadaşlarının da kendileri gibi yaşlı olduklarını ısrarla tekrar ettikleri görülmüştür.

Genç kadın olmak ve yabancı kadın olmak arasında kurulan cinsellik çağrıştıran kalıp yargıların etkisiyle yaşlı kadın olmak bu etiketlemeden korunmak için adeta kalkan olarak görülmekte, bir savunma mekanizması olarak oldukça fazla zikredilmektedir. “Farklılık yaratan kültürler ve bunlarla ifade olunan kimlikler, ötekiler ve bunları temsil eden stereotipler, yanlış tanımlamalar ve söylem pratikleriyle değersizleştirilen, gözden düşürülen toplum kesimleri, sosyolojik kuramın merkezi konumlarıdır”(Özben, 2011: 13). Sosyolojik açıdan bakıldığında yabancı göçmen kadının yaşı ve medeni durumunu bu sözü edilen ötekileştirilmiş, söylemlerle değersizleştirilen “Nataşa” stereotipinin etkisine açık kendine kimlik inşa etmeye çalışan yabancı göçmen kadının söylemi bu durum açık şekilde göstermektedir. Toplum nazarında yaşlı kadın olmak cinsel ihtiyaçlardan ve cinsellik çağrıştıran tüm konulardan uzak olmayı gösteren bir konumdur. Bu nedenle Çömlekçi mahallesinde ikamet eden yaş ortalaması yüksek olan görüşmecilerde bu durumun dikkat çekici bir söylem ürettiği belirlenmiştir.

3.2.2.3. Eğitim ve Meslek Durumu

Türkiye’ye gelen yabancı göçmen kadınların eğitim ve meslek durumları üzerinde önemle durulan bir konudur. Yapılan birçok araştırmada, fuhuş sektöründe, ev hizmetleri ve bakım sektöründe başta olmak üzere çeşitli sektörlerde çalışan yabancı göçmen kadınların üniversite düzeyinde eğitim seviyesine sahip olduğunu doğrular niteliktedir. Bu konuda çelişik ve tartışma konusu olan hususlardan biri, Sovyet eğitim sisteminin üniversite eğitim düzeyinin yıl olarak Türkiye’de denkliğinin farklı olması durumudur. Bir diğer husus ise, para ile diploma sahibi olma gibi söylentilerdir. Bu durum yapılmış ve nicel olarak ispatlanmış bir araştırma olmadığı için şimdilik bilimsel bilgi dışı olarak literatürde yer almaktadır. Gelen kadınların üniversite mezunu olarak kendilerini tanıttıklarını bu şekilde de kendilerini farklı göstermeye çalışmak ve olası suçlama ve kötü muamelelerde riski en aza indirmeye çalışmaktır.

Bütün tartışma ve söylentilere rağmen alandan elde edilen bulgular bilimsellik açısından esastır. Buradan hareketle, 17 yabancı göçmen kadınla gerçekleştirdiğimiz görüşmelerin sonucunda eğitim ve meslek durumlarını değerlendirecek olursak^{††} 17 görüşmeciden 3 kişi ortaokul mezunu, 2 kişi lise mezunu ve geriye kalan 12 kişi ise üniversite mezunudur. Görüşmecilerimizin genel olarak eğitim düzeyine baktığımızda örneklemin yaklaşık olarak %70'i üniversite, %18 lise ve %12'si de ortaokul düzeyindedir. Bunlara ilaveten görüşmecilerimiz eğitim ve meslek durumlarına ilişkin sorularda sık sık okudukları okulların bir kısmının Türkiye'de yüksekokul olarak kabul edildiklerini; ancak kendi ülkelerinde üniversite düzeyinde denkliğinin olduğunu ifade etmişlerdir.

Meslek durumlarına baktığımızda göç öncesi yaşamlarında kendi ülkelerinde çalıştıkları iş ve meslek kollarında mezun olunan okula göre paralellikler mevcuttur. 17 görüşmecinin 10'nunda mezun olunan okul ve çalışma alanın aynı ya da paralel olmadığı göze çarpmaktadır. Sadece 7 kişi eğitim aldığı alanla ilgili iş ve meslek edinmiştir. Geriye kalanlara baktığımızda, eğitim alanı ve meslek durumunda farklılık olan 10 göçmen kadından 6'sı ise göç öncesinde çalışmadıklarını ev hanımı^{‡‡} olduklarını belirtmişlerdir. 1 kişi üniversite mezunu olup, göç etmeden önce çiftçilik ve hayvancılık yaptığını belirtmiştir. 1 kişi üniversite mezunu olup, göç etmeden önce çiftçilik ve hayvancılık yaptığını belirtmiştir. Örneklemin eğitim düzeyi olarak orta ve lise düzeyinde olduğunu belirlediğimiz 5 kişinin tamamı ise göç öncesinde ev hanımı olduklarını ifade edilmiştir. Aşağıda görüşmecilerden bazılarının eğitim ve meslek durumlarını ifade eden görüşme verileri bulunmaktadır.

“İki üniversite bitirdim. Bir öğretmenlik bir de hukuk bitirdim. Polis okulunda öğretmenlik yaptım bir de 30 sene Bakü de ağır cezada avukatlık yaptım. En ağır cinayet davalarında çalıştım. Sovyetler devrinde 3 gün bir iş 3 gün bir işte çalışırdık ama tam maaş alırdık. İki iş ama yarım maaş alırdık bütün maaş amirdik. 30 sene çalıştım emekli oldum ondan sonra bura geldik. Orda ne kadar kazanıyordunuz? İki iş az alıyorduk ama para

^{††} Görüşmecilerimizin eğitim düzeyi ve meslek durumlarına ilişkin tablo ekte verilmiştir.

^{‡‡} “Ev hanımı” ibaresi, görüşmecilerinin göç öncesinde herhangi bir iş ya da meslek dalında çalışmadıklarını ifade etmek için kendilerini tanımladıkları bir ibaredir. Bu nedenle “ev hanımı” olarak kodlanması uygun görülmüştür. Ekte eğitim ve meslek durumlarına ilişkin tabloda “ev hanımı” ibaresi ücretsiz ev emekçisi olarak kodlanmıştır.

da değerliydi yetiyordu kötü değildi”(G/1: 62, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Ben 8 yıl okudum tamamlayamadım. Tamamlayınca üniversiteye gidiliyordu. Annem rahatsızdı ablam kocadaydı. Ben işleri yapıyordum. Annem istemeyince ben de kızdım siz de diyorsunuz aklım beş karış havadaydı. Tamamlamadın okulu. Madem üniversiteye gitmeyeceğim dedim okumayacağım dedim, anneme kızdım gitmedim okula(G/16, Ortaokul, 41, Aşçı, Dağıstan).

“Benim zamanımda böyle okullar yok idi siz nasıl dersiniz bilmiyorum size ortaokul var sonra lise var biz de öyle bir şey yok idi ama 10 sınıf bitirdim demek okul bitirdim ondan sonra üniversite girdim Gürcü dil öğretmeni okudum 30 yıl çalıştım Gürcistan’a çalıştım” (G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Üniversite bitirdim Moskova’da üniversite bölüm sosyal hizmet ve Turizm bölümü bitirdim”(G/15: 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya).

Eğitim ve meslek durumlarına baktığımızda araştırmamızda yabancı göçmen kadınların vasıf ve eğitim durumu konusundaki tartışma alanında bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Nitelikli işgücü konumundaki yabancı göçmen kadınlar göç sonrasında aldıkları eğitimi, bilgi ve tecrübelerini kullanabilecekleri değil; vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Söz konusu olan yabancı göçmen kadın olduğunda dikkati çeken bir noktada da kadınların göç etmeden önceki meslekleridir. Örneklem içerisinde yer alan kadınlarda öğretmenlik, otomotiv, çevirmenlik, pedagoji, ekonomi, hemşirelik, muhasebeci, senatör sekreterliği, uluslararası ticaret, avukatlık ve ticaret gibi çeşitli iş ve sektörlerle ait meslek grupları yer aldığı belirlenmiştir. Fakat 17 görüşmeciden sadece 8’i bu mesleklerde uzun süre çalışmış birçoğunun kendi mesleğini icra etmediği tespit edilmiştir. Bazıları ev hanımı olmayı bazıları da başka sektör ve işlerde çalışmayı tercih etmişlerdir.

Sonuç olarak ifade edecek olursak göç öncesi ve sonrasında meslek ve iş anlamında paralelliğe rastlanılmamıştır. Bu konuya göç öncesi ve sonrası çalışma alanları kısmında daha ayrıntılı yer verilecektir.

3.2.2.4. Bilinen ve Konuşulan Diller

Farklı dilleri konuşabilmek, yazabilmek ve okuyabilmek kısacası kullanabilmek bireyin içinde bulunduğu kültürel doku ve eğitim seviyesine bağlı olarak göçmen kadınlara avantajlar getirmektedir. Yabancı göçmen kadınların konuştukları dillerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda SSCB'nin içinde barındırdığı milletler ve ortak dil olarak da Rusçanın eğitim dili olması bu bölgelerden Trabzon gibi birçok yere göç eden kadınların da kültürel anlamda birçok milletin kültürel çeşitliliğine tanık olduklarını görmekteyiz. Göçen kadınların ortak her ne kadar Rusça ise de, coğrafi yakınlık kültürel çeşitlilik konuşulan dillerin çeşitliliğini artırmaktadır.

“Ben 5 dil biliyorum; Rusça, Ukraynaca, Gürcüce, İspanyolca ve Türkçe. Türkçe ile ilk üniversitede karşılaştım yakın ülkeler kültürler yakın ilk çalığışu kitabınızı okudum ama Rusça okumuştum sonra dedim bir gün Türkçesini de okumalıyım zaten çok beğendim. Üniversitede Türkçe dersleri açılmıştı annemin de isteğiyle Türkçe öğrenmeye başladım, sonra zaten buraya geldim burada daha öğrendim”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

“Gürcü dilim benim dil. Bilmiyor dil başka Gürcüce biliyorum biraz da Türkçe. Çok bilmiyorum. Biraz var Türkçe ama çocuklar küçük kimle konuşayım. Sabahtan akşama kadar evde kimle konuşayım ki. Patronlar akşam geliyor yorgun kimle konuşayım”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

“Ben Rusça biliyorum, Rusça okuyorum yazıyorum konuşuyorum şuanda da unutuyorum. Gürcüce biliyorum, Almanca okulda öğrendim. Almanca okuyorum yazıyorum ama konuşma çok az dilde unuttum. Ana dilim Gürcüce Türkçe de bu kadar öğrendim ilk geldiğimde hiç bilmiyordum burada öğrendim zor olmadı ben dil biraz kolay öğreniyorum. Benim torun da aynı o şimdi 16 yaşında İngilizce öğrendi şimdide İspanyolca öğreniyor filmlerden. Yatkınlığımız var dile çok çabuk öğreniyoruz ama 6 senedir buradayım gençler olsa daha iyi çabuk öğrenirdim ama ben konuştum hala hiç bir kez demedi ki yanlış konuştun diye bu daha doğru diye ama

televizyon etkiledi öğrendim. Çok izliyorum”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Rusça benim ana dilim gibi Rusça okuduk biz. Azeri dili, Türkçe, Ermenice, Almanca bilirdim ama hep unuttum okuldan bilirdim ama Ermenice Rusça Azerice dışında bilirim. İstemiyorum daha başka dil benim kendi dilim bana yeter Rusça okuduk ama istemiyorum benim dilim güzel Azericedir, Türkçedir. Onları konuşurum gerisi lazım değil. Bu ikinci eşimle evlenirken onun oğlu geldi eşyam taşırken ben dedim ben fakirim oğlu dedi ki bana fakir dedin böyle bu kadar eşya zengin nasıl olacak. Kafamın altında bir yaştık yoktu ben çalıştım ben çalıştım ettim. Hep elimin emeği ile... Arada tercümanlık da yaptım ondan da para gelirdi o vakit yani. Eve ben ne kazanırsan o idi”(G/1: 62, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Ermenice biliyor konuşuyorum, Rusça biliyorum, Gürcüce ve Türkçe biliyorum. Eee... Dil bilmiyordum Gürcüce ne zaman evlendim bilmiyordum sonra öğrendim ama çocuklar falan çalışmadım. Eşim ana dil Rusça biz Rusça konuşuyoruz, eşim hiç bilmez Türkçe akrabaları var Bursa’da. Annesi Rus baba Türk’tü” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Ben Rusya’da gezdim ben her yer de gittim Moskova, Polonya, Petersburg Ukrayna da gittim gençken çalışırken gittim. Maddi durum iyiydi. Eşimle de gittim böyle turist arkadaşla da gittim o zaman gezmek için yüzde % 30 biz %70 devlet ödüyordu, geziyorduk.” (G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Görüşmeciler arasında mevcut dillerini, kullanarak çalışan iki kişi belirlenmiştir. İş ve meslek açısından gelir düzeylerini kıyasladığımızda dil alanında çeviri ve tercümanlık hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların diğerlerine oranla daha yüksek ücretler aldıklarını görmekteyiz. Görüşme yapılan yabancı göçmen kadınların dışında 3 tane daha tercümanlık ve çeviri işlerinde çalışan göçmen kadınla iletişim kurulmuş; ancak görüşme gerçekleştirilememiştir. Görüşmeler esnasında bazı görüşmecilerimizin Türkçe seviyelerinin daha düşük olduğu ve kendilerinin az Türkçe bilmelerinin nedeni

olarak da Trabzon'a kısa zaman önce geldiklerini ve çalıştıkları ev içerisinde Türkçe konuşup pratik yapacak kimselerinin olmadıklarını ifade etmişlerdir. Yine aynı görüşmecilerimiz baktıkları kişilerin yaşlı ve hasta insanlar olduklarını bu nedenle yanlışlarını düzeltecek kimsenin olmamasının dil öğrenmeleri açısından sıkıntı olduğunu belirtmişlerdir. Bu durumu araştırmamızda gözlemleme gözlemledik ve görüşmecilerimizden bazılarının Türkçeyi bulundukları ilçelerin şivelerine göre öğrendikleri ve etraflarındaki insanların yaşça büyük ve okuma yazma bilmeyen kişiler olması sebebiyle aksanlı öğrendikleri Türkçelerini düzeltme imkânlarının olmadığına tanık olduk.

Görüşmecilerimizin büyük kısmı dil konusunda genel olarak yetenekli olduklarını ve dil öğrenmenin onlar için zor bir iş olmadığını belirterek, komşu halklarla olan akraba ilişkileri bu anlamda dil zenginliğini artırdığını ifade etmişlerdir. Genel olarak örneklemine baktığımızda, SSCB'nin oldukça geniş bir coğrafyayı kapsayan bir ülke olması ve içinde bulunan milletlerin de birbirleri arasındaki dolaşımının devlet kontrollü desteklenmesi halkların dil ve kültürlerinin temas etmesine neden olmuştur. Seyahat giderlerini belli oranlarda devletin karşılaması dolaşım ve kültürel etkileşimin gerçekleşmesinde etkili olabildiğini söyleyebiliriz. Göçmen kadınların çok dilli bir yapıya sahip olduğunu; ancak bu potansiyeli çalışma alanlarında aynı oranlarda kullanmadıkları belirlenmiştir.

Örneklemimizde yer alan kadınların en az 2 dil en fazla da 5 dile sahip oldukları görülmüştür. En fazla konuşulan diller; Rusça, Gürcüce, Ermenice, Azerice, Türkçedir. Bunların dışında İngilizce, Almanca, Arapça, Farsça ve İspanyolca dillerini de bilenlerin olduğu belirlenmiştir. Rusça SSCB'nin dağılmasından önce ortak dil ve eğitim dili olarak herkesin bildiği ve konuştuğu bir dildir. Bunun yanında eğitim sistemi içerisinde okulda ikinci dil öğrenenlere de rastlanmamıştır. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi ülkelerden gelen göçmen kadınların birbirlerinin dillerini daha fazla oranlarda bildikleri ve konuştukları belirlenmiştir.

3.2.2.5. Örneklem Çalışma Alanları: Göç Öncesi ve Sonrası

Araştırma örneklemimizin göç öncesinde kendi ülkelerindeki ve göç sonrasında Trabzon'daki çalışma alanları irdilemeden önce SSCB'nin aile toplum yapısı içerisinde

kadın ve erkekler arasındaki işbölümü konusuna değinmenin, yabancı göçmen kadınların toplumsal cinsiyet rolleri, mevcut aile yapısı ile bağlantılı göçü destekleyen unsurların olup olmadığı açısından önemlidir. Göçmen kadınların ev içi hizmetlerde çalışmalarının nedeni ise, kendi ülkelerinde elde ettikleri eğitim ve vasıfların göç edilen ülke tarafından tanınmamasıdır. Diploma ve eğitim durumları, meslekleri göç edilen ülkelerde tanımayan göçmen kadınlar vasıfsız iş alanlarında çalışmak durumunda kalmaktadırlar. Sahip oldukları eğitime ve vasıflara rağmen, göçmen kadınlar genellikle vasıfsız işçi gibi kabul görmekte ve kendi vasıflarının altında işler yapmaktadırlar(Dedeoğlu, 2010).

SSCB ülkelerinden gelen ve bavul ticareti yıllarının failleri olan yabancı göçmen kadınların ülkelerindeki işgücü piyasasındaki konumları hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan biri kadınların zaten bu ülkelerin mevcut işsizlik oranları içerisinde %70’lik bir orana sahip olduğu bu nedenle şartlar olgunlaştığında küçük ölçekli ticarete yöneldikleri görüşüdür. Diğer bir görüş ise işsizlikten etkilenmelerine rağmen Rusya’da ekonomik açıdan faal olan kadın nüfusu erkeklere oranla fazla olduğudur. Aile içerisinde erkekler arasında alkolizmin yaygın olması, boşanma oranlarının fazla olması neticesinde tek başına aile geçindiren kadınlarının sayısının artması neticesinde kadınların daha faal olmasını tetiklediği düşüncesi vardır(Bridger, 1996: akt; Yüksek, 2003: 172).

“Ben ilk geldim çömlekçiye pazarda halı malı bir şeyler satıyordum orda çalıştım epey. Ama sonra orası taşındı, ben başladım temizliğe 5 sene çalıştım orada. Sonra temizlik. Meydanda başka yerlerde çalıştım. Temizlik yaptım ama bir ara bir bayan vardı hasta vardı felçli Yeni Mahallede onu baktım 20 gün onunla evde kaldım ama sonra o vefat etti. Pazar varken işleriniz iyi miydi? O zaman alış veriş vardı ekmek parası iyiydi ama şimdi öyle değil orda vardı kadınlar ama onlar gittiler sonra ben de sonra temizlik yaptım”(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Gürcistan’da böyle işte çalışmadım. Başka bir iş yapmadım, çalışmaya başladım kütüphanede çalıştım 4 yıl, sonra 2 yıl müzede çalıştım sonra akşam okuluna başladım, sonrada okula başladım orda çalıştım. Türkiye’ye ilk kapı açıldığında gelim iki üç kez turist gibi geldim üç dört gün gezmeye

geldim. Sonra 10 yıl falan gelmedim. Buraya bir kadın komşum alışveriş yapardı benim bir komşu, kadın komşu. O tanıyordu halanın görümcenin kızının kocası o adam eczanede çalışıyordu dedi hala böyle istedi. Halanın kocası vardı o hasta idi biraz zor idi hala bakmadı onu tek başına ben geldim 1 yıl baktık eldi. Kocasına baktık eldi sonra halaya bakıyorum. 6 yıldır Of'ta çalışıyorum. Of'ta başka bir yerde çalışmadım”(G/9: 62, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

“Ben Moskova’da çalıştım evet ama maalesef devam edemedim 6 sene senatör asistanlığı yaptım çok iyi maaş alıyordum ben ama normal olarak sektörlere bağlıdır. Devlet hastanelerinde doktorlar, öğretmenler çok az alırlar ve değişir yani o”(G/15: 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya).

“Dört sene önce fındık için geldim. Bu aileden önce başka yaşlıya baktım. Her tarafta o çok yere gitti ben de onunla beraber gidiyordum her yere. O kadınla berberdim sonra vefat etti o, oradan da buraya geldim”(G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Göç sonrası durumda Türkiye’de aynı özelliklere sahip insanların çalışma alanları arasında olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Yaptıkları işlerden ekmek parası olarak söz eden bu kadınlar çalışma alanlarında kültürel sermayelerini kullanamamaktadır. Göçmen kadınlar göç öncesi ve sonrasında iş ve statü açısından aynı olanaklara sahip olmak konusunda daha az oranlara sahiptirler. Kadınlar ve erkeklerin göç özelliklerinin temel ayrım noktalarından biri de kadınların ve erkeklerin yaptıkları işlerin niteliğidir. Fransa’da yapılan bir araştırmaya göre; kadınların göç etmeden önceki işlerini ve mesleklerini icra etmeleri çok küçük bir orandadır. Büyük oranlarda göç eden kadınlar terk ettikleri ülkelerindeki eğitim ve statü konumlarından daha düşük olan işlerde istihdam edilmektedirler. Erkek ve kadınların bu durumu karşılaştırıldığında erkeklere oranla kadın göçmenlerin eski iş ve statüleri ile aynı konuma yakın işlerde çalışma oranları çok daha düşüktür(Chloe Tavan, 2006: 85: akt; Etiler ve Lordoğlu, 2010: 98). Yapılmış alan araştırmalarından elde edilen sonuçlardan hareketle bu durumda Trabzon örneğinde benzer sonuçlar gösterdiğini söylemek yanlış olmaz

Yabancı göçmen kadınların göç öncesi ve sonrasında çalıştıkları alanlara genel olarak baktığımızda görüşmecilerimizin sahip oldukları eğitim ve vasıflara uygun işlerde çalışan çok az kişi olduğunu görmekteyiz. Bir kısım görüşmecimiz eğitilmiş olmalarına rağmen göç öncesi ev hanımı olduklarını, herhangi bir işte çalışmadıklarını ifade etmişleridir. Fakat toplumsal cinsiyet kavramı açısından baktığımızda cinsiyete dayalı işbölümünün gündelik ve toplumsal yaşam içerisinde ne kadar derinlere indiğini ve kadınlarının bu durumun farkında olmadıkları dikkat çekmektedir. Göç öncesi ülkelerindeki yaşamlarında, ev işlerinin dışında bazen gündeliğe gitmelerini temizlik yapmalarını, kırsal bölgelerde ikamet edenlerin hayvan beslemelerini tarla, bağ-bahçe işleri ile uğraşmalarını kısacası ev içi ve ev dışı aile ekonomisine ve geçimine katkı sağlayıcı işlerde çalışan ücretsiz aile işçilerinin kendilerini çalışmayan kategorisinde değerlendikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Araştırmamızın bu kısmıyla ilgili diğer bir bulgu ise, göç öncesinde meslek sahibi olan bazı görüşmecilerimizin bir kısmı emeklilik sonrasında bir kısmı da evlilik gerçekleştirdikleri için göç sonrasında benzer statü ve ücrete sahip işlerde çalışmadıkları için üzüntü duyduklarıdır. Eğitim seviyelerinin yüksek olması nedeniyle göç sonrası bakım sektöründe çalışan görüşmecilerimizden bazıları bulundukları konumu kendilerine yakıştıramamaktadır.

3.2.2.6. Örneklerin Kentte Mekânsal Konumlanışı

Kentte mekânsal konumlanış kısmında vurgulamak istediğimiz noktalar var. Dünyada göç alan kentlerin gettoları, Türkiye’de örneğini gördüğümüz kırdan kentte göç eden insanların şehirlerin çeperlerindeki gece-kondu mahallerini oluşturduğunu bilmekteyiz. Kentte göç eden yabancı ya da yerli göçmenlerin yaşadıkları bölgeler kentin ürkütücü yapısında müphemliği biraz daha azaltan daha küçük ve daha önce göç etmiş kentte yerleşik göçmenlerin bulunduğu yerleşim yerlerini oluşturmaktadırlar. Bu bölgeler kent ve göçmen arasındaki sınır hattıdır. Aradaki geçişler sapsız ve etkileşim halleri göç sonrası kent ve göçmenin rollerini belirleme de etkindir. Bu açıdan bakıldığında Trabzon’da yabancı göçmen kadın dediğimizde akla ilk gelen yer Çömlekçi mahallesidir(eski Rus pazarının bulunduğu bölge).

“Mekânın, daha spesifik düzlemde ise kentin, toplumsal süreçlerden ve beşeri pratiklerden bağımsız ele alınamayacak bir olgu olması, onun cinsiyet ve cinsel kimlikler temelinde yeniden düşünülmesini ve tanımlanmasını zorunlu kılar(Altunpolat, 2011, www.koasgl.com. Erişim Tarihi 20.03.2014).

1988 sonrası süreçte geçirdiği değişimleri daha önce yapılan çalışmalarda da görebildiğimiz Çömlekçi Mahallesi, konum olarak Trabzon limanının hemen arkasında bulunan bir yerdir. Meydan diye adlandırılan kent merkezine çok kısa mesafede yer almaktadır. Bu bölge yoğun göç akımları ile otellerin sayısının artışı ve önceden yapılmış olan apartmanlarında yabancılara kiralandığı görüntü itibariyle de eski ve bakımsız binaların yer aldığı Trabzon Belediyenin kentsel dönüşüm projesinde de yer alan bir mahalledir.

Yabancı kadın sayının artması ve pazarın bu bölgede kurulması toplumsal hafızada Çömlekçi mahallesinin seks işçileri ve yabancı kadın olgusu ile eşleştirilmesine neden olmuştur. Alan araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgulara göre kentin farklı kesimlerinde yaşayan veya çalışan yabancı göçmen kadınlar bu eşleştirmenin dışında yer almaktadır. Bu yönüyle çömlekçi aynı zamanda yabancı göçmen kadının kentte görünen bilinen yüzünü oluşturur. Kimilerinin gelini, kimilerinin, bakıcısı, kimilerinin komşusu, kimilerinin de esnafı olan yabancı göçmen kadınlar ise kentin görünmeyen göçmen kadın olgusunu oluşturmaktadır. Hem kent içinde hem de dışında Çömlekçi ve seks işçileri konusu öylesine yerleşmiştir ki, yabancı göçmenin emek piyasasında sessiz sakin değişen yönü dikkatleri çekmemekte medya ve bilimsel yayınlarda yer almaktadır.

“Her mekânın belli sınırları vardır, özneler ve nesneler belli biçimlerde yerleştirilir ve hareket ettirilirlir. Mekân gerçek varlığını girdiği karşılıklı ilişkiler sayesinde kazanır. Duvarlar, çevrimler ve sınırlar hep bir ayırım görüntüsü verir ve hiçbir mekân basitçe ortadan kaldırılmaz”(Lefebvre, 2000: 72; akt: Saygılıgil, 2013: 211). Kentsel bir mekân olarak Çömlekçi Mahallesi toplumsal etkileşim anında oluşan kimlik ve etiketler sebebiyle kentin dokusunda cinsiyetlendirilmiş bir mekânı temsil etmektedir. Mekân ve cinsiyet arasındaki ilişki eril bir bakış açısıyla kurulmuş olmakla beraber göçmen kadınların bu bölgede sayıları hızla aratan otellerde daha ucuz ikamet

alanı bulması, seks işçilerinin de zamanla bu bölgedeki otellerde çalışması ve Rus pazarının bu bölgede olması bu durumun oluşmasında etkili olan faktörler arasında yer almaktadır.

Örnekleminizin kentte mekânsal konumlanışına baktığımızda sadece cinsiyetlendirilmiş bir mahalle olan çömlekçi değil kentin çeşitli semtleri mahalleleri ve ilçeleri ikamet ve çalışma alanları olarak yer almaktadır. Vakfıkebir ve Of ilçelerinin dışında, Gazi, Ayasofya, Yeni Mahalle, Aydınlikevler, Beşirli, Çömlekçi, Yıldızlı, Merkez, Karşıyaka, Pelitli gibi kentin çeşitli semt ve mahallerinde çalışan ya da ikamet ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. İlk etapta önemsiz bir bilgiymiş gibi görünen bu durum aslına yabancı uyruklu kadın olgusu ile çömlekçi ve Rus Pazarı dışında temas ve etkileşim içinde olan kent ahalisinin yabancı kadın olgusu ile yüzleşmesini, onların yaşamlarına dünyalarına daha yakından şahit olabilmektedirler. Öyle ki bir görüşmecimiz Sarp sınır kapısının açıldığı 1988 yılı ile 2014 yılını kıyaslayarak Trabzon'un değiştiğini ve onarı tanıdıklarını şöyle ifade etmektedir:

“Ben sıkıntı yaşamadım ama ilk kapı açıldığında geldiğim zaman, burada insanlar çok farklı idi burada insanlar çok değişti bence alıştılar bize o zaman büyük adamlar değil böyle ufak çocuklar muncıklıyordu bizi böyle sokakta mağazada. Simdi alıştılar o zaman Türkler bizim taraflara gelmezdiler çok gelmezdiler bilmezlerdi bizim yaşandı nasıl diye o çocuklar da ne duymuştular ne anlatılmıştı bilmiyorum ama öğrendiler kapı açıldı bildiler bizi tanıdılar. Simdi kim yabancı falan kimse takılmıyor alıştılar bize. İlk geldim Trabzon'da otelde kaldım Değirmendere, Of, Hopa, Arhavi'de otellerde turla grup geldik. O zaman ilk geldiğimde Çömlekçi böyle değildi öyle kadınlar yoktu. Şimdi başka oldu. Zamanla buranın insanı alıştı böyle yabancı değil buralı gibi”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Dönemin koşullarında yabancı uyruklu çok sayıda kadının kamusal alanda dolaşıyor olması, dış görünüş olarak da yerli kadınlardan daha farklı olmaları toplumsal etkileşim öncesinde bazı nahoş olayların oluşmasına neden olmuştur. Bu durumu gülerek anlatan [G/9], aslında küresel göç olgusundan etkilenen Trabzon'un toplumsal ve ekonomik yapısının değişim ve dönüşümlerini bir anı olarak bize anlattığı bu

anekdot da zaten vermektedir. Geçen 26 yılda Trabzon'un sosyolojik açıdan birbiriyle bağlantılı birçok alanda değişim yaşanmaktadır. Bu yapı içerisinde artık sadece "Nataşa" kimliği değil, kendin yabancı gelinleri, komşuları, bakıcıları kentte oluşan yeni yabancı göçmen kadın kimlikleri işaret etmektedir.

3.2.2.7. Göçmen Kadınların Aile Profilleri

Araştırmamızın bu kısmında göçmen kadınların aile profilleri hakkında elde edilen bulgular verilecektir. Göçmen kadınların sahip oldukları kültürel ve sosyal sermaye, doğup büyüdükları aile ve ebeveynleri, evlenip kurdukları aile, sosyal ve ekonomik çevresi, hayata ve dünyaya bakışı ve halen mensubu olduğu ailenin aile bireylerinin sosyal ve ekonomik hayatı tarafından etkilenmektedir. Örneklemimizin aile profili de bu açıdan bakıldığında önem arz etmektedir. Genel olarak araştırmanın görüşme ve gözlem sonuçlarından yola çıkarak elde edilen sonuçlara göre: belli oranda görüşmecimizin ailesinde kendilerinden başka emek göçüyle ya da evlilik göçüyle başka ülkelere göç eden aile bireyleri olduğu bulgusuna rastlanmıştır. Bunun dışında bazı görüşmecilerin kızı ya da oğlu bazılarının ise kardeşlerinin de kendileri gibi başka bir ülkeye ya da Türkiye başka il ve ilçeler çalışmak amacıyla göç ettiği ve bu yolla yoksullukla başa çıkma stratejileri arandığı sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıda söz konusu burumu ifade eden deşifrelere yer verilmiştir.

"Kız kardeşim hemşire öbür kardeşim kimya mezunu ama iş bulamadı o yüzden kendi arabası ile taksicilik yapıyor. Annem de üniversite mezunu biyoloji mezunu Bakü'de okudu. Babam yüksekokul mezunudur. İki kız iki erkek dört kardeşiz. Yaşıyorlar Azerbaycan da yaşıyorlar. Üvey kardeşim Rusya da yaşıyorlar"(G/4: 42, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

"2 kardeşim vardı iki kız kardeşim vardı rahmet ettiler. 31 ve 35 yaşındaydı onlar mühendis etti iktisatçı ve diğeri de mühendis idi. Trabzonlu eşim bu burada benim ikinci eşimdir kızım. Almanya'dan emekli evlendik buraya geldi onun kızı beni tanıyordu kızı beni aldı yani. Birinci eşim rahmete gitti bırakmadılar memlekete gidim burada birinci eşim rahmete gitti. Arsinliydi 90 yaşı vardı 6 çocuğu vardı onlar bir yana ben baktım onu Allah rızası için. 12 sene evli kaldık maaşı yok idi evi yok idi ben baktım ona gazi paşa

mahallesinde. O vefat edince bu beyimle evlendim. 67 yaşında o 4 senedir evliyiz. O emekli hem buradan hem Almanya'dan. Çocukları var Almanya'da da burada da. Eşi oldu rahmete gitti. 7 çocuk var 5 Almanya da 2 burada. Benimle oğlu var gelinle aynı apartmanda oturuyor”(G/1. 61, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Kızım 15 yaşında okuldan kocaya kaçtı okumadı oğlum lise mezunu, tamirciydi Batum'da. Batum, Tiflis Trabzon Abhazya kapalı savaştan sonra orası kaldı bize Rusya'da biz daha gidemedik oraya orda yaşıyorduk evimiz vardı. Eşim, terziydi dükkânı vardı. Ama savaş vardı oraları aldı Ruslar sonra dükkân gitti Gürcistan'da veriler ama öyle böyle idare ediyorduk. Ekmek parası İçin geldik biz buralara iş yok ne yapalım. Bir kardeş var hasta Batum'da erkek kardeş var o vefat etti. Babam çobandı annem ev hanımı idi. Batum'da köyde oturuyorduk. Evlenince de köyde oturuyordum. Kızım Batum'da evli çalışmıyor. Onun eşi Rusya'da çalışıyor. Oğlum İstanbul dedim sana zaten çalışıyor o da”(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Evliydim iki tane kızım var ikisi de evli onlar da öğretmen üniversite bitirdiler. Bir kız İtalya'ya gitti çalışmaya benim gibi bakıcılık yapıyor. Bir tane de Tiflis'te o okulda çalıştı, şimdi alış veriş ticaret yapıyor. (Diğer kızı) Kızım İtalya'da buraya değil evli kızım 37 yaşında. 1 tane kızı var benim diğer kız bakıyor eşi bakıyordu ama çalışmıyor Batum da oturuyor Tiflis'in havası iyi gelmedi ona çocuğa da. Kızım İtalya'dan yılda bir geliyor İtalya'dan her gün scapedan görüşüyorlar. Biz, iki kardeşiz bir tane ağabeyim vardı veterinerdi tavuk fabrika vardı oraya çalışıyordu sonra işler bozuldu şimdi Tiflis'e çalışıyor. İflas etti falan şimdi orda çalışıyordu. Annem konserve fabrikası vardı öyle çalışıyordu. Ondan önce gazete de sekreterdi sonra bizim evin yakın fabrika açtılar oraya çalıştı. Babam belediye başkanıydı. Durumumuz iyiydi çok iyiydi. Eşim de Gürcü idi. Sınıf arkadaşımdı. Üniversite mezunu o mühendisiydi. Tiflis'te metroda çalışıyordu. Vefat etti yaşamıyor” (G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Benim bir tane abim var. Moskova’da yaşıyor evli, elektrik mühendisi. Babam merkez bankasında çalışıyor annem şuanda emekli ama devam ders veriyor anaokulu öğretmeni”(G/15: 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya)

Araştırma bulgularımıza göre, aile profilinden bahsedecek olursak görüşmecilerimizin hem doğup büyüdüğü hem de evlenip kurdukları ailelerin eğitim düzeyinin yüksek olduğunu görmekteyiz. Genel olarak yüksek olan eğitim düzeyi ekonomik olarak aile geçimini düzenli olarak sağlayacak kapasiteye sahip gelir getirmemektedir. Alınan ücretlerin genel olarak çok yüksek olmadığını ailenin geçimini sağlamada yetersiz kaldığını da söyleyebilir. Yabancı göçmen kadının göç yolculuğunun birincil sebebi olan ekonomik sıkıntıların aile üyelerinin temel sorunu olduğunu görmekteyiz.

Görüşmecilerimizin aileleri hakkında sorduğumuz sorulara verdikleri cevaplardan anladığımız kadarıyla sadece kendilerinin değil aynı zamanda ailelerinden başka bireylerinde göçmen olarak farklı ülkelerde çalışmaya çalıştıkları bilgisine ulaştık. [G/9]’un kızı da kendisi gibi bakım emeğinde farklı bir ülkede çalışmaktadır. Bu durum küresel bakım zincirleri açısından önem arz etmektedir ve Trabzon örneğinde, Dünya ve Türkiye örneğinde yapılan çalışmaları doğrular nitelikte bulgulara ulaştığımızı söyleyebiliriz. Küresel bakım zincirlerinde çalışmak için göç eden kadınların aile içinde toplumsal cinsiyete dayanan aile içi rolleri kadın göç ettiğinde baba ya da ailenin diğer erkek üyeleri değil kendisi gibi ailenin diğer kadın üyeleri tarafından yerine getirilir. Bu şekilde de kadının doğasına aitmiş gibi kabul edilen bakım işleri kadın işi olarak yeniden üretilmeye devam eder. Bu yönüyle de toplumsal cinsiyet rollerinin değişmesi mümkün olmamakla beraber yeniden üretildiği için daha da keskin ayrımlarla ayrılabilir.

Göçmen kadınların eğitim seviyelerinin yanında aile profilleri göçmenlerin hayattan beklenti ve mevcut durumlarına alışma, kabullenme durumlarına etki eden önemli bir değişkendir. Göçmen kadınların bazının evlilik öncesi ve sonrası farklı sosyo- ekonomik düzeylerinden evlilik sonrasında daha düşük sosyo-ekonomik düzeye geçtiklerini görmekteyiz. Bu durum özellikle evlilik göçü ile Trabzon’a gelmiş olan yabancı göçmen kadınların göç sonrası yaşamında etkili bir yöndür. Yabancı göçmen kadınların göç sonrası yaşamlarındaki memnuniyet durumlarında evlilik öncesi ya da

göç öncesi durum ile şuan ki durumu arasında yaptıkları mukayeselerden benzerlik ve farklılıkların öne çıkarıldığı söylemlerin olduğunu ifade edebiliriz. Araştırmamızda nitel araştırma yöntemi kullanıldığından, görüşmeler esnasında bazen yüz ifadeleri bazen satır arasına kaybolan sessiz çığlıkları ile memnuniyet ve memnuniyetsizliklerini görüşmeler esnasında yapılan gözlemlerle tespit edilmiştir.

3.2.2.8. Göçmen Kadınların Ulusaşırı Annelik Stratejileri

Göçmen kadınların ulusaşırı annelik stratejileri kısmı, hem göçmen, hem kadın, hem de yabancı olan görüşmecilerin Trabzon'a göçü sonrasındaki süreçte annelik rollerini mevcut yaşam biçimlerine uyarlamaya ve sürdürmeye çalıştıklarını işaret eden bulgulardan hareketle oluşturulmuştur. 17 görüşmeciden 16'sı çocuk sahibidir. Bu nedenle kadın olmanın dışında birer anne olan bu kadınların hayatlarında kadın olarak üstlendikleri rollerden biri de annelik rolleridir. Göç, bu anlamda annelik rollerinin yerine getirilmesini ve toplumsal yeniden üretimi engelleyen ve kesintiye uğratan bir süreci temsil etmektedir. Fakat görüşmeler esnasında elde edilen bulgular yabancı göçmen kadınların ulusaşırı konumda olmalarına rağmen, annelik rollerini yerine getirebilmek ve kendilerine göre “gerçek anne” olabilmek için çeşitli stratejiler geliştirdiklerini fark etmemizi sağlamıştır. Bunlar arasında ilk sırada iletişim ve teknolojiyi kullanabilme yer almaktadır.

Yaş ortalaması itibariyle teknolojiyi aktif şekilde kullanma oranı çok yüksek olmamasına rağmen göç sonrası özellikle işverenleri yardımıyla bilgisayar kullanmayı öğrendiklerini ve sosyal medya ya da görüntülü konuşma aracı olan çeşitli programlar vasıtasıyla aileleriyle özellikle çocukları ile iletişim kurmaya çalıştıklarını ifade ettiklerini görmekteyiz. Yabancı göçmen kadınların daha önce ilgi ve ihtiyaç duymadıkları iletişim teknolojilerini, göç sonrasında özellikle çocukları ile ilgilenebilmek ve anneliğin, göç etmiş bile olsa kendisi tarafından sürdürülmesi gereken bir rol olduğunu ifade ederek kendilerini rahatlatılabilmek adına kullandıklarını ifade edebiliriz. Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde hayatın ve işgücünün devamlılığını sağlamakla mükellef oldukları yeniden üretim süreci; yabancı göçmen kadınların göçe karar verme ve göç sonrası çalışma yaşamlarını etkilemekte olduğunu

görüşmecilerimizin ifadelerinde yer bulan annelik rollerini devam ettirme çabalarında belirginleşmektedir.

“Annelik, kadın açısından işgücü piyasasına işgücünü doğrudan arz ederek katılmanın yanında, işgücünün sosyal ve fiziksel yeniden üretimini sürdürmenin aracı haline gelmek demektir. Dolayısıyla annelik, bir anlamda değişken sermayenin niteliğini ve büyüklüğünü belirleyen temel etmenlerden birisidir. Bu nedenle kapitalist toplumsal sistem, anneliği düzenlemekte, kontrol etmekte ve yeniden tanımlamaktadır”(Bahçe, 2008: 85). Annelik hem işgücüne doğrudan katılmakta hem de işgücüne katılacak bireylerin yeniden üretim sürecini kapsayacak bir alanda etkinlik göstermektedir. Küresel göçler açısından baktığımızda yabancı göçmen kadınların ulusaşırı alanlarda hem iş gücüne doğrudan katılımı, hem de annelik rollerinin farklı stratejiler, teknolojik araçlar ve imkânlar vasıtasıyla devamını sağlamaya çalıştıkları görülmüştür. Bu yönüyle baktığımızda annelik, ulusaşırı göç durumunda bile hem maddi hem de manevi olarak sürdürülmeye çalışılan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yabancı göçmen kadınlar, göç sürecinde ve sonrasında oluşan toplumsal ağlar yolu ile ev içi alanda tanımlı olan annelik rollerini ev dışında ve hatta ulus dışında yerine getirmeye çalışmaktadır. Annelik ulusaşırı alanlarda yeniden üretilmekte ve sürdürülmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı roller ev içinde kadın erkek olmanın yanında baba ve anne olmanın da alanlarını çizmektedir. Küresel göçlerinin dışında baktığımızda göç olgusunun aktörleri olarak erkekler, babalar, emek göçü sürecine katılmakta; ancak ev içinde tanımlı olan babalık rollerini evde kalan anneye devretmektedirler. Ailenin babası göç ederken anne, bir yandan babanın diğer yandan da annenin rollerini üstlenmektedir. Erkek emek göçünü yaşarken, kadında evde iş yükünü artırmaktadır. Babalık, sadece eve gönderilen para yardımı ile sınırlı kalabilmektedir. Söz konusu olan kadınların emek göçü olduğunda, araştırmamızın da bulgularında yer aldığı gibi, anne çocukların bakımını; ya evin büyük kızına, ya kız kardeşine ya da anneanneye devretmektedir. Bazı durumlarda babanın da bu rolleri devraldığı görülmektedir; fakat çoğunlukla küresel bakım zinciri halkalarını kadınlar oluşturmaktadır.

Göçmen kadınlar göç yolculuğuna çocukları için çıktıklarını onlara daha iyi yaşam koşulları sunabilmek için göçün ve emek piyasasının zorluklarına katlandıklarını ifade etmektedirler. Bu sürecin olumsuzluklarını daha kolay atlatabilmek için teknolojiyi kullanmakta; telefon, facebook, scape gibi sosyal ağlar vasıtasıyla çocuklarından haberdar olmakta ve onlarla olabildiğince yaşamı paylaşmaktadırlar. Tatillerinde bu paylaşımı en yüksek düzeyde yaşamak isteyen göçmen kadınlar annelik görev ve sorumluluklarını yerine getirebilmek için uğraşmaktadırlar. Uluslararası alanlarda anneliği sürdürebilmek için yabancı göçmen kadınlar sosyal ağlar, akrabalar, küresel bakım zincirleri, telefon, internet vasıtasıyla anneliği sürdürmenin stratejilerini oluşturmakta ve uygulamaktadırlar.

“Çok küçük değildiler ama annem ilgileniyordu ben burada annem bakıyordu orda ben para gönderiyordum. Yarıyı gönderiyorum kalanı da yemek ev parası falan öyle yani. Hastalığınız var mı dişlerim sıkıntı, seker var ilaç kullanıyorum ben öyle””(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Burada benimle yaşıyorlar burada değil, Batum’da babayla yaşıyorlar. Gidip geliyorum””(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

“Benim önceki eşimden bir tane eşimden de bir tane çocuğum var. Çocuklara gidip gelirken kim bakıyordu? Annem bakıyordu çocuklara ben eşimle gidip geliyordum. Yaşiyor zaten. Ayda bir 15 günde bir gidip geliyorum para bırakıyorum dolabımı dolduruyorum sonra tekrardan geliyorum. Eşim bakıyor onlara da para götürüyorum. Yapmak zorunda değil ama yapıyor””(G/4: 40, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“Aaa... Mesela oğluma yolluyorum bankaya da koyuyor biriktiriyorum ilerde çocuklara yardım edeceğim. Bu işler bırakınca diye biriktiriyorum. Oğlum bazen biri giderse yolluyorum öyle başka yollamıyorum. Mesela bir şeyler alıyorum torunlara falan hediyeler alıyorum. Öyle bir şey bana aldirtmazlar çok iyi insanlara yani. Burada evde benim harcamam yok. Her şey var bir şey alırsalar da kendilerine bana da alıyorlar. Torunlarıma hediye veriyorlar. Fransa’dan gelecekler onlara bir şeyler yok. Çocuklar

için harcıyorum. Öyle biriktireyim de kendime ev ayım da yok yani çocuklara harcarım”(G/7: 63, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

“Burada eşim hiç istemiyor emekli o ama benim orda çocuklarım işsiz aç kalmasınlar evimiz yok onlara kira gönderiyorum ben buradan pazardan aldıklarımı onlara gönderiyorum. Kızlarımın eşleri yok. Birinin eşi trafik kazasında öldü diğeri Rusya’ya gitti daha gelmedi. Evlenmediler de bir daha. Onlara gönderiyorum buradan aldığımı eşim beni burada geçindirir ama ne yapayım ne kadar kazanırsam artık Allah şükür”(G/8: 70, Lise, Rus Pazarı Çalışanı, Gürcistan).

“Nikâh oldu sonra Rusya’daydık ben istemedim bura ama çocuk olunca ister istemez düşünüyorsun kadınlar bazen kendini düşünür ama bu çocuk baba Türk. Mesela ben Müslüman olmasam çocuk düşünmesen başka ama burada aile bırakıp gitse oradan geçinirdik ama bunun en uygun ne şekilde yapabiliriz düşündüm ben. Orda da büyük firma var yani orda da çalışabilirdi ama burada aileden kopunca orda erkekler be orda görüyordum aileden sorun oldu mu orda içki kumar oynuyorlar seni de aldatıyorlar”(G/13: 40, Üniversite, Masör, Rusya).

“Kızım İtalya’da. Buraya evli kızım 37 yaşında 1 tane kızı var benim diğerkız bakıyor eşi bakıyor ama çalışmıyor Batum da oturuyor Tiflis’in havası iyi gelmedi ona çocuğa da. Kızım İtalya’dan yılda bir geliyor İtalya’dan her gün scapedan görüşüyorlar. O orda bir kadın bakıyordu. Buradan aldığım parayı da Gürcistan’a gönderiyorum zaten hep o kızlar için geldim buraya hep onlar için kızım İtalya’da kızı için o da gönderiyor para hep. Buraya yanıma gelen yok ben gidiyorum hep”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Ben gidiyorum ne zaman bir şey olursa hasta olursa öyle gidiyorum yoksa üç ayda bir gidiyorum geliyorum. . Biz bakıyoruz çocuklar torunlar gelin oğlum eşim ben bakıyoruz ama az alıyor ben bakıyorum onlara çalışmıyorlar iş yok. 5 kişi kocam gelinim oğlum iki torunum onlara bakıyorum kocam çalışıyor ama yetmiyor her şey para hastane para her şey

para. Yok, pişman değilim ama... Keşke evde olsaydım yani özlüyorum ailemi ama konuşuyoruz telefonda gidiyorum. Gidiyorum Batum'a, Evde çocuklar, ablam falan var öyle yani evde vakit geçiriyorum”(G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Eşim Batum da 4 kız 2 erkek 6 çocuğum var. Eşim bakıyor onlara. En küçük 13 yaşında İkisi evli diğerleri okula gidiyor. Eşiniz ne iş yapıyor? İş yok çalışmıyor, hiç iş yok öyle şimdi buluyor arda çalışıyor ama öyle her zaman yok. O da geldi ama ağır iş yaptı hasta oldu iki kere geldi İstanbul'da çok ağır iş vardı. Ben dedim sen gelme otur çocukları bak ben gideceğim. Öyle olmazdı zaten kime çocukları bırakacaktım ikimizde olmaz. O dedi ben gideyim sen çocukların yanında kal ben gideyim sen burada da iş bulursun ama olmadı yani git gel 50 dolar yani öyle olmadı. Ben dedim ben gideceğim. Bana hediye veriyorlar çocuklar için o zaman ben mutlu oluyorum ama en kötü de çocukları özlüyorum hasta oluyorlar o zaman en küçük 13 yaşında ama ben 9 yaşında bıraktım onu. Ama her gün arıyorum bir şey alıyorum yolluyorum. Kızların her şeylerini bilirim mesaj atarım her gün bileceğim ben anneleriyim. Şimdi küçük oğlu var dedenin evli değil Üsküdar da o gelecek ben gideceğim evime Batum'a. O bana internet aldı bilgisayar öğretti bana o Türkccl'de çalışıyor. Çocuklar görüşeyim diye oğlan ödiyor ben çok kullanmıyor ama küçük oğlan ödiyor 4gb 30 lira diye. Eve benim için yaptı öğretti bana ben dedim öğrenemeyeceğim ama öğretti facebook, scape görüşüyorum arkadaşlarla çocuklarımla. Ama bir yıllıktı inşallah kapatmazlar ben kızlarım öyle görüyorum”(G/12: 47, Ortaokul, Hasta Bakımı, Gürcistan).

“Eşim orda inşaat yapıyordu ben de hemşireydim. Eşimin eşi varmış ben den önce vefat etmiş bir kızım var demişti. Ben de dedim buraya gelirim hayatımı yeniden kurarım değişik olur diye. Çocukların geleceği için de o zaman çocuklar yoktu da ilerisi için yani. Buraya geldim evlendik”(G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan).

Evde hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar kendi emeklerini işverenlerine sunarken, kendi çocuklarının, ailelerinin bakım yükü için de başka kadınlardan yardım,

destek almaktadırlar. Bu durum bakım açısından düşünüldüğün bir zincirin halkaları gibi küresel bir bakım halkası oluşturmaktadır. Küresel bakım zincirleri olarak kavramlaştırılan bu durum, hem göçmen kadının bakım emeğinde çalışıp ailesine para yardımıyla bulunmasına hem de kendisinden boşalan görevleri kendisi gibi devralacak başka kadınlara devretmesiyle zincirin halkalarını yeniden üretim sürecine sokulmasına ve güçlendirilmesine neden olmaktadır. Bu şekilde de bakım işi toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü içerisinde yer aldığı gibi bakım işi olarak yeniden üretilmektedir. Küresel bakım zincirlerinde yer alan kadınlar bakım için kendi emeklerini işverene sunuyor ve bunu yaparken aynı zamanda ücretli ya da ücretsiz başka kadınların emeklerini tüketmiş oluyorlar. Ev işlerinde çalışan göçmen kadınlar genellikle kendi akrabalarına, komşularına kız evlatlarına ve kendi çocuklarına bakması için ücret ödedikleri başka kadınlardan yardım almaktadırlar(Akt: Ritzer, 2010: 474). Küresel bakım zincirleri aslında birbirine takılı zincir halkaları gibi iç içe geçmiş bir sistemi oluşturmaktadır. Zincirin halkalarından biri bakım emeğinde çalışan uluslararası göçe katılan anneyi diğeri ise ondan boşalan bakım emeğini yerine getirmeye çalışan diğerkadınlardan oluşturmaktadır. Bu da çoğu zaman bir kadındır. Burada bizim dikkat çekmek istediğimiz nokta, anneliğinde bu şekilde bakım zincirleri ve iletişim teknolojileri sayesinde sürdürülmeye çalışılması durumudur.

Küresel bakım zincirleri noktasında baktığımızda yukarıda görüşme deşifrelerinde yabancı göçmen kadınların kendi kelimeleriyle ifade ettiğimiz gibi annelik ulusaşırı boyutta başka kadınların(kız evlat, anne, akraba kadınlar ya da ücretli çalışan bakım emekçileri) desteğiyle ayakta kalmakta ve yürütülmektedir. Görüşmecilerden bir kısmının çocukları eşleri Trabzonlu oldukları için Trabzon'da yanlarında ikamet etmektedir. Fakat bakım sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların tamamının çocukları ülkelerinde ve sözü edilen diğerkadınlar yardımı ile bakılmaktadırlar. Göçmen kadınlar da kendilerine izin olarak saydıkları ama hiçbir zaman kendilerine harcamadıkları izin gün ve saatlerinde iletişim ve teknolojiyi kullanarak annelik görevlerini yerine getirmektedirler.

3.2.3. Trabzon'a Göç Nedenleri

Araştırmamızın temel sorunsallarından biri olmamasına rağmen, göç öncesine dair önemli çıkarımlar yapabilmemizi sağlayan göç nedenleri bu kısımda irdelenmeye

çalışılacaktır. Yabancı kadın göçleri konusunda en fazla dillendirilen ekonomik nedenli göçler olmuştur bu durumun nedeni olarak da dağılma sonrasındaki ekonomik sıkıntılar gösterilmiştir. Hobs Brown'a göre 1980'lerin sonu ile 1990'ların başı dünyanın kritik bir aşamaya ulaştığı yıllardı ve tarihte bir devir kapanırken bir yenisi açılmıştır. Sovyetler Birliğinin dağılması ve sonraki yıllarda yaşanan gelişmeler açısından bu tarihler önem arz etmektedir(akt; Sarıtaş, 2009: 399).

Araştırmamız sırasında görüşmecilerimizden aldığımız bilgiler de bu bilgiyi doğrular niteliktedir. Fakat dikkate değer bir göç çeşitli de son zamanlarda Antalya bölgesinde yapılan akademik araştırmalarla da ortaya konulan evlilik göçleridir. Araştırmamızda evlilik göçü ile ya da emek göçü ile Trabzon'a geldiğini ifade eden iki grup göçmen bulunmaktadır. Fakat daha detaylı ve derin görüşmeler neticesinde aslında evlilik göçlerini de tetikleyen itici gücün ekonomik olduğu tespit edilmiştir. Daha derin görüşme olanağı bulunduğu evlilik göçü gibi görülen göç çeşitlerinde Türkiye ve Trabzon'un kadınların göç etikleri bölgelere göre görece daha fazla iş ve yaşam imkânlarına sahip olduğunu düşünen yabancı göçmen kadınlar eşlerine Trabzon'a dönme konusunda katıldıklarını çocuklarına daha iyi yaşam imkânları sağlayabileceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Özer(2010)'a göre Eski Sovyetler Birliği'nden gelen göçlerin, ülkenin geçirdiği değişimler nedeniyle geçmişten farklı olarak, göç nedenlerinin ve hedeflerinin çeşitlendirmiştir. Buna göre, yeni göçmen kategorilerinin mülteciler, gezici ve mekik göçmenleri belgesizler ve insan ticareti mağdurları artık günümüzde temel göçmen kategorilerindendir”(Morawska, 2000, Morokvasic ve Rudolph 1994, Okolski 2001, Wallace ve Stola 2001, Weber 1998, Morokvasic, 2008, s. 3; Akt: Özer, 2010: 18-19). Örneklemimizin Trabzon'a göç nedenleri arasında ekonomik ve sosyo kültürel nedenler başlıkları altında yer verilmiştir. Bu üst başlıkların içerisinde bavul ticareti, keşif amaçlı geziler, emek göçü, evlilik göçü, gibi nedenler de yer almaktadır.

3.2.3.1. Sosyo Ekonomik Nedenler

Örneklemimizde 17 görüşmecimizden 9 tanesi evlilik nedeniyle, 8 tanesi de ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Ekonomik nedenlerle gelenlerin tamamını Ermenistan ve Gürcistan uyruklu göçmen kadınların oluşturduğu dikkat çekmektedir. Çöküş sonrasında yaşanan ekonomik sıkıntılar ülke ekonomisinin görece daha zayıf

olduğu ülkelerden daha fazla uluslararası göç yaşandığını söyleyebiliriz. SSCB'nin dağılması sonrasında yaşanan ekonomik çöküş ve sınır kapısının açılması bu ülke insanlarında bir çıkış ve umut kapısı olarak görülmüş ilk başlarda başlayan mekik ticareti furyası ile keşif ya da gezmek maksatlı kısa dönemli gelip gidişler olmuştur. Daha sonraki süreçte ticari bir kazanç haline gelen bavul ticareti en zirve zamanlarını 90'lı yılların ortalarına kadar yaşamıştır. Yukarıda Rus pazarı kısmında yer verdiğimiz gibi gelen bavul turistlerini sokaklarda yol kenarlarında düzensiz olarak yaptıkları ticari faaliyetleri daha organize hale dönüştürmek amacıyla belediye tarafından Çömlekçi mahallesinde Rus Pazarı kurulmuştur. Bu haliyle bir düzensizlik ve karışıklık hali olarak görülen bavul turistleri bir çatı altında toplanılmaya çalışılmıştır.

Ticaretin Trabzon'dan İstanbul'a kayması, diğer uğraşlara yönelilmesine de sebep olmuştur. Bunlar arasında, hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, temizlik ve çevirmenlik hizmetleri, profesyonel bakım hizmetleri(Masaj, kuaförlük... vs.) gibi uğraşları sayabiliriz. Ailelerini ülkelerinde kazandıkları ücretlerle geçindiremeyen göçmen kadınların yoksullukla mücadelede çareyi; evlerini, ailelerini, ülkelerini arkalarında bırakarak olanaklarını genişletebilme amacıyla uluslararası göçe yönelmişler ve bulabildikleri alanlarda çalışıp ailelerini ayakta tutmaya çalışmışlardır.

“Eşimi kaybettiğimde üniversitedeydim ve hamileydim okulumu bitirdim ve Trabzon'a ailemle beraber geldim. Benimle geldiler baktılar beni yerleştirip döndüler, yıllardır da gidip geliyorlar yanıma kaynanam da geliyor Ukrayna'dan. Buraya ilk gelişim ve Trabzon'a karar verişim akrabam sayesinde oldu. Amcam sayılır burada ticaretle uğraşıyordu dedi ki bana Trabzon'a gel burada çevirmenlik yaparsın güzel bir yer gelebilirsin. Ben de geldim, ailem baktı buralara sonra kaldım. “Ben buraya geldiğimden beri ne amacım vardı biliyor musun benim tek amacım çalışıp kızımı büyütmek paraya hiçbir şeye muhtaç etmemek muhtaçlık çok kötü bir şey çünkü ben burada gördüm muhtaç olanların nasıl şeyler yaptıklarını nerelerde çalıştıklarını o yüzden benim kızım da öle olmasın diye hep çalıştım. Bu insanlar muhtaçlıktan böle oldular. Gürcistan'da ya da diğerlerinde şartlar kötü. Sovyetler Birliği dağıldı, fabrikalardaki insanlar işsiz kaldılar yokluk oldu bu insanların bankada parası olanların bankalar

kapandı paraları gitti kimisinin evi ipotek oldu falan yani bu insanlar da dağıldılar. İnsanlar neye uğradıklarını şaşırıyorlar yani stres oldular. İnsanlar hırsızlık yapmaya başladılar Sovyetlerin dağılması insanları kötü etkiledi. O zamanlar bir kadın diyordu “bende yoksa komşumda varsa ondan alacam tabi ki ne yapacağım öleceğim mi?” Ama bize üniversitede öğrettiler her durumla nasıl başa çıkacağımızı, mücadele etmeyi o şartlarla mücadele etmek gerekiyor. Sonra bavul ticareti biliyorsunuz buralara gelmeye başladılar ama bu kadınlar sadece buralara değil sadece her yere dağıldılar. Avrupa’ya gidenler, Yunanistan, Türkiye’ye geldiler. Ticaretle falan para kazanıyorlardı tabi ama ne kadar kazanacaklar yetmiyordu onlara. Parasızlıktan yapıyorlar(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

“Ben evliyken Sibiry’a da oturuyordum eşim orda hem okuyor hem çalışıyordu. Boşandıktan sonra Kırgızistan’a döndüm. Sonra arkadaşım vardı benim, zaten de duyuyordum herkes gidiyordu bir şeyler satmaya, dedi bana ben mal alıp gidiyorum satmaya sen de gel gezersin satarız malları döneriz. Ben de geldim onunla kaldık sonra döndük. Daha sonrada gittik geldik mal alıp götürdük o arada şimdiki eşimle tanıştık bırakmadı beni rahat sonra işte evlendik(G/16: 41, Ortaokul, Aşçı, Dağıstan).

Gürcistan’dan geldim hasta bakmak için. Arkadaşlar söyledi. Batum da iş yok olsa da küçük para burada ki gibi değil. Ben İstanbul’da dayımın oğlu var ben oraya gittim. Ama orda çalışmadım burada arkadaşım vardı o dedi var babaanne bakabilirsin çok iyi insanlar. Arkadaş Trabzon’da çalışıyorlar. Orda hasta bakmak çok ucuz burada 500 dolar bir de yol para 100 dolar. Arkadaşlar buradalar söylüyorlar gel çalış burada insanlar iyi hasta bak. Çocuklarım küçük benle beraber kalıyorlar. Batum’dan Türkiye 2 saat yakın burası o yüzden buraya geldim. Zaten Batum istemiyorum. Burada patron çok iyi burada mutluyum ben patron çok iyi burada”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

“Şartlar zor yani o dağılma sürecinde çok sorunlar oldu. Bence bu günkü boşanmaların nedeni hep o dağılma süreci ekonomik sıkıntılar aileler

dağıldı. Ben süreci yaşadım. Kriz oldu. Bir de Rus rejiminde yaşarken gözüün aklın bir tek şeye adapte idi çalışmak... Çalışacaksın devlete çalışacaksın, ailene bakacaksın. Bir tane araba alsan devlet sana sorardı maaş belli su elektrik belli bu arabayı nerden biriktirdin de aldın. Çok zordu yani şimdi iyi ama. Şimdi 5 tane araba al, 8 tane al kimse sanan hesap sormuyor. Ülkemde o zamanlarda az alıyorduk ama yetiyordu. 30, 40 alsan mesela ama devlet ödüyor fatura para yetiyor yaşamaya. Sonra dağılınca mallar geldi dışarıdan bize fiyatlar farklılaştı o zaman ekonomi alt üst oldu devletler değişti her şey karıştı. Ama şuanda bir öğretmen alıyor 150 dolar mesela emekli öğretmenler biraz daha fazla ama yetmiyor. En fazla alan yeni gelen öğretmenlerden daha fazla alır ”(G/4: 42, Üniversite Eski Bavul Ticareti, Azerbaycan).

“Ben gözüümü o ailede açtım ama eşim öyle oldu ben çok fena oldum kimseyi istemiyordum ailem korkarlardı intihar edeceğim diye. Komşum buraya pazara gelirdi bavul ticareti yapardı Rus pazarında çalışırdı o gelirdi giderdi bana yeter dedi bana ben seni evlendireceğim seni toparlan dedi bana” (G/1: 61, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Önceden çok iyiydi ama savaş oldu her şey problem oldu iflas etti her şey kötü oldu her şey. Ondan önce iyiydi. Eşim terziydi yetiyordu ama iflas edince kötü oldu”(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Sovyetler dağıldı çok zor işler oldu ondan sonra biz alıştık her şey devlette idi biz böyle alışveriş bilmezdik çok fabrikalar vardı kim ister çalışmak oraya giderdi. Ama çok iyiydi her şey devlette idi ama çok iyiydi. Okula okumak parasız idi hastana ameliyat parasız idi. Okulda kim iyi okursa iyi mesela onlara altın madalya gümüş madalya veriyordu. Üniversitede kim okuyordu ona devlet para burs veriyordu kim iyiye onlara daha fazla burs veriyordu. Emekli kim olurdu mesela olunca da çok para alıyordu. Gezmek mesela kim istedi mesela ucuz bazen parasız idi. Sonra dağıldı her şey paralı oldu. Her şey bozuldu fabrikalar kapandı. Ben çalışıyordum o dönemde işten hiç çıkmadım ama sonra yaşlandım maaş az idi burada iki

kattan fazla maaş. Geldim buraya yazın okul tatildi geldim sonra burası daha iyiydi kaldım buraya”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Param yook! Eşim çalışıyor ama az alıyor elektrikçi o yüksekokul mezunu elektrik bölümü. Biz bakıyoruz çocuklar, torunlar, gelin, oğlum, eşim, ben bakıyorum eşim az alıyor ama az alıyor ben bakıyorum onlara, çalışmıyorlar iş yok. Oğlum da bazen geliyor bazı gelmiyor iki senedir gelmedi. Fındığa geldi gitti bir kere tarlalar var orda mısır bahçe falan onları yapıyor. Ben de geldim fındık öyle, yalnız geldim arkadaşlar vardı eşim gelmedi fındığa bir yaz çalıştım 1 ay fındık topladım. Başından beri böyle değildi dağılmadan sonra kötü oldu her şey. Sovyet dağıldı işler böyle oldu. Kocam çalışıyordu kaynanam fabrika vardı yakın orda işçi olarak çalışıyordu sonra o da öldü kocam da vardı yetiyordu çalışıyordu yetiyordu” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Yukarıda yer alan görüşme deşiflerinin satır aralarını da okuyarak incelediğimizde temel nedenin Sovyetler Birliğinin dağılması akabindeki ekonomik sıkıntılar ve bu duruma bağla olarak aile kurumun zarar görmesi dikkat çekmektedir. Göç kuramları içerisinde emek göçü olarak kadınların göçünün neredeyse yok sayılabileceği çağlardan farklı küresel çağın yeni gerçeği olarak küresel göçler ve kadın göçleri kadınların kendi deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları açısından araştırmamızda önem arz etmektedir. Yabancı göçmen kadınların, ekonomik koşulların kötüye gitmesi, yoksulluk, devletin bazı kurumlar üzerindeki denetimini kaybetmesi ve insanların alışık oldukları devlet destekli yaşam standartlarının farklılaşması gibi birçok nedenden dolayı göçün mevcut koşullardan kaçmak ve ailelerini geçindirebilmek için göç etmeye başladığını görmekteyiz. Kadınların kendi ifadelerine göre aslında kadın göçlerinin ilk tetikleyicisi ticari antlaşmalar ve sınır kapılarının açılması olmuştur. Bu anlamda bavul ticaretinin kadın göçleri için araç haline geldiğini de söyleyebilir.

Göçmen kadınların bavul ticareti dışında Karadeniz Bölgesinin çeşitli yerlerinde fındık toplamak, temizlik işlerinde çalışmak, hasta bakmak, yaşlı bakmak, çocuk bakmak, çevirmenlik yapmak ya da çalışmak maksadının dışında; evlenmek ve aile kurmak için göç ettikleri belirlenmiştir. Araştırmamızda belirlediğimize göre; evlilik göçü ile Trabzon’a gelmiş ya da önceden aracı kişiler vasıtasıyla Trabzon’da birileri ile

evlenmek için göç eden kadınların, yoksullukla mücadele için evliliği kaçış olarak gördükleri belirlenmiştir. Fakat umdukları ve buldukları manzara arasındaki uçurum bu kadınların emek piyasasında yer almalarına eğitim düzeyleri ve meslekleri ile yakından uzaktan alakası olmayan işlerde ucuz işgücü olarak çalıştıkları belirlenmiştir.

Sonuç olarak daha kadınların göçleri konusunda daha önce yapılmış birçok çalışmada olduğu gibi, kadın göç nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar ilk sıralarda yer almaktadır. Araştırmamızda bu duruma ilaveten kadınların dağılma sürecinin SSCB’de yaşayan birçok ailenin etkilendiği ve boşanmaların ailelerin dağılmasının kadınların artan oranlarda göç etmesine sebep olabildiği bulgusu da dikkat çekmektedir.

3.2.3.2. Sosyo- Kültürel Nedenler

Yabancı göçmen kadınlarla yaptığımız görüşmeler sonucunda göçün nedenleri arasında evlilik ve aile birleşimi durumunun olduğu belirlenmiştir. 17 görüşmecimizden 9 tanesi evlilik nedeniyle, 8 tanesi de ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Niceliksel olarak baktığımızda örneklemin yarısından fazlası göç nedenini evlilik olarak ifade etmiş olsalar da yapılan görüşmelerde daha ayrıntılı veri toplama imkânımız olmuştur. Bu nedenle SSCB’den Trabzon’a gelen yabancı göçmene kadınların geliş nedenleri iç içe girmiş bir yapıda olduğu görülmüştür. Her ne kadar genel görüntü yabancı kadın göçlerinde evlilik göçü daha ağırlıktaymış gibi görülse de görüşmeler neticesinde bunun böyle olmadığı, göçün asıl nedeninin ekonomik nedenler olduğu anlaşılmıştır.

Bu tespitimize en önemli dayanak ise görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların evliliği hayatlarında yaşadıkları çeşitli sıkıntılardan kaçış olarak görmeleridir. Bu tespitimizin Türkiye özelinde yaşanan gerçeklerden farklı olmadığını, kadınların köyden kentsel mekânlara taşınabilmek için, daha iyi yaşam koşulları ve imkânlara sahip olabilmek için, yoksullukla mücadele edebilmek için, statü atlamak için gibi birçok gerekçe ile evliliği mevcut sıkıntılarından kaçış olarak gördükleri bilgisini de doğrular niteliktedir. Görüşmecilerimizden bir kısmı, Trabzonlu eşleri evlilik öncesi birlikteliklerini kendi ülkelerinde başlamış; ancak çekici göç nedenlerinden dolayı Türkiye’ye eşlerinin yanına yerleşmeye karar vermişlerdir. Bu nedenle evlilik göçü olarak görülen bu durum, temelde ekonomik ve sosyal olarak daha iyi yaşam koşullarına ulaşmak, çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlayabilmek düşüncesinin neden

olduğu ekonomik sorunlara işaret etmektedir. Vasıfsız erkek işgücü göç ettikleri ülkelerde eğitilmiş kadınlarla evlenmekte ve Türkiye’de koşulların ve yaşam standartlarının sözü geçen ülkelere göre daha iyi olacağı beklentisi içerisinde Türkiye’ye dönüş yapmaktadır. Böylelikle, evli yabancı göçmen kadınlar yeni istihdam olanakları arayışına başlamaktadır. Bunun dışında dikkate değer diğer bir bulgu ise kadınların göç etmek için eşlerine ısrar etmeleri yani göç kararında etkin olarak yer almaları durumudur. İşte bu nedenle göçün feminizasyonu olgusu değişen küresel dünyanın yeni göç akınları içerisinde önem arz etmektedir.

Kadın göçleri ve Trabzon’un aldığı yabancı kadının göçünün yanı sıra erkek emek göçünün de çalışmamızın açısından önemlidir. Trabzon’dan eski Sovyet ülkelere olan erkek emek göçünün de göçün etki alanının boyutları açısından tekrardan ele alınması gerektiğini göstermektedir. Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkiye’nin birçok bölgesinde olduğu gibi işsizlik bölgenin temel sorunlarının başında gelmektedir. Bölge halkının işsizlikle mücadele anlamında en çok başvurduğu emek göçüdür. Burada söz konusu olan erkeklerin çalışmak amacıyla dönemsel olarak değişmekle beraber başta Almanya, İstanbul, Zonguldak, Bursa olmak üzere yut içi ve dışına göç etmesi durumudur. Araştırmamız esnasında tespit ettiğimiz bu durum Trabzon erkeğinin çalışmak için eski Sovyet ülkelere, o bölgede bulunan bazı yerlere inşaatta çalışmak üzere gittiğidir. Trabzon erkeğinin göç nedeni ekonomik olmasına rağmen, çalışmak için gittikleri bu bölgelerden arkadaşlık ettikleri eş adayları ile yurda dönmeleri beraberlerinde aile birleşmesi sebebiyle yurda gelen yabancı kadınların göç sebeplerini eşlerinininkinden ayırmaktadır. Erkeğin göç etmesi ve kadını da yanında götürmesi klasik göç kuramlarındaki kadının görünmezliğini temsil ederken, kadının evlilik nedeniyle eşiyle beraber Türkiye’ye ve Trabzon’a göç etmesi göç kuramları açısından farklı bir oluşumdur. Örneklemimizde 17 görüşmecimizden 9 tanesi evlilik nedeniyle, 8 tanesi de ekonomik nedenlerle göç etmiştir. Ekonomik nedenlerle gelenlerin tamamını Ermenistan ve Gürcistan uyruklu göçmen kadınların oluşturduğu dikkat çekmektedir.

“Benim eşim asker hekim idi. Onun aniden ölümü beni strese soktu tamam mı benim bir şey oldum. Çocuğunuz var mı? Var bir oğlum vardı Karabağ’da şehit oldu bir kızım var mühendistir evli çalışır. Bir oğlum bankada çalışır 3 çocuğum var orda. Benim ailemde tahsilsiz yoktur. Benim

annem 40 senelik kadın doktorudur. Babam çoktan rahmete gitti. Babamın imalathanesi vardı kendi işi vardı. İmkânları iyiydi. Benim eşim doğalgazdan zehirlendi öldü. 58 yaşındaydı eşim ben 40'lı yaşlardaydım sonra buraya geldim. 28 sene evliydi. O zamana dönmek istemiyorum eşim durup dururken öldü şok oldum. Bir hastalık olur bir şey olur adam durup dururken oldu yani. Ben o ara işi bıraktım evde kapattım kendimi oturuyordum. Benim bir arkadaşım vardı burada çalışıyordu o dedi ben sana yardımcı olayım diye. Ben de annemden izin aldım. O dedi ben seni evlendireceğim”(G/1: 62, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Ben dedim gidelim diye eşim dedi kızımı da alalım burada yaşayalım o alışımtı orada 10 senedir oradaymış ama ben istemedim, dedi bana ama ben istemedim buraya gelelim çalışırım da orda duymuştum yani burada iş maaş fazla. Orda ağabeylerim var annem yok ne kadar olsa yani anne yok dedim gidelim ben de orta farklı yani değişik Türkiye büyük ülke diye biliyordum gidelim dedim kızı da sahip çıkalım. Güya büyük şehirdir yani. Annemde yok idi orda evlenirim de yaşayayım güzel hayat dedim iyi bilmiyordum maaş falan. Ben burayı hiç bilmiyordum dillerinin bile bilmiyordum. Benim annemde vefat etti nasıl öyle bakırlar. Anne olmayınca ben de dedim gidelim dedim hadi gidelim orda kızı da oğlan olsa neyse alırız bakarız kız çocuğu öyle olur mu diye. Benim annem de öyle çok yetim bakardı ben de dedim gidelim ben bilmiyordum böyle iş çalışırım dedim çalışırım hastaneye girerim ama böyle bilmiyordum. Sonra böyle bilmiyordum diploma geçersiz yaptırمام لازم ama olmadı yani burada hastane çalışamıyorum”(G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan).

Görüşmeler esnasında ortaya çıkan bir hususta ucuz işgücünün göçmen emeği açısından önemli bir istihdam alanını oluşturmaktadır. Göçmen kadınlar ya ülkelerinde çalıştıkları işleri bırakıp gelmiş, ya da ülkelerinde çalışmadıkları için Trabzon'da istihdam olanakları arayan bir konum içerisinde yer almaktadırlar. Göçmenlerin göç sonrasında hem kendilerinin hem de ailelerinin hayatta kalmasını, daha iyi koşullarda yaşayabilme umudunu ucuz işgücüne olan talep beslemektedir. “Küreselleşme sürecinin işgücü üzerindeki etkilerinden biri de, ucuz işgücüne olan aşırı taleptir. Bu

talebin yarattığı sonuç ise kadınların ve çocukların çalışma hayatının içerisine itilmesidir. Göçmenlerin daha fazla kazanç sağlama istekleri, göç ettikleri ülkede tutunma ve yaşama istekleri kadını iş hayatına sokmuş ve aile formasyonu içerisinde gerek sosyal gerekse de ekonomik bir yeniden yapılanmaya götürmüştü”(Çağlayan, 2006: 87).

Gerek göçmen kadınlarla yapılan, gerekse de araştırma sürecindeki gözlem sonuçlarına dayanarak yabancı göçmen kadınların Trabzon’a gelişi temel olarak iki kategoriye bize göstermektedir. Fakat nitel araştırmanın sosyolojik bilgi elde edebilme ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen veriyi sınavabilme imkânı göçlerin nedenleri hususundaki sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nedenleri temelde ekonomik nedenlerden kaynaklı olduğu bulgusunu ortaya çıkarmıştır. Kadınların göç nedenleri ister evlilik isterse de ekonomik kaynaklı olsun göç alan ve veren ülkeler arasındaki istihdam, sosyo-ekonomik şartlar ve hayat standartları arasındaki görece farklar kadınların evliliği bu söz konusu durumdan kaçış olarak görebilmelerini de beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, göç çalışmalarında önemli bir itici güç olan ekonomik nedenler araştırmamızda da benzer sebep ve sonuçlarla tekrardan karşımıza çıkmıştır.

3.2.4. Göç Süreci ve Aracı Olan Kişi, Kurum ve Kuruluşlar

Uluslararası göç kadınlarında artan sayılarda göç iştirak etmeye başladığı zamandan bu yana göç alan yerleri “zaman ve mekân” açısından etkilenmekte ve göçün sürdürülmesini de teşvik eden unsurları yaratmaktadır. Bu noktada ilişkiler ağı kuramı uluslararası göç konusunda önemli noktaları aydınlatmaktadır. Göçmen ilişkiler ağı geldikleri ülke ile yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişiler arası bağlantılardır. Bu ilişki ağlarının varlığı, uluslararası göçü özendiren öğelerdir. Bu tür bağlar insanların gereğinde yardım almak, iş bulmak konusunda başvurabilecekleri bir çeşit toplumsal sermayedir. Zaman içinde bu ilişki ağları göçmen gönderen ülkenin diğer katmanlarına da yayılmaktadır(Taylor, 1986; Massey ve Garcia Espana, 1987; Massey, 1990; akt: Abadan-Unat, 2002: 18).

“Wilpert’e göre ağ teorisi ve göçmen ağı şu şekilde çalışmaktadır. “Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir altyapı

oluştururlar ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Zamanla göç kendi kendini devam ettiren bir hâl alır” (Yalçın, 2004, 50; akt: Çağlayan, 2006: 85-86) “Göçmen ağının varlığının göçü destekleyip, potansiyel göçmenleri göç için olumlu etkilemesidir. Kurulan ilişkiler ağı sayesinde göçün gerek ekonomik maliyeti, gerekse de sosyal maliyeti hayli düşmektedir. Göç edilen ülkedeki göçmen ağlarının varlığı sayesinde ekonomik yükler, yardımlaşma mekanizmaları ve bürokratik olayların hızlandırılmasıyla azalmaktadır. Yine aynı yardımlaşma mekanizmaları ve yeni gelen kişilerin yalnızlık hissinden kurtulmalarıyla sosyal maliyette de bir düşüş yaşanmaktadır. Sonuç olarak kurulan ağla yaşanan ve süre giden göç arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur”(Çağlayan, 2006: 86).

“Buraya kendim geldim ilk İstanbul’a geldim sonra Trabzon’a geldim. İlk çömlekçiye geldim. Gelenler orda kalıyor. Orda... Ofis var, ben oradaydım geldi patron oradan beni aldı ben aradım patron aldı beni oradan. Aracı yok arkadaşlar söyledi. Kimseye para vermedim. Yarım yıl babaanne baktım ben seviyor hasta bakmak. Sonra 1buçuk yıl burada patron çocukları bakıyorum. Ben burada çok mutlu ben evin kızı gibi burada mutlu”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

Göç ve göçmenlik sürecinin ilişki ağlarında gözden kaçmaması gereken önemli bir nokta da aile, kadın işgücü, toplumsal rollerdir. Patricia R. Pessar, toplumsal cinsiyeti görmezden gelen kuramların eksiklerini tamamlamak için ataerkil aile yapısı ile kadınların göç sürecinde oynadıkları roller açısından araştırmalarda bulunmuştur. Göçün oluşturduğu ilişkiler ağları sadece göçmenlere destek işlevi değil aynı zamanda da toplumsal rollerin yeniden inşasını sağlamaktadır (Abadan-Unat, 2002: 19).

3.2.4.1. Göç Süreci: Umulan ve Bulunan Arasında Gidiş Gelişler

Yabancı göçmen kadınların ülkeleri ile hedef ülke olarak Türkiye ve il olarak Trabzon’a gelişleri “umulan” ve “bulunan” ikilemi arasında “gidip gelen” bir süreci kapsamaktadır. Göç, bu yönüyle baktığımızda, bazen olumsuzlu olumlu, ancak çoğu zamanda olumluyu, olumsuz yöne çevirebilmektedir. Yabancı göçmen kadınların göç

hikâyelerine baktığımızda, göç öncesi ve sonrası yaşananların ve uzaklığın verdiği duygusallıkla durumuna ilaveten gidiş-gelişlerin kopuşların olduğu dikkat çekmektedir.

Küreselleşen dünyanın her yeni göç akımı aslında umuda olan yönelişi simgelemektedir. Göçmen kadınlar, mevcut şartların olumsuzluklarından kaçarak daha iyiyi, daha rahatı ve daha insanca yaşamı umut ederek göç etmektedirler. Bu nedenle araştırmamızın bu kısmında göçmen kadınların umulan ve bulunan arasındaki gidişlerine şaşkınlıklarına, hayal kırıklıklarına, memnuniyetlerine ve beklentilerine Trabzon’da yabancı göçmen kadın örneğinde bakamaya çalışacağız.

“İlk geldiğimde beni aile kabul eder mi? diye çok tedirgin oldum sonuçta normal değil o tarafta eşime söz geçiremedi ama ben gene de tedirgindi. Onun çocukları gelir bana kimsenin yuvasını yıkmadım o verdi ben ikinciym biliyorum ama onalar ne düşünür diye tedirgindim”(G/4: 40, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“İlk tek geldim ama dil bilmiyordum sonra yavaş yavaş yani öğrendim. Korkmadım da ben korkar bir tek Allahtan.(?) Ben burada yaşıyorum sizinle yani o yüzden Allah diyorum ben de yani. Gidip gelirken sorun oldu mu? İlk zamanlar iş bulamadım biraz sıkıntım oldu ama Allah bir kapı kapalı biri açık ben sonra buldu İnsanlardan bir şey görmedim yani”(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Ben evlenmek için geldim akşam indik Trabzon’a hacıya evlenmek için. Adam geldi bir elin yağda bir elin bağda ben dedim orda ki hayatım devam edeceğim dedim nikâh yaptık etik ama geldim gördüm ki ne adamın yatmaya yatağı yok. İlk kafam bir şey oldum ama sonra baktım adamın bana ihtiyacı var öyle kaldım. Resmi nikâh yaptık. Eşimin ölüm kâğıdı lazımdı ama getirdiğim kâğıt olmadı eşimler ayarladılar ettiler. Ben bu aileye çok sevdim. Ama ben ilk kaçmak istedim ama beni bırakmadılar ben çok ağladım ama. İlk rahmetli bana 100 dolar bana sermaye verdi baktı ki bu kadın alışkın değil gidecek öyle çalıştım Rus Pazarında sermaye ettim. Onun evi neydi hiçbir şey yoktur. Ben öyle çalışa çalışa o evi etti müze evi yaptım ettim Perşembe günleri evdeydim boya yaptırdım döşeme yaptırdım

o evi öyle yaptırdım ki evin sahibi evi tanımadım. Fareyi tabancayla vuruyorlardı o evde ben yaptım çalıştım ettim”(G/1: 61, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Çok farklı, çok farklı var. Bu ilk önce Trabzon İstanbul değil ben İstanbul’a gittim mesela çok daha benziyor büyük şehir yani Moskova benzer. Hayat, yaşam tarzı daha rahat. Burada kültür ve mantalite olarak çok rahat değil. Kadınlar o kadar özgür değil. Trabzon için konuşuyorum ama davranışlarda rahat değil mesela rahat hissetmiyorsun. Kendim için diyorum mesela dışarı çıktığım zaman sanki üzerimde bir sürü bakış var herkes çok dikkat ediyor. Rusya öyle bir şey yok yani sen ne yaparsan yap kimse umurunda değil herkes tek başına yani. İstanbul ile kıyasladığımızda tabi daha az yani küçük şehir burası mesela. Giyim tarzı farklı ama Rusya’da biz açık giymiyoruz(güldü) yani zaten soğuk bir ülke(güldü). Açık değil ama daha farklı. Rahat değil yani kadın olarak kendini rahat hissetmiyorsunuz yani” (G/15: 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya).

Yukarıda görüşmecilerin ifadelerinde yer aldığı gibi, bazı görüşmecilerin ifadelerinde yer bulduğu üzere umulan ve bulunan arasındaki gidiş geliş, yaş meslek, milliyet olarak değişkenlik göstermesine rağmen temelde beklentiler, daha önce Trabzon ve Türkiye hakkında edinilmiş bilgiler, rivayetler ya da geliş nedenlerine göre çeşitlilik arz etmektedir. Yabancı göçmen kadınlar arasında evlilik yoluyla Trabzon’a gelen ya da geliş nedeni evlilik olmasa bile Trabzon’da daha sonra evlenenlerin beklenti ve rahatsızlıkları ya da memnuniyetleri farklıdır. Bunun yanı sıra geliş nedeni ekonomik amaçlı olan emek göçlerinde ise gündelik yaşamlarının dışında iş yaşamındaki sıkıntıların eklenmesi bu kategorideki göçmen kadınların umdukları ve bulduklarının farklı olduğu görülmüştür.

Evlilik göçü ile gelen yabancı göçmen kadınların en büyük sıkıntısı eşinin ailesinin kendisini kabul etmeme ihtimalidir. Emek göçü ile gelen göçmen kadınların da en büyük sıkıntısı ücret, iş koşulları ve güvenli bir çalışma ortamı bulup bulamama durumları olduğu belirlenmiştir. Genel olarak baktığımızda her iki göç çeşidi kategorisine dâhil olan göçmen kadınların temel olarak umulan ve bulunana Trabzon göçünde ortak olan bazı noktaların olduğu görülmektedir. Bu ortak noktalardan biri, bir

kısmı ile bilinen ve konuşulan diller başlığında değindiğimiz dil problemidir. Dil ve kültür ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda göçmen adaptasyon süreci dil öğrenimi ile yakından ilişkilidir. Görüşmecilerin tamamına yakını göç sonrası süreçte Türkçe konuşmaya ve etrafta konuşulanları anlamaya başladıklarında kendilerine geldiklerini ve Trabzon'daki yaşamlarına alışmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Genel olarak dil öğrenmeyi zor bir iş olarak görmediklerini ve dile öğrenmeye yatkın yapılarının olduğu söylemi görüşmecilerin sıklıkla tekrarladıkları ifadeler arasında yer almaktadır. Görüşmecilerden bir kısmının Trabzonlu eşleri ile gerçekleştirdikleri evliliklerde evlendikleri insanların maddi olarak kötü durumunda olduğunu ifade etmişlerdir. Maddi zorluklarla mücadele edebilmek için evlilik sonrasında çalışma yaşamına giren. Umulan zenginlik rahat yaşam hayali, yerini bulunan yoksulluk ve maddi sıkıntılara bırakmıştır.

Araştırma bulguları göz önüne alındığında, örneklemimizin bir kısmı evlilik göçü ile Trabzon'a gelen göçmen kadınları oluşturmaktadır. Bu anlamda umulan ve bulunan farklılaşabilmektedir. Bu grupta yer alan göçmen kadınların ilk düşüncesi evlendiği kişinin ailesinin onu kabul edip etmeyeceğidir. Bazıları tepki ile bazıları ise zamanla yumuşayan ilişkiler içerisinde mevcut konumlarını kabullenen bir tavır içerisindeyler. Diğer grup olarak emek göçü olarak Trabzon'a göç eden yabancı göçmen kadınların umulan ve bulunan arasındaki göç süreçleri yer almaktadır. Bu kısımda olan göçmen kadınların temel sıkıntısının ilk aileden kopup gelme ve çalıştığı ortama alışamama olduğu göze çarpmaktadır. Bir diğeri ise göç sürecinde kötü bir olay yaşama riski ve bunun göçmen üzerindeki etkisi, temkinli oluşu, aracı insanları dikkatle seçmesi mümkünse de akraba, komşu gibi tanıdıkların aracı olduğu ailelerin yanına yerleşmektir. Her iki göç sebebine bağlı olarak Trabzon'a göç eden yabancı göçmen kadınların ortak meselesi ise dildir.

Araştırma bulgularında yola çıkarak görüşmecilerin göç sonrası en fazla sorun yaşadıklarını konunun dil olduğu belirlenmiştir. İlk gelişte Türkçe bilmeyen göçmenler zamanla dil öğrendikten sonra daha fazla adapte olduklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda dil göçmen adaptasyonunda önemli işleve sahiptir. SSCB'nin görece daha büyük şehirlerinde yaşayan ve Trabzon'a göç etmiş kadınların daha büyük bir şehir umdukları; fakat geldiklerinde daha küçük yaşantı olarak da sınırlı imkânlarla sahip bir yer olduğunu gördüklerini ifade etmişlerdir. İstanbul ve Trabzon, Bakü ve Trabzon,

Moskova ve Trabzon görüşmeciler tarafından sıkça telaffuz edilen ikili karşılaştırmalara konu olan şehirlerdir.

3.2.4.1.1. Zor ve Rıza Sarkacında Göçmen Olmak

Araştırmamız birinci bölümde yer alan sınırlılıklar ve kapsamı kısmında yer verildiği gibi Trabzon’da çalışan seks işçilerinin dışında kentte hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlar üzerinden yürütülmüştür. Bu nedenle yukarıda yer alan “zor ve rıza sarkacında göçmen olmak” başlığına ilişkin kısım görüşmecilerimizin dilinden, göçmen kadınların zorla getirildiği, çalıştırıldığı insan kaçakçılığı yönünü ya da kendi rızasıyla fuhuş sektöründe çalışan seks işçilerinin onlarla aynı göçü paylaşan; fakat farklı mekânları farklı işleri farklı muameleleri yaşayan kişilerin durumlarını dile getirmektedir. Özer’e göre, insan ticareti, küreselleşmeyle ivme kazanan yapısal uyum programlarının Eski Sovyetler örneğindeki gibi dönüşüm ekonomilerinde yarattığı işsizlik ve yoksulluk nedeniyle ortaya çıkan yıkımın ve tahribatın kadın üzerindeki etkilerinden aynı düşünülemez olduğunu ifade eder. Emek ve pazar ilişkilerinin cinsiyetlendirilmesinin küresel kadın emeği ihtiyacını doğurduğunu ifade eden Özer, insan ticareti için uygun alanların da bu yollarla oluştuğunu aktarmıştır(2010).

“150 dolar yetmiyor yani Bakü’de ben sürekli yollardayım gidip gelirken neler görüyorum yollar rehber hayatı yansıtıyor. Gözlem yapıyorum. Ben bir gün otobüste bir şeyle karşılaştım bir kız çocuğu Azeri idi ama ağzında sakız vardı yanındaki çocukla çok kötü laflar konuştu tuhaf geldi ben de niye böyle konuşuyorsun dedim bana dedi ki hayat beni içim... Dedi ben de hiçbir şey demedim ona sustum ve korktum onun için. O 17 yaşında bir kız senin ne işin var (biz de Türkiye’ye kurtlar sofrası derler)senin yollarda ne işin var burada ama geliyorlar. Fuhuş sektöründe çalışanlar için ne düşünüyorsunuz? Burası karışık milletler karışık buraya kendi isteği ile gelen de var ama kandırılıp gelenler var bilmediğinden düşürülüyorlar bir şekilde. Bakıcı olacaksın bulaşıkçı olacaksın diyorlar. Bunları da daha önceden gelen ve burada yer edinmiş kendine çevre yer etmiş kadınlar yapıyorlar. Pasaport vize aldım diyorlar borçlandırılıyor sonra diyor

borcunu öde sonrasında da yarısını alırlar pasaportlarını vermezler. Ama bunlar kandırılanlar. Bunun dışında normal bilip kabul edip geliyorlar aç olan çocukları ihtiyacı olan insanlar var Allah aç bırakmasın kimseyi aç insan var yani ne bileyim. Şimdi azaldı eskiden çoktu kanunlar değişti, kontrol ediyorlar. Eskiden daha rahattı o yüzden de çok daha fazla gelirlerdi o işleri de yaparlardı. Kadınlar yapıyor bunu para kazanıyorlar. Bizde biliniyor yani kim ne iş yapıyor belli yani onlar biliniyor herkes öyle değildir. Bir de gelenlerin üniversite mezunu mu acaba? Ama yalancılar var para ile diploma alanlar var. Rusya da o işler daha fazla orda şartlar daha zor orda gerçekten de üniversite mezunu olanlar gelip yapan vardır. Orda şartlar zor ama bizde öyle eğitimsiz olanlarda var hâlbuki sen bu işi yaptıktan sonra akademisyen olsan ne doktor olsan ne”(G/4: 40, Üniversite, Eski bavul Turisti, Azerbaycan).

“Yani şöyle söyleyeyim ben zaten böyle bir işlerde çalışan kadınlarla diyalog kurmuyorum yabancı kadınlarla Gürcü, Azeri vs. işimin dışında görüşmüyorum, görüşmekte istemiyorum. Bakıcı, hasta bakıcı falan çalışanlar varmış duyuyorum ama banım tanıdığım yok dediğim gibi ben zaten o insanlarla konuşacak ortak konu bulamam yaşantılarımız çok farklı. Ama ben kendi fikrimi söyleyeyim biliyor musunuz oğlum olsa evlendirecek olsam deseler bir kız var Sarp’a kadar gelmiş geri dönmüş, ben onu gelin almam. Yani burada yaşayanların pek çoğu bu fuhuş işine karışmış. Yok, mudur vardır tabi başka işlerde çalışanlar ev de çalışanlar ama işim gereği ben çok olay gördüm ve ev hizmetlerinde çalışıyor diye bunu örtü olarak kullanıyorlar. Eve getiriyorlar bir kadın yabancı diyorlar bu dede bakacak ama bazıları hepsi değil. Kandırıyorlar insanları ve başka işlerle uğraşıyorlar. Çünkü para çok bu işlerde büyük paralar dönüyor. Bakıcı olsa gerçekten alacak 500 dolar ama fuhuşta para çok”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

3.2.4.1.2. Göç Travması

Göçmenler ne tam olarak geldikleri ülkenin kültürel devamlılığını, ne de geldikleri ülkenin kültürüne tam olarak adaptasyon sağlayabilmektedir. Görüşmecilerimizin bu anlamda en sık ifade ettikleri sorun dil kaybıdır. Sahip oldukları dilleri kullanabilecek ortama ve imkânlarla sahip olmamaları kullanmadıkları dilleri zamanla unutmaya başlamalarına neden olmuştur. Dil konusundaki bir diğer sorun, göç ülkesi uyum ve rahat çalışabilmek için hedef ülke dilinin öğrenilmesidir. Görüşmecilerimiz geldikleri ilk yıllarda Türkçe bilmediklerini ve bu yüzden de sıkıntı yaşadıklarını ancak dil anlamaya başladıktan sonra daha rahat ettiklerini ifade etmişler. Görüşmecilerimizden 1 kişi Türkçeyi daha önce üniversitede Türkoloji bölümünden ders alarak öğrenmiş, diğerleri ise Trabzon'a geldiklerinde Türkçeyi ya evlenip içine girdikleri aile ortamında ya da çalışma ortamlarında öğrenmişleridir. Bu durumu ifade ederken yaşadıkları dil sorunlarını yüz ifadeleri o yıllarda yaşanan sıkıntıları anlatmaya yetmektedir. Göçmen kadınlar ilk geldiklerinde dil sorunlarından dolayı kimseyi anlamadıklarını ve onları da kimsenin anlamadığını ve bu nedenle sık sık odalarında ağladıklarını üzgün yüz ifadeleri ve beden dilleri ile anlatmışlardır.

Göç ve göçmenlik söz konusu edildiğinde birçok toplumsal ve bireysel sorunları içinde barındıran bir konu olduğu görülmektedir. Göçmenlerin çıktıkları yol bir hacı seferi misalidir. Tek başlarına kalkıştıkları bu büyük seferin sonucunda kimi zaman ekonomik, kimi zaman kültürel kazanımları olsa da göçmenler büyük bir kopuş yaşamakta ve ne geldikleri ülkeye ne de vardıkları ülkeye tam olarak bağlanamamaktadırlar. Göç ile başlayan kopuş sürecinde, bireyin eski toplumu ile yeni toplumu arasında bir köprü kurulamaması bir dizi ciddi ruhsal sorunlara ve travmaya da yol açabilmektedir(Lordoğlu, 2010: 89-90).

“Terzi eşim, terziydi Gürcistan’da dükkânı vardı. Abhazya’da vardı ama savaş vardı oralara aldı Ruslar sonra dükkân gitti Gürcistan’da veriler ama öyle böyle idare ediyorduk iş için geldik biz buralara iş yok ne yapalım. Eşim öldü 2 sene oldu sonra geldim Trabzon’a geldim(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Eşimi kaybettiğimde üniversitedeydim ve hamileydim okulumu bitirdim ve Trabzon’a ailemle beraber geldim. Benimle geldiler baktılar beni yerleştirip döndüler, yıllardır da gidip geliyorlar yanıma kaynanam da geliyor Ukrayna’dan”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

“Sebep aslında ekonomik neden aslında Azeri idi eşim çalışmaya Rusya ya gitti gidiş o gidiş ne haber ne bir şey yani bir kızım var ondan haber gönderdi sonra. Ben burada evlendim sen başının çaresine bak diye ben de gittim boşandım işte. Bir okulda iki yıl Rusça öğretmeni olarak bir okulda çalıştım ama epilepsi hastası oldum bayılıyordum sonra rapor verdiler çalışamazsın diye bıraktım sonra ben de. Sonra eşimle tanıştım benim sıkıntılarımı gördü daha okulda çalışmadım yani”(G/4: 40, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“Ben duygusalım biraz benim çocuk kaybettim yedinci çocuk üzüliyorum ondan. Dereye düştü boğuldu. O şimdi 5 yaşında olacaktı. Bizim kilisede aldırma günah senin para yok ama oldu bakacaksın ama öyle çocuklar öyle savsaklamak yok bakacaksın”(G/12: 47, Ortaokul, Hasta Bakımı, Gürcistan).

“Fabrikalar kapandı dükkânlar iş yerleri kapandı. İnsanların durumu kötü oldu çare aradık. O zaman biz giderdik çok yerlere gezmeye de bir şeyler alamaya, satmaya giderdik. Eşimde vefat etti biz de geldik vize aldık geldik. Eşim 1992’de rahmetli oldu 94’de geldim. İlk kızım geldi benden önce sonra ben geldim”(G/8: 70, Lise, Rus Pazarı Çalışanı, Gürcistan).

Araştırmamızda öne çıkan bulgulardan biri de görüşmecilerimizin büyük çoğunluğunun göç öncesinde travmatik bir olay yaşadıkları bilgisidir. Trabzon’a ya da Türkiye’de başta İstanbul olmak üzere herhangi bir şehre göç etmeden önce annesini, eşini, çocuğunu kaybedenlerin, kısa süre önce eşlerinden ayrılan, boşananların olduğu bulgusuna ulaştık. Göç öncesi ile göç süreci arasında yaşanan aile ve bireyin kendi yaşamını kökten etkileyebilecek bu durumlar karşısında bir iki yıl içerisinde göç kaçınılmaz olmuştur. Temel göç nedenlerini emek ve evlilik göçü olarak

kodlayabileceğimiz göçmen kadınların azımsanmayacak oranda da göçten kısa zaman önce yaşadığı travmatik olayların göç kararında etkili olabileceğini akla getirmektedir.

Göç, başlı başına bireysel ve toplumsal sorunları beraberinde getirebilen ve göçmenin göç sonrası yaşamını da eşitsizliklerle ayrıştırılmış iş ve toplumsal bir yaşamla karşılaştırabilen bir süreci ifade etmektedir. Aşağıda görüşmecilerimizin ifadelerinde de yer bulduğu gibi göçmen kadınların göç ederken tereddütleri, çekinceleri, kabul görme, iş bulma, uyum sağlama gibi konularda sıkıntı yaşama korkusu dillerinde ifade bulmakta ve o zamanları ifade ederken duygusal ruh halleri gözlerinden okunabilmektedir.

“Yok, ben dedim ben dedim gidelim diye eşim dedi kızımı da alalım burada yaşayalım dedi o alışmıştı oraya 10 senedir ordaymış ama ben istemedim. Dedi ama ben istemedim buraya gelelim çalışırım da orda duymuştum yani burada iş maaş fazla orda ağabeyimler var annem yok ne kadar olsa yani anne yok dedim gidelim ben de orta farklı yani değişik Türkiye büyük ülke diye biliyordum”(G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan).

“Göç ederken düşündüm. Hemen karar veremezsin öyle nere gidiyorsun bilmiyorsun düşündüm ama komşu var onlara güvendim ekonomi durum için güvendim karar verdim geldim baktım insanlar iyiler. Mesele Rus insanlar çok soğuk mesela iki gün eder sonra etmez misafir kabul etmezler. Ama baktım bizim gibi misafirperver ben de iyi insanlara denk geldim. Şanslıyım”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Göç kararını almada aracı kişi kurum ve kuruluşların önemi ve göçmen üzerindeki güven duygusu yaratması bakımından önemli bir durumu ifade etmektedir. Araştırmamızda elde edilen bulgulara dayanarak, göçmen kadınların, göç öncesinde göçe aracı olan kişi ya da kişilerin Trabzon’a daha önce gelip gitmiş kişiler olması durumunu bir güven mekanizması olarak algıladıkları ve bu durumun da göçü tetikleyen hatta bazen de göçün nedenlerinin yerini aldığını söyleyebiliriz.

3.2.4.2. Aracı Kişi, Kurum ve Kuruluşlar

Göç süreci birçok durum ve koşulu karşılıklı ilişkileri bağlamında bir araya getiren karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle göç göç edeni kişiyi etkilemesinin yanı sıra göçmenin ailesi, ülkesi, kültürü gibi birçok yapıyı ve kişileri de etkilemektedir. Bu etkilenme ve uyum sürecinde göçün aracıları olan kişi, kurum ve kuruluşlar bir yandan, göçmenlerin göç ederken güven duygusu ile hareket etmelerini sağlarken, diğer yandan insan kaçakçılığı, dolandırıcılık gibi yasadışı suç örgütlerinin de işini kolaylaştırabilmektedir. Bu tip olumsuz olayların göç kararı alan kadınlarında karar verme süreçlerinde tedirginlik yaşamları ve güvenebilecekleri aracılar yoluyla göç etmelerini beraberinde getirmiştir. Göçe aracı olan kişi kurum ve kuruluşlarda aracının akraba, yerleşik göçmen, tanıdık kimseler ve komşu olması göç sürecinde ilk sırada kullanılan göç kanallarını oluşturduğu görülmektedir. İşverenler ile çalışanlar arasındaki “hayali akrabalıktan” şirketler aracılığıyla bulunulan, “iş ilişkilerinde saygı ve makul bir ücret”in olduğu işler yönünde gelişmeler olduğu tespit edilse de ister ev işleri, ister bakım işleri olsun, enformel kanallar yani “tanıdık” üzerinden çalışacak kişi ve çalıştıracak işveren bulunması önemini korumaya devam etmektedir(Rittersberger-Tılıc ve Kalaycıoğlu 2012; akt: Erdoğan ve Toköz, 2013: 11). Alan araştırma bulgularımızda bu yolu kullanan göçmenlerin bakım sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların daha fazla olduğu belirlenmiştir. Görüşmecilerimiz halen çalışmakta oldukları işi tanıdıkları(kişi, kurum ve kuruluşlar) vasıtasıyla bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu kadınların bir kısmı halen çalıştıkları işleri daha önce çalıştıkları işverenleri sayesinde bulduklarını ifade ederken, işverenleri ile diyaloglarının iyi düzeyde olduğu hatta işverenin akrabaları ile halen görüştüklerini “akraba gibi” olduklarını ifade etmişlerdir. Hasta, yaşlı ya da çocukların aile üyeleri olduklarının işten ayrıldıktan sonra da onlarla diyaloglarının devam ettiğini ifade ederek dile getirmektedirler.

3.2.4.2.1. Arkadaş ve Akraba Grupları

Trabzon’a yabancı göçünde aracı kişi, kurum ve kuruluşlar arasında arkadaş ve akraba gruplarının işlev gördüğü görülmüştür. Göçün göçmenlerin zihninde simgelediği, yalnızlık, korku, güvensizlik ve yabancılık hissi arkadaş ve akraba gruplarını aracı işlev gördüğü durumlarda azalmakta olduğu dikkat çekmiştir. Göçün bu

aracilar yoluyla gerçekleştirilmesi, çalışılacak yer ve iş ya da evlenilecek eş ve ailesi konusundaki güvensizlik ve yabancılık hissini azalttığı gözlem ve görüşmeler sonucunda öne çıkan bulgular arasında yer almaktadır. Bu durumun ulusasıırı alanlarda oluşan göçmen ağlarına işaret eden benzer bir durum olduğu belirlenmiştir.

Faist’e göre göç ve göçmen ağları uluslararası göçün devam etmesine yardımcı olabilir hatta göçe neden olan faktörlerin de yerini alabilir. Faist’in öne sürdüğü bu durum, uluslararası göçün sürmesini sağlayabilir hatta bazen göçe neden olan faktörlerin bile yerini alabilir. Ona göre; toplumsal ve sembolik bağları destekleyen ilgiler, tutkular ve düşünceler ve bu bağlarda mevcut olan kaynaklar ulus devlet sınırlarını yıllar boyunca aşabilme gücüne sahiptir(Faist, 2003: 265). Arkadaş ve akraba grupları bu anlamda önemli göçmen ağlarından biridir. Göçün yıpratıcı, tedirgin edici yüzü bu ağlar vasıtasıyla göçmenler açısından yumuşayabilmektedir. Güven mekanizması olarak faaliyet göstermekte ve göçün devam etmesini sağlamaktadır. Görüşmecilerimizin büyük çoğunluğu bu konuda Trabzon’da var olan arkadaş ve akraba gruplarının desteği ve güvencesini dile getirmişlerdir.

“Gelirken çok tereddüt oldu, oldu ama benim arkadaşım buraya beraber geldik onun eşi de benim için geldi. Onlarla geldim ama tereddüt ettim”(G/1: 61, Üniversite, Rus Pazarı alışanı, Azerbaycan).

“İstanbul’da gittim çalışmaya benim öğrencim vardı oraya gittim dört beş gün kaldım, çalışamadım sonra geri döndüm iş çıktı bana ama olmadı alışamadım. Ama alışamadım. Orda köpek vardı evde ben de kedi köpek böyle bir şey istemem. İşi bana öğrencim vardı aradım orda çalışıyordu o dedi. Sonra buraya geldim Ben daha genç olsaydım Avrupa uzak yer giderdim. Ben yaşım çok bura yakın geldim ama genç olsam giderdim. Kızım genç o İtalya’da ben yakın burada. Geldiğimde arkadaşlar hallettiği gibi aynı fark yoktu. Komşuyla geldim buraya o getirdi beni. Sonra o burada ticaret yaptı. Ama onalar yeni kanunla oturma izin alamadı gidip geliyorlar”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Trabzon’a 2 sene önce buraya geldim. Türkiye’ye olarak da Ünye’ye 2007 de geldim. Fındık toplamaya Ünye’ye geldim. Bir ailede çalıştım fındık

toplamaya geldikten sonra bir kadına baktım. (Nasıl buldunuz o işi?) Böyle arkadaşların vasıtasıyla buldum. Fındık toplamaya arkadaşlar geliyordu onlarla geldik sonra böyle iş oldu sonra da”(G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Yeni girdim işe 6 aydır çalışıyorum. Azerbaycan’dan yeni dönmüştüm yani bir arkadaş vardı sağlık ocağında o dedi böyle bir hasta vardır orda çalışır mısın böyle hasta bakmak yani. Benim de ihtiyacım varı eşim de doğru düzgün çalışmıyor hep babam yardım ederdi eşime dedim bir şey demedi öyle girdim işe karışmadı yani ben çalışırdım zaten babam destek olur arada sağ olsun” (G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan).

Göçmen kadınların geliş sebepleri ister emek isterse de evlilik göçü olsun ortak noktaları olan ekonomik sıkıntılar etrafında birleşmektedir. Ekonomik ya da kültürel kaygılar, bu kadınların ya Trabzonlu bir ailenin gelini ya da Trabzonlu bir ailenin yanında çalışan ev ve bakım hizmetlisi olarak konumlandırıran sıkıntı ve kaygıları araçlar yoluyla azaltmaya çalışmaktadır. Trabzon’un toplumsal yapısı içinde yüksek oranda kabul gören bu kadınların 1990’lı yıllardan bu yana verdiği kimlik savaşı hizmet sektöründe az ev ve bakım hizmetleri alanında adeta marka olmalarına neden olmuştur. Kentte yaşlı ve hasta bakımı konusunda yabancı göçmen kadınların istihdamı çok yüksek oranda olduğu tahmin edilmekte; fakat bu konuda yapılmış araştırma bulunmadığından net oran verilememektedir.

3.2.4.2.2. Aracı Şirketler

Gelişen bilgi teknolojileri ve ev hizmetlerinin, bakım hizmetlerinin küreselleşmesi internet üzerinde göçmen bakıcı bulma durumu ve yerli bakıcılara oranla yatılı kalma ve ev içerisinde her işi yapmaları açısından yabancı bakıcı alma isteğini artırmaktadır. Bu konuda işverenlerin büyük oranda yardım altıkları kuruluşlar arasında da aracı şirketler gelmektedir. İnternet üzerinde arama motorlarına “yabancı bakıcı” ifadesini aratmak bu durumu tespit etmekte oldukça kolay bir durumdur. İnternet üzerinden arattığımız da karşımıza çeşitli isimlerle kurulan çok sayıda sitede çeşitli kuruluşların bakıcı bulma konusunda yarış halinde olduğunu görebilmekteyiz. Aracı

şirketler istediğiniz kriterlere uygun firmalarında iletişim bilgileri olan çalışanlarını size yönlendirebilmekte ve bu konuda aktif olarak çalışmaktadır.

İnternet üzerinden korsan aracılık yapan bu sitelerin bu kadar çok sayıda olması ve görünürlükleri bariz ortada ve yasal olmayan yollarla yabancı işçi istihdamı yapmaları yasakken herhangi bir cezai yaptırıma tabi olmamaktadırlar. Atatimur’a göre; Ev hizmetlerinin enformel yapısı göçmen kadınların iş arama ve bulma süreçlerinden başlayan bir yapıdır. Bu konuda yapılmış çalışmalar ajansların şirket mantığında kurulmalarına rağmen çalışma şekillerinin enformellik arz ettiğini göstermektedir. İşe yerleştirme aşamasında göçmen kadınlardan. İş konusunda aracı olan bu şirketler çalışanlarla ilişki biçim, olarak da enformel bir bağ kurmakta ve gerekeli olduğunda kadınların pasaportlarına bile el konulduğundan söz edilmektedir. Bu kuruluşlar işe yerleştirdikleri göçmen ve işveren olan kişi veya kurumdan ücret olarak komisyon almaktadır(Atatimur, 2008).

Araştırma bulgularımıza göre internet üzerinden Trabzon için faaliyet gösteren şirket, internet sitesi vs. gibi aracı kurum tespit edilmemiştir. Sadece bir görüşmecimiz Batum’dan bir şirket vasıtasıyla ilk önce İstanbul’a geldiğini ve aracı şirketin kendisine İstanbul’un bir semtinde çocuk bakımında çalışma üzere iş temin ettiğini söylemiştir. Daha sonrasında gelişen olayları da kendisi şu şekilde ifade etmiştir:

“Tanıklar vardı öyle ama şirket var onlar sana iş buluyor sen onlara ilk maaşın yarısını alıyorlar ilk ay. Sonra daha vermedim ama ilk öyle iş buluyorlar onların yeri var oraya gidiyorsun dışarı değil oraya orda kalıyorsun iş buluyorlar. 600 dolar alıyordum 300 dolar onlara verdim. Şirket ofis gibi onlar öyle çalışıyor. Çalışıyordum ama kızım hamile idi o yüzden ben istemedim doğum yapacaktım. Ben istemedim daha İstanbul uzak ondan patron dedi Trabzon’da da iş var oraya git orda çalış dedi kardeş kardeş dedi bana. Yani ben geldim ama burası yakın eve kocam geliyor buraya her ay para veriyorum yolluyorum görüyorum. Ben 3 ayda bir gidiyorum”(G/12: 47, Ortaokul, Hasta Bakımı, Gürcistan).

Araştırmaya iştirak eden görüşmecilerden sadece bir kişi aracı şirket vasıtasıyla İstanbul’da iş bulmuş daha sonra yakın bir yer tercih ettiği için Trabzon’a kendisinin

patronunun yönlendirmesi ile geldiğini ancak Trabzon'da çalıştığı işleri şirket vasıtasıyla değil tanıdık vasıtasıyla bulduğunu ifade etmiştir. Şirketler iş buldukları göçmenlerin ilk maaşından iş bulma ücretlerini aldıklarını ifade eden görüşmecimiz kendisinin de ilk maaşının yarısı onlara verdiğini ifade etmiştir. Araştırma bulgularımızdan hareketle örneklemimizde aracı şirketler vasıtasıyla iş bulan göçmen kadına rastlanmamıştır. Daha çok kullanılan iş bulmam kanalları arasında tanık, akrabalar, yerleşik göçmenler ve Trabzonlu kadınlar yer almaktadır. Trabzon'un bakım sektöründe yabancı bakıcı temin eden şirketlerin faaliyet gösterebileceği büyük bir il olmaması daha yüz yüze ilişkilerin yaşandığı ve gündelik yaşamda patronaj ilişkilerinin daha fazla olduğu bir şehir olması nedeniyle iş bulma konusunda şirketlerin faaliyet göstermediği bilgisini destekler niteliktedir.

Türkiye'de nüfus ve gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan İstanbul ve Ankara gibi iller yabancı kadın göçmen alma ve barındırma potansiyeli yüksek olan kentlerdir. Ancak söz konusu kıstaslar göz önüne alındığında, daha alt sıralarda yer alan Trabzon yabancı kadın göçmelerine 1990'lı yıllarında ev sahipli yapmış önemli bir ildir. Tarihsel, kültürel ve liman kenti özelliği olan coğrafi konumu ile birçok millete ve kavime ev sahipliği yapması itibarıyla Anadolu'da yer alan diğer illerden Bölge içerisinde de Doğu Karadeniz'de farklı bir konuma sahiptir. Bu nedenle 1990'lı yıllardan bu yana kültürel, toplumsal ve ekonomik değişimlere uğrayan Trabzon hizmet sektörü içerisinde ev ve bakım hizmetlerinde göçmen emeği istihdam eden bir kent özelliği taşımaktadır. Göçmen emeğinin istihdamı konusunda ise mukayese ettiğimiz diğer iller gibi aracı şirketlerin değil, daha çok göçmen ağları ve enformel ilişki biçimleri ile şekillenen istihdam şekillerini görmekteyiz.

3.2.4.2.3. Bavul Ticareti

1988'de Sarp sınır kapısının açılması ile başlayan süreçle bavul ticareti yılları, Trabzonlular ile yabancı göçmenlerin ve büyük çoğunlukla yabancı göçmen kadınların toplumsal ve ekonomik yaşamda ilk etkileşiminin mimarıdır. Trabzonluların daha önce bu kadar yoğun bir yabancı kadın nüfusu ile karşılaşmamaları ilk yıllarda toplumsal hafızada iz bırakan bazı etiketlemeler bugünlerin toplumsal yaşamında da etkisini göstermektedir.

Bavul ticareti, birçok yabancı göçmen kadının Doğu Karadeniz’de ve Trabzon’da ekonomik yaşamda yer edindiği bir etkinliğe işaret etmektedir. O yıllarda gelen göçmen kadınlar Rus pazarı kurulmadan önce sokaklarda daha sonra da kurulan Rus pazarında ülkelerinden getirdikleri ne var satmaya çalışan tüccar kadınlardı. Dönemsel olarak giriş çıkış yapan göçmen kadınlar bavullarında sadece ticari malla değil hayatlarını da taşıyorlardı. O yıllarda keşif amaçlı gelen kadınların da olduğu bilinmektedir. İlk olarak pazarda mal satmaya gelen bavul turistlerinden bir kısmı zamanla başka sektörlere kaymıştır. Rus pazarında çalıştıktan sonra göçmenlerin çevreleri ile kente ile kurdukları ağlar farklı sektörlere kayabilmelerine, başka işler bulup çalışabilmelerine yardım etmektedir.

“Aynı böyle esnaflık yaptık Çömlekçi ’de başladık. O zaman yollar açıldı ya herkes geliyordu öyle biz de merak ettik geldik gittik geldik yer yoktu Pazar yoktu sonra Pazar açıldı geldik yer aldık kaldık. Önceden getirdiklerini azar azar satıyorduk geçiniyorduk ama sonra Pazar açıldı kaldılar. Çömlekçi’de başladık buraya getirildiğimizi satardık yollarda satardık İstanbul’a kadar yollarda satardık pazar sonra kuruldu. Pazar yoktu öncelerden arabaların içinde de satardık. Orda ucuz olan getirir burada satardık. Belediyeden yer aldık orda başladık. Yer verdiler bize ekmek verdiler. Allah razı olsun biz pazarda sattık ara kazandık bir şeyler getirdik. Yani ilk geldik turist olarak geldik beğendik sonra sık geldik kaldık. Kızım benden önce burada yukarıda deri montçular vardı o zaman yabancı dil bilenler müracaat ederdi o geldi burada çalıştılar ben de geldim pazarda çalıştık”(G/8: 70, Lise, Rus Pazarı Çalışanı, Gürcistan).

“O zaman kaşık- maşık başladım öyle 1996’dan beri pazardayım oradan buraya taşındık, sonra ayakkabı sattım. Ama para da değerliydi İbuçuk milyona ekmek de alırdık tavukta alırdık ama şimdi nedir? Yani Allah bereket versin bulamayan da var ama işte idare ediyoruz hamam da ucuz idi”(G/1: 62, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

Göçe aracılık görevi yapan bavul ticareti göçmen kadınların ilk göç deneyimlerini yaşadıkları alanı oluşturmaktadır. Ülkelerinden bavullarına satabilecekleri ne varsa koyan kadınlar açılan sınır kapısı ile Doğu Karadeniz sahi

boyunca birçok il ve ilçede ticaret yapmış ve sattıkları malların yerine ülkelerinde olmayan bu bölgelerden alıp götürebilecekleri malları alıp ülkelerinde dönüş yolunu tutmuşlardır. Bu karşılıklı devam eden duruma mekik ticareti adı da verilmektedir. Bazı görüşmecilerimiz bavul ticareti yıllarında, ticari canlılığı ifade ederek, sattıkları malların ve o dönemde kazandıkları paranın geçim içinde yeterli geldiğini; fakat günümüzde her şeyin pahalı olduğunu kazanılan paranın da geçinmelerine yetmediğini ifade etmektedirler. Görüşmecilerimizin genel olarak özelliklerine baktığımızda 6 görüşmecimizin Trabzon'a ilk geliş yılının bavul ticareti yıllarında olduğu dikkat çekmektedir. Bunlardan 5 tanesi bavul ticareti yapmış ve o dönemde Trabzon'da kısa süreli aralıklarla ikamet etmiş sattıkları malların yerine ülkelerinde bulunmayan ya da az bulunan malları alıp ülkelerine döndüklerini ifade etmişlerdir.

3.2.4.2.4. Evlilik Kurumu: Ulusaşırı Evlilikler

Göçe aracı kişi kurum ve kuruluşlar arasında önemli bir işlev de evlilik kurumu yerine getirmektedir. Evlilik göçlerinin daha önceki bölümlerde yer verdiğimiz gibi ekonomik şartlarla da ilişkili olan göçler olarak nitelendirebileceğimizi ifade etmiştir. Küresel göçler içinde önemli bir yeri olan evlilik göçleri araştırmamızın bulguları arasın da yer almaktadır. Evlilik göçleri esas olarak evlilik gerçekleştiren eşler birinin ya da her ikisinin daha önce yaşadığı yerden eşinin yanına ya da farklı bir yere göç etmesi anlamında kullanılmaktadır(Özgür ve Aydın, 2010: 21). Emek göçüne katılan kadınlarla benzer özellikler gösteren evlilik göçmenleri göç sonrası yaşamlarını devam ettirmek için emek piyasasına girmekte ve tıpkı emek göçü ile gelen göçmen kadınların ülkelerindeki eşlerine ve çocuklarına bakabilmek ve aile bütçelerine katkı yapabilmek için çalışmaktadırlar. “Uluslararası evlilik göçmenlerinin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır ve evlilik nedeniyle göç eden kadınlar, emek göçüne katılan kadınlarla ortak göç kalıplarını paylaşmaktadır(Ehrenreich ve Hochschild, 2002; Piper ve Roces, 2003; akt: Deniz ve Özgür, 2013: 152). Kadın göçlerine baktığımızda göç etme nedeni olarak evliliğin yanı sıra göç sonrasında kalıcılığı sağlamak için evlilik kurumunu aracı olarak kullanılmaktadır. Evliliği bir tutunma stratejisi olarak kullanabilen göçmen kadının bu durumuna örnek olarak örneklemimizde evlenerek Trabzon'a gelen ya da burada emek piyasasında yer aldığı süre içerisinde evlilik gerçekleştiren görüşmecilerimizi verebiliriz.

Evlilik kurumu bu anlamda hem göçe aracı hem de göçün devamını sağlayıcı özendirici bir çekici güç olarak ortaya çıkmaktadır. Eski SCBB ülkelerinden Trabzon'a olan kadın göçleri içerisinde evlilik göçleri Doğu Karadeniz Bölgesinin dışarıya verdiği erkek emek göçünden bağımsız bir olgu değildir. Trabzonlu erkeklerin çalışmak amaçlı eski SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerine inşaat sektörü ya da ticaret maksatlı gidiş gelişleri o bölgelerde geçici göçmen olarak kalmaları bu evlilikleri de beraberinde getirmiştir. Örneklemimizde Trabzonlu erkeklerle evli olan toplam 10 kadın bulunmaktadır. Bu kadınlardan 3 tanesi resmi nikâhlı değil eşlerinin ikinci eşi olarak dini nikâh(imam nikâhı) ile evli olduklarını ifade etmişlerdir. Evli olan kadınlardan 3 tanesinin Rus uyruklu olduğu ve evlendikten sonra din değiştirerek Müslüman oldukları bulgusuna da ulaşılmıştır. Örneklemimizde evliliğin göçe aracı olduğu 5 evliliğin olduğu bunun yanı sıra göç edip Trabzon'a gelen yabancı göçmen kadınların burada Trabzonlu erkeklerle evlenmesi olgusuna örnek olarak da 5 evliliğin olduğu tespit edilmiştir. Görüşmelerimizi gerçekleştirdiğimiz toplamda 17 yabancı göçmen kadından 10 tanesi Trabzonlu erkeklerle evlidir. Bu evli olanlarında 5 tanesi eşi ile göç sonrası Trabzon'da tanışıp evlenmiş, 5 tanesi ise eşi ile ülkesinde tanışıp arkadaşlık kurmuş ve Trabzon'a gelip evlenmiştir.

Yabancı göçmen kadınların emek piyasasından yer almaları ya da göçmen kadınların göç ettikleri ülkelerde daha uzun zaman kalma istekleri göç alan bölgelerde ikamet eden erkeklerle evlenmeyi cazip kılmakta ve ekonomik sıkıntılarla baş edebilmek için bir strateji haline gelerek göç aracına dönüşmektedir(Deniz ve Özgür, 2013: 152). Evlilik bu anlamda bir strateji olarak yabancı göçmen kadının hem ülkesindeki ekonomik sıkıntı ya da ailesel problem ve travmalardan bir kaçıışı ya da göç sonrasında emek piyasasındaki değişimler gibi nedenlerle mevcut ülkede daha fazla süre kalışı da kapsayan bir umut stratejisi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

“Burada evlenenler de oluyor. Bir kısmı evleniyor kocasından mutsuz oluyor, dayak yiyor. Bir kısmı evleniyor ama diskoların daha önceki yaşamındaki eğlence mekânlarını özleyiyor tekrar o hayata dönmek isteyenler oluyor. Eski yaşamını özlediklerini aynı çatı altında yaşamaktan bıktım diyorlar”(G/10: Çevirmen, 37, Üniversite, Gürcistan).

“Ben gözüümü o ailede açtım ama eşim öyle oldu ben çok fena oldum kimseyi istemiyordum ailem korkarlardı intihar edeceğim diye. Komşum buraya pazara gelirdi bavul ticareti yapardı Rus pazarında çalışırdı o gelirdi giderdi bana yeter dedi bana ben seni evlendireceğim seni toparlan dedi bana. Ben evlenmek için geldim akşam indik Trabzon’a hacıya evlenmek için. Adam geldi bir elin yağda bir elin balda ben dedim oradaki hayatım devam edeceğim herhalde dedim nikâh yaptık etik ama geldim gördüm ki ne adamın yatmaya yatağı yok. İlk kafam bir şey oldum ama sonra baktım adamın bana ihtiyacı var öyle kaldım, resmi nikâh yaptık”(G/1: 61, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

“Tanıştığım da bilmiyordum evli olduğunu. Anlatacağım dedi anlattı bana dürüst davrandı. Düşündüm kabul ettim ama anlatınca zaman istedim sonra bir buçuk ay sonra tamam dedim kabul ettim. Annem küstü bana 5 sene konuşmadı benimle normal birini bul evlen, evlendin boşandın bu da bozulacak diye dedi. Ama ben de evlendim de ne oldu boşandım mutsuz oldum ben hayat kurmak istemedim bu şartlarda yaşamayı ben istedim. Evleneceğim dedim evlenmedim de. İmam nikâhlı evliyim beni kandırmadı yani biliyordum eşi de beni biliyor. Herkes biliyor. Eşimin burada da resmi nikâhlı eşi var ama çok onunla diyalogum yok önceden vardı görüşüyordum ama şuanda yok o da sinir hastası zaten. Bana söyledi ben kabul ettim etmeye de bilirdim ama ettim. Onun iki tane çocuğu var karısından benim de önceki eşimden bir tane eşimden de bir tane çocuğum var. Ben eşimle annem bakıyor çocuklara ben eşimle gidip geliyordum buraya”(G/4: 41, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

Görüşmecilerimizin ifade ettiklerine göre, kimi göçmen kadınlar gelerek Trabzonlu erkeklerle evlenmektedirler; fakat eski hayatlarına geri dönmek ve boşanmak isteyenlerin de oluşunu gördükleri olaylar ve duydukları hayat hikâyelerinden yola çıkarak ifade etmişlerdir. Araştırmanın bulguları bölümünde çeşitli başlıklar altında verdiğimiz verilerin bir kısmında ifade ettiğimiz gibi bazı görüşmecilerimizin millet, etnik yapı ya da sosyo-ekonomik seviye olarak farklı olan diğer yabancı göçmen kadınlar hakkında ötekileştirici bir söylem kullanmaktadırlar. Bu neden le özellikle seks

işçisi olarak çalışan, eğlence sektöründe çalışan göçmen kadınlar hakkında bazen aşağılayıcı bazen küçümseyici ve temel olarak ötekileştirici bir söylem kullanmakta oldukları dikkat çekmektedir.

Bir kısım görüşmecilerin ise, yapmış oldukları evlilikleri göç öncesindeki hayatlarından yaşamış oldukları travmalardan ve ekonomik sıkıntılardan bir kaçış pratiği olarak gördükleri belirlenmiştir. Bu durumda daha önce hiç gelmediği Trabzon'a bir komşusu vasıtasıyla gelmiş evleneceği kişiye de onun aracılık ettiğini ifade etmiştir. Kısa bir süre önce eşini trajik bir olayla aniden kaybeden [G/1], daha önce hiç görmediği kendisinden “hacı” olarak söz ettiği ikinci eşi ile Trabzon'a geldiği ilk gün, gelir gelmez evlendiğini ifade etmiştir. Evlilik sonrasında umduğu rahat hayat şartlarının olmadığını fark eden [G/1], eşine çalışmak istediğini söylemiş ve Rus Pazarında eşinin verdiği ilk sermayesi ve desteği ile ticarete başladığını belirtmiştir.

3.2.5. Göç Sonrası İstihdam Durumu

Göç eden kadının kimliği, niteliği, sermayesi göç sonrasında istihdam durumuna olumlu ya da olumsuz olarak etki etmektedir. Fakat gözden kaçmaması gereken önemli bir husus küresel emek piyasasının yapısı, emeğin(feminizasyon) kadınsılaşması durumlarıdır. Bu açıdan bakıldığının durumun olumlu yönleri olumsuz yönlerinin yanında kaybolmaktadır. Küresel emek piyasasında göçmen kadın emeği göç edilen ülkelerde belli sektörler sıkışmış durumdadır. Örneklemimizde de birkaç örneğini gördüğümüz üzere, yabancı göçmen kadınların niceliksel olarak az sayıda da olsa bir kısmı sosyal ve kültürel sermayelerini kullanabilecekleri, eğitim düzeylerine ve uzmanlık alanlarına uygun, sahip oldukları dilleri kullanabilecekleri istihdam alanlarında çalışabilme imkânı da elde edebilmektedirler. Fakat bu durumun araştırmamızda sadece 2 kişinin olarak gözlemlenmiştir. Bu iki yabancı göçmen kadından biri evlilik göçü gerçekleştiren diğeri de sosyo- ekonomik seviyesi yüksek bir ailenin bireyi olarak ilk olarak ticaret sektöründe çalışan aile yakının yanında tercümanlık hizmetleri vermek için çalışmak için Trabzon'a gelmiş görüşmecilerdir.

Göçmen kadınların göç sonrasında çalışma alanlarını sıralayacak olursak; hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, ev hizmetleri, masörlük, çevirmenlik, aşçılık, temizlik işleri, pazarda satıcılık iş alanları başta gelmektedir. Yapılmış çalışmalardan da hareketle bu

sektörlerin dünya genelinde ve Türkiye’de de yabancı göçmen kadınların seks işçiliği dışında en fazla çalıştıkları alanları oluşturmaktadır. “Yabancıların yasadışı istihdamını engellemeye çalışan hükümetler, büyük sayılarda göçmeni yasadışı olarak istihdam ettiği bilinen sektörlerdeki emek piyasasının dinamiklerini daha iyi anlamaya gerek duymuşlardır. Bu gibi sektörler tipik olarak yoğun emek gerektiren tarım, inşaat, bahçıvanlık ve yeşil alanların bakımı, giyim endüstrisi, oteller ve restoranlar, ev işleri, kapıcılık ve temizlik işleri, hastabakıcılık ve ABD’de et paketleme endüstrisini kapsıyordu”(Castles ve Miller, 2008: 259). Castles ve Miller’ın da ifade ettiği gibi çok sayıda göçmen yasadışı olarak emek yoğun işlerde istihdam edilmiştir. Trabzon örneğinde yabancı göçmen kadınların istihdam durumuna baktığımızda bu durumun benzer seyir gösterdiğini söylemek mümkündür. Kartopu örneklemini ile ulaştığımız örnekleminizde çalışanların sayıca fazla olduğu iş kollarına göre kente en fazla çalışılan sektör bakım sektörüdür. Bakım sektörünün dışında, görüşme gerçekleştirmek amacıyla kendilerine ulaşılan; fakat görüşme gerçekleştirilemeyen göçmen kadınların çalıştıkları alanlara baktığımızda şu şekilde sıralanabilir: eğitim hizmetleri, sağlık profesyonel bakım hizmetleri, çevirmenlik hizmetleri ve tercümanlık, ticaret ve Rus pazarı, otel ve restoranlarda temizlik hizmetleri ve aşçılıktır.

Castles ve Miller(2008)’e göre; kadınların düşük ücretli ve düşük statülü işlerde yoğunlaştığı geleneksel toplumsal cinsiyet bölünmesi her iki cinsiyetten işçileri etkileyen yeni bölünmelerle çakışmakta ve güçlenmektedir. Bu duruma ilaveten, göç küreselleştikçe, göçmenler ve göçmen olmayanlar ile farklı göçmen kategorileri arasındaki uçurumlar genişlemiştir. Castles ve Miller, bu durumun sonucunda gelecekte emek piyasasındaki eğilimler yüksek vasıflı işçilerin göçü lehine olacağını ancak düşük vasıflı işçileri ümitlendiren havuzun da muazzamlığı nedeniyle gelecek yıllarda katlanarak büyüyeceğinden söz ederler(Castles ve Miller, 2008: 267).

3.2.5.1. Göç Sonrası İş Bulma ve Çalışma Stratejileri

Göçün başladığı ilk yıllarda ticari hareketlilik bavul turistlerinin etkisiyle oluşmuştur. Bavul turistleri, sınır kapısının açılması ile kendi ülkelerinden aldıkları malları ya da evlerindeki malzemeleri gruplar halinde Trabzon başta olmak üzere Hopa, Rize gibi sahil şeridindeki birçok Doğu Karadeniz il ve ilçesinde yol kenarlarında ya da

kendiliğinden gelişen pazar yerlerinde satmak için Türkiye'ye giriş yaptılar. Daha sonraki gelişmeler kapalı bir mekânda satış yapılması ve düzen nizam getirilmesi amacıyla Pazar yerleri inşa edildi. Bu pazarlarında ismi üçüncü bölümün başında yer verdiğimiz gibi gelen bavul turistlerinin ezici çoğunluğu SSCB ve Doğu Bloğu ülkelerinden olduğu için Rus olarak adlandırıldı ve bu pazarların adı da “Rus Pazarı” olarak kaldı. Rus pazarı göç sonrası süreçte iş bulma ya da bavul ticaretinin dışında işler bulma evlilik ya da evlilik dışı birliktelikler gibi birçok süreç ve oluşumda etkin rol oynadığı görülmüştür.

Bu durumu net olarak ifade eden bir görüşmecimiz, “bavul turisti olarak Trabzon'a sıkça gelip gittiği daha sonra Rus pazarı açılınca orada kalmaya başladığını pazarda satış yaptığını ifade etmiştir. Şuan da dini nikâhla evli olduğu Trabzonlu eşi ile pazarda tanıştığını evlendiğini ifade etmiştir. Şuanda aşçı çalıştığı lokantaya da yine pazara yakın bir yerde olduğunu ve tanıdıklar sayesinde buradan iş bulduğu Rus yemek ve tatlıları yaptığını ifade etmiştir(G/16: 41, Ortaokul, Aşçı, Dağıstan). Yabancı göçmen kadınların Trabzon'a göçü ve Trabzon'daki toplumsal konumu içerisinde mekân olarak Çömlekçi önemli konumdur. Bir başka görüşmecimiz çocuk bakıcısı olarak çalışmakta ve şuan çalıştığı evdeki patronu ile Çömlekçi 'de görüştüğünü ve buradan arkadaşların vasıtasıyla iş bulduğunu ifade etmiştir.

“Buraya kendim geldim ilk İstanbul'a geldim sonra Trabzon'a geldim. İlk çömlekçiye geldim. Gelenler orda kalıyor. Orda... Ofis var, ben oradaydım geldi patron oradan beni aldı ben aradım patron aldı beni oradan. Aracı yok arkadaşlar söyledi”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

Göç sonrası iş bulma stratejisinde öne çıkan aracılar birinci sırada göçmenlerin ülkelerinde komşuları ya da göç sonrası Trabzonlu kadınlar, ikinci sırada daha önce göç etmiş belli bir süredir Trabzon'da yaşayan göçmen kadınlar yer almaktadır. Örneklemimizde 17 göçmen kadından 6 tanesi tanıdıkları Trabzonlu kadınlar aracılığıyla, 5 tanesi de yerleşik yabancı göçmen kadınlar aracılığıyla iş bulmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

3.2.5.1.1. Komşuluk İlişkileri ve Trabzonlu Kadınlar

Göç sonrasında hayatta kalma ve bir şekilde aileye destek olma çabası içerisinde olan göçmen kadınların iş bulmak için kullandıkları önemli araçlardan biri bir ilişki ve kabul görme şekli olarak komşuluktur. Bu anlamda izlenen yol hem göç öncesini hem de göç sonrasında kapsamaktadır. Genel olarak örnekleme baktığımızda göçmen kadınların, göç öncesinde ülkelerindeki komşular, göç sonrasında Trabzonlu kadınlar vasıtasıyla iş arama ve bulma yoluna gittikleri görülmüştür. 17 görüşme gerçekleştirilen yabancı göçmen kadına ve görüşme gerçekleştirilemeyen diğer kütleye ulaşmada Trabzonlu kadınların büyük oranda yardımını aldık. Yani Trabzonlu erkekler değil, Trabzonlu kadınlar vasıtasıyla örneklemeimize ulaştık. Bu anlamda kentte kadınların yabancı göçmen kadınlarla bakım sektörü üzerinden inşa edilen bir ilişki biçimlenin olduğunu fark ettik. Göç öncesinde tedirginlik korkularından komşularının daha önceki deneyimleri ve tevsiki ile kurtulmaya çalışmaktadırlar. Bu haliyle göç travmasında komşuluk ilişkileri ve yaşanmış göç deneyimlerinin azaltıcı etkisi olduğunu düşünüyoruz. Kendi ile eş değer olanın yabancı olmayanın anlattığı dilden göç daha cazip, çekici hale gelebilmektedir.

“Pazar var dediler Trabzon’da çok iyi var dediler geldik arkadaş da vardı. Kızım diyor ki yaşlandın anne gel ama ne yapayım ben nasıl gideyim para yok bir şey yok. Abhazya’da yerimiz vardı ama savaş oldu her şey gitti. Bombalar attılar köye biz kaçtık hiçbir şey almadık oradan biz kaçtık Batum’a eşim orda da terzilik yapıyordu(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

Yukarıda [G/11], in ifadelerinde yer verdiğimiz gibi bir kısım göçmen kadının komşuları sayesinde Trabzon’dan ve pazardan haberdar olduklarını gelip çalışmaya, ticaret yapmaya başladıklarını daha sonraki süreçte pazarın eski ticari canlılığını kaybetmesi üzerine başka alanlarda çalışmaya başladıklarını ifade etmişlerdir. Burada dikkatimizi çeken konu, sırasıyla pazarda eşya ve giysi satıcılığından sonraki çalışma alanlarının hasta bakıcılığa ve oradan da otelde temizlik hizmetlerine doğru kayışıdır. Büyük çoğunluğu üniversite mezunu olup sosyal ve kültürel sermayelerini kullanabilecekleri alanlarda iş bulamayan göçmen kadınların toplumsal cinsiyet

rollerinin kadına biçtiği alanın dışında rol alamadıklarını göç sonrası işgücü piyasasında bakım, temizlik ve benzeri gibi iş alanlarında çalışmaları ile ifade edebiliriz. Göç sürecinde aktif rol oynayan göçe karar veren, aileyi geçindirmeye çalışan bu kadınlar göç sonrasında emek piyasası içerisindeki cinsiyetçi iş bölümünde yetenekleri, eğitim seviyeleri ve sermayeleri ne olursa olsun yine “kadın işi” olarak tabir edilen işler alanında çalışmak durumunda kaldıkları görülmüştür.

Toplumsal yapı içerisinde kadınlar dezavantajlı oldukları bazı konumlarından eğitim ve meslekleri sayesinde daha az dezavantajlı konuma geçebilmektedirler. Eğitimin bu yönüyle baktığımızda, kadınların toplumsal hareketlilik olarak dikey hareketler yoluyla sınıf atlamasında sosyo- kültürel olarak farklı konuma geçebilmesinde en büyük imkânı temsil eder. Trabzon’a göç eden yabancı göçmen kadının sosyo-ekonomik seviyesine baktığımızda dağılma sonrasında ekonomik sıkıntı içerisinde de olan eğitilmiş kadınların emek göçü ya da evlilik göçü olarak Trabzon’da varlık gösterdiklerini görmekteyiz. Bu açıdan yabancı göçmen kadın göçmen olarak yatay hareketliliği gerçekleştirirken dikey olarak mevcut kültürel sermayesini kullanabileceği bir konum elde edememektedir.

3.2.5.1.2. Emek Piyasasında Yerleşik Göçmenler

Göç sonrası iş bulma stratejilerinde önemli yere sahip araçlar arasında daha önce göç deneyimi yaşayan ve Trabzon’a yerleşen, Trabzon’da çalışan ya da evli olarak ikamet eden yerleşik göçmenlerdir. Göçmenlerin toplumsal ilişki ağları iş bulma sürecinde aktif olarak işlerken, göç sonrasında Trabzon özelinde etiketlenme ve dışlanma korkusunun yanı sıra; kabul görme ve benimsenme isteğiyle göçmen ağları arasındaki iletişimin zayıfladığı görülmüştür.

“Buraya gelirken dedim aileme kızlara hiçbir şey demediler sen kara ver dediler sen bilirsin dediler. Korkmadım benim burada komşular buradaydı çok zaman durdular burada alışveriş yapıyorlardı şimdi de yapıyorlar Sürmene’de oturuyorlar onlardan haberim vardı iyi anlatıyorlardı iyi diye. Onlardan haberim vardı ben de geldim birkaç kez gelmiştim. Baktım insanlar iyi bizim gibi bir fark yok kültürler yakın”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“İlk geldiğimden beri hasta bakımında çalışıyorum. Benim burada teyzekızı var. Bir hastanede çalışıyordu. O demiş benim teyzekızına demiş ki böyle bir iş var biri var mı diye. Benim teyzekızının Gürcistan’dan çağırılım diye ben Tiflisliyim. İşte öyle geldim yani öyle başladık. Burada başlayalı iki buçuk sene oldu Trabzon’da çalışalı 12, 13 sene oldu 7 sene bir evde çalıştım Trabzon da iş adamı ardı onun kız kardeşine baktım. Trafik kazası geçirmişti” ”(G/7: 63, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

Yukarıda örnekleri olarak yer verdiğimiz görüşmecilerin ifadelerin de de olduğu gibi bir kısım göçmen kadının daha önce göç eden akrabasının yardımı ile iş bulduğu ve bulunan işlerde çalışmak üzere Gürcistan’dan Trabzon’a göç ettikleri belirlenmiştir. Buradan hareketle çalışılacak aile ya da iş için önceden ayarlama yapılması ve işe uygun kişi ya da kişilerin daha sonra göç etmesi durumu söz konusudur. Göçe aracı olan akraba grubu daha önce gelip Trabzon’a yerleşen ve emek piyasasında yer alan biri olması itibarıyla iş bulma, hasta, yaşlı ve çocuk bakımı gibi bakım sektöründe çalıştırmak üzere Yabancı göçmen kadın arayan Trabzonlularla bu sebeple daha fazla iletişim halinde olmaktadır. Yerleşik göçmenler bu anlamda hem işverenlerin güven duygusunu hem de çalışacak olan göçmenin güven duygusunu temin etmektedir. Bu şekilde hem göcem hem de işveren daha kolay ve güvenilir kanaldan iş bulmakta ya da iş çalıştırmakta olduklarını ifade etmişlerdir.

Burada göçmen ağlarının nasıl işlediğini görüşmecilerimiz olan göçmen kadınların göç hikâyeleri üzerinden anlayabilmekteyiz. Yerleşik göçmenler aracılığı ile iş bulan göçmen kadınların tıpkı kendilerine yardım eden göçmen kadınlar gibi kendilerinin de başka göçmen kadınların göçlerine ve iş bulmalarına aracı olduklarını ifade etmişlerdir. İlişki ağlarını aktif bir şekilde kullanan yabancı göçmen kadınlar, özellikle Trabzonlu kadınlarla kurdukları ilişkiler aracılığıyla çalıştıkları yerlerde işleri son bulduğunda yerleşik başka göçmenlere ihtiyaç duymadan başka bir evde ya da başka bir yerde iş bulabilmektedirler. Bu durumun memnun edici olduğu kadar sıkıntılı yanlarının da olduğunu belirten bir görüşmeci şu ifadelerde bulunmuştur:

“Tabi arıyorlar beni var mı öyle iş var mı yani buradan soruyorlar. Ama sıkıntıda oluyor yani işverenler memnun kalıyorlar biz de memnun kalıyoruz. Mesela var böyle insanlara çekmece karıştırırlar ederler böyle

bir şey olmaz yani ben yemin ediyorum bak o orda mesela ne var içinde bilmem dışını silerim içlerini abla yapar yani ben yapmam. Tabi arıyorlar yani arkadaşlar komşular yani sıkıntı da oluyor yani ama. İş miş mesela bir arkadaşta dedik o arkadaş ondan para almış ben istiyorum diye demiş yani benim haber yok sonra o kadın benim telefon bulmuş. Aradılar beni buldu benim telefonu konuştuk telefonda sonra ban adedi para... Aaa ben şaşırdım kaldım buraya davet ettik anlattım parayı alan başka b Gürcü kadın yani bu işi yapanlar var yani Türklerde var ama yabancı da var”(G/7: 63, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

Alan araştırmamız esnasında hasta, yaşlı ve çocuk bakımında veya ev hizmetlerinde çalışmak üzere aktif olarak çalışan ve çoğu kişinin de ismen bildiği kişilerin olduğu bilgisine ulaşılmış ve bu kişilerden bir tanesinin iletişim bilgileri bir esnaftan temin edilmiş; ancak kendisi ile görüşme gerçekleştirilememiştir. Bu konuda yaptığımız araştırmalarda ses kaydı alamamakla beraber sözlü olarak yaptığımız görüşmelerde, bu kişilerin daha önceden Trabzon’a yerleşen yaşça büyük yabancı göçmen kadınlar olduklarını ve birçok kişinin de onlara ulaşp kendilerinden güvenilir bakıcı talep ettiklerini belirledik. Bakım sektörünün simsarları olarak çalışan bu yerleşik göçmen kadınların ülkelerinden sadece bu işlerde(bakım emeğinde) çalışmak üzere getirdikleri başka kadınların olduğu da elde ettiğimiz diğer bir bilgiyi oluşturmaktadır.

3.2.5.2. Yabancı Göçmen Kadınların İstihdam Alanları

Trabzon’da yabancı göçmen kadınların istihdam alanları konusunda şimdi kadar yapılmış araştırma ve çalışmaların yer verdiği kısımların dışında araştırma bulgularımızdan hareketle ortaya koyabileceğimiz en önemli bulgu bakım ve ev hizmetleri alanında göçmen istihdamı konusudur. İstanbul ve Ankara gibi birçok ilin dışında belki de birçok insanın Trabzon’da çalıştığını düşünmedikleri göçmen kadınlar bu alanlarda çalışmakta ve göçmen ağırları sayesinde göçü tetikleyici bir unsur olarak işlev görmektedirler.

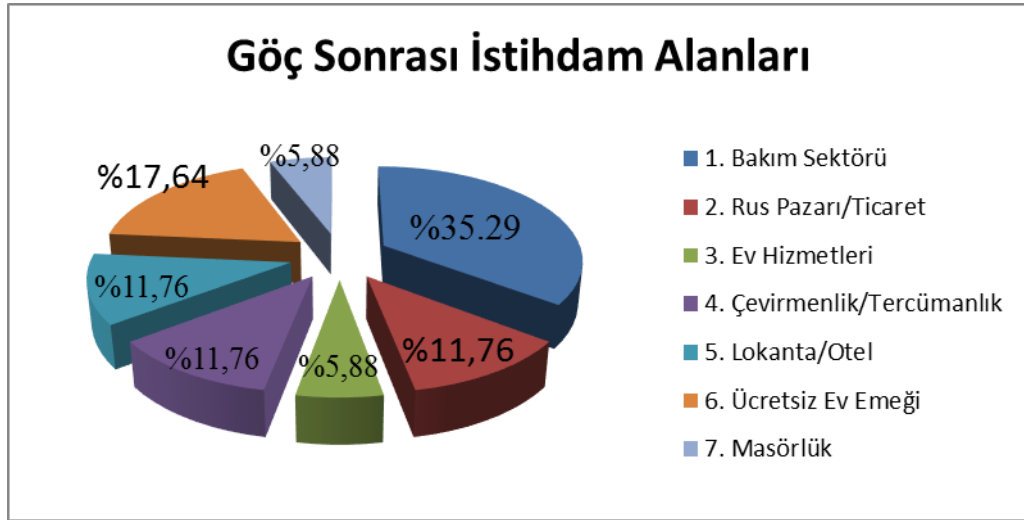
Görüşme bulgulara baktığımızda, 17 yabancı göçmen kadından sadece 2’si meslek ve iş olarak daha önce çalıştıkları işe yakın ya da mevcut sermayelerini kullanabilecekleri alanlarda çalışmaktadırlar. Bu görüşmecilerimizden biri eğitim aldığı

alana yakın ve benzeri alanda çalışmaktadır. Eğitim alanı yabancı dil olan [G/10] göç sonrası istihdam durumunda ise Trabzon'da çeşitli kurumlarda çevirmenlik, tercümanlık hizmetlerinde çalışmış şu anda da çeşitli kurumlarda Rusça öğretmenliği ve yeminli tercümanlık hizmetleri vermektedir. Gelir düzeyi oldukça yüksek olan [G/10] örneklemin genel dağılımına uymayan sosyo-ekonomik seviyeye sahiptir. Bu nedenle de örneklemin genel özelliklerini barındırmamaktadır. Diğer görüşmecimiz olan [G/15] Moskova doğumludur ve ana dili Rusçadır. Göç öncesi durumda senatör sekreterliği yapan görüşmecimiz, bir dış ticaret şirketinde Rusya ile ticaret görüşmelerinde Rusçası ve Türkiye'de öğrendiği Türkçe'si sayesinde çalışmaktadır. 17 görüşmecimizden aktif olarak emek piyasasında yer alan 14 kişiden 2 kişi yukarıda ifade ettiğimiz alanda yer almaktadır. Bu görüşmecilerin dışında kalan 12 görüşmecinin çalışma alanları çalışanların fazlalığına göre bakım sektörü, ev hizmetleri, temizlik hizmetleri ve profesyonel bakım hizmetleri olarak sıralanabilir. Bu anlamda kentte en fazla göçmen kadınların en fazla istihdam alanını yaşlı, hasta ve çocuk bakımı sektörü oluşturmaktadır. Bu anlamda Trabzon'da yaşlı ve hasta bakımının göçmen kadın emeği istihdamını arttıran bir hizmet alanı oluşturduğunu söyleyebiliriz.

“Burada da aynı kadın erkek işleri fark yok öyle çok. Bizde hep kadınlar geliyor buraya ama erkeklerin yok işleri buraya kadınlar daha çok iş buluyor ticaret yapıyor bakım işi yapıyor. Erkekler ağır iş yapıyor adamlar iş fizik, iş çalışıyor ağır iş burada az o yüzden kadınlar ticaret, bakıcılık yapıyorlar erkeklerde alışveriş yapıyorlar ama erkekler az iş buluyor. Kadınlara daha çok iş var burada. Gürcistan hep böyle Avrupa'da başka yere hep böyle oldu tersine çevrildi bizim hayat daha önce erkek demezdi git çalış kadın derdi çalışacağım o zaman zaman, erkek demezdi. Memnun olurlardı. Ama şimdi erkekler diyor git çalış. Adamlar kaldı evde. Daha önce kadın evde adamlar çalışıyorlar. Koca kaynata hiç demezlerdi git çalış ama isterse çalışıyorlar. Burada ama başka hiç görmedim kadınlar evde oturuyor ben çok şaşıyorum burada. Erkekler çalışıyorlar kadınlar her gün gezerler burada çok şaşırdım ben. Bilmiyorum öyle görüyorum. Sadece geziyorlar her gün misafir var burada oturuyorlar”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Amcanım ticaret ataşesinde tercümanlık yapmaya başladım ilk sonra çevrem gelişti şimdi de burada yapıyorum çevirmenlik, ... Kurumunda da öğretmenlik yapıyorum çalışıyorum. İlk konsoloslukta çalıştım burada”(G/10: 37, Üniversite, Çevirmen, Gürcistan).

Örneklemin genel dağılımına baktığımızda 17 yabancı göçmen kadından sadece ikisi gelir olarak görece daha yüksek ve yabancı dilleri sayesinde ve dil becerilerini kullanabildikleri çalışma alanlarında istihdam olmaktadır. Bu görüşmecilerinin dışında kalan diğer yabancı göçmen kadınlardan 1 kişi masör, 1 kişi ev hizmetlerinde 2 kişi lokanta/otel çalışanı(aşçı ve temizlik görevlisi olarak) çalışmaktadırlar. Alan araştırmamızda ulaştığımız ve görüşme yapabildiğimiz kadınlar arasında çalışma ve iş alanı olarak daha fazla çeşitlilikler mevcuttur ancak görüşme talebimiz reddedilmiştir.

Şekil 3. 2. Göç Sonrası İstihdam Alanları

Yukarıda grafikte görüldüğü gibi örneklemin göç sonrası çalışma alanları yer almaktadır. Trabzon’a göç eden yabancı göçmen kadınların göç sonrasında istihdam oldukları alanların başında bakım emeğine dayalı hasta, yaşlı ve çocuk bakımı gelmektedir. Bu alanda çalışanlar örneklemin %35’ini oluşturmaktadır. Bu sektörde çok sayıda kadına ulaşılmış ancak 6 kişi ile görüşme yapılmıştır. İkinci sırada yer alan şuanda herhangi bir işte çalışmayan görüşmecilerimizdir. Bu görüşmecilerimizle göç öncesi sonrası ve göçün feminizasyonu(kadinsılaşması) olgusunu anlayabilme ve kadınlarının kendi deneyimlerini aktarabilmek adına görüşme gerçekleştirilmiştir. Biri eski bavul turisti olmak üzere 3 kişidir. Bu görüşmecilerimiz, [G/4], [G/14], ve [G/17]’

dür. Bu görüşmecilerimiz arasında (G/17, 35, Üniversite, Ücretsiz Ev Emekçisi, Tacikistan) farklı bir durumu olduğu için özellikle konu edinmek istediğimiz bir görüşmecimizdir.

Trabzon'a evlilik göçü ile gelmiş ve göç nedeni olarak da aile birleşmesini göstermiştir. Buraya kadar 1960'lı yıllarda Türkiye'nin birçok yerinden olduğu gibi Trabzon'dan Almanya'ya emek göçü olarak giden erkeklerin daha sonra eşlerini de yanlarına alma durumlarını hatırlatmaktadır. Bu kez senaryo aynı olmamakla beraber roller Karadeniz kadının göç eden erkeklerin arkasından evin sorumluluğunu, aile reisliğini ve geçimi, aile üyelerinin bakımı üstlenmesi durumu yabancı göçmen kadının Trabzon'daki yaşamında da benzer bir durum tespit edilmiştir. Özellikle kırsal kesimden Trabzonlu kadınların evin erkeğinin emek göçü sonrasında ve toplumsal cinsiyet örüntüleri ile bütünleştirilen işleri yapması, bazı sorumlulukları üstlenmesi Trabzon'a gelin gelen ve bu yönüyle Trabzonlu kadınlarla aynı kaderi paylaşan yabancı göçmen kadının yaşamı ile Karadeniz kadının yaşamını aynılaştırmaktadır. Bavul ticareti yılları ve sonraki yıllarda oluşan "Nataşa" damgası, kimliği toplumsal değişme sürecinde Trabzon kadının ötekisi konumundaki yabancı göçmen kadın eş, emek ve evlilik göçü üçgeninde ötekisi olduğu Trabzon kadının kaderini paylaşmaktadır. Toplumsal ilişkilerin artması evlilik ve emek piyasasında çokça yer alan yabancı göçmen kadınların görünürlüğü, görünmezliği olan damgalanmış kimliklerin etkisini, tesirini bir nebze de olsa azaltmış farklı yabancı göçmen kadın kimliklerinin ortaya çıkması için alan açmıştır.

Göç sonrası istihdam durumuna ilişkin en önemli veri bakım emeğinde çalışan yabancı göçmen kadınlar olmuştur. Alan araştırmamızda en kolay ulaştığımız grup olmakla beraber en fazla kayıtlı çalışanlarında bu sektörde olduğunu görmekteyiz. Bakım emeğinde çalışanlar, her ne kadar büyük oranda kayıtlı çalışanlar olsalar da bakım emeği, ev emeği, ev hizmetleri gibi ev içerisinde çalışma alanı olan ve işçi işveren ilişkileri açısından enformel ilişkileri alanını temsil etmektedir. Bu nedenle kayıtlı olarak çalışması enformel ilişki ağının dışına çıktı, formelleştiği anlamına gelmemektedir. Emek biçimin kendisi ve gerçekleştirildiği mekan başlı başına enformel ilişki ağları ile donanmıştır.

Yabancı göçmen kadınların göç sonrası, daha çok ev/bakım hizmetlerinde yer alan, ev işleri, hasta bakımı, yaşlı bakımı, çocuk bakımı gibi toplumsal cinsiyet rollerinin devamı niteliğindeki işlerde çalışmaları hem göçmenliğin beraberinde getirdiği yalnızlık, güvensizlik, tekinsizlik halini ört bas etmede hem de geri de bıraktıkları ailelerine alternatif bir ev ortamında kendilerine hayali akrabalık ilişkileri kurarak göçün risklerini, zararlarını azaltmaya ve göçün travması ile başa çıkmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bir bakıma çalıştıkları bu evler onlara göçün etkileri karşısında tutunacak dal, sığınacak liman olmaktadır.

Dünya genelinde göç eden kadınların seks işçiliği dışında çalıştıkları en önemli sektörlerin başında ev hizmetleri ve bakım emekçiliği gelmektedir. Trabzon örneğinde de bu durum değişmemektedir. Fakat bugüne kadar yapılan akademik çalışmalar, medyada yer alan haber ve köşe yazılarında haberlerde bu duruma ilişkin bir husus verilmemiştir. Trabzon yabancı uyruklu kadın olgusu denilince akla gelen bavul turisti, Rus pazarında ticaret yapan ya da seks işçisi gibi kimlik ve etiketlerin dışında yabancı kadın göçü alan diğer şehirlerde olduğu gibi bakım ve ev hizmetleri alanında göçmen emeği kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu nedenle Trabzon denilince akla toplumsal hafızada yer eden söz konusu “Nataşa” kimliğinin dışında emekçi kadın kimliğinin bir kimlik mücadelesine girdiğini görmekteyiz.

3.2.5.3. Ev Hizmetlerinde Göçmen Kadın Emeği

Göçmen kadınların bulundukları ülkelerden başka ülkelere doğru yol almaları toplumsal cinsiyet rolleri açısından bazen daha iyi yaşam koşulları elde etmek adına olumlu sonuçlar doğurabilirken, bu durum her zaman için geçerli olmayabilmektedir. Kadınların çıkmış oldukları bu göç yolculuğunda sonuçlar ne olursa olsun, farklı coğrafyalarda farklı ulusaşırı toplumsal alanlarda yabancı oldukları için toplumsal cinsiyete bağlı ayrımcılığa tabi, etnik farklılıklar nedeniyle çok daha fazla dezavantajlı durumdadırlar(Piper, 2005: 2: akt; Etiler/Lordoğlu, 2010: 99). Kadın olmanın toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde beraberinde getirdiği rol beklentileri, kadının toplumsal yaşam alanının da sınırlarını çizmektedir. Bu durumda, göç ve daha iyi yaşam koşullarına kavuşma isteği kadının yaşam şartlarında kimi durumlarda ayrılan ve varılan ülke koşullarında görece iyileşme gösterse bile toplumsal cinsiyet rollerinin piyasa içerisinde

işbölümü olarak yansıması aile içindeki rollerin kamusal alanda iş kolları olarak karşımıza çıkması durumundan hareketle olumsuz olarak da yansıyabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında kadın olmak, göçmen olmak ve ikisinin bir arada göçmen kadın olmak göç sürecinde dezavantajlı konumu yeniden üretebilmektedir.

Ev hizmetleri, özel alanda olması görünürlüğü itibarıyla kamusal alanda yasal yollarda iş bulamayan göçmen kadınların en fazla çalışma, gizlenme ve hayatta kalmak ve en önemlisi ülke ve aile ekonomilerini ayakta tutmak için fuhuş ve eğlence sektörünün dışında en fazla çalışılan alanı oluşturmaktadır. Ev hizmetleri emek yoğun işler olması, enformel iş ve işçi işveren ilişkilerinin oluşmasına uygun bir alanı oluşturmaktadır. Göçmen kadınların yabancı bir ülkede hem kalacak yer, karşılaşma ihtimali olan olumsuz koşul, muamele ve olaylardan kaçınmak gibi sığınma alanı olarak tercih ettiği ev hizmetlerinde farklı sömürü ve istismar odakları haline gelebilmektedir.

“Yoo... Öyle pratik yaptım çalışarak daha fazla tecrübe oluyorsunuz yani bak ben doktordan hemşireden daha iyi bakıyorum. Çalışarak öğrendim”
(G/7: 63, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

Örneğimizde bakım, ev hizmetlerinde çalışan görüşmecilerimize yaptıkları işle ilgili daha önce herhangi bir işte çalışıp çalışmadıklarını sordüğümüzda, tamamı herhangi bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Daha önemli bir bulgu ise görüşmecilerimizin, yaptıkları işleri eğitim gerektiren bir iş olarak görmemektedir. Zaten ailelerinde bu işleri her gün yaptıklarını alınacak bir eğitime gerek olmadığı yönünde cevaplar vermişlerdir. Bakım ve ev hizmetleri çalışanlarının verdikleri bu cevaplardan hareketle yerli ya da yabancı ataerkil sistem içerisinde toplumsallaşana ve toplumsal cinsiyete tabi işbölümünde öğrenilen görev, sorumluluk ve roller kadın işi olarak tabir edilen bazı işlerin ücreti çalışma yaşamında da profesyonel meslek ve iş olarak görülememesine neden olmaktadır. Doğası gereği bakım ve ev hizmetleri işlerini yapabileceklerine inanan yabancı göçmen kadınlar bu şekilde de işleri ile kendileri arasında olması gereken mesafeyi ayarlayamamakta ev ve iş yaşamları çalışma ortamlarının da ev olması nedeniyle iç içe geçmesine neden olmaktadır.

3.2.5.3.1. Hasta ve Yaşlı Bakımı

Modernleşen ve değişen gündelik yaşam içerisinde ev içerisinde yaşlı ve hasta bireylerin bakımı da giderek toplumsal bir sorun haline almaktadır. Yaşlı bakımı ve yaşlılık alanında yapılan araştırmalarda yaşlıların huzurevlerinde bakılması ya da bir bakıcı nezaretinde bakılması olgusunun giderek yaygınlaştığı yönünde sonuçlar elde edilmektedir. Toplumsal yaşamında önemli değişimler yaşayan Trabzon'da kültürel yapının yavaş yavaş değişmeye başladığını da işaret etmektedir. Kente Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğüne bağlı 1985 yılında hizmete açılan 233 kişi kapasiteye sahip *Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi* bulunmaktadır. Buna ilaveten 2014 Şubat ayında Türkiye'nin en modern huzur evi olarak Aile ve Sosyal Politikalar bakını tarafından açılışı gerçekleştirilen 27 tek ve 23 çift kişilik odaları ile toplam 73 kişi kapasiteli *Trabzon Köşk Huzurevi* hizmete açılmıştır(www.trabzon.aile.gov.tr). Kentte bulunan bu iki huzur evinin dışında aile yapısı ve kültürel gelenek ve göreneklerin etkisi daha çok yaşlıların ev içerisinde ailenin kadın bireyleri tarafından ya da yaşlı veya hastanın kendi evinde ücretli olarak bir bakıcı nezaretinde bakılması durumu daha yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

2013 yılı adrese dayalı nüfus sayımına göre, 758.237 nüfusa sahip bir il olan Trabzon toplamda 306 kişi kapasiteli iki yaşlı bakım merkezi ile kamu düzeyinde yaşlı bakım ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır. Bu anlamda yaşlı ve hasta bakımı daha çok aile merkezli gerçekleşmektedir. Gelenek ve göreneklerin etkisi ile yaşlı bakımı daha çok aile yakınları tarafından ev içerisinde gerçekleştirilmekte. Yaşlılarını huzur ve rehabilitasyon merkezleri gibi kamu bakım evlerinde bırakmak toplumsal yapı içerisinde ayıplama ve toplumsal bir baskı mekanizmasını harekete geçireceği korkusu vardır. Göçmen kadın emeği bu anlamda kentte yaygın olarak yaşlı ve hasta bakımında talep edilen bir emek haline almıştır.

Örneklerimizde hasta ve yaşlı bakımında çalışan 5 kişi bulunmaktadır. Genel baktığımızda kente göçmen kadın başlıca istihdam alanları yaşlı ve hasta bakımı önem derecesi fazla olan istihdam alanlarıdır. 17 görüşmecimiz arasından 5 göçmen kadının yaşlı ve hasta bakım sektöründe çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sayının dışında

toplamda yaşı ve hasta bakımında çalışan 8 yabancı göçmen kadına daha ulaşılmış; ancak görüşme gerçekleştirilememiştir.

Trabzon'da bakım emeği sektöründe tabiiyete göre baktığımızda Gürcistan uyruklu göçmen kadınların daha fazla olduğu görülmektedir. Araştırmamız kapsamında yaptığımız görüşmeler, gözlemler ve edindiğimiz bilgilere göre bakım sektöründe en fazla Gürcistan uyruklu kadınların çalıştığı kentin sakinleri tarafından da bilinen bir durumdur. 1990 yıllarda milliyeti ne olursa olsun Rus olarak bilinen yabancı uyruklu kadınların yaşı, hasta bakımı gibi daha çok ev içinde ve bir aile yanında çalışma durumları ile daha fazla tanınır ve bilinir olmaya başladıkları belirlenmiştir. Bakım sektöründe bu anlamda Gürcü bakıcı kimliği ön plana çıkmaktadır. Gürcistan'ın sosyo-ekonomik durumun düşük olması ve mesafe olarak Trabzon'a yakın olması gibi birçok neden Gürcü kadınların daha fazla sayıda göç etmesi ve Trabzon'da çalışması durumunun nedenleri arasında sayılabilir.

Yaşlı hasta bakımı konusunda daha göçmenlerin tercih edilme nedenlerini sohbet etme fırsatımız olan iki farklı işverene soru olarak yönlendirdiğimizde aldığımız cevapların daha çok yabancı göçmen kadınların vasfı ve niteliklerini ön plana çıkaran cevaplar olması dikkat çekiciydi. Bir işveren bu işi kenti çevrelerinde bulunan Trabzonluların üstün körü yaptığı ve hiçbir vasfı olmayan insanların yaptığı ifade ederken istihdam ettikleri yabancı göçmen kadınların ise üniversite mezunu, eğitilmiş, kültürlü, yabancı dili olan belli bir dünya görüşü olan insanlar olarak tanımlamaktadır. Yerli kadınların yatılı olarak istihdam edilememesi de yabancı göçmen kadınların çalışan olarak kabul edilmesi noktasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancı göçmen kadınların göç ülkesinde daha çok yatılı ve kalabilecekleri imkânları olan iş alanlarını tercih etmesi ev hizmetleri ve bakım sektöründe daha fazla istihdam olmalarının nedenini de açıklamaktadır. Bir diğer hususta işverenlerin belirttiklerine göre, yerli kadınların hasta ya da yaşlı bireyin cinsiyetinin erkek olması durumunda çalışmak istememeleri durumudur. İşverenlere göre yabancı göçmenler bu konuda sıkıntı çıkartmamakta ve erkek hasta ve yaşlılara bakmaktadır.

3.2.5.3.2. Çocuk Bakımı

Örneklekimizde çocuk bakımında çalışan 1 kişi bulunmaktadır. Görüşmecimizin dışında biri Rus diğeri Ermeni uyruklu çocuk bakımında çalışan iki yabancı kadına ulaşılmış ancak görüşme talebimiz reddedilmiştir. Bu nedenle görüşme sadece 1 yabancı göçmen kadın ile görüşme yapılabilmektedir. Çocuk bakımı da tıpkı yaşlı ve hasta bakımı gibi göçmenlerin çalışabilecekleri alanlar arasında yer almaktadır. Görüşmecimiz çocuk bakımı konusunda eğitim sahibi olmadığı zaten de buna gerek olmadığını kendisinin de iki çocuk annesi olduğu ve bu nedenle de işini kolaylıkla yapabildiğini ifade etmiştir. Görüşmecimiz yaptığı işi kendisinin de çocuk sahibi olduğu için kolaylıkla yapabildiğini sıkıntısı olmadığı yönündeki söylemleri ev içerisinde ücretli bakım çalışanı olarak değil; anne olarak geliştirilmiş söylemler olduğundan iş yaşamı formelliğinin dışında bir durum söz konusudur. Gürcistan'da Trabzon'a göç ederken çocuklarını babalarına bırakan [G/6], çalıştığı evi gibi görmekte ve arkasında bıraktığı çocuklarını evini çalıştığı ev ile özdeşleştirerek göçmenliğin, uzakta olmanın ve aileden uzak kalmanın verdiği riskleri azaltmaya çalışmaktadır. Genel olarak baktığımızda çocuk bakımında çalışan görüşmecimizin daha önce yaşlı bakımında çalıştığı görülmektedir. Bu yönü ile baktığımızda genel olarak bakım emeğinde çalışan diğer yabancı göçmen kadınların iş ve yaşam koşullarını da paylaşmaktadır. Benzer koşul ve durumlar kendisi içinde geçerlidir.

“Allahtan ben hasta seviyorum, hasta bakıyorum çocuk bakıyorum ev işi yapıyorum biliyorum ben bu işleri. Ben geldim babaanne baktım 5 ay sonra patron buraya aldı beni, babaanneden izin aldı. Patron doktor zaman yok nasıl baksın çocuk temizlesin ev. İş var gidiyor geliyor nasıl yapsın ben yapıyor. Çocukları küçük nasıl çalışacak ben bakıyorum. Geldi bana dedi gel benim çocuk bak benimle ben geldim. Çömlekçide babaanne bakıyordum babaanneye dedi başka gelecek seni bakacak ben onu götüreyim benim çocuk baksın. Tamam dedi başka arkadaş, Gürcü arkadaş geldi babaanne bakıyor o orda ben burada”(G/6, 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

Görüşmeyi gerçekleştirmek üzere görüşmecimizin kendi talebi ve kendisine ulaşmamızı sağlayan aracı kadınların da isteği üzerine görüşen çalıştığı ve ikamet ettiği evde gerçekleştirilmiştir. Çalıştığı eve çocuk bakımı için ücretli çalışan olarak geldiğini ifade eden [G/6], ev içinde yaptığı işlerin sadece çocuk bakımı değil, temizlik, yemek, çamaşır gibi ev içinde tanımlı olan tüm işler olduğunu belirtmiştir. Ev içi olan enformel ilişki biçimlerinin yerleşmesi, kabullenilmesi ve yeniden üretilmesi için bu anlamda uygun bir zemini oluşturmaktadır. Ev içinde gerçekleştirilen yaşlı, hasta, çocuk bakımı, gibi ev bakım hizmetleri iç içe geçmiş durumdadır. Herhangi biri nedeniyle işe alınan göçmenin bu işlerin neredeyse tamamını yapmakta olduğu araştırmanın öne çıkan bulguları arasındadır. Göçmen kadınların yatılı olarak çalışması, çalıştıkları evleri kendi evleri; işverenleri de aile ve akrabaları gibi görmeleri nedeniyle her işi yapmakta ve bunu da zorlama ile yapmadıklarını ifade etmişlerdir. Burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta bu ifadeleri kullanan kadınlarının çoğunun kayıtlı çalışan olmasıdır. Kayıtsız çalışan göçmen kadınların ifadeleri ev içinde bu enformel ilişki biçimlerinin ve iş paylaşımının sömürü mekanizmasını da harekete geçirebileceği yönündedir.

3.2.5.3.3. Ev İşleri Hizmeti(Ücretli Ev Emeği)

Ev işleri hizmeti olarak yer verdiğimiz başlığımızda; ev içinde çocuk, yaşlı ve hasta bakımı dışında evin temizliği, bakımı, yemek gibi işleri kapsayan ev hizmetlisi olarak işe alımı yapılanların oluşturduğu çalışma biçimi ele alınmıştır. Bu bağlamda baktığımızda, Trabzon sosyal ve ekonomik yaşam standartları olarak çok fazla ev hizmetleri çalışanını barındıracak olanaklara sahip ailelerin yaşadığı bir şehir değildir. Gözlem ve alan araştırması sırasında kartopu örnekleme yoluyla ulaştığımız yabancı göçmen kadınlar içerisinde payları yüzde olarak çok azdır. Genel itibariyle baktığımızda 17 yabancı göçmen kadından sadece biri ev hizmetlerinde çalışmak üzere işe alındığını belirtmiştir. Ancak görüşmecimizin de ifade ettiği gibi başlangıçta sadece yemek ve rutin temizlik faaliyetleri üzerinden tanımlanan iş kapsamı, daha sonra ev içi ilişkilerin enformel yapısı içinde erimekte ve kimi zaman keyfi isteklere kimi zaman da tartışmalara işten ayrılmalara neden olabilmektedir.

Görüşmecimiz daha önce, gelir seviyesi yüksek ailelerin bulunduğu Trabzon'da kentsel yapının yeni yaşam alanlarından biri olan ve gelir seviyesi yüksek insanların

ikamet ettiği bir semtte ev hizmetlisi olarak çalışmış ancak daha sonra eşinin isteği üzerine işten ayrılmıştır. [G/3], söz konusu evde çalıştığı süre içerisinde çalıştığı evin sahibinin eşinin gün içerisinde eve gelip gitmesi durumu eşi grşmecemizin eşi tarafından rahatsız edici bir durum olarak algılandığı ve bu nedenle eşinin çalışmasını istemediğini ifade etmiştir. istemediği için işten ayrılmak durumunda kaldığını ifade etmiştir. Bu durumda eşi ile sorun yaşadığını ve daha fazla sürdüremediği için işten ayrıldığını belirtmiştir. Daha sonraki süreçte ise çalıştığı evi ise komşusunun kızı sayesinde internet ilanları üzerinden bulduğunu ve işe girerken çalıştığı saatler içerinde eve erkek birilerinin gelmemesi konusunda uyarıda bulunduğunu eşinin de bu şekilde kabul ettiğini ifade etmiştir. şuan çalıştığı işte ise aslında ocuk baktığını ama ilk işe girdiğinde ev hizmetlerinde çalıştığını ve işverenin hamile olduğunu söylemiştir. Daha sonra işverenin doğum yapması ocuk bakımını da iş olarak gündelik hanesine yazılmış oldu ve kendisinin aslında ev işleri daha çok yaptığını belirtmesi üzerine bu grşmecemizi ev hizmetleri kategorisinde değerlendirme yapmış bulunmaktayız(G/3: 32, Lise, Ev Hizmetleri, Azerbaycan).

“şimdi bana başta söyledi dedi şey, depo dkknları var onun yemekler önemli dedi. Bu yemekler mutlaka dört dörtlük gitmesi lazım. Evet, evet şey kapları vardı sefer tasları. Onlara koyardım güzel tencereleri de yıkayıp koyardım. Bir gün yemeğim olurdu benim çünkü yemek işim uzun sürerdi. Bir gün de temizlik işim olurdu. Ama baştan konuştuğum gibi olmadı çünkü işimi arttırdılar. Haftada 6 gün giderdim. Cumartesi boştum. O günü ben kendim seçtim. Hafta içi 6 gün sabah 9.00’dan akşam 18.00’e kadar. Onu anlatıyordunuz işte baştan başladığım gibi olmadı. Baştan konuştuğum gibi olmadı mesela haftada bir iki koltuk yıkattırırdı bana. Haftada bir kere yani. Diyorum ki şok oluyordum. Ayda bir kere perdeleri çıkarıp yıka tekrar as. Stor perdeler ağır ağır perdeler yıkattırırdı. Ve en sonunda dayanamadım. Eşiyle konuştum kocasıyla dedim tamam verdiği maaş bir şey değil dedim ben. Bir de bunun yanında çocuklar var. Dedim her şeyi dört dörtlük istiyorsunuz değil mi tamam. Ben yapıyorum bunları ama biraz da insanlık olacak ki yani haftada bir koltuk yıkanmaz. Ne kadar kirleniyor ki bunlar. Btin odaları her şeyi her şeyi anahtar da vermişti evin anahtarını. Her şeyi ben yapardım. Sonra da bana dediler ki

böyle olmaz saat 8.00'den 19.00'a kadar çalışacaksın dediler. Ben kabul etmedim. Ben dedim ki zaten ben çocuğumu evden saat 8.00'de çıkarıyorum. Ben dedim nasıl 8.00'de senin evinde olabilirim. Dedim memurlar dedim saat 19.00'a kadar çalışmıyor. Ve memurlar dedim çalışsa aldığı para belli dedim benim aldığım para ne kadar dedim. Sigorta da yok. Bir de saat 9.00'dan 18.00'e kadar çalışıyorum 700 milyon maaş alıyorum. Ama dedim yapmadığım iş kalmıyordu. Arıyorlar telefonda şunu yap arıyorlar şunu yap. Arar salata nedir onu bile yaptırıyorlar salata. Yani keyfi istiyor bir şey şunu yap. Akşam yemeği hazırlamıyordum. Şimdi bir günün yemeğini üçe bölüyordum. Eve, bir de işe. Bölerdim yani. 3 defa yapardım. Pazar günü yapardım, Salı ve Perşembe günü. Pazar, Salı, perşembe yemek diğer günler temizlik günümüdü. Günlük temizlik bir de haftada bir gün toplu temizlik. Ütü zaten felaket idi. Her gün topla topla ütüle yani bitmezdi”(G/3: 32, Lise, Ev Hizmetleri, Azerbaycan).

[G/3]'ün yukarıda yer verdiğimiz ifadelerinde belirttiği gibi, ücretli ev emeğinin enformel yapısı sabit iş tanımı, çalışma saati, sosyal güvence vs. gibi bir çok konuda beraberinde enformel olarak belirlendiği ve bazen de işçi işveren arasındaki diyalogun enformel biçimlerinin keyfiliğe kadar uzana bilecek talep ve istekleri beraberinde getirdiği görülmektedir. Buradan hareketle enformel çalışma biçimi enformel işçi işveren ilişkileri ev içi alanda farklı millet ve sınıftan kadınların arasındaki mücadelenin de alanı haline gelebilmektedir. Sosyal güvenceden yoksun çalışmak beraberinde sömürü ilişkisini de getirebilmektedir. Yapılan iş ve çalışılan saat konusunda belirli kuralların olmaması durumu, olsa bile kurallara riayet insan davranışına terk edildiğinde suistimal durumu gündeme gelmektedir.

3.2.5.4. İş ve Toplumsallık Örüntülerinde Göçmen Kadın

İkinci bölümde yer verdiğimiz gibi küreselleşme sadece sermaye, para ve mal değil insanların dünyanın çeşitli yerlerine eskiye oranla daha fazla gitme durumunu da beraberinde getirmiştir. Toplumlara sosyal, ekonomik ve demografik yapısını en az diğerleri kadar etkileyebilecek olan insan akışı, sadece bireyin fiziksel olarak yer

değiştirmesini değil, aynı zamanda ülke ekonomisini, aile ekonomisini, aile içi iş bölümünü, cinsiyet ilişkilerini de içeren çok ayaklı bir alanı etkilemektedir. Yüksekler'e göre küreselleşme, uluslar ötesinde sermaye ve malların dışında insanlarda hareketliliğe neden olmaktadır. Yüksekler, bu çerçevede etrafında yazanların ekonomik ve kültürel küreselleşmeyi hızlandıran bilişim teknolojilerinin, aynı zamanda insanların ulus ötesi ilişki ağları kurmasını veya var olan ağları güçlendirmesini olanaklı kıldığını vurguladıklarını ifade eder (Portes, 1996; Portes vd, 1996; Guarzino ve Smith 1998; Portes, 2001; Vertovec, 2001: akt; Yüksekler, 2003: 230-231).

Faist, iki mekân arasındaki bir yolu ilk inşa eden kişilerin insanlığın en önemli başarılarından birini gerçekleştirdiklerini ifade eder. Ona göre, insanlığın bu bağlantı kurma isteği hem uzamsal ayrılığın pasif olan direnişini, hem de özel gruplaşmanın aktif direnişini temsil etmektedir. Faist'e göre; göç nicel bir sıçramayı akla getirmekteydi ancak, şuan da söz konusu durum nitel bir sıçramayı da konuşmamız gerektiğini gösteriyor. Bu durumda nitel sıçrama harekete geçer: ulusaşırı ağlar, yerel olarak sınırlanmış toplumsal alanları sınır aşan değişimlere önceden hazırlayarak, gerçek bir ulusaşırılaşmanın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Almanya'daki Türkler ve Kürtlerin göç ağlarından da söz ederek bu örneklerin, bireylerin, emtiaların, bilginin ve sembollerin dairesel, düzenli ve sürekli akışına işaret ettiğini belirtir. Buralarda gerçekleşen alkışların, sadece insanların sirkülasyonunu değil, bunun yanı sıra fikirlere, parasal kaynaklara, sembolere ve kültürel eylemlere dair çok yönlü işlemleri içerisinde barındıran bir ilişki ağını oluşturduğundan söz eder (Faist, 2003: 265-266).

3.2.5.4.1. İşçi İşveren İlişkileri ve “Hayali Akrabalıklar”

Görüşmeler neticesinde elde ettiğimiz bulgular arasında özellikle ev hizmetleri ve bakım emeğinde çalışan yabancı göçmen kadınların işçi işveren ilişkilerinde dikkat çekici noktalar göze çarpmaktadır. Görüşmecilerimiz arasında özellikle yatılı olarak çalışanların işverenleri ile ilişkileri tıpkı emekleri gibi enformel bir boyut kazandığı görülmüştür. İlişki biçimi olarak formel bir işçi işveren ilişkisinin dışında kimi zaman abla- kardeş kimi zaman anne-kız kimi zaman da gelin-kaynana örüntülerini içinde barındıran enformel ilişki biçimlerinin haki olduğu belirlenmiştir. Toplumsal cinsiyet ve emek kavramı ekseninde yapılan çalışmalar arasına ev hizmetleri, bakım emeği alanında

çalışan kadınların çalıştıkları ev, kişiler ve iş üzerinden sınıf, konum ve davranış kalıplarını da içine alabilecek bir dizi düzeyde enformel ilişki biçimlerini yaşadıklarını göstermiştir. Alan araştırmalarında elde edilen bulgular neticesinde söz konusu enformel ilişki biçimlerini içeren işçi işveren ilişkileri literatürde yeni bir kavramlaştırma çabası olarak “hayali akrabalıklar” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.

Ücretli ev emeği yapılış tarzı ve toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü neticesinde kadın işi olarak görülen ve ilişki biçimi olarak da kadına atfedilen alanda beklenen roller çerçevesinde şekillenmektedir. Buradan baktığımızda da ev emeği enformel ilişkilerin kendine has tutunma ya da uzak durma hallerini barındırabilmektedir. Araştırmamızda, Trabzon hizmet sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınlarla yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz bulgularının öne çıkan noktaları yer almaktadır. İşçi işveren ilişkileri başlığımızda daha çok ev hizmetleri sektöründe çalışanların ilişki biçimleri yer almaktadır. Ev ve bakım emeği dışında hizmet sektörünün çeşitli kollarında çalışan yabancı göçmen kadınlar çalışma biçimleri esneklik içermesine rağmen belli düzeylerde işçi işveren ilişkilerinin formel bir yapıda olduklarını görmekteyiz. Ev içi alan kadın ve erkeğe biçilen toplumsal roller, kültürel yapı ve aile kurumunun çeşitli etkileri ile ilişki biçimi olarak enformel yapıyı sürdüren ve yeniden üreten bir alandır. Bu nedenle “hayali akrabalıklar” daha çok Trabzon’a gelen yabancı göçmen kadınların ev hizmetlerinde, bakım hizmetleri gibi alanlarda tutundukları dallar olarak toplumsal bütünleşmeye yardım edebilmesinin yanı sıra sömürü ilişkisine de dönüşebilen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Yok, ben İstanbul’a gittim dayımın oğlunun yanına ama orda çalışmadım. Batum’a döndüm sonra arkadaşımı aradım o dedi gel Trabzon’a burada var bir doktor çok iyi ikisi de çok iyi insan gel onlarla çalış dedi geldim. Yanında çalış. İstanbul’da çalışamadım orda insanlar kötü. Burada sorun yaşamadım burası aynı benim evim gibi mutlu ben burada”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan)

“Ben hiç dışlanmadım burada kötü bir şey yaşamadım. Benim baba öldü o zaman kötü oldum hastalandım halalar beni baktı burada. Çok iyi baktılar hizmet ettiler. Hastaneye Rize’ye götürdüler. (Hala bu benim kızım) (bakıcı da bu benim annem gibi). 6 sene oldu buradayım benim ailem gibi ben bu iş

kolay ben başka iş yapamadım”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Annem gibi severim onu üzülüyorum ben ona kendi ailem gibi kabul etim burada ailem yok ya hastanın kızları var onlar yani iyidirler hastalarını bakaram aklı gider gelir. Ama ücret derler asgari ücrettir yani kalorifer küçüktür arttırmıyorlar. Annelerini güzel bakıyorlar ama derler ki burada hep öyle yani. İşe girerken dediler kalorifer yakacaksın dediler sonra 100 vereceğiz sonra vermediler 50 verdiler başka yerde çalışamam ki başka iş yok ben ne yapacağım katlanıyorum yani ne yapayım” (G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan)

“İki senedir buradayım ben bakıyorum onlara ama oğulları yakında buradalar ama ben bakıyorum. Aile gibiyiz burada onlar gelir ben gelirim. Halalar benim ekonomi durumları iyi değil o yüzden geldiğimi de biliyorlar. Seviyorlar beni. Yazın onları götüreceğim Gürcistan’a benim oraları da görsünler bizi nasıl insanlarız. Onlar da görsün diye Evde her şeyi ben yapıyorum. Sabah geç başlıyorum halalar yatıyor zaten geç kalkıyorlar sonra işte kendi evin gibi yatana kadar evde iş güç yapıyorum. Evim gibi benim ev nasıl iş öyle yabancı gibi değil ev nasıl benim aynı öyle” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Bizim için önemli olan müşteri ile ilişki yani bizim ekmeğimiz onlardan bak gördün ben zararım da olsa kırmıyorum müşteri ile güler yüz gösterir. Herkes gelir bana koşuyor bene niye koşuyor benim kara kasıma gözüme mi ben güler yüz ederim kırmam müşteriyi. İnsanla insan gibi davranırsan baş tacı eder seni. Zararına da olsa veririm olsun önemli değil dost kazanmışım ben yıllardır öyle satarım”(G/1: 61, Üniversite, Rus Pazarı Çalışanı, Azerbaycan).

Yukarıda yer alan görüşme örneklerinde yer aldığı gibi anne, aile, abla, hala, akraba, yuva gibi kavramların görüşmeciler tarafından sıkça kullanılan ve satır aralarında sık sık çalıştıkları evlerde mutlu olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Yabancı göçmen kadınların ailelerine duydukları özlem ve çalışmak zorunda olma

durumu arasında sıkışan hayatlarını çalıştıkları ailelere sarılarak onları işveren değil aile mensubu olarak kabul ederek mevcut şartlara alışmaya ve göç sonrası psikolojik yıpranmaya karşı tutunma stratejisi olarak kullanmaktadırlar. Ev içinde yaptıkları işlerden, iş arasında yaptıkları sohbetlere; boş zamanlarından tatil günlerine kadar hayatlarının önemli bir kısmında yer alan işverenleri ile işçi- işveren diyalogunun ötesinde bir ilişki biçimine sahiptirler. Ev içerisinde yaptıkları işleri iş olarak algılamayan göçmen kadınlar genellikle aynı doğrultuda cevaplar vermişlerdir. Ortak cevaplar ise, yaşadıkları ve çalıştıkları bu evlerin onların evleri olduğu o yüzden o iş bu iş ayrımı yapmadıklarını, sabah kalktıklarında kendi evlerinde ne yapıyorlarsa çalıştıkları evlerde de aynı işleri yaptıklarını ve aynı davranışları gösterdikleri yönündedir.

İşverenler ile göçmen kadınlara arasında kurulan bu hayali akrabalık ilişkileri istismar ve sömürüye dönüşebilen, bazen sözel şiddete maruz kalınabilen durumları da barındırmaktadır. Göçmen kadınlar çalıştıkları işlerini kaybetme korkusu ile sık sık mutlu olduklarını tekrar ederek memnuniyetlerini dile getirmek için çaba harcadıkları gözden kaçmamaktadır. Ev içinde zaman zaman sıkıntıların da olduğu ancak aile olarak benimseme ve ilişkilerde resmiyetin olmaması durumu şikâyetçi oldukları ya da dile getirmek istedikleri bazı durumları ifade edememelerine susmalarına neden olabilmektedir. Bu durumun en önemli bulgusu görüşmelerine ilk gününde ya da ilk dakikalarında çalıştıkları evlerden ve işverenlerinden oldukça memnun olduklarını ifade eden yabancı göçmen kadınların daha sonraki zamanlarda görüşmenin ilerlemesi ve derinlemesine yapılan görüşmelerde cümle aralarına sıkıştırdıkları ücret, izin ya da farklı konulardaki sıkıntıların belirttiği fark edilmiştir. Aile olarak kabul etmek hısım akraba ilişkisi gibi enformel ilişki biçimleri ile işveren işçi ilişkilerinin birbirine girmiş hallerinde haklar ve sorumluluklar dizisinin de içiçe geçmiş durumda olduğu görülmüştür.

3.2.5.4.2. Hediyeleşme ve Aile Ekonomisine Para Yardımı

Geleneksel yapı içerisinde bireyler arasındaki ilişkilerde önemli bir yere sahip olan hediyeleşme pratiği yabancı göçmen kadınların Trabzon'da çalışma yaşamlarını teşvik edici, motive edici ve sürdürücü bir işleve sahip olduğu görülmüştür.

Hediyeleşme, bireyler arası sosyal bağları inşa etmek, yeniden üretmek amacıyla verilen ve karşılıklılık garantisi olmayan her türlü mal ve hizmet olarak tanımlamaktadır. Bu karşılık durumu her zaman gerçekleşmese de bazen karşılık, diğerine karşı hissedilen bir duygunun ifadesi de olabilir. Kimilerine göre toplumsal yaşam içerisinde sunulanların karşılığı bazen hizmet, duygu, saygınlık gibi sosyal, kültürel anlamlar içermesi anlamına da gelebilir. (Demez, 2011: 87-89). İşverenleri tarafından verilen hediyeleri ailelerine götüren göçmen kadınlar işe işverenleri arasındaki bu hediyeleşme pratiği kimi zaman maddi kimi zamanda manevi olarak karşılık bulunmaktadır. Hediyeleşme bu yönüyle göçmen kadınların işverenlerine itaatini ve saygısını artırmakta ve bu haliyle toplumsal yapı içerisinde bireysel bir eylem olarak görülen hediyeleşme toplumsal iletişimi de sağladığı için toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmeler esnasında özellikle ev içi alanda istihdam olan bakım ve ev hizmetlilerinin genellikle kadın olan işverenleri tarafından kendilerine verilen para, giysi, eşya ya da altın gibi hediyelerden bahsederken işverenine olan memnuniyetini, saygısını ve dolayısıyla itaatini söylemler yoluyla dışa vurdukları görülmüştür. Ev hizmetleri ve bakım emeği alanında çalışan göçmen kadınların işverenleri ile kurdukları “hayali akrabalık” ilişkisi işveren tarafından verilen hediyeler aracılığıyla yeniden üretilmektedir. Hayali akrabalıklar içerisinde işveren ya da patron olarak değil, abla, anne, nine, hala, kardeş gibi tanımlamalarla anlattıkları işverenler göçmenlerle aralarındaki diyalogu hediyeleşme pratiği üzerinden inşa edebilmekte ve bu şekilde de toplumsal bütünleşme yaşanmaktadır.

Hediyeleşme, kimi zaman işverenin dolabında giyilmeyen ya da kullanılmayan bir eşya üzerinden kimi zaman torunu dünyaya gelen göçmen kadının babaanne ya da anne olarak ilk hediyesinin işvereni tarafından verilen altın ya da para yardımı olarak gerçekleşmektedir. Göçmen kadınların işverenlerle olan diyalogunu düzenlemesini yanı sıra hediyeleşmenin diğer bir işlevi de göçü tetikleyici bir çekici güç haline gelebilmesidir. Göçmen kadınlar aynı işi kendi ülkelerinde yapsalar bu kadar hediye ve yardım alamayacaklarını ifade ederken ücret dışında etraftan aldıkları bu hediyelerle ailelerine, çocuklarına bir şeyler yolladıklarını bu şekilde de onların mutlu olduklarıyla kendilerinin de mutlu olduklarını burada daha huzurlu olduklarını ifade etmişlerdir.

Yabancı göçmen kadınların çalışma yaşamlarında çekici bir güç olarak tespit ettiğimiz hediyeleşme göçmen kadınların çalıştıkları aileler ya da onların yakınları tarafından ailelerine, çocuklarına ya da diğer yakınlarına göndermeleri, vermeleri üzerine kendilerine giysi, ev eşyası, para ya da altını kapsamaktadır. Aslında bu durum işveren ya da işverenin akraba arkadaş grupları tarafından muhtaç olduğunu düşündükleri göçmen aileye maddi yardımı oluşturmaktadır. Göçmen kadınlarla yapılan görüşmelerde Trabzon'da çalışmayı teşvik edici bir unsur olarak anlattıkları bu durumun kendi ülkelerinde böylesi bir yardımlaşma hediyeleşme pratiğinin olmadığını ve göçmenlerin bu durumdan memnun edici bir tavırla bahsettiklerini gördük. Göçmen kadınlar işveren ya da yakınlarının onların maddi olarak kötü durumda olduklarını ve buraya çalışmak için geldiklerini bu sebeple de kendilerini sevdiklerini iyi davrandıklarını hatta bu durumlarına acıdıklarını, üzüldüklerini belirtmişleridir.

Bakıcılık ve temizlikle kazanılan para, ülke standartları açısından bakıldığında çok düşük olmakla birlikte, küresel gelir farklılıkları gözetildiğinde göçmenler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2010). Bakıcılık, masörlük, ev hizmetleri, aşçılık, temizlik gibi işlerde alınan ücretler dil becerilerine dayalı çevirmenlik ve tercümanlık gibi işlerde kazanılan paradan daha düşüktür. Fakat işlevselliği ve geçindirdiği kişi sayısı bakımından çevirmenlik ve tercümanlık hizmetlerinde çalışan görüşmecilerimizin ailelerine para yardımı ya hiç yapmadıkları ya da diğer görüşmecilere oranla daha az yaptıkları belirlenmiştir.

“Oğlum İstanbul da 750 liraya bahçede çalışıyor. Ona da gönderiyorum oğlum evli eşi çocuğu var Tiflis'te kendi İstanbul'da evine para gönderiyor oda ben de. Ne yapacağız orda bir şey yok ben de geldim burada da çalışıyor ekmek parası para biriktiriyorum gönderiyorum torunum da hasta şimdi daha da kötü oldu. Bak şimdi bizim başka sizin başka adet aynı değil ama ben çok memnun oluyorum yani bana üzüliyorlar yardım ediyorlar hediye ediyorlar, ben çok memnun oluyorum. Ben para gönderiyordum. Yarıyı gönderiyorum kalanı yemek ev parası falan öyle yani. Hastalığınız var mı dişlerim sıkıntı, seker var ilaç kullanıyorum ben öyle (G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Ayda bir 15 günde bir gidip geliyorum para bırakıyorum dolabımı dolduruyorum sonra tekrardan geliyorum. Eşim bakıyor onlara da para götürüyorum. Yapmak zorunda değil ama yapıyor”(G/4: 42, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“Bu işle ilgili eğitimim yok biz herkes ev hanımı öğretmenlikten emekli oldum iki yıl önce 150 lari(Gürcistan para birimi) dolar olarak 100 dolar civarı, Ben mesela erken kalkıyorum evin her şeyini yapıyorum. Ev gibi nasıl yapacaksın öyle her işi yaptım. İlk hasta bakmak için geldim öyle dediler öyle biliyordum ama zamanla ev gibi her iş yapıyorum. Gürcistan’a giderken yol parası alıyorum arada hediye de veriyorlar bazen oluyor. Buradan aldığım parayı Gürcistan’a gönderiyorum zaten o kızlar için geldim buraya hep onlar için, kızım İtalya’da kızı için gitti o da gönderiyor hep”(G/9, 62, Üniversite Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Beş kişi bakıyorum kocam, gelinim, oğlum, iki torunum onlara bakıyorum kocam çalışıyor ama yetmiyor her şey para hastane para her şey para. Kızım ama evli onun da kocası çalışmıyor ona da gönderiyorum. Ben alırsam 100 dolar her zaman değil az az gönderiyorum hepsine ama ben onlardan iyi yiyorum burada biz hep beraber. Eşim 200 dolar ancak yani. Ben para gönderiyorum giden arkadaşlarla kim giderse onlarla para gönderiyorum benim burada ihtiyacım yok ki olsa da alıyoruz yani gönderiyorum orda daha lazım” (G/5, 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Mümkünse evet yani 150 TL yani emekliler ve abimle çok görüşemiyorlar biz de öyle akrabalım yok yani halalar teyzeler yok. Tek kaldılar emekliler ben şimdi gidiyorum yani geldiğimde gönderiyorum”(G/15, 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya).

“Yok, yok göndermiyorum onlar gönderiyor bana... “(G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan)

Yabancı göçmen kadınların çalışma yaşamlarına dair ele alınması gereken diğer hususta aile ekonomilerine yaptıkları para yardımudur. Göçmenlerin ailelerine gönderdikleri para havaleleri birçok göç veren ülke ekonomisi için önemli para akışını sağlamaktadır. Trabzon'a gelen yabancı göçmen kadınlarında büyük çoğunluğu aldığı ücretin önemli bir kısmını ailelerine göndermekte ve bu şekilde arkalarında bıraktıkları ailelerin ekonomilerine katkı sağlamakta ya da bu şekilde ayakta tutmaktadır. Göçmen kadınların bu para gönderme işlemleri çoğunlukla banka üzerinden değil ya ülkelerine gidecekleri izin günlerinde kendileri tarafından ya da ülkesine gidecek olan güvendikleri arkadaşları, komşuları aracılığıyla yapılmaktadır.

Alınan ücretin yaklaşık olarak üçte ikisini ailelerine gönderen göçmen kadınlar Trabzon'da yaşadıkları süre içerisinde ellerinden geldiğince az masraf yapmamaya çalıştıklarını, ailelerinin o paraya daha fazla ihtiyacı olduklarını ifade etmişlerdir. Genellikle yatılı olarak çalışan bakım emeği çalışanları tüm ihtiyaçlarının işverenler tarafından karşılandığını ifade etmektedirler. Bu nedenle paraya ihtiyaç duymadıklarını ifade eden göçmen kadınların yeterli miktarı kendilerine ayırıp kalanını ailelerine, çocuklarına, eşlerine ya da anne ve babalarına gönderdikleri belirlenmiştir. Bazı görüşmeciler eşlerinin çalışmadığı ve ülkelerinde ufak tefek işlerle ilgilendiği kendisinin gönderdiği para olmasa geçinmelerinin çok zor olduğu ifade etmiştir. Bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınların aldıkları ücretlerin neredeyse tamamına yakını ailelerine göndermeleri ve buradaki yaşamlarının iyi olduğunu, çalıştıkları ve yaşadıkları evlerde her ihtiyaçlarının karşılandığını sıkça vurgulayarak kazandıkları paraya arkada bıraktıkları ailelerinin ne kadar fazla ihtiyacı olduğu ve kendi yaşamlarının onların yaşamları için fedakârlık yapılacak bir alan olduğu vurgulamaktadırlar.

3.2.5.4.3. Ücret Durumları ve Çalışma Süreleri

Söz konusu olan göçmen emeği olduğunda ücret durumları ve çalışma süreleri birçok çalışmada olduğu gibi araştırmamızda da önemli bir konudur. Araştırmada görüşmecilerimizin aldığı ücretler konusunda aynı meslek veya iş kolunda çalışanları kendi içinde mukayese etmeye çalıştık. Genel olarak baktığımızda en düşük ücretle çalışanların kayıtsız çalışan ev hizmetleri çalışanları ile otel ve lokanta gibi yerlerde aşçı

veya temizlik görevlisi olarak çalışanların olduğunu görmekteyiz. Bu alanda 3 görüşmecimiz bulunmaktadır ve bu kadınlar aşçı, ev hizmetlisi ve temizlik görevlisi olarak çalışmakta olan sosyal güvenceden yoksun kayıt dışı istihdam alanında yer almaktadırlar. 600TL civarında ücret alan bu görüşmecilerin sosyal güvencelerinin olmayışı kendilerine verilen ücretle yetinmek zorunda kalmalarına ve daha fazlasını talep edememelerine neden olmaktadır. Diğer bir grupta ise Rus pazarı çalışanı olan 2 görüşmecimiz yer almaktadır. Biri Gürcistan diğeri Azerbaycan vatandaşı olan görüşmecilerin aylık olarak ellerine geçen para sorulduğunda net bir cevap verememekte oldukları görülmüştür. Ticaretle uğraşan göçmen kadınlar aylık kazançlarının değiştiği sabit bir kazançlarının olmadığı belirtmişlerdir. Fakat kadınların ortalama asgari ücret civarında aydan aya değişmemekle beraber kazançlarının olduğunu söyleyebileceklerini ifade etmişlerdir.

Diğer grupta yer alan bakım emeği çalışanlarının ücret konusu ise daha farklı boyutta yer almaktadır. Bu noktada sabit bir rakam yoktur fakat 5 bakım emeği çalışanından sadece biri haftada bir gün kullandığı izin için 20TL ücret aldığını, bu parayı da çarşı izni olarak çıktığı bir günde harcamak için talep ettiklerini ifade etmiştir. Genel olarak bakım emeğinde çalışanların dolar üzerinden çalıştığı dikkat çekmektedir. Araştırmamız içerisinde görüştüğümüz bakım emeği çalışanlarının en düşük 500 ile en yüksek 700dolar civarında ücret aldıkları belirlenmiştir. Buradan hareketle bakım emeği çalışanlarının ortalama 600dolar civarında ücret aldıkları söyleyebiliriz. Bu göçmen kadınların dışında 1 kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Bu göçmen kadının diğer sektörlerde çalışan kayıt dışı istihdam edilen yabancı göçmen kadınların çalışma ve ücret ilişkilerini paylaştığı görülmektedir.

Kayıt dışı istihdam hangi sektörde olursa olsun çalışanın dezavantajlı konumunun sürdürülmesine neden olmaktadır ve güvencesiz çalışanın haklarını arayamamasına neden olmaktadır. Bu kayıt dışı çalışan Azerbaycan vatandaşı göçmen kadın diğer göçmenler gibi bakım emeğinde hasta bakıcısı olarak çalışmaktadır. Fakat asgari 600TL civarında ücret almakta ve bu ücrete ilaveten aylık 50TL de çalıştığı apartmanın kaloriferini yaktığı için almaktadır. Ücretinin yaptığı işe oranla çok düşük olduğunu emeğinin karşılığını alamadığını belirten görüşmecimiz vatandaşlığı olmadığı için, üniversite diplomasının Türkiye’de geçerli olamaması ve sigortasız çalıştığı için bu

durumu yaşadığını ama elinden bir şey gelmediğini çünkü çalışmaya muhtaç olduğu ifade eden söylemlerde bulunmuştur.

Son grupta yer alan çevirmenlik ve tercümanlık işlerinde çalışan yabancı göçmen kadınlardır. Araştırma örnekleminde yer alan ve bu alanda çalışan 2 kadın bulunmaktadır. Biri Rus diğeri ise Gürcü olan göçmen kadınların genel olarak aldıkları ücretler göçmen kadınlar arasında en fazla ücret alan grubu oluşturmaktadır. 1770 ve 5000TL olarak ücret alan bu çalışanlardan biri kayıt dışı diğeri ise kayıtlı istihdam alanında çalışmaktadır. Geliri 5000TL civarında olan görüşmecimiz birden fazla iş yapmakta olan bir kadındır. Bu nedenle de gelir seviyesi diğer göçmen kadınlara oranla yüksektir. Diğer göçmen kadının aynı iş kolunda olmasına rağmen sabit olarak bir yerde çeviri işinde çalışması ve kayıt dışı istihdam edilmesi nedeniyle maaşı meslektaşı olan diğer göçmen kadınlara oranla düşüktür.

“1770 TL benim için burada iyi para 8buçuk-6buçuk çalışıyorum ama iznim yok Pazar günü var cumartesi ful çalışıyorum kayıt dışı çalışıyorum bu benim için sorun. Patronlarla ilişkilerim çok iyi yani ama gerçekten ama Rusya’da öyle çok yoğun çalışma saatlerimiz yok. Hakların var ve cumartesi eğer çalışıyorsanız size çok para ödenir. Birde biliyorsunuz belki bizim çok fazla tatil var yılbaşına var, mayısta var, yıllık tatiller çok var bu sisteme ben çok alıştım yani o benim için de sıkıntı ama niye bu işte kalıyorum patron iyi ortam iyi yani o yüzden. Lojistik birimin de müşteri sorumlusu olarak Rusya ile diyalogu kuruyorum. Sipariş alıyorum öyle” (G/15, 28, Üniversite, Çevirmen, Rusya).

“Yani öyle çalışıyorum da maaşım azdır yani 600 TL yani biraz kaldırsalar söylüyorum da. Hasta parası 600 az yani kalorifer de yakıyorum ediyorum ama affedersin eşek yere koymuyorlar, adamı kullanırlar çalış istemiyorsun çık diyorlar bana yani hâlbuki zengin de para var yani ama kullanırlar beni”(G/2: 33, Üniversite, Hasta Bakımı, Azerbaycan).

“Ben burada alıyor 500 dolar ben harcamıyor burada para. Aileme gönderiyorum baba var benim koca iki çocuk var orda para küçük burada benim ihtiyaç yok orda kira var elektrik var su var yetmiyor para orda

burada ben harcamıyor. Burada patronla çıkıyorum 500 dolar yolluyorum hepsini yolluyorum. İhtiyaç olunca patron var dışarı beraber çıkarız alırsız beraber ama ben para ihtiyaç yok. Ben kayıtlı 1 yıldır burada izinli çalışıyor. Orda para yetmiyor harcama çok. 3 ay burada kalıyor sonra gidiyorum 5 gün kalıyorum geliyorum. Ben izin Batum'da izin kullanıyorum. Benim arkadaş var burada çalışıyor, hiç gitmiyor ben diyor sen ne yapıyorsun ben gidiyor o hiç gitmiyor, patronu var kötü, hiç gidemiyor”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

“Her gün iş oluyorsa çalışıyorum, ama günlük 20 30 değişiyor aylık da 600 civarı geçiyor elime bazen değişiyor. Çömlekçide oturuyorum benim bir akraba var burada onunla beraber oturuyorum. O da çömlekçide bir otelde temizlik yapıyor benim gibi oda. Önce ben geldim sonra o geldi ben 15 senedir buradayım 5 senedir otellerde temizlik yapıyorum. Pazar bitti sonra bir yer var idi çömlekçide yani orda temizlik ben orda çalışıyordum. Sonra Temizlik işçi diye yazıyorlardı ben de gittim sonra en son işte burası oldu. Her gün 10.30-13.30 geliyorum ama iş bitiyor ne zaman o zaman gidiyor izin yok ne zaman iş yok o zaman iş var. Patronlar bana acıyor bana yardım ediyor(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Kızım orda(İtalya'da) bir kadın bakıyordu. 800 Euro alıyordu. O kadın eldi. Ona da var yeşil kart gibi böyle bir şey sigorta var. Oraya daha iyi kanunlar var Avrupa mesela kime bakıyordu o öldü ya o aile böyle kanun var ne kadar sigorta ödedi ondan faizi ödüyor. Şimdi iyi iş bulamadı duruyor ama devlet ödüyor işsiz kaldı ya devlet her ay işsizlik ödüyor, buraya böyle bir şey yok orda çok iyi. Biz geldik öyle konuştuk 500 dolar alıyorum. Şu anda da aynı 6 yıl oldu buradayım. Halayla yaşıyorum”(G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Şimdi 700 dolar ama ilk geldim 500 dolar sonra 700 dolar oldu. Bakıyordum zaten bir şey demedim hiç ama şimdi 700 dolar oldu. Yol parası da bazen veriyorlar bazen de vermiyorlar. Sigortam var çalışıyorum” Evde her şeyi ben yapıyorum. Sabah geç başlıyorum halalar

yattıyor zaten geç kalkıyorlar sonra işte kendi evin gibi yatana kadar evde iş güç yapıyorum. Evim gibi benim ev nasıl iş öyle yabancı gibi değil ev nasıl benim aynı öyle ” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Burada yatılı çalışıyorum her zaman burada. Süpürür silerim, yemek yaparım, pastalar yaparım öyle boş durmam yani. Yaparım bir şeyler. Başta bir şey konuşmadık. Ben dayanamıyorum ben buraları seviyorum burada ben burada akraba gibi onlarla. Daha önce çalıştım ya başka bir evde onlarla akraba gibi oldum yani görüşüyorum gidiyorum kalıyorum yani bırakmazlar beni ooo... Çok yani, akraba gibiyiz. Bak mesela bu torun onun torunu beni seviyor benim beşinde dolaşıyor yani”(G/7: 63, Üniversite, Hasta Bakımı, Gürcistan).

Çalışma süreleri konusunda kayıtlı olarak çalışanlar ile kayıt dışı çalışanlar ve bakım emeğinde yatılı olarak çalışanlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bakım emeği çalışanları arasında 1 kişi hariç diğer 5 göçmen kadının yatılı olarak çalıştıkları belirlenmiştir. Yatılı çalışmayan bakım emeği çalışanın Trabzonlu bir erkekle evli olması, bakmakla mükellef olduğu kendi çocuklarının olması yatılı çalışmasının önünde engel olarak görülmektedir. Geriye kalan bakım emeği çalışanları için belirli bir çalışma süresi yoktur. Zaten çalıştıkları evde aynı zamanda ikamet etmeleri nedeniyle kendi evleri gibi davranış biçimlerinde bulunmakta olduklarını ve evlerinde ne iş yapıyorsalar işe alınış nedeni ne olursa olsun her türlü ev işini de bakımı üstlendikleri hasta, yaşlı ve çocuğun yanında yapmakta oldukları görülmüştür. Bu nedenle belirli bir iş tanımları, işe başlama, iş bırakma ve öğle arası yemek molası verme gibi formel iş şartlarının dışında enformel ilişki biçimlerine dayanan iş koşulları içerisinde çalıştıkları belirlenmiştir. Bu nedenle de kaç saat çalıştıkları o gün kaçta uyuduklarına göre değişebilen belirsiz bir alanı oluşturmaktadır.

3.2.5.4.4. Çalışma ve Vize Koşullarındaki Sıkıntılar

Yabancıların çalışma durumlarını düzenlemek için 2003 yılında çıkartılan 4817 kanun ile ev hizmetlerinde çalışmak isteyen yabancılarında izinli çalışabilmesinin önü açılmış olmasına rağmen ev hizmetlerinin kendi enformel yapısı bu alanda çalışan

yabancıların izinli çalışma oranlarını aşağıya çekmektedir. Bu durum özellikle ev hizmetlerinde çalışan yabancı göçmen kadınlar açısından önem arz etmektedir. Göçmen kadınların kayıtsız ve güvencesiz çalışma oranlarını yüksekliği göz önünde bulundurulduğunda önemli noktalar bulunmaktadır. Bunlardan biri turist vizesi alarak Türkiye'ye düzensiz göç etme durumu, diğeri ise bu süre bittikten sonra kaçak olarak Türkiye'de ikamet etmeye devam etme durumudur. Düzensiz göç bu haliyle kayıtsız çalışmanın geçici sürelerle çalışmanın önünü açmaktadır. Göçmen kadınların vize sürelerinin bitmesi ile kaçak yaşamaya devam etme, ev hizmetlerini sığınılacak en güvenli işlerden biri haline getirdiğinden oldukça fazlaca tercih edilen sektörler arasında yer almaktadır (Atatimur, 2008).

Araştırmamız esnasında Trabzon'da bulunan Rus pazarında periyodik zamanlarda yaptığımız görüşme ve gözlemler sonucunda elde ettiğimiz bulgulara göre vize sürelerinin 3 ay olması belirli ticaret anlaşmalarının son bulması durumu pazarda çalışan yabancı uyruklu kadınların sayısını azaltmıştır. Pazarda görüşme gerçekleştirdiğimiz göçmen kadınların dışında görüşme yapmayı kabul etmeyen sadece her gidişimizde 10 dakikayı geçmeyen sohbetlerle bize yardımcı olan diğeri göçmen kadınların ortak söylemi artık pazarda çok az sayıda kadın olduğu, çoğunun vize çalışma koşulları nedeniyle ülkesine döndüğü şeklindeydi.

“Ben geldi ilk İstanbul'da dayımın oğlunun yanına orda iş çok insanlar zengin orda evler lüks ama ben istemedim. Dayımın oğlu orda kaptan denizci ama be istemedim orada insanlar kötü, burada öle değil orada istemedim ben çalışamadım. Ama ben burada hiç sorun yaşamadım. Ben hiç yaşamadım ama arkadaşım vardı burada onun patron kötüymüş o çok çalışamadım. Biz burada çalışıyor üç ay sonra gidiyor ama yerine geliyor başka arkadaş. Sonra o tekrar geliyor. Değiştirerek çalışıyoruz. Burada var çömlekçi de bunları yapıyor giden gelen ayarlıyor değiştiriyoruz. Benim arkadaşın patronu çok kötüydü onun sigortada yoktu ama o yapamadı bıraktı. Patron kötü insan... Çocuk ağlasa niye ağladı çocuk, neden susturmadın çocuk diyor. Çok titizmiş patron, kötü yanı öyle çocuk bu ağlar yanı o yapamadı bıraktı, ama benim patron çok iyi burada ben çok mutlu

ben sigortalı rahat ben. Gidiyor geliyor ama gidemeyenler var”(G/6: 40, Ortaokul, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

Çalışma alanında en büyük sıkıntıyı kayıt dışı ve güvencesiz çalışma oluşturmaktadır. Kayıt dışı istihdam göçmen çalışanların verilenle idare etmeye mahkûm bırakılmasına ve kötü niyetli insanların elinde göçme çalışanların aleyhine kullanılabilecek şartları içermektedir. Yukarıda çocuk bakımında çalışan göçmen çalışanın arkadaşı olan başka bir yabancı göçmen kadının çalışma koşullarındaki sıkıntılardan bahsettiği satırlara yer verdik. İşveren ilişkilerinin çok önemli olduğunu ifade ederek kendisinin şanslı olduğu belirten görüşmecimiz aslında ev içi alanda çalışan göçmen kadınların işverenlerinin de aynı ortamda yaşaması ve iş ilişkilerinin formel, resmi bir yapıda olmaması tamamıyla işverenle olan samimiyet çerçevesinde gerçekleşen ve göçmen çalışanın hem lehine hem de aleyhine kolaylıkla dönebilen kaygan bir zemini anlatmaktadır.

Görüşme gerçekleştirdiğimiz 17 yabancı göçmen kadından 14’ü aktif olarak hizmet sektörünün çeşitli kollarında çalışmaktadır. Yapılan görüşmeler ve gözlemler neticesinde çalışma koşullarında herhangi bir istismara, şiddete veya mobbing maruz kalan görüşmeci tespit edilmemiştir. Genel olarak çalıştıkları ortamlarda tüm eksiklik ve zorluklara rağmen memnun oldukları biraz çekinerek biraz da işlerini kaybetme korkusu taşıyarak görüşmeler esnasında sıkça tekrarladıkları görülmüştür.

3.2.5.4.5. Boş Zaman Değerlendirmesi

Boş zaman değerlendirmeleri modern hayatın rutin çalışma saatleri, stresleri, yorgunlukları ile başa çıkmak için zaman aralıkları olarak gündelik yaşamımızın vazgeçilmezleri arasına girmiştir. Özellikle çalışanlar için, boş zaman etkinlikleri çalışmaya tahammül, yenilenme ve stres atma ve rahatlama olanakları sağlayan faaliyetleri kapsamaktadır. Araştırmamızda yabancı göçmen kadınların çalışma yaşamlarının dışında boş zaman değerlendirmeleri nasıl kullandıkları kısmına da önem arz ettiği düşüncesi ile yer verdik. Çalışma yaşamının zorlukları ve stresi karşısında çalışanlarda belli oranda rahatlama gerçekleştiren boş zaman değerlendirmeleri göçmen kadınların çalışma koşullarının göçmen olmak ve kadın olmakla katmerlenmiş iş

sıkıntıları ve yorgunluklarında rahatlama işe adaptasyon ve iş doyumu açısından önemlidir. Göçmenler göç ettikleri ülkelerde yabancı olmaları nedeniyle zaten bulundukları kentin, ülkenin belirli alanlarına fiziksel olarak ulaşabilmektedirler. Bu anlamda özellikle yatılı olarak bakım sektöründe çalışan yabancı göçmen kadınların çalıştıkları ve ikamet ettikleri ev ortamlarında 7/24 kalmaları hem psikolojik hem de bedensel sağlıkları açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Sosyal açıdan da baktığımızda aynı durum yine anti sosyal bireylerin ortaya çıkması gibi bir dizi sorun ve sıkıntılara eden olabilecek boyutta önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Buradan hareketle görüşme gerçekleştirdiğimiz göçmen kadınlara boş zamanlarında neler yaptıkları ile ilgili sorular yönelendirilmiştir.

“Artık çalışmıyorum eşimin dükkânına gidiyorum ordayım onun dışında komşularım var Allah razı olsun hep benimleler. Foruma gidiyorum, evde de oturmayı seviyorum Maçka’ya pikniğe gideriz. Yomra köyümüz bizim oraya da gideriz. Ama yayla sevmiyorum. Arkadaşlarım hep Türk Trabzonlu da var dışarıdan da var, eşimin akrabaları var. Arkadaşlarla toplanır çarşıya da gideriz. Ya da birimize toplanırız. Yer, içer otururuz komşular”(G/4, 42, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“Evdeyim temizlik yapıyorum, çamaşır yemek yapıyorum komşularım var çay içiyorum onlarla. Foruma gittim arkadaş dedi Forum Forum, merak ettim gittim çok beğendim ama bir şey almadım ben yani, moloz biliyorum. Başka yok. Komşularım var ama onlarda yaşlı öyle bir yere gidemiyoruz onlarla ama önceden vardı”(G/11: 63, Üniversite, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Kitap okumuyorum yanımda getirmediğim 30 yıl okumuşum yeter okumuyorum. Trabzon’a gezmeye hiç gitmedim. Emniyet işim vardı bir de hala hastanede yatarken o zaman gittim ya da halamın gelini ziyaret gittim başka da gitmedim. Burada komşuluk ediyorum buraya geliyor o kadınlar burası istasyon(kahkaha atarak) burada bir de hala akrabalar oturuyoruz öyle” (G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“İzin günü dışında gelinler var komşular onlar gelirler kahve içeriz mandalina toplarım onlarla hep burada yani bir arada. Gidiyorum gelinler bahçeden topluyorum bir şeyler yani öyle çıkıyorum” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Görüşme gerçekleştirilen yabancı göçmen kadınların boş zaman değerlendirmelerine ilişkin verdikleri cevaplardan bir kısmına yukarıda yer verilmiştir.. Görüşmecilerin ifadelerinde de yer aldığı gibi göçmen kadınların boş zaman değerlendirmelerine ilişkin algıları ev içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlere yöneliktir. Az sayıda görüşmeci boş zaman değerlendirmesi olarak dışarıya çıkma gezinti yapma gibi ev dışı faaliyetlere dair cevaplar vermiştir. Göçmen kadınların en fazla gerçekleştirdikleri boş zaman etkinliği komşular ile geçilirken vakitler olduğu belirlenmiştir. Komşuluk bu anlamda yabancı göçmen kadınların çalışma yaşamlarından arta kalan zamanlarda en fazla meşgul oldukları toplumsal ilişkiler arasında yer almaktadır. Bir başka açıdan komşuluk ilişkileri özellikle Trabzonlu komşular ile gerçekleştirildiği göz önüne alındığında göçmen kadınların Trabzon’un kültürel yapısına adaptasyonları, iş yaşamlarına tahammüllerini ve kabul görme oranlarını artırıcı özellikler göstermektedir.

Dikkati çeken bir başka husus yabancı göçmen kadınların yatılı olarak çalışmaları durumunda ev dışında neredeyse kendi başlarına gerçekleştirdikleri hiçbir faaliyetlerinin olmamasıdır. Bu anlamda çoğunlukla yanlarında çalıştıkları ailelerin mensupları ya da akraba gruplarından birileri yer almaktadır. Boş zaman değerlendirmesi yatılı olarak bakım emeğinde çalışan yabancı göçmen kadınlarda diğer sektörlerde çalışanlara oranla yok denecek kadar azdır. Bu durum göçmenlerin çalışma yaşamlarındaki sıkıntılarında etkisi ile bir takım ruhsal ve sosyal sorunlar yaşamalarına neden olabilmektedir. Evli olan göçmen kadınların ise çocukları ve ailelerine ayırdıkları vakitleri de boş zaman değerlendirilmesi algı ile düşündükleri belirlenmiştir. Kendilerini birey olarak çocuk ve eşlerinden ayrı kendilerine ait boş zaman değerlendirmesi içinde düşünemeyen göçmen kadınların boş zaman değerlendirme algılarının dahi anne ve eş rollerinin bakış açısından şekillendiği görülmüştür.

3.2.5.4.6. İzin Kullanımları: *Kentin Görünmezleri*

Yukarıda yer verdiğimiz boş zaman değerlendirmesi gibi çalışma yaşamı içerisindeki bireylerin en az boş zamanlar kadar önemli olan haftalık ve yıllık izinleri açısından izin kullanımı göçmen çalışanlar açısından da önemli bir konudur. Genel olarak göçmen oldukları için bu kadınların olabildiğince izin kullanımlarını haftalık değil üç aylık ya da 2 aylık periyotlar halinde ülkelerinde arkalarında bıraktıkları aileleri ile geçirmek istedikleri dikkat çekmiştir. Göçmen kadınlar arasında evli ve çocuk sahibi olanların ülkelerinde kullandıkları izin günlerinde neler yaptıklarına ilişkin sorular karşısında istisnasız verilen cevapların neredeyse tamamına yakını evlerinden hiç çıkmadıkları kısa süre olduğu için olabildiğince çocukları ile eşleri ile vakit geçirmek şeklindedir. Görüldüğü üzere göçmenlerin kadın olmasının yanı sıra anne olmaları izin kullanımlarını çalışma yaşamından uzakta fakat kendisini dinlendirmek ya da rahatlatmak adına bedensel ve psikolojik dinlenme şeklinde gerçekleşmemektedir. Anne olmak izin günlerini ülkelerindeki evlerinde çocuklarının ve eşlerinin ihtiyaçlarını karşılayan konumda olmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu durum olumsuz yanlarının yanı sıra olumlu yanlarını da içerisinde barındıran çift yönlü bir zaman kullanımı içermektedir. Göçmen kadınlar bedensel olarak ücretsiz ev emeği ile meşgul oldukları izin günlerini, annelik rollerini ve eş olma rollerini yerine getirdikleri düşüncesi ile psikolojik açıdan rahatlama yaşayabilir ve geri döndüklerinde ailelerine olan özlemlerini biraz olsun gidermiş olabilmeleri açısından olumlu olarak geçirebilirler.

İzin kullanımları konusunda ticaretle uğraşan göçmen kadınların kendilerine ait işleri oldukları için böyle bir izin günü sınırlaması bulunmamaktadır. İstedikleri zaman tezgâhları açmakta serbesttirler fakat kazançları paraya ihtiyaçları olması nedeniyle genellikle her gün açmakta olduklarını bazen hafta sonu pazar günleri açmadıklarının da olduğunu ifade etmişlerdir. Çevirmenlik hizmetlerinde çalışanların da hafta sonu izin kullandıkları fakat içlerinde kayıt dışı istihdam edilen bir görüşmecinin sadece Pazar günü çalışmadığı yıllık izin olarak da iki hafta izin kullanabildiğini ifade etmiştir. Bakım emeği çalışanları ise izin konusunda ayrı bir konuyu oluşturmaktadırlar. Haftada bir gün çarşı izni olan görüşmecilerimiz o bir günlük izin gününün de il merkezinde gezmeye çıktıklarını varsa arkadaşları ile buluştuklarını ifade etmişleridir. Fakat dikkati

çeken önemli bir nokta ise çoğu bakım emeği çalışanlarının haftalık izin verilse dahi kullanmama durumlarıdır. Dışarda yapacak bir işlerinin olmadığı, işverenleri ile beraber gerek oldukça çıktıklarını ya da dışarı çıkmayı sevmedikleri yönündeki ifadelerin de aralarında yer aldığı farklı söylem biçimlerinin olduğunu fark ettik. Genel olarak ifade edecek olursak bakım emeğinde çalışan yabancı göçmen kadınların üç ayda bir kere ülkelerine 10 ya da 15 gün aralığında işvereni ile ilişkilerine bağlı olarak değişebilen izin kullanımları vardır. Bunun dışında ise izin kullanmayı tercih etmedikleri kullanmadıkları izinleri ülkelere gittiklerinde kullanmak istedikleri gözlemlenmiştir.

“Ayda bir 15 günde bir gidip geliyorum para bırakıyorum dolabımı dolduruyorum sonra tekrardan geliyorum. Eşim bakıyor onlara da para götürüyorum. Yapmak zorunda değil ama yapıyor”(G/4: 42, Üniversite, Eski Bavul Turisti, Azerbaycan).

“8 de başlıyorum yavaş yavaş çocuklar falan. Akşam 5’e kadar burada yatılı kalıyorum kalacağım oda var 5’ten sonra istirahat edebiliyorum. Her iş yapıyorum yani temizlik, yemek çocuk bakıyorum evde her iş. Bu iş için eğitim almadım ben biliyor bu işleri. İzin var üç aylık 5 gün ama ben almıyorum izin çünkü gidiyor ben Batum’a izin almıyorum 3 ayda 5 gün Batum’a gidiyorum”(G/6: 40, Üniversite, Çocuk Bakımı, Gürcistan).

“Yani belli değil bazen 15 gün bazen a bazen 3 ay gidip geliyorum 15 senedir”(G/11: 63, Üniversitesi, Temizlik Görevlisi, Gürcistan).

“Buraya yanıma gelen yok ben gidiyorum hep. Burada birkaç Gürcü kadın var onlarla hep bir de halanın akrabaları bir tek onlarla görüşüyorum. Perşembe günü pazara gelir hanimler Gürcü oraya gidiyorum bazen ama pek izin kullanmıyorum(hala lafa girdi o pek izin kullanmaz arkadaş görür gelir, özel bir şey lazım halaya söyler giderim o kadar). Gürcistan’a eskiden 3 ayda bir kez gitmedik gerek idi. Ama şimdi dört, beş ay falan giderim bir kere. Ne zaman isterim giderim o zaman gittiğimde 10 gün 15(Hala müdahale etti) gün kalıyorum. Evde internet var herkes ile görüşüyorum. Kızlarım torunla görüşüyorum. İki tane torunum var” (G/9: 62, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

“Ben gidiyorum ne zaman bir şey olursa hasta olursa öyle gidiyorum yoksa üç ayda bir gidiyorum geliyorum. Eşim geldi şimdi hiç gelmemiştii yılbaşında yanıma geldi. İznim var her hafta Pazar günü var ama bazen oluyor ne zaman isterim o zaman ama diyorum pazara gitmiyorum o zaman gidiyorum yani bazen gitmiyorum. Ya da arkadaşlar var gelinler var tanıdıklar onlara gidiyorum halaların tanıdıklar var aile gibiyiz yani öyle gidip geliyoruz. Oğulları var gelinler var onlara gidiyorum onlar zaten her gün buradalar geziyoruz kızlarla beraber, kızları gelinleri onlarla beraber yani yemekler yapıyoruz yiyoruz hep beraber yani. Bir gün istiyorlar bir yer gitmek falan onlarla ben de gidiyorum. Tek gitmiyorum burada var bakıcı var. Ona gidiyorum onun dışında akrabalar Trabzonlu kadınlarla komşuyum yani öyle. Yani burada gelin torun çok nenelerle beraberim ben hep” (G/5: 54, Üniversite, Yaşlı Bakımı, Gürcistan).

Göç sonrası istihdam biçimleri göçmen kadınların yaşam biçimlerini etkilemektedir. Ne sadece yabancı ne de yerli olabilen göçmen kadınlar iki kültür iki dil, iki aile arasında yaşayan ev hizmetleri ve balım emekçileri açısından sanayi devrimiyle beraber ev ve iş yerinin ayrılması durumunun tersine bir süreç yaşamaktadırlar. Bu süreçte bütün günleri ev içinde geçmektedir.

SONUÇ

Küreselleşme ve insan hareketliliği bir arada düşünüldüğünde göçmen kadınlar, küresel göçlerin en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Küreselleşen dünya insan, para, mal ve mekân hareketliliğini de beraberinde getirmiştir. Göç de toplumsal bir olgu olarak insan hareketliliğini temsil etmektedir. Kadının küresel göçler içindeki değişen konumu ve toplumsal cinsiyet özelliklerinin göçe etkisi, göçün feminizasyonuna (kadınsılaşması)na neden olmuştur. Kadınsılaşan göçlerin bir örneğini de 1988’de Sarp Sınır Kapısı’nın açılması ile Trabzon’un aldığı yabancı uyruklu kadın göçünde görmekteyiz. Uluslararası göçün Trabzon ilinde doğurduğu toplumsal ve ekonomik sonuçlar sadece Trabzonluları değil, göç eden yabancı uyruklu kadınları da etkilemiştir. Kadın olmanın başlı başına bir ikincileştirmeyi beraberinde getirdiği toplumsal ve gündelik yaşamda, ulusaşırı alanlarda göçmen kadın olmak, hatta yabancı göçmen kadın olmak, çok daha fazla uzak durma ve tutunma stratejilerini bir araya getiren zor koşulları ifade etmektedir. Araştırma kapsamında yabancı göçmen kadınlarla görüşmeler kartopu örnekleme kullanılarak Kunduracılar, Maraş Caddesi, Çömlekçi, Pazarkapı, Moloz, Karşıyaka, Aydınlık Evler, Pelitli gibi Trabzon merkezde yer alan semt ve mahalleler ile Of, Vakfikebir, Akçaabat ve Yıldızlı gibi ilçe ve beldelerde görüşmecilerin istediği ve görüşmelerin gerçekleştirilebilmesi için fiziki koşullara sahip yerlerde yapılmıştır.

Yabancı göçmen kadınların demografik özellikleri göz önüne alındığında kadınların genellikle 28- 70 yaş grubunda oldukları ve yaş ortalamalarının yaklaşık 46 olduğu belirlenmiştir. Türkiye’nin aldığı yabancı kadın göçlerinde en çok merak edilen ve üzerine tartışmalar yapılan konulardan biri göçmen kadınların eğitim düzeyleri ve vasıflı, vasıfsız olma durumlarıdır. Araştırmamızda elde ettiğimiz bilgilerden çoğunluğun üniversite mezunu olduğu ve göç öncesinde ülkelerinde mesleklerini icra ettikleri; fakat ekonomik şartlardan ve ailevi nedenlerden dolayı göç etmek durumunda kaldıkları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu anlamda Türkiye özelinde yapılmış yabancı göçmen kadın araştırmalardaki genel göçmen profilini destekler nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Örneklemin eğitim düzeyi göz önüne alındığında 17 görüşmecinin 3’ünün ortaokul, 2’sinin lise ve 12’sinin üniversite mezunu olduğu görülmüştür. Göçmen

kadınların ülkelerinde üniversite düzeyinde eğitim veren okullarda müzik, Rus Dili ve Edebiyatı, Gürcü Dili ve Edebiyatı, ekonomi, sosyal hizmet ve turizm, muhasebe, otomotiv, konservatuar, hukuk, hemşirelik ve pedagoji gibi bölümlerde eğitim almış vasıflı kadınlar olduğu da tespit edilmiştir. Eğitim dilinin Rusça olması nedeniyle bütün kadınlar anadilleri gibi Rusça konuşabildiklerini, yazabildiklerini ve okuyabildiklerini ifade etmişlerdir. Bunun dışında bilinen ve konuşulan diğer diller, İngilizce, Almanca, İspanyolca, Arapça, Ermenice, Azerice, Gürcüce ve Türkçe gibi dillerdir. Genel olarak görüşmecilerin Türkçe seviyelerinin iyi düzeyde olduğu da gözlemlenmiştir. Yabancı göçmen kadınların dil öğrenme konusunda yetenekli olduklarını düşündükleri ve dil öğrenmenin kendileri için zor bir iş olmadığını belirten ifadeleri görüşmeler esnasında sıkça kullandıkları görülmüştür. Bu anlamda özgüvenleri yüksek karaktere sahip oldukları da dikkat çekmektedir. 17 görüşmeciden 4'ü eşleri vefat ettiği için dul, geriye kalan 13 kadından 10'unun eşinin doğum yerinin Trabzon olduğu, 3'ünün ise kendileri gibi yabancı uyruklu eşlerini olduğu belirlenmiştir. Evli olan yabancı göçmen kadınlardan eşleri Trabzonlu olanların ikametlerinin Trabzon'da, eşleri yabancı uyruklu olan kadınların ise ikametlerinin izin günlerinde ülkelerinde ailelerinin yanında diğer günlerde ise çalıştıkları için Trabzon'da olduğu belirlenmiştir. Göçmen kadınların evlilik durumlarına baktığımızda ise 3 göçmen kadının eşlerinin ikinci eşi olarak resmi nikâhlı değil dini nikâhlı birlikteliklerini sürdürdükleri dikkat çekmektedir.

Göç, karar alma ve uygulama noktasında kadınların bireysel tercihi gibi görünen; fakat arka planında ailenin refahı ve geleceği için alınan toplumsal bir karar olma özelliği olan göçmen ve ailesi için önemli bir dönüm noktasıdır. Zira göç sonrasındaki yaşam göç öncesinden gittikçe farklılaşan kendine uygun yaşam ve çalışma özellikleri göstermeye çalışan dönüştürücü bir olgudur. Bu nedenle kadınların yüksek oranlarda göç etmesine neden olan kişi, kurum ve kuruluşların etkisi göç kararı alma ve uygulama noktasında önemli olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Araştırmamız esnasında elde ettiğimiz bilgi ve bulgulardan hareketle, yakın akraba grubu daha önce Trabzon'a göç etmiş bavul turistleri, yerleşik göçmenler ve komşular aracı kişiler arasında yer almaktadır. Bunların dışında bir kurum olarak evlilik göçe neden olan etkenler arasında yer almaktadır. Ve son olarak ise aracı şirketlerin yabancı uyruklu kadınların göç ve göç sonrası iş bulma süreçlerinde etkin kuruluşlar olduğu belirlenmiştir. Aracı kuruluşlar olarak bu işi yapan şirketler, çalışmak isteyen göçmen

kadınların göç sürecindeki pasaport vize işlemlerinde yardımcı olmakta ve göç ettirdikleri kadınlara göç sonrasında genellikle ev ve bakım hizmetlerinde iş imkânı sağlamaktadırlar. İşveren konumunda olan ve evinde bakıcı ya da ev hizmetleri çalışanı istihdam etmek isteyen ailelerle anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu hizmetleri karşılığında hem iş buldukları göçmenlerden hem de işçi buldukları ailelerden belirli miktarda para talep etmektedirler. Trabzon üzerine yapmış olduğumuz çalışmada aracı olarak faaliyet gösteren bir şirket tespit edilmemiştir. Göçmen kadınları göç ve iş bulma süreçlerinin daha çok sahip oldukları göçmen ağları ve uluslararası alanlarda kurdukları ilişkiler biçimleri ile şekillenmekte olduğu görülmüştür.

Göç sonrası istihdam biçimlerinden hareketle Rus pazarı, ev hizmetleri, temizlik hizmetleri, aşçılık, çevirmenlik, hasta, yaşlı ve çocuk bakımı, masörlük gibi işlerin ağırlıkta olduğu görülmüştür. Bu iş kolları içerisinde ağırlıkta olan ise bakım emeğinde çalışan göçmen kadınlardır. Bu anlamda araştırmamızın öne çıkan bulgularından biri olan bakım ve ev hizmetleri alanı göçmen emeğinin istihdam alanlarının başında gelmektedir. Araştırmamız esnasında yapmış olduğumuz diğer gözlem ve görüşmelerden Gürcistan uyruklu kadınların bakım emeği sektöründe ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Kentte birçok kişi tarafından bilinen bu istihdam biçimlerinin hem göçmenlerin ilişki ağları hem de Trabzonlu ailelerinin ev ve bakım emeği alanında göçmen emeğini daha fazla talep etmesi durumu ile arttığı ve sürdürüldüğü de görülmüştür. Göçmen kadınlar, aldıkları ücretlerin tamamına yakını ülkelerinde bulunan ailelerine gönderdikleri ve bu şekilde hem ülke ekonomilerine hem de aile ekonomilerine katkı yaptıkları da bir diğer önemli bilgidir. Bu kadınlar, aralarında bıraktıkları çocuklarının bakımını kendisi gibi bir başka kadına(anneanne, büyük kız evlat, kız kardeş, ya da ücretli bakıcı) devretmekte ve bu şekilde bakım emeği toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde şekillenen kadın işi olarak yeniden üretilmektedir. Bu durum küresel bakım zincirleri olarak kavramlaştırılmaya çalışılmakta olan bir olgudur.

Küreselleşmenin emek üzerindeki en önemli etkileri arasında düzensiz ve kaçak göçler, esnek çalışma saatleri ve kayıt dışı istihdamının artması yer almaktadır. Bu durumun en fazla istihdam olduğu alanlar seks işçiliği, ev hizmetleri ve bakım emeği sektörleridir. Cinselliğin meta haline getirilmesi, ev ve bakım hizmetlerinin göçmen kadınların kayıtsız çalışma ve göç durumlarını gizleyebilecekleri sığınma alanları gibi

görülmesi sonucu hem cinsellik bir meta haline getirilmiş, hem de ev ve bakım hizmetlerinin küreselleşmesine neden olunmuştur. Sermayenin küresel pazar içerisindeki dolaşımı, sadece iş yerlerinin işgücünün ucuz ve fazla olduğu coğrafyalara taşınması şeklinde değil, işgücü potansiyeli olan; fakat ekonomik yönden kısıtlı istihdam olanaklarına sahip ülkelerden istihdam ve iş olanaklarının fazla olduğu görece daha gelişmiş ülkelere doğru olan insan akışı ile de gerçekleşmektedir. Bu durumu SSCB'nin dağılmasından sonraki süreçte yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle etraflarındaki daha iyi yaşam şartlarının ve istihdam olanaklarının olduğunu düşündükleri ülkelere göç eden kadın göç deneyimlerinde görmekteyiz. Kadınların küresel göçler içindeki oranlarının artmasının temel çekici nedenlerinden biri de daha iyi yaşam koşullarına ve ekonomik şartlara ulaşma isteğidir. Fakat bu istek, bireysel değil göçmen kadınların ailenin geleceği ve refahı için alınan bir karar olma özelliğini içinde barındırması hasebiyle de göz ardı edilmemesi gereken önemli bir noktadır.

Trabzon; küresel kadın göçleri açısından bakıldığında, 1990'lı yıllardan itibaren yabancı kadın göçü almış ve göçün azalmasına rağmen toplumsal ve kültürel yapısında değişimlere sahne olmuş bir ildir. Bu konuda yapılmış medya ve akademik içerikli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma ise, adından bazı kimlik ve ötekileştirmelerle çokça söz ettiren yabancı göçmen kadınların küresel feminizasyon sürecindeki konumu çalışma ve sosyal şartları üzerine odaklanmıştır. Göç ve emek feminizasyonu bağlamında yabancı göçmen kadınların toplumsal cinsiyet özellikleri göç sonrasındaki istihdam biçimleri ve olanaklarına nasıl yansıdığı araştırmanın temel sorusunu oluşturmuştur. Buradan hareketle gerçekleştirdiğimiz gözlem ve görüşme sonuçlarına göre yabancı göçmen kadınların çalışma alanlarının toplumsal cinsiyet rollerine göre kadın işi olarak belirlenen ev içi rollerin kamusal alanda iş kolları olarak yansımış biçimleri olduğu yönündedir. Toplumsal cinsiyet biyolojik cinsiyetin dışında bireylerin toplumsallaşma araçları ve kurumları içerisinde cinsiyetlerine göre nasıl davranması, giyinmesi, konuşması ve kısacası yaşaması gerektiğine ilişkin bireylere kazandırılan ikinci cinsiyettir. Bu toplumsallaşma sürecinde kazanılan kimlikten dolayı toplumsal cinsiyet, cinsiyet ifadesinden farklı olarak kullanılmaktadır. Yabancı göçmen kadınların Trabzon'a göç yolculukları klasik göç kuramları içerisinde görünmez olan kadının göçe karar verme ve yanında erkek bir yakını olmadan kendi başına göç ederek toplumsal cinsiyetin dışında hareket ettiği gibi görünmektedir. Fakat göç sonrasında bu kadınların

çalıştıkları fuhuş dışında, ev ve bakım hizmetleri, aşçılık, temizlik hizmetleri, kuaförlük, masörlük, çevirmenlik gibi işler ataerkil bir düzen içerisinde kadın işi olarak bilinen iş ve meslek kollarında olması durumu toplumsal cinsiyet rollerinin devamı niteliğindeki işlerin emek piyasasında göçmen kadınlar tarafından yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Görüşmeler genellikle kadınların çalışma ortamlarında gerçekleştirildiğinden gözlem yapabilme fırsatımızda olmuştur. Sonuç olarak ev ve bakım hizmetlerinde göçmen emeği istihdamının görünmeyen kısımları ile önemli bir göçmen istihdam alanı oluşturduğu belirlenmiştir. Kentin toplumsal hafızasında fuhuş sektöründe çalışan göçmen kadınların önemli bir yer tuttuğu göz önünde bulundurulduğunda, emek göçü ile Trabzon'a gelen göçmen kadınların "Nataşa" kimliği dışında ve bu duruma bağlı ötekileştirmeler ve damgalamaların da tesirinden uzak bir kimlik edinme mücadelesi verdikleri görülmüştür. Trabzonlu kadınların ötekisi konumundaki yabancı göçmen kadınların; emek piyasasında bazen işveren, bazen komşu, bazen aileden daha yakın bir akraba gibi tanımladıkları Trabzonlu kadınlarla daha fazla ilişki kurmaya çalıştıkları bu şekilde ötekileştirmeden kurtulmaya, toplumsal kabul görmeye ve uyum sağlamaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Araştırma esnasında görüşme gerçekleştirmek istediğimiz ve ulaştığımız 44 yabancı göçmen kadına, ya Trabzonlu kadınlar ya da ilk görüşmelerin yapıldığı göçmenler kadınlar vasıtasıyla ulaşabildik. Bu süreçte de Trabzonlu kadınların konuda dün "öteki"si bu gün ise komşusu, çalışanı, bakıcısı, ya da ev çalışanı olan göçmen kadınlara olan yaklaşımlarının daha çok çalışma eksenli olduğu görülmüştür.

Trabzon'da göçmen emeğinin en fazla kullanıldığı alan olarak ev ve bakım hizmetleri araştırmamız açısından üzerinde önemle durulması gereken bir konuyu oluşturmaktadır. Trabzon'un 1990 sonrası aldığı yabancı kadın göçü, sonraki yıllarda oluşan fuhuş olayları yabancı kadın kimliğinin "Nataşa" etiketi üzerinden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu durumun neden olduğu ötekileştirmenin göçmen emeğinin farklı alanlarda istihdamı ile tamamıyla ortadan kalkmamakla beraber yumuşadığı görülmüştür. Trabzonlu kadınların sokakta satıcı, pazarda tezgâhtar ya da çömlekçide seks işçisi olarak tanıdıkları, duydukları, gördükleri göçmen kadınları çalışmak için gelen emekçi kimlikleri ile tanıdıkları alan, bu iki kadın grubunu birleştiren ev içi alandır. Bu nedenle ev hizmetleri ve bakım emeğinin bu iki kadın grubunun karşılaşma alanı olarak görülebileceği yorumu da yapılabilir.

Modernleşmenin, toplumsal yapı ve kurumlar üzerindeki dönüştürücü etkisi bireylerin yaşam biçimlerinden olguları algılama tarzlarına, üretim biçimlerinden tüketim alışkanlıklarına kadar çok çeşitli alanda etkinliği vardır. Kapitalist üretim biçiminin emek üzerindeki esnekleştirici etkisi sadece çalışma biçimleri üzerinde değil aynı zamanda bireyin iş yaşamında da etkili olmuştur. Bu çalışmanın konusu olarak Trabzon'un 1990'lı yıllardan itibaren toplumsal yapısındaki değişim ve dönüşümlerin mimarı olarak modernleşmenin olduğu da gözden kaçmamalıdır. Modernleşmenin toplumsal yapı ve kurumlar üzerindeki etkisinin sadece yaşam biçimi değil aynı zamanda kurumsal manada değişimleri de beraberinde getiren kapsamlı bir dönüşüm olduğu görülmektedir. Trabzon, demografik yapısında ani nüfus artışını yaşamış ve çok sayıda yabancı kadın göçü almış bir ildir. Göçün niceliksel etkisi azalmakla beraber, toplumsal ve ekonomik etkisi Trabzon'un modernleşen yaşamında belirgin bir unsur olarak yerini almıştır. Bu toplumsal değişme anında en fazla etkilenen kurumda hiç kuşkusuz aile kurumu olmuştur. Ailenin dönüşümü kadının toplumsal ve gündelik yaşamındaki konumundan, çocuğun yetiştirilmesine, yaşlı aile bireylerin bakımına kadar birçok konuyu da beraberinde değiştirmiştir. Ailenin rolleri arasında olan birçok konu, ticari olarak bu işleri yürüten kurumlara ya da ücretli çalışanlara devredilmektedir. İşte tam da bu noktada Trabzonluların göçle tanıştığı yabancı konumundaki göçmen kadınlar, modernleşmenin aile ve birçok kurum üzerindeki dönüştürücü etkisi ile ücretli çalışan olarak toplumsal yaşamda kabul görmeye başlamıştır. Yabancı göçmen kadınlar, ülkelerinde yaşadıkları sosyo ekonomik çözülme sürecinin etkisiyle kendilerini gerçekleştirdikleri modern süreç ile, göç ederek geldikleri Trabzon'da yaşadıkları postmodern süreç içerisinde konumlandırılmaktadırlar. Ülkelerinde yaşadıkları sıkıntılar ve değerlerin çözülmesi bu kadınların göç sonrası yaşamların da eski-yeni modern-postmodern arasında sıkışan kimlik sancılarını da gündeme getirmektedir. Bu durum tek taraflı olarak değil, karşılıklı işleyen bir süreçtir. Trabzon'da göçün yarattığı değişim değerlere de yansımakta ve gelen kadınları konumlandırma biçimi de bu çerçevede oluşmaktadır. Yabancı göçmen kadınların çözülme sürecindeki değersizleşme, anomik halden kurtulma çabası Trabzon'da kentin sakinleri tarafından konumlandırılmaları, ötekileştirilme ve etiketlenmeleri ile birleşince ortaya çatışma hali çıkmaktadır. Yabancı göçmen kadınların ülkelerindeki modern süreçleri ile Trabzon'da yaşadıkları postmodern süreç kadınların yeni öznellikler

kazanmasına bu durumda yeniden üretilmesine de neden olmaktadır. Bu anlamda göçle gelen değişim, göçün savurduğu göçmenlerin ulusaşırı alanda kabul görmelerini de sağlayan bir olgu haline gelmiştir. Küresel kapitalizmin göç ve emek üzerinde yarattığı feminizasyon etkisi, Trabzon’da çalışan yabancı göçmen kadınların çalışma ve gündelik yaşamlarındaki etkileşim süreçlerini belirleyen önemli bir değişim dinamiği olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abadan Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, M. (2011). *Ekonomik, Kültürel ve Politik Küreselleşme ve Sonuçları*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Agathangelou, A. (2006). “Arzuların Sömürgeleştirmek: Arzu Endüstrisinde Satılık Bedenler, sömürü ve Güvencesizlik”, (içinde): (65-91). *Praksis: Gündelik Hayat ve Emek Süreçleri, Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 16: Güz.
- Akalın, A. (2007). “Hired as a Caregiver, Demanded as a Housewife Becoming a Migrant Domestic Worker in Turkey” (içinde): (209-225). *European Journals Women's Studies* 2007/ 14; 209.
- , (2010). “Yukarıdakiler Aşağıdakiler” İstanbul'daki Güvenlikli Sitelerde Göçmen Ev Hizmetlisi İstihdamı”(111-134). (içinde). (der).Barbara Pusch-Tomas Wilkoszewski, *Türkiye'ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar-Bireysel Yaklaşımlar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- , (2012). *Müdür, İşçisi, Ürünü ve Misafiri*, Erişim Tarihi: 16.03.2014 <http://birdirbir.org/ev-islerinde-yeni-emek-cagi>.
- Akbıyık, N. (2013). “Ev Hizmetlerinde Çalışma: Malatya'da Bir Alan Araştırması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 21.
- Arı, A. (2007). (Der). *Türkiye'de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Atatimur, N. (2008). *Reasons and consequences of international labor migration of women into Turkey*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir Bölge Planlama Anabilim Dalı.
- Aydın, S. (2006). *Post-Sosyalist Ülkelerde Açığa Çıkan İş Gücü ve Trabzon'da Yabancı Uyruklu Kadın Olgusu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Aydoğanoglu, E. (2007). *Uluslararası Emek Göçü, Yasa Dışı Göç ve Göçmen İstihdamı*, Erişim Tarihi: 17.09.2013 <http://www.emekdunyasi.net/ed/arastirmalar/593>

- Aykaç, M. (2007). "Uluslararası Göç: Kadınlar için Tehdit, Fırsat ve Yükler"(42-53). (içinde). *Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları:12
- Bahçe, S. K. (2008). "Kapitalizm ve Annelik". *Mülkiye Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 258, 2008.
- Bauman, Z. (2010). *Küreselleşme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- , (1999). *Sosyolojik Düşünmek*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- , (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayhan, V. (2013). "Beden Sosyoloji ve Toplumsal Cinsiyet", *Doğu-Batı Dergisi*. Toplumsal Cinsiyet (1), 147-164.
- Beck, U. (2011). *Risk Toplumu, Başka Bir Modernliğe Doğru*, İstanbul: İthaki Yayınları.
- , (2006). "Küreselleşme Nedir?" (içinde). *Küreselleşme Okumaları* (215-227), Kudret, Bülbül(edt). Ankara: Kadim Yayınları.
- Bora, A. (2011). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- , (2011). *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık*, Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Erişim Tarihi: 04.08.2013, <http://www.seçbir.com>.
- Bozkurt, V. (1996). *Enformasyon Toplumu ve Türkiye: İşin Örgütlenmesinde ve İşgücünde Yapısal Değişmeler*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bozok, M. (2012). "Yoksullaşma, Sağcılık, Trabzonspor Taraftarlığı ve Nataşaların Gölgesinde Trabzon Erkekliği"(413-444). (içinde). *Karardı Karadeniz*, Uğur Biryol (derl). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2007). *Taklit ve Toplumsal Cinsiyete Karşı Durma*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- , (2009). *Toplumsal Cinsiyet Düzenlemeleri*. (İçinde) Cogito, Sayı: 58,
- , (2012). *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Castles, S.- Miller, M, J. (2008). *Göçler Çağı - Modern Dünyada Uluslar Arası Göç Hareketleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çiftçi, O. (1982). “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler”, (içinde). (241-270). N. Abadan Unat, (Der.), *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Yayınları Derneği, Ankara: Ekin Yayınları.
- Connell, R.W. (1998). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çağlayan, S.(2006). “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi” (İçinde) *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2006, Sayı: 17
- Çakmak, S. (2010). “Değişen Hayatların Görünmez Sahipleri: Göçmen Kadınlar” (İçinde) *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* Cilt: 2, Sayı: 2.
- Çapar, M. (2004). “Toplumsal Cinsiyet ve İşbölümü”. *Eğitim, Bilim ve Toplum Dergisi*, 2 (8), 56-74.
- Davidoff, L.(2012). *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, (edt). Ayşe Durakbaşa İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S.- Öztürk, M. Y.(der). (2000). *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği*, İstanbul: Sav: Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları.
- , (2011). “Türkiye’de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği”(içinde).(26-48) *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1).
- , (2010). “Avrupa’da Göçmen Kadın Emeği ve Sosyal Refah Devleti” Erişim Tarihi: 11.12.2013, <http://sonbahardancizgiler.wordpress.com/>
- Demez, D. (2011). “Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Bir Hediyeleşme Örneği Olarak Çiçek Gönderme”, (87-103). (içinde). *Mediterranean Journal of Humanities* 1/2.
- Deniz, A. ve Özgür, E. M. (2013). “Antalya’daki Rus Gelinler: Göçten Evliliğe, Evlilikten Göçe”,(151-175). (içinde). *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 27. Sayı, 2013/2, 151-175.
- Dökmen, Y. Z. (2010). *Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Psikolojik Açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ecevit, Y. (1998). “Türkiye’de Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Temelli Analizi” (267-285). *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*. (Edt). Ayşe Berktaş Hacımırzaoglu, İstanbul: Türkiye İş Bankası.

- Erbaş, H. (2009). *Küreselleşme, Kapitalizm ve Toplumsal Dönüşümler*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Erdem, T. (2009). (Edt). *Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavram Süreçler*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Erdem, Z –Şahin, L. (2008). “Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı”, *Kamu- İş*; Cilt:10, Sayı: 2/2008, 43.
- , (2009). “Ülkemizde Ev Hizmetlerinde İstihdam Edilen Yabancı Uyruklu İşgücünün Çalışma Koşulları: İstanbul İli Üzerine Bir Alan Çalışması” (İçinde): (281-325). *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 57/2009
- Erder, S. (2000). “Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye “Göç Alan” Ülke mi?”(235-261). (İçinde) *Mübeccel Kıray İçin Yazılar*, Bağlam Yayınları: Ankara.
- , (2007). “Yabancısız Kurgulanan Ülkenin Yabancıları” (1-83). (içinde) *Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, İstanbul: Derin Yayınları.
- , (2007). “Çalışma Hayatımızda Yeni Yabancılar Bir Araştırmanın Bazı Sonuçları ve Değerlendirmeler”(83-127). (içinde). *Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Erdoğan, S.- Toköz, G. (2013). *Türkiye’de Ev İşçileri: Kadınların Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü*, Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO), Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi: 42, Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi.
- Etiler, N. - Lordoğlu, K. (2010). “Göçmenlerin Sağlık Sorunları: Ev Hizmetlerinde Bir Alan Araştırması”, (93-119). (İçinde) *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiri Kitabı*. Ekim 2010, İstanbul: Petrol-İş Yayını-113
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulaşırı Toplumsal Alanlar*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Fidan, F. - Özdemir, Ç. (2011). “Ev Hizmetlerinde Çalışan Kadınlar ya da Evlerin Kadınları”, (İçinde).(79-89). *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Temmuz 2011, Cilt 2, Sayı 2.
- Fine, C. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması*. İstanbul: Sel Yayıncılık.

- Fox, J. (2002). *Chomsky ve Küreselleşme*, Çev: Ebru Kılıç, İstanbul: Everest Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- , (2004). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gökbayrak, Ş. (2006). “Uluslararası Göçler ve Kadın Emeği”, *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 86.
- Gökmen, E. Ç. (2011). “Türk Turizminin Yabancı Gelinleri: Marmaris Bölgesinde Turizmde Çalışan Göçmen Kadınlar” (iç). *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2011/1
- Gülcür, L. Ve İlkkaracan P. (2002). “The Natasha Experience: Migrant Sex Workers From The Former Soviet Union and Eastern Europe in Turkey” *Womens Studies International Forum*(iç). 25, No. 4(411-421).
- Günçikan, B. (1995). *Haraşodan Nataşa’ya*. İstanbul: Arion Yayınevi 1. Basım.
- Hann, I. B. (1999). *Doğu Karadeniz’de Efsane Tarih ve Kültür*, İstanbul: Çivi Yazıları.
- , (2012). *İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hartmann, H. (2012). “Marksizim’le Feminizmin Mutsuz Evliliği, G. Savran, N. Tuna(derl.) *Kadının Görünmeyen Emeği*,(iç). İstanbul: Yordam Kitap.
- Horgan, G. (2002). *Küreselleşme ve Kadınlar*, Çev: Canan Şahin, İstanbul: Z Yayınları.
- Ihlamur, Öner, S. G. – Öner, N. A. S. (2012). (der). “Göçün Kadınsılaşması ve Sosyal Refah Rejiminin Dönüşümü: İtalya Örneği” (içinde). *Küreselleşme Çağında Göç; Kavramlar, Tartışmalar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Intraws, United Nations International Research And Training Institute For The Advancement Of Women Gender. (2007). *Remittances and Development, Feminization Of Migration 2007*, United Nations
- James, S. (2010). *Cinsiyet, Irk, Sınıf, Kadınlardan Yeni Bir Perspektif*, İstanbul: Bgst Yayınları.
- Kalaycıoğlu, S. Rittersberger, H. (1998). “İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar”, (iç). (225-235) *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (Edt). Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kalaycıoğlu, N.(1992). “Sovyet Turistlerinin Trabzon’da Sınır ve Kıyı Ticaretinin Doğu Karadeniz Bölgesinde Meydana Getirdiği Ticari Hacim” (Yayınlanmamış

- Yüksek Lisans Tezi) Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı
- Kanbir, F. (2012). “Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Yabancı Kavramı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı
- Karaca, N. (2011). *Kimlik Sorunsalı*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaca, N.- Kocabaş, F. (2009). “Ev Hizmetlerinde Çalışanların Karşılaştıkları Sorunların Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” *Kamu-İş*; Cilt:10, Sayı: 4/2009.
- Kaşka, S. (2007). “Ev İçi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye’deki Göçmen Kadınlar” (225-241). (içinde) *Türkiye’de Yabancı İşçiler: Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri*, İstanbul: Derin Yayınları.
- Kergoat, D. (2009). “Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Cinsiyetin Toplumsal İlişkileri”.(İçinde) *Praksis, Dört Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı. 20, 09-16.
- Kıray, M. (2006). *Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Köse, E. (2013). “Cinsiyet/ Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyet İkiciliği Üzerine Eleştirel Yaklaşımlar ya da Doğa “Doğal mıdır?”(37-52). (İçinde) *Doğu-Batı Dergisi Toplumsal Cinsiyet II*. Sayısı.
- Köysüren, Ç. A. (2013). *Kültürel ve Dini Algıda Toplumsal Cinsiyet*. Ankara: Sentez Yayınları.
- Kuş, E. (2003). *Nicel, Nitel Araştırma Teknikleri: Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?* Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. User, İ. Akpınar, A. (2012). *Kayıp İşçi Kadınlar: Kayıtdışı Çalışmaya Dair Bir Alan Araştırması*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lordoğlu, K. (2010). “Türkiye’de Çalışma Hayatının Bir Parçası Olarak Yabancı Çalışanlar” (89-109). (iç). (der). Barbara Pusch-Tomas Wilkoszewski, *Türkiye’ye Uluslararası Göç, Toplumsal Koşullar- Bireysel Yaklaşımlar*. İstanbul: Kitapyayınevi.

- Man, F. (2013). “Akışkan Zamanlarda Eğretilişme: Ulusal İstihdam Stratejisi Üzerine Bir Değerlendirme”, (İçinde): (229-252), *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2013/1.
- Marshall, M. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meda, D. (2012). *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merriam, S. B.(2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Mitchell, J. (2006). *Kadınlar: En Uzun Devrim*. İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Mies, M. (2012). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası, İşbölümünde Kadınlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Mies, M. – Bennholdt, V. – Werlhof, T. C. V. (2008). *Son Sömürge Kadınlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Munck, R.(2003). *Emeğin Yeni Dünyası, Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma*, Çev: Mahmut Tekçe. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Molyneux, M. (2012). “Ev Emeği Tartışması ve Ötesi”, G. Savran, N. Tuna(derl.) *Kadının Görünmeyen Emeği*,(iç). İstanbul: Yordam Kitap.
- Ndiaye, N. (2007). “Göç Kadınları Tehlikeli, Kirli, Aşağılayıcı İşlerde Çalışmaya Zorlanıyor”(20-23).(içinde). *Uluslararası Göç ve Kadın Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları:12
- Özbudun, S. – Sarı, C.- Demirer, T (2007). *Küreselleşme, Kadın ve ‘Yeni’Ataerki*, Ankara: Ütopya Yayınları.
- Özel, H. A.(2011). “İktisadi Perspektiften Küreselleşme Kavramı ve Gelişimi”, (içinde). (91-98). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2).
- Özer, E. N. (2010). *Türkiye’de İnsan Ticareti Mağdurları Üzerine Bir Araştırma* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Anabilim Dalı
- Özkaplan, N. (2010). “Duygusal Emek ve Kadın İş Erkek İş” *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet*(iç). (38-48). U. Serdaroğlu(ed.), Ankara: Efil Yayınları.
- Özlem, D. (1998). “Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler Ayrımının Dünü ve Bugünü Üzerine” *Toplum ve Bilim* (İç).(7-39). 76. Sayı, Bahar, 1998.
- Özyeğin, G. (2005). *Başkalarının Kiri: Kapıcılar, Gündelikçiler ve Kadınlık Halleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Pehlivan, O. “Trabzon’un Türkiye Ekonomisindeki Yeri” (5-11), (içinde). “*Trabzon’un sosyo- ekonomik problemleri ve çözüm önerileri*” Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları-26.
- Peköz, M. (2010). *Küreselleşme ve Göçmen Kuşlar*, Erişim Tarihi: 02.01.2014, 9 Mart, www.sendika.org/2010/3.
- Perraton, J. ve Diğerleri. (2006). “Küreselleşen Bir Dünyada Ekonomik Aktivite” (içinde). *Küreselleşme Okumaları*. (215-227). Kudret, Bülbül(edt). Ankara: Kadim Yayınları.
- Ritzer, G. (2011a). *Sosyoloji Kuramları*. Ankara: Deki Yayınları.
- , (2011b). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sankır, H. (2010) “Eril Tahakküm ve Üstün Erillik Olgusunun Plâstik Alanında Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Oluşumuna Etkileri Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme” *Hacettepe e-dergi*, (Ekim).
- Sarıtaş, İ. (2009), “Küreselleşme”, (389-426). *Feodaliteden Küreselleşmeye*, Erdem, Tevfik (ed.), Ankara: Lotus Yayınları.
- Savcı, İlkey, (1999) “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, *A.Ü. SBF Dergisi*, Cilt:54, Sayı: 1, 123–142.
- Savran, G. A.- Demiryontan, T. N. (2012). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Savran, G. A. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Yayınları.
- Saygılıgil, F. (2013). “Mekânın Cinsiyeti” 209-218 (içinde). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* Cilt: 5, No 1, 2013 ISSN: 1309-8012 (Online)
- Serdaroğlu, F. (2010). “Kişisel Olan Sadece Politik Değil, Aynı Zamanda İktisadidir!”(Feminist İktisat), *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet*(iç), U. Serdaroğlu(ed.), Ankara: Efil Yayınları. 3-18
- Scott, W. J. (2007). *Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*: İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Slaterry, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Sennett, R. (2011). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. İstanbul. Ayrıntı Yayınları.
- , (2013). *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Talas, C. (1997). *Toplumsal Ekonomi, Çalışma Ekonomisi*. İstanbul: İmge Yayınları.
- Tanrıverdi, G. E. (2008). *Sosyolojik Açından Küreselleşme ve Ulus Devlet*(Giddens, Bauman ve Habermas Örneği). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Taş, K. (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Toköz, G. – Erdoğan, S.- Kaşka, S. (2012). *Türkiye'ye Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları*, IOM International Organization For Migration.
- Toköz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Tongyu, T.- Weimin, D. (2012). *Sermayenin Tarihsel Diyalektiği ve Marx'ın Toplumsal Sermaye Teorisi*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Tuna, M. – Özbek. Ç. (2012). *Yerlileşen Yabancılar: Güney Ege Bölgesinde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ulutaş, Ü - Kalfa, Ç.(2009). “Göçün Kadınlaşması ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri”, *Fe Dergi* 1/2 (2009): 13-28.
- Üstün, İ. (2010). “Trabzon'un Misafirleri” (361-402). (içinde). *Trabzon'u Anlamak*, Güven Bakırezer, Yücel Demirer, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yahşi, F. (2007). *Küreselleşme ve İstihdam*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.
- Yıldırım, A. – Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Sel Yayıncılık.
- Yükseker, H. . (2003). *Laleli- Moskova Mekiği: Kayıt Dışı Ticaret ve Cinsiyet İlişkileri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zelinski, K.(1978). *Sovyet Edebiyatı*, İstanbul: Konuk Yayınları.
- Zerzan, J. (2010). “Ataerkillik, Uygarlık ve Toplumsal Cinsiyetin Kökenleri”. *Felsefelogos Dergisi*, Cinsiyetçilik, (38).
- Wallance, R. A. - Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramlar Klasik Geleneğin Genişletilmesi* (Çev. Leyla Elburuz/ M. Rami AYAS), Ankara: Doğu- Batı Yayınları.

EKLER**EK. 1. ÜLKE DAĞILIMI VE UYRUKLARI**

GÖR.NO	DOĞUM YERİ	UYRUĞU	GÖÇ ÖNCESİ YAŞADIĞI ÜLKE
G/1	Azerbaycan, Bakü	Azeri(T.C)	Azerbaycan
G/2	Azerbaycan, Bakü	Azeri	Azerbaycan
G/3	Kazakistan	Azeri(T.C)	Azerbaycan
G/4	Azerbaycan, Sungait	Azeri	Azerbaycan
G/5	Rusya, Sochi	Ermeni	Gürcistan
G/6	Gürcistan, Batum	Gürcü	Gürcistan
G/7	Gürcistan, Tiflis	Gürcü	Gürcistan
G/8	Gürcistan	Gürcü(T.C)	Gürcistan
G/9	Gürcistan	Gürcü	Gürcistan
G/10	Gürcistan, Tiflis	Gürcü(T.C)	Ukrayna
G/11	Rusya, Abhazya	Gürcü	Gürcistan
G/12	Gürcistan, Batum	Ermeni	Gürcistan
G/13	Rusya, Sochi	Rus(T.C)	Rusya
G/14	Rusya	Rus(T.C)	Rusya
G/15	Rusya, Moskova	Rus	Rusya
G/16	Dağıstan	Dağıstanlı	Dağıstan
G/17	Tacikistan	Tacikistanlı	Tacikistan

EK. 2. YAŞ VE MEDENİ DURUM

GÖR. NO	YAŞ	MEDENİ DURUM	EŞ DURUMU	ÇOCUK SAYISI
G/1	61	Evli	Sağ(Trabzonlu)	3(Önceki eşinden)
G/2	33	Evli	Sağ(Trabzonlu)	2
G/3	32	Evli	Sağ(Trabzonlu)	1
G/4	40	Evli(Dini nikâhlı)	Sağ(Trabzonlu)	2(1 tane önceki eşinden)
G/5	54	Evli	Sağ(Gürcistan'da)	2
G/6	40	Evli	Sağ(Gürcistan'da)	2
G/7	63	Dul	Ölü	3
G/8	70	Evli	Sağ(Trabzonlu)	2(Önceki eşinden)
G/9	62	Dul	Ölü	2
G/10	37	Dul	Ölü	1
G/11	63	Dul	Ölü	2
G/12	47	Evli	Sağ(Gürcistan'da)	6
G/13	41	Evli(Dini nikâhlı)	Sağ(Trabzonlu)	2
G/14	39	Evli	Sağ(Trabzonlu)	1
G/15	28	Evli	Sağ(Trabzonlu)	Yok
G/16	41	Evli(Dini nikâhlı)	Sağ(Trabzonlu)	1
G/17	35	Evli	Sağ(Trabzonlu)	2

EK.3. EĞİTİM VE MESLEK DURUMLARI

GÖR. NO	EĞİTİM DURUMU	MESLEK DURUMU(Göç Öncesi)
G/1	Üniversite, Hukuk	Avukat
G/2	Üniversite, Hemşirelik	Hemşire
G/3	Lise	Ev hanımı
G/4	Üniversite, Rus Dili Edebiyatı	Öğretmen
G/5	Üniversite, Ekonomi	Çiftçi
G/6	Ortaokul	Ev Hanımı
G/7	Üniversite, Konservatuar	Ev Hanımı
G/8	Lise	Ev Hanımı
G/9	Üniversite, Gürcü Dili Edebiyatı	Öğretmen
G/10	Üniversite, Rus Dili ve Edebiyatı	Öğrenci
G/11	Üniversite, Müzik Öğretmenliği	Öğretmen
G/12	Ortaokul	Ev Hanımı
G/13	Üniversite, Pedagoji	Uluslararası Ticaret
G/14	Üniversite, Otomotiv	Öğrenci
G/15	Üniversite, Sosyal Hizmet ve Turizm Otelcilik	Senatör Sekreteri
G/16	Ortaokul	Ev hanımı
G/17	Üniversite, Muhasebe	Muhasebeci

EK. 4. ÖRNEKLEMİN ÇALIŞMA ALANLARI: GÖÇ ÖNCESİ VE SONRASI

GÖR. NO	GÖÇ ÖNCESİ	GÖÇ SONRASI	ÇALIŞMA DURUMU
G/1	Avukat	Rus Pazarı(Ticaret)	Kayıtlı
G/2	Hemşire	Hasta Bakımı	KAYIT DIŞI
G/3	Ev Hanımı	Ev Hizmetleri	KAYIT DIŞI
G/4	Öğretmen	Bavul Ticareti	-
G/5	Çiftçi	Yaşlı Bakımı	Kayıtlı
G/6	Ev hanımı	Çocuk Bakımı	Kayıtlı
G/7	Ev hanımı	Hasta Bakıcı	Kayıtlı
G/8	Ev hanımı	Rus Pazarı(Ticaret)	Kayıtlı
G/9	Öğretmen	Yaşlı Bakımı	Kayıtlı
G/10	Öğrenci	Çevirmen	KAYIT DIŞI
G/11	Öğretmen	Temizlik Hizmetleri	KAYIT DIŞI
G/12	Ev hanımı	Hasta Bakıcı	Kayıtlı
G/13	Uluslararası Ticaret	Masör	KAYIT DIŞI
G/14	Öğrenci	Çalışmıyor	-
G/15	Senatör Sekreteri	Çevirmen(Dış Ticaret)	KAYIT DIŞI
G/16	Ev hanımı	Aşçı	KAYIT DIŞI
G/17	Muhasebeci	Çalışmıyor	-

EK 5. GÖRÜŞME FORMU

1. Demografik Bilgilere Yönelik Sorular

- 1.1. Doğum Yeri?
- 1.2. Yaş?
- 1.3. Medeni durum?
- 1.4. Eğitim durumu?
- 1.5. Kardeş sayısı ve meslekleri?
- 1.6. Anne baba durumu, meslekleri ve eğitim düzeyleri
- 1.7. Kaç dil biliyorsunuz?

2. Göç Edilen Ülkenin Sosyo- Ekonomik Şartları Ve Göç Etmeye Karar Verme Sürecine İlişkin Sorular

- 2.1. Ülkenizin ekonomik durumu nasıldır?
- 2.2. Göç öncesinde ne iş yapıyordunuz?
- 2.3. Çalışma yaşamında ücret durumu nasıldır?
- 2.4. Göç etmeye nasıl kara verdiniz?
- 2.5. Size göre göç etmeyi tetikleyen nedenler nelerdir?
- 2.6. Göç edilecek ülkeyi ve kenti nasıl belirlediniz?
- 2.7. Göç sürecinde aracı olarak yardım aldığınız kişi, kurum ya da kuruluş var mı? Varsa nasıl yardım aldınız?
- 2.8. Hayal ettiğiniz ile karşılaştığınız Trabzon ve Türkiye farklı mı?
- 2.9. Göç sürecinde yalnız mıydınız? Aileniz ve varsa eşiniz nerede?

3. Göç Süreci ve Yaşananlara İlişkin Sorular

- 3.1. Göç sürecinde tedirgin oldunuz mu, korkularınız var mıydı?
- 3.2. Göç sürecinde başınızdan olumlu ya da olumsuz önemli olarak gördüğünüz bir olay geçti mi?
- 3.3. Göç ettiğimize pişman mısınız?
- 3.4. Göç sonrasında yardım aldığınız birileri oldu mu?
- 3.5. İlk olarak nerede ikamet ettiniz?

- 3.6. İş aradınız mı? Şuan çalıştığınız işi nasıl buldunuz? İlk olarak hangi işlerde çalıştınız?

4. Göç Sonrası Ücretli Emek Piyasası ve İstihdam Biçimlerine İlişkin Sorular

- 4.1. Şuan çalıştığınız işle ilgili herhangi bir eğitim aldınız mı?
- 4.2. Şuan çalıştığınız işe nasıl kara verdiniz?
- 4.3. Ne kadar ücret alıyorsunuz?
- 4.4. Kaç saat çalışıyorsunuz?
- 4.5. Haftalık izniniz var mı?
- 4.6. İşvereninizle ilişkileriniz nasıldır?
- 4.7. Size göre yaptığınız işin zorlukları var mıdır? Varsa nelerdir?
- 4.8. Çalıştığınız işi nasıl buldunuz?
- 4.9. Ülkenizde bulunan yakınlarınıza ya da ailenize para gönderiyor musunuz?
- 4.10. Yaptığınız işte iş tanımınız var mı? Neler yapıyorsunuz?
- 4.11. Sosyal güvenceniz var mı?
- 4.12. Ülkenize gidiyor musunuz? Ne sıklıkta gidiyorsunuz?
- 4.13. Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 4.14. İleriye yönelik planlarınız, hayattan beklentileriniz var mı?

(Araştırmada görüşme tekniği kullanılmış ve görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak görüşmecilerin de izni ve rızası ile kayıt altına alınmıştır. Görüşme esnasında yukarıda yer verilen sorulardan yararlanılmış fakat bu sorulara bağlı kalınmamış görüşmenin seyri görüşmecinin ifadeleri ile görüşmenin odak noktaları görüşmeci odaklı zaman zaman değişmiştir. Bu nedenle sorular çeşitlendirilmiş ve ayrıntılandırılmıştır).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı- Soyadı	Ayşula KURT
Doğum Yeri ve Tarihi	Tonya, 15.03.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
Yüksek Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	2013 Muğla, 7. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Sunumu. 2014 İstanbul, 1. Uluslararası “Kadın Hayatlarını Yazmak” Sempozyumu Bildiri Sunumu.
İş Deneyimi	
Stajlar	İstanbul Bakırköy Adliyesi Çocuk Ağır Ceza Mahkemesinde Ayında Uzman Denetiminde İsteğe Bağlı 15 Günlük Staj 2006 Temmuz Ceza Tevfik Evleri Genel Müdürlüğü Bakırköy Denetimli Serbestlik Şube Müdürlüğünde Ayında Uzman Denetiminde İsteğe Bağlı 10 Günlük Staj 2006 Temmuz
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
İletişim	
E- Posta Adresi	kurtaysula@gmail.com
Tarih	26.05.2014